

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки

**Міжнародні відносини,
суспільні комунікації
та регіональні студії**

International Relations,
Public Communications
and Regional Studies

№ 3 (20)

Луцьк
2024

*Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 15 від 31 жовтня 2024 року)*

Редакційна колегія

Шуляк Антоніна – доктор політичних наук, професор, декан факультету міжнародних відносин, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк) (головний редактор).

Сидорук Тетяна – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин, Національний університет «Острозька академія» (Україна, м. Острог).

Вознюк Євгенія – кандидат політичних наук, завідувач кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк) (відповідальний секретар).

Бояр Андрій – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проєктами, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк).

Вавринюк Анджей Антоні – доктор габлітований у галузі гуманітарних наук, професор кафедри міжнародних відносин, Вища професійна державна школа (Польща, м. Хелм).

Васюта Ольга – доктор габлітований, професор, директор Інституту безпеки та інформатики, Педагогічний університет у Кракові (Польща, м. Краків).

Вояковський Даріуш – доктор габлітований, професор Гірничо-металургійної академії ім. С. Стація у м. Кракові (Польща, м. Краків).

Івасечко Ольга – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Інституту гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, м. Львів).

Карпчук Наталія – доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк).

Качка Катажина – доктор габлітований, заступник декана з питань розвитку та організації, факультет політики та наук про безпеку, Університет Ніколая Коперніка в Торуні (Польща, м. Торунь).

Кленка Рафал – доктор філософії, ад'юнкт (доцент) кафедри інформаційної і медіальної безпеки, Інститут наук про безпеку Педагогічного університету імені Комісії народної освіти в Кракові (Польща, м. Краків).

Копець Рафал – доктор філософії, ад'юнкт (доцент) кафедри інформаційної і медіальної безпеки, Інститут наук про безпеку Педагогічного університету імені Комісії народної освіти в Кракові (Польща, м. Краків).

Кузьмич Олена – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри комп'ютерної інженерії та кібербезпеки, Луцький національний політехнічний університет (Україна, м. Луцьк).

Лендель Мирослава – доктор політичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Україна, м. Ужгород).

Лютак Олена – доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та досліджень, Луцький національний технічний університет (Україна, м. Луцьк).

Пехов'як-Лампарська Джоанна – доктор філософії, кафедра історії міжнародних відносин, Університет Ніколая Коперніка в Торуні (Польща, м. Торунь).

Піпченко Наталія – доктор політичних наук, професор кафедри міжнародної інформації, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна, м. Київ).

Прокоп Мар'яна – доктор філософії з політичних наук, асистент професора (доцент) Інституту міжнародних відносин і публічної політики, Університет Яна Кохановського в Кельце (Польща, м. Кельце).

Тищенко Дмитро – доктор філософії з соціальних наук (міжнародні відносини), Університет Лісабону (Португалія, м. Лісабон).

Трач Ольга – кандидат технічних наук, асистент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, м. Львів).

Турчин Ярина – доктор політичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин, директор Інституту гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, м. Львів).

Ціпко Сергій – доктор філософії, заступник директора, Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті (Канада, м. Едмонтон).

Шульська Наталія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна, м. Луцьк).

Юськів Богдан Миколайович – доктор політичних наук, професор кафедри економіки та управління бізнесом, Рівненський державний гуманітарний університету (Україна, м. Рівне), гостьовий професор у гуманітарному відділенні Університету науки і технологій Гірничо-металургійної академії імені С. Стація в м. Кракові (Польща, м. Краків).

Яковлев Максим – кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин, керівник науково-освітнього центру «Школа політичної аналітики», Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Україна, м. Київ).

Журнал є науковим фаховим виданням України, у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора філософії та доктора наук за спеціальностями 052 Політологія, 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, 292 Міжнародні економічні відносини (Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 № 1188).

R-30-02338 – ідентифікатор медіа, присвоєний Рішенням Національної ради з питань телебачення та радіомовлення 21.12.2023 р. №1834.ISSN 2524-2679 (Online), ISSN 2522-1663 (Print). Інтернет-сторінка видання – <https://relint.vnu.edu.ua>

Редактор і коректор Г. Дробот. Технічний редактор: О. Фесик. Наклад 100 пр. Зам. 360. Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13, каб. 208, Волинський національний університет імені Лесі Українки. Ел. адреса: antonina.mytko@vnu.edu.ua. Засновник – Волинський національний університет імені Лесі Українки (43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13). Виговлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65). Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України ДК № 4607 від 30.08.2013 р. Обсяг 20,78 обл. вид. арк., 20,92 ум.-друк. арк.

© Гончарова В. О. (обкладинка), 2024

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024

*Міжнародні
відносини, суспільні
комунікації
та регіональні студії*

*Журнал заснований у 2017 році
Періодичність 3 рази на рік*

№ 3 (20)

2024

ЗМІСТ

CONTENT

**РОЗДІЛ I
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ**

**SECTION I
INTERNATIONAL RELATIONS**

- Алтухов Олексій, Бублик Ольга, Русанова
Марина*
«Тайванська проблема» в системі
міжнародних відносин наприкінці 40-х рр.
XX ст.6
Гоманюк Олександр
Кіберзагрози та глобальна безпека: від
національних стратегій до міжнародної
співпраці19
Присташ Анастасія
Наукові підходи до трактування поняття
«міжнародна безпека»34
Федонюк Сергій
Міжнародні відносини в умовах світу
VUCA: виклики та адаптація45

- Altukhov Oleksiy, Bublyk Olga, Rusanova
Marina*
«Taiwanese Problem² in the System of Inter-
national Relations in the Late 40s of the 20th
Century6
Homanjuk Oleksandr
Cyber Threats and Global Security:
from National Strategies to International
Cooperation 19
Prystash Anastasiia
Scientific Approaches to the Interpretation of
the Concept of «International Security»34
Fedoniuk Serhii
International Relations in the VUCA World:
Challenges and Adaptation45

**РОЗДІЛ II
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА МОВНІ УНІВЕРСАЛІЇ**

**SECTION II
PUBLIC COMMUNICATIONS
AND LANGUAGE UNIVERSALS**

- Благовірний Максим*
Еволюція сюжетного наративу НАТО
в контексті стратегічних комунікацій
Фінляндії й Швеції59
Павлюх Марія
«Народна думка» та риторика влади
в інформаційному просторі Молдови
(березень–квітень 2023)76

- Blahovirnyi Maksym*
The Evolution of the NATO Narrative in the
Context of Strategic Communications of Fin-
land and Sweden59
Pavlyuh Maria
«People Opinion» and Government Rhetoric
in the Information Space of Moldova (March–
April 2023)76

Юрій Аліна
Медіаграмотність як інструмент протидії зовнішньополітичній дезінформації у Фінляндії87

Юськів Богдан, Карпчук Наталія, Пелех Оксана
Зміни стратегічних комунікацій України в час російсько-української війни (2022–2024 рр.).....99

РОЗДІЛ III РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

Кіянка Ірина
Міжнародний вектор впливу американської політики на Тайвань: сучасний вимір113

Сидорук Тетяна, Віценко Вікторія
Позиції Скандинавських держав щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України123

Корсун Анна
Китайсько-російська військова співпраця: передумови, альтернативи та сценарії розвитку142

Моренчук Андрій, Завадська Марія
Зміни в безпековій політиці японського уряду Ф. Кішиди в контексті російсько-української війни158

Моренчук Андрій, Горбань Катерина
Розширення співробітництва російської федерації з корейською народно-демократичною республікою як загроза регіональній і глобальній безпеці173

Токарська Анастасія
Аналіз програм та ініціатив співпраці України з української діаспорою186

РОЗДІЛ IV ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Богаченко Микола
Політичний менеджмент ринкових відносин в умовах війни в Україні206

Кулик Сергій, Тарадюк Роман
Спортивно-політичний туризм видатних спортсменів по країнах світу (на прикладі поїздок футболіста Д. Марадони й боксера М. Тайсона)217

Yurii Alina
Media Literacy as a Tool to Counter Foreign Political Disinformation in Finland 87

Yuskiv Bohdan, Karpchuk Nataliia, Pelekh Oksana
Changes in Strategic Communications of Ukraine During the Russian-Ukrainian War (2022–2024) 99

SECTION III REGIONAL STUDIES

Kiyanka Iryna
The International Vector of U.S. Policy Impact on Taiwan: a Contemporary Perspective113

Sydooruk Tetiana, Vitsenko Viktoria
Scandinavian States' Stances on European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine123

Korsun Anna
Sino-Russian Military Cooperation: Prerequisites, Alternatives and Development Scenarios142

Morenchuk Andrii, Zavadska Maria
Changes in the Security Policy of the Japanese Government F. Kishida in the Context of the Russian-Ukrainian War158

Morenchuk Andrii, Gorban Kateryna
Expansion of Cooperation Between the Russian Federation and the Democratic People's Republic of Korea as a Threat to Regional and Global Security173

Tokarska Anastasiia
Analysis of Ukraine's Programs and Initiatives for Cooperation With the Ukrainian Diaspora186

SECTION IV POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Bohachenko Mykola
Political Management of Market Relations in Wartime Ukraine206

Kulyk Serhiy, Taradyuk Roman
Sports and Political Tourism of Prominent Athletes Around the Countries of the World (for the Example of Trips of Footballer D. Maradona and Boxer M. Tyson).....217

Куц Галина

Взаємозв'язок понять «стереотип», «імідж» і «бренд»: політологічне осмислення245

Makliuk Olga, Cherkasov Stanislav, Fatiukha Yaroslava

Capturing Historical Dimension of Russia's Foreign Policy Strategies (1993–2023)258

Kuts Halyna

Correlation of Concepts «Stereotype», «Image» and «Brand»: Political Insight245

Makliuk Olga, Cherkasov Stanislav, Fatiukha Yaroslava

Capturing Historical Dimension of Russia's Foreign Policy Strategies (1993–2023)258

РОЗДІЛ V МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Бояр Андрій, Клець Віталій

Глобалізаційні імперативи розвитку міжнародного ринку275

SECTION IV INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Boiar Andrii, Klets Vitaliy

Globalization Imperatives of International Market Development275

РОЗДІЛ VI РЕЦЕНЗІЇ

Василевська Тетяна

Про публічну службу в Україні
(Рец.: Малиновський В. Я. Публічна служба в Україні: підручник. Друге вид., доповн. і переробл. Київ: Вид. дім «Кондор», 2024. 476 с.)285

SECTION VI REVIEW

Vasylevska Tetiana

About Public Service in Ukraine. (Review of the Monograph: Malynovskyi V. Ya. Public Service in Ukraine: a Textbook. The Second Edition is Supplemented and Revised. Kyiv: Publishing House «Condor», 2024. 476 p.)285

РОЗДІЛ I. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 327.5Тайвань"19"

Олексій Алтухов,

кандидат історичних наук, доцент кафедри політології, правознавства та міжнародних відносин,

Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

ORCID ID: 0000-0001-7592-9488;

Ольга Бублик,

кандидат історичних наук, доцент кафедри політології, правознавства та міжнародних відносин,

Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

ORCID ID: 0000-0003-2280-7385;

Марина Русанова,

кандидат історичних наук, доцент кафедри політології, правознавства та міжнародних відносин,

Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

ORCID ID: 0000-0001-6818-4107

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-6-19

**«ТАЙВАНСЬКА ПРОБЛЕМА» В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН НАПРИКІНЦІ 40-х рр. ХХ ст.**

У статті розглянуто процес формування «тайванської проблеми» наприкінці 40-х рр. ХХ ст. Серед питань, які порушуються автором – нові тенденції китайської політики США в умовах перспективи поразки режиму Чан Кайши в 1948 р.; процес формування нового курсу щодо Тайваню (Формози) у 1948–1949 рр.; вплив на цей процес Державного секретаріату США, американського дипломатичного корпусу в Східній Азії, Комітету об'єднаних штабів Сполучених Штатів. Окремо розглянуто два плани

використання Тайваню в геостратегічній стратегії Вашингтону в період, який досліджується. У статті визначено, що ключовим планом було забезпечення евакуації китайських військ на чолі з Гомінданом і їх подальшу військову та економічну підтримку в боротьбі проти комуністів. Також зазначено, що розглядався й план передачі влади на острові прибічникам державного самовизначення місцевих аборигенів.

Унаслідок проведеного дослідження зроблено такі висновки. Можлива перемога Комуністичної партії Китаю (КПК) у громадянській війні в Китаї (1946–1949), а разом із нею – загроза поширення радянського впливу на значні райони Далекого Сходу обумовили побоювання Вашингтону щодо втрати своїх військово-стратегічних позицій у регіоні. Наприкінці 1948 р. у різних колах американського політичного істеблішменту, яка сформувалася навколо адміністрації президента Гаррі Трумена, оформлювалось уявлення про недопустимість можливого переходу під комуністичний контроль острова Тайвань. У зв'язку з цим наприкінці 1948 – на початку 1949 рр. Білий дім приступив до формування планів збереження свого геополітичного контролю над Формозою. Пріоритетним напрямом тайванської політики була подальша підтримка гомінданівської влади, яка мала під американським контролем зробити Тайвань неприступною фортецею на шляху для поширення радянського впливу в цій частині Східної Азії.

Відзначається, що в наступних статтях розглядатиметься подальша еволюція американської політики щодо Тайваню.

Ключові слова: Тайвань, Білий дім, Вашингтон, США, міжнародні відносини.

Oleksiy Altukhov,

State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University»,
ORCID ID: 0000-0001-7592-9488;

Olga Bublyk,

State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University»,
ORCID ID: 0000-0003-2280-7385;

Marina Rusanova,

State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University»,
ORCID ID: 0000-0001-6818-4107

«TAIWANESE PROBLEM» IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS IN THE LATE 40S OF THE 20TH CENTURY

The article examines the process of formation of the "Taiwan problem" in the late 1940s. Among the issues raised by the author: new trends in US Chinese policy in the context of the prospect of defeat of the Chiang Kai-shek regime in 1948; the process of forming a new course towards Taiwan (Formosa) in 1948–1949; the influence on this process of the US Secretariat of State, the American diplomatic corps in East Asia, and the United States Joint Staff Committee. Two plans for using Taiwan in Washington's geostrategic strategy during the period under study are separately considered. The article determined that the key plan was to ensure the evacuation of Chinese troops led by the Kuomintang and their further military and economic support in the fight against the communists.

The author also notes that a plan to transfer power on the island to supporters of state self-determination of local aborigines was also considered. As a result of the research, the author came to the following conclusions. The possible victory of the Chinese Communist Party (CCP) in the Chinese Civil War (1946–1949), and with it the threat of the spread of Soviet influence to large areas of the Far East, caused Washington to fear the loss of its military-strategic positions in the region. At the end of 1948, in various circles of the American political establishment, which had formed around the administration of President Harry Truman, the idea of the inadmissibility of a possible transition to communist control of the island of Taiwan was taking shape. In this regard, in late 1948 and early 1949, the White House began to formulate plans to maintain its geopolitical control over Formosa. The priority direction of Taiwan policy was the continued support of the Kuomintang authorities, which, under American control, was to make Taiwan an impregnable fortress on the way to the spread of Soviet influence in this part of East Asia.

It is noted that subsequent articles will examine the further evolution of American policy towards Taiwan.

Key words: Taiwan, White House, Washington, USA, international relations.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Визначення державного статусу Тайваню сьогодні є однією з ключових проблем сучасних міжнародних відносин, злободенність чого значно зросла в умовах кризи глобального порядку

останніх років. Попри те, що т. зв. «тайванське питання» оформилося на початковому етапі «холодної війни», проте на фоні збільшення регіональних амбіцій Китаю в період правління Сі Цзінпіна воно знову в центрі уваги світового співтовариства поруч із такими проблемами, як війни в Україні та Ізраїлі. Будь-яка спроба військово-політичної зміни статусу Тайваню може призвести до конфлікту двох найзначущих держав світу – США й КНР, який, урахувавши домінацію цих країн на глобальній та регіональній арені, може зробити його світовим. Відповідно до вищевикладеного, можемо говорити про актуальність усебічного дослідження тайванської проблеми, у тому числі і її історичних витоків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зародження тайванської проблеми, її розвиток у різні історичні періоди та сучасний стан неодноразово ставали об'єктом дослідження українських учених й експертів. Серед праць можна відзначити роботи Б. Гончара [1], Н. Городньої [2], В. Заблоцького [3], Л. Лещенко [4], В. Мельниченко [5], О. Набоки [6], П. Петріва [7], С. Проня [8], М. Тарана [9], О. Шевчука [10; 11], В. Юрчишина [12] і т. ін.

Попри це, багато аспектів історії зародження тайванської проблеми потребують подальшого вивчення та уточнення. Заповнення лакун у дослідженні цього питання допомагають опубліковані документи Державного департаменту США кінця 40-х XX ст. [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22], які сьогодні стали доступні для широкого кола експертів і науковців. Саме цей документальний масив становить основу джерельної бази цієї статті.

Мета дослідження – на основі аналізу джерел, урахувавши результати вивчення проблеми вітчизняними науковцями, системно розглянути історичні витoki оформлення тайванської проблеми та її вплив на розвиток міжнародних відносин у 40-х – початку 50-х рр. XX ст.

Методологія дослідження складається із загальнонаукових принципів – багатофакторності, детермінізму, історизму, конкретності, об'єктивності, системності та цілісності. Події, які висвітлюються, розглядаються в їх взаємозв'язку й у сукупності виявлених історичних фактів.

Основними структуроутворювальними принципами статті є використання методів аналізу та синтезу, дедукції й індукції, узагальнення, поєднання історичного та логічного аналізу, методів емпіричних досліджень – аналіз документів, застосування історико-порівняльного, проблемно-хронологічного й системного методів.

Використання порівняльно-історичного методу надало можливість виявити характерні риси тайванської політики провідних держав – США, Китаю та СРСР – у досліджуваній період.

Проблемно-хронологічний метод дав можливість показати процес розвитку відносин у трикутнику Вашингтон – Пекін – Тайбей у часовій послідовності й динаміці.

Системний метод дав змогу виявити внутрішні та зовнішні чинники, які впливали на формування проблеми Тайваню та, таким чином, розглянути проблему в контексті міжнародних відносин, що склалися в Східній Азії наприкінці 40-х рр. ХХ ст.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як відомо, у 1946 р. в Китаї розгорнулася громадянська війна між націоналістичним урядом на чолі з генералісимусом Чан Кайши (1887–1975) і китайськими комуністами (КПК) на чолі з Мао Цзедунем (1893–1976). Одночасно цей конфлікт можна вважати одним із перших і наймасштабніших локальних конфліктів «холодної війни», яка саме розгорталась у відносинах між США та СРСР. Попри непрості відносини з внутрішніми китайськими силами, яким наддержави надавали свій геополітичний патронаж, Вашингтон усе ж таки підтримав партію Гоміндан на чолі з Чан Кайши, а СРСР – КПК.

Війна мала динамічний характер, проте наприкінці 40-х рр. ХХ ст. ініціативу перехопили комуністи, які стрімко захоплювали одну за одною китайські провінції. У 1948 р. під загрозою вже були південні райони Китаю – регіону, де традиційно були сильними позиції Гоміндану.

Стало зрозуміло, що армія Чан Кайши близька до поразки. Особливо чутливо на це реагував Вашингтон, У зв'язку з цим, Білий дім, який у той період займала адміністрація президента-демократа Гаррі Трумена (1884–1972) приступив до пошуку альтернативних варіантів «стримання» комуністів у Східній Азії.

Починаючи з 1948 р., у геополітичних розрахунках Вашингтону все більше фігурував острів Тайвань (Формоза), який у 1945 р. був повернутий Китаю Японією, яка володіла ним із 1895 р.

Спираючись на опубліковані документи Державного департаменту США, які стосувалися міжнародних відносин та американської зовнішньої політики, активне обговорення стратегічного значення Тайваню для американських позицій у Тихому океані розпочалось у листопаді–грудні 1948 р.

Зокрема, 24 листопада 1948 р. звершилося створення «Меморандум» Об'єднаного комітету начальників штабів США, у якому відзначалося велике значення Тайваню в системі військово-політичної присутності США в Східній Азії та небажаність можливого захоплення острова китайськими комуністами.

У документі, зокрема, відзначалося, що в разі захоплення комуністами «стратегічно важливих районів країни, включаючи місця розміщення авіабаз, гаваней, прибережних залізничних терміналів», «зі стратегічного погляду, зростає потенційна цінність для Сполучених Штатів Формози, як військової бази, здатної для використання для постачання військ, стратегічних повітряних операцій, та контролю за судноплавними маршрутами» [17, с. 262].

Зі свого боку, відзначено, що «недружній контроль над Формозою» мав би дуже негативні стратегічні наслідки. Зокрема, такий розвиток подій порушить американський контроль над морськими шляхами між Японією та Малайзією, а також надасть можливості супротивнику для поширення контролю над островами Рюкю й Філіппінами [17, с. 262].

Також у документі відзначено важливість острова з погляду постачання продовольства до Японії, що послабить її потенціал у разі можливої війни із китайськими комуністами та СРСР.

Виходячи з вищеозначеного, американські військові виступали за те, щоб за допомогою дипломатичних й економічних кроків для недопущення перемоги комуністів на Формозі, натомість створення там «адміністрації, дружної для Сполучених Штатів» [17, с. 262].

У цей період розглядалося кілька сценаріїв забезпечення встановлення вигідного для Вашингтону політичного режиму на Тайвані. Серед планів було проголошення автономії Формози або передача острова під контроль ООН у разі падіння режиму Чан Кайши.

6 грудня 1948 р. в Токіо відбулася неформальна зустріч голови відділу Державного департаменту США з планування зовнішньої політики Джорджа Фроста Кенана (1904–2005) із головнокомандувачем окупаційними військами США в Японії Дугласом Макартуром (1880–1964), на якій обговорювалися перспективи збереження військового контролю над Тайванем у разі поразки в материковому Китаї Гоміндану.

Кеннан висловив бажання дізнатися думку Макарура щодо перспектив США в Східній Азії в разі переходу острова під владу комуністів. Генерал заявив, що захоплення Формози «недружною силою призведе до розриву нашої оборонної лінії на Далекому Сході». «Наше окінавське вістря спису перебувало б під безпосередньою та постійною загрозою», – образно

зазначив Макартур [13, с. 263]. За його словами, до сих пір розвинена, добре укомплектована й оснащена база США на Окінаві, використовуючи військово-повітряні сили, давала змогу блокувати всі радянські аеродроми в Східній Азії – від Владивостока до Шанхаю, – та знищити будь-який десант у цьому регіоні. У разі ж установлення можливого контролю над Тайванем така перевага, на думку генерала, могла бути втрачена [13, с. 263].

Отже, уже перші обговорення питання про збереження контролю над Тайванем із представниками військової сфери показав Білому дому актуальність цього завдання щодо збереження своїх стратегічних позицій.

24 грудня 1948 р. відбулася засідання Ради національної безпеки та оборони (РНБО), у ході якого було, серед іншого, обговорено питання недопущення сценарію, згідно з яким Формоза потрапляла під владу КПК, що тоді сприймалося як синонім установленню радянського контролю. Пізніше, 14 січня 1949, рішення, прийняті на засіданні, покладено в основу доповідної записки тодішнього виконувача обов'язків Державного секретаря Роберта Ловетта (1895–1986) [14, с. 265].

Представлені в документі міркування Ловетт подав у вигляді трьох головних тез:

1. Державний департамент розділяв думку Об'єднаного комітету начальників штабів, що стратегічним завданням є недопущення розповсюдження комуністів над Формозою;

2. Робилося припущення, що загроза встановлення комуністичної влади може реалізуватися не через уторгнення з материка, а через «класичну комуністичну техніку проникнення, яка передбачає підбурення мас до повстання»;

3. Відправка американських військово-морських кораблів і морської піхоти на острів не вважалася ефективним методом протидії можливому комуністичному повстанню, оскільки це тільки підбурить і посилить антиамериканські настрої» [14, с. 266].

У зв'язку з вищевикладеними міркуваннями Ловетт наполягав на тому, що першочерговим завданням є вживання економічних заходів. Насамперед, він рекомендував «спрямувати постачання військової допомоги США на Формозу». При цьому головними отримувачами цих постачань залишалися підконтрольні Гоміндану війська, які мали перенести свою штаб-квартиру на острів. Також він пропонував розпочати евакуацію на острів ключових китайських урядовців та їхніх родин. Метою цього повинна стати «розбудова бастіону, відділеного від материка» [14, с. 266].

Розроблено сценарій, за яким Гоміндан утрачав контроль і над Тайванем. Можливому комуністичному повстанню Ловетт пропонував протиставити народний плебісцит, організований під егідою ООН. Він був упевнений, що на цьому референдумі корінні формозці виступлять проти своїх китайських господарів. Отже, фактично пропонувалося протиставити можливому «експорту комуністичної революції» місцевий націоналізм.

При цьому в.о. Державного секретаря вважав недоречним пряме американське військове втручання в події на Формозі, вважаючи ще невичерпаними дипломатичні й політичні методи впливу на ситуацію.

Якщо ж ситуація вийде з-під контролю та, відповідно, постане потреба в армії США, то це мало подаватися публічно, не як відстоювання стратегічних інтересів, а «на принципах, які, найімовірніше матимуть підтримку в міжнародному співтоваристві, переважно спираючись на принцип самовизначення формозького народу» [14, с. 267].

«Це передбачає заохочення руху за формозьку автономію, який може закликати до протидії комуністам, якщо стане очевидним, що встановлення їхньої влади є можливим», – відзначав Ловетт [14, с. 267].

Водночас автор меморандуму ще раз наголошував, що такий сценарій можливий лише у випадку, коли буде вичерпаний увесь арсенал дипломатичних та політичних методів.

У той самий день Ловетт надав Трумену ще один Меморандум, у якому запропонував спрямувати на Формозу всі програми економічної допомоги, які раніше надавалися Китаю [15, с. 267].

Отже, аналізуючи документ, можемо сказати, що він складався з двох альтернативних сценаріїв дії. «План А» передбачав опору на китайський уряд, який мав евакуюватися на острів, продовжуючи отримувати військову й економічну підтримку США в боротьбі проти комуністів. Зі свого боку, реалізація «плану Б» передбачалась у разі початку прорадянського повстання на острові та полягала в підтримці місцевого руху за самовизначення.

Відзначимо, що розклад пріоритетів цього сценарію викликав незадоволення з боку частини представників американського дипломатичного корпусу. Зокрема, певний критицизм щодо продовження орієнтації на китайський уряд і сприяння його евакуації на Тайвань висловлював Генеральний консул у Тайбеї Кренц, який у своїй депеші Державному секретареві від 15 січня 1949 р. відстоював думку, що використання острова як останнього пункту Гоміндану в боротьбі проти комуністів тільки погіршить становище. Він був упевнений, що підтримка Чан Кайши може спровокувати виступи проти американців із боку місцевих мешканців. «Китайських військ, звичайно, достатньо для того, щоб упоратись із

тубільцями, але чи вистачить їхньої сили, щоб захистити американців проти реакції тубільців? Мені вважається, що це дуже сумнівно» [19, с. 268].

Кренц вважав, що ксенофобія та зверхність, із якою китайці ставилися до місцевих аборигенів, викликає відповідну ненависть до них і робить позиції Чан Кайши на острові нестійкими. «Нам треба враховувати, що навіть якщо ми підтримуємо Генералісімуса, ми не будемо популярними тут, хоча б тому, що ксенофобія китайських військових підбурила проти них місцеві клани», – писав консул [19, с. 268]. Він намагався Державний департамент підвести до думки, що потрібно зробити ставку саме на місцевий національний рух.

Прибічником подібного сценарію виступила також Франція. Зокрема, 18 січня 1949 р. заступник директора Управління у справах Далекого Сходу Джона Еллісон (1905–1978) повідомив у Вашингтон про те, що мав зустріч із радником французького уряду Жаном Дериданом (1906–2002). У бесіді французький посланець порушив питання про майбутній статус Тайваню, у випадку якщо материковий Китай остаточно підкориться комуністам. Деридан, як відзначив Еллісон, «не міг зрозуміти, чому Формоза обов'язково повинна залишатися китайцям» [16, с. 269].

Француз повідомив, що дізнався про «Формозьку лігу визволення», яка нещодавно випустила в Токіо брошуру, у якій проголошувала курс на автономію острова.

Зі свого боку, на французьке зондування цього питання Еллісон обережно відзначив: «я лише погодився з ним у тому, що проблема Формози була складною й, очевидно, зацікавленим народам довелося серйозно подумати над нею» [16, с. 270].

Ураховуючи його ухильну відповідь, можемо припустити, що офіційний Вашингтон усе ж таки схилився до того, аби діяти саме в контексті затвердженого «плану А».

Уже 19 січня адміністратор Фонду економічного співробітництва Пол Гоффман (1891–1974) розпочав консультації з представниками китайського уряду, у ході яких узгоджували розміри та головні пріоритети американського фінансування реконструкції Тайваню [18, с. 270]. Цей факт є одним із багатьох, що цей період Вашингтон продовжив робити ставку саме на китайський уряд, навіть в умовах його поразки на материку.

Тайвань продовжував використовуватися США як логістичний хаб для постачань зброї для продовження Гомінданом війни в Китаї. Серед іншого це викликало протести з боку прибічників національного самовизначення Тайваню. Зокрема, 26 січня 1949 р. до Генерального консула США в

Шанхаї Кебота звернувся лідер Ліги визволення Формози Джошуа Ляо. Висловлюючи занепокоєння з приводу повідомлення про нещодавнє прибуття в Тайвань чергової партії американської військової техніки, яка начебто спрямована на «полегшення гноблення» тайванців із боку центрального китайського уряду, він просив Вашингтон «зберігати хоча б нейтралітет у випадку “спонтанного” повстання на острові», а також закликав підрозділи американської армії сприяти роззброєнню урядових військ [20, с. 277].

Джошуа Ляо намагався запевнити консула, що «тубільці добре озброєні, навчені та “цього разу” впевнені в успіху». Він попереджував, що їх повстання почнеться після падіння Нанкіну, й особливо наголошував, що воно не є антиамериканським і спровокованим комуністами [20, с. 277].

Проте це зондування можливої підтримки незалежності Тайваню залишилося поза увагою Вашингтону. Наступного дня вивантаження американської військової техніки на Тайвані продовжилося. При цьому дві третини її направлено далі на материк, третина – розосереджена на острові [21, с. 277].

Водночас неодноразові протести з боку представників національного руху на Тайвані обумовлювали обережність Вашингтону в питаннях розміщення американських військ на острові. 10 лютого 1949 р. до Білого дому підготовлено черговий Меморандум Об'єднаного комітету начальників штабів, у якому рекомендовано «розмістити незначну кількість одиниць флоту, що мають утримуватися на відповідному рівні в порті або портах Формози. Їхня діяльність має обмежуватися береговою діяльністю, організацією технічного обслуговування, повітряного зв'язку та відпочинку» [22, с. 286].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, на фоні зростаючого занепокоєння Вашингтону від загрози падіння гомінданівської влади в материковому Китаї наприкінці 40-х рр. ХХ ст. адміністрація президента Гаррі Трумена все більше схилилася до закріплення та посилення свого системного контролю над островом Тайвань. Можливі сценарії недопущення поширення комуністичної влади стали активно обговорюватися наприкінці 1948 р. – за рік до остаточного падіння режиму Чан Кайши на материковому Китаї в жовтні 1949 р.

Відзначимо, що за наявного консенсусу всередині політичного істеблішменту США щодо того, що Тайвань у будь-якому разі має залишитися під американським контролем, існували розбіжності щодо

того, на яку місцеву політичну силу зробити ставку. Аналіз документів тайванської політики Вашингтону наприкінці 1948 – на початку 1949 рр. показує, що існувало два можливі сценарії розвитку подій:

1. Продовження підтримки національного уряду Китаю навіть за умови його поразки на материку та евакуації на Тайвань;
2. Опора на місцеві національні сили, які виступали за самовизначення Формози.

Перебіг подій свідчить, що підтримка гомінданівського періоду в цей період усе ж таки залишалася пріоритетною, попри застороги, що це може спровокувати антиамериканські настрої на острові. Водночас розуміння цієї загрози обумовлювало обережність США в питаннях поширення свого впливу на Тайвані. Подальший розвиток американської політики протягом 40 – початку 50-х рр. ХХ ст. розглядатимуться в таких наукових статтях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончар Б., Таран, М. (1999). США – КНР і Тайвань: трикутник взаємодії і суперечностей в 90-і роки ХХ ст. / Академія наук вищої школи України. Вип. другий. Київ: Хрещатик, 22–31.
2. Городня, Н. Д. (2014). Східна Азія у зовнішній політиці США (1989–2013 рр.): монографія. Київ: «Прінт-Сервіс», 528 с. URL: http://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/books/other/gorodnya_shidny_2014.pdf
3. Заблоцький, В. (2021). Протистояння двох Китаїв. Український тиждень. 24 лют. 2021. URL: <https://tyzhden.ua/protystoiannia-dvokh-kytaiv>
4. Лещенко, Л. О. (2000). Внутрішня і зовнішня політика КНР в контексті глобалізаційних процесів. *Збірник наукових праць: дослідження світової політики*, вип. 14, Київ: Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України, с. 72–82.
5. Мельниченко, В. В. (2008). «Тайванське питання» в працях вітчизняних та зарубіжних учених. *Історичний архів. Наукові студії*: зб. наук. праць Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, вип. 1, с. 179–184.
6. Набока, О. В. (2006). Тайвань та політика Великобританії на Далекому Сході в 20-х – 90-х роках ХІХ століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. / Луганський нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 186 с.
7. Петрів, П. (2008). Новий президент Тайваню. *Демократична Україна*, 4 квіт., с. 5.
8. Пронь С. В. (1999). Тайванське питання та спроба його вирішення в сучасній китайській історіографії. *Наукові праці, т. 8: Історичні науки*. Миколаїв: МФ НаУКМА, с. 154–57.
9. Таран, М. А. (2002). «Тайванська проблема» в зовнішній політиці США в 1990-і рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 210 с.

10. Шевчук, О. В. (1999). Тайванська проблема в працях американського дослідника Джона Фербенка. *Південний архів. Історичні науки*: зб. наук. праць. Херсон, вип. I., с. 77–81.

11. Шевчук, О. В., Вовчук, Л. А., Погорєлова, І. С. (2016). Зовнішня політика країн АТР (1945–2000-і рр.): навч. посіб.; наук. ред. О. П. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 292 с.

12. Юрчишин В. (2022) Тайвань – не Україна. Разумков центр, 4 серп. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/taivan-ne-ukraina>

13. Memorandum of Conversation, by the Counselor of Embassy in the Philippines (Flexer) (1949). Tokyo, December 7, 1948. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 292, p. 263–264.

14. Memorandum by the Acting Secretary of State to President Truman. Washington (1949), January 14, 1949. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 293, p. 265–267.

15. Memorandum by the Acting Secretary of State to President Truman. Washington (1949), January 14, 1949. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 294, p. 267.

16. Memorandum of Conversation, by the Deputy Director of the Office of Far Eastern Affairs (Allison) (1949). Washington. January 18. 1949. *Foreign Relations of the United States. The Far East: China*, vol. IX Document, 296, p. 269–270.

17. Note by the Executive Secretary of the National Security Council (Souers) to the Council (1949). Washington. December 1, 1948. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 291, p. 262–264.

18. The Administrator of the Economic Cooperation Administration (Hoffman) to the Acting Secretary of State (1949) Washington, January 19, 1949. *Foreign Relations of the United States. The Far East: China*, vol. IX Document, 297, p. 270.

19. The Consul General at Taipei (Krentz) to the Secretary of State (1949). Taipei, January 15, 1949. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 295, p. 267–269.

20. The Consul General at Shanghai (Cabot) to the Secretary of State (1949). Shanghai, January 26, 1949. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 302, p. 277.

21. The Consul General at Taipei (Krentz) to the Secretary of State (1949). Taipei, January 27, 1949. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 303, p. 277.

22. Note by the Executive Secretary of the National Security Council (Souers) to the Council (1949). Washington. February 11, 1949. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 314, p. 284–286.

REFERENCES

1. Honchar, B., Taran, M. (1999). SShA – KNR i Taivan: trykutnyk vzaiemodii i superechnostei v 90-i roky KhKh st. Akademiia nauk vyshchoi shkoly Ukrainy. Vyp/ druhyi. Kyiv: Khreshchatyk, p. 22 p. 31 (in Ukrainian).

2. Horodnia, N. D. (2014). *Skhidna Aziia u zovnishnii politytsi SShA (1989 - 2013 rr.): monohrafiia*. Kyiv: «Print-Servis», 528 p. URL: http://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/books/other/gorodnya_shidny_2014.pdf (in Ukrainian).
3. Zablotskyi, V. (2021). Protystoiannia dvokh Kytaiv. *Ukrainskyi Tyzhden*, 24 liutoho 2021. URL: <https://tyzhden.ua/protystoiannia-dvokh-kytaiv> (in Ukrainian).
4. Leshchenko, L. O. (2000). Vnutrishnia i zovnishnia polityka KNR v konteksti hlobalizatsiinykh protsesiv. *Zbirnyk nauko vykh prats: Doslidzhennia svitovoi polityky, vyp. 14. Kuiv: Instytut svitovoi ekonomiky i mizhnarodnykh vidnosyn NAN Ukrainy*, p. 72–82 (in Ukrainian).
5. Melnychenko, V. V. (2008). «Taivanske pytannia» v pratsiakh vitchyznianskykh ta zarubizhnykh uchenykh. *Istorychnyi arkhiv. Naukovi studii: zb. nauk. pr. Mykolaiv: ChDU im. Petra Mohyly, vyp. 1, p. 179–184* (in Ukrainian).
6. Naboka, O. V. (2006). Taivan ta polityka Velykobrytanii na Dalekomu Skhodi v 20-kh – 90-kh rokakh KhIKh stolittia: Dys... kand. ist. nauk: 07.00.02. *Luhanskyi natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. Luhansk, 186 p.* (in Ukrainian).
7. Petriv, P. (2008). Novyi prezydent Taivaniu. *Demokratychna Ukraina*, 4 kvit., p. 5. (in Ukrainian).
8. Pron, S. V. (1999). Taivanske pytannia ta sprobha yoho vyrishennia v suchasni ky-taiskii istoriohrafii. *Naukovi pratsi, t. 8, Istorychni nauky. Mykolaiv: MF NaUKMA*, p. 154–157 (in Ukrainian).
9. Taran, M. A. (2002). «Taivanska problema» v zovnishnii politytsi SShA v 1990-i rr.: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.02. *Kyivskyi natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv, 210 p.* (in Ukrainian).
10. Shevchuk, O. V. (1999). Taivanska problema v pratsiakh amerykanskooho doslidnyka Dzhona Ferbenka. *Pivdennyi arkhiv. Istorychni nauky: zb. nauk. prats. Kherson, vyp. I, p. 77–81* (in Ukrainian).
11. Shevchuk, O. V., Vovchuk, L. A., Pohorielova, I. S. (2016). Zovnishnia polityka krain ATR (1945 p 2000-i rr.): navchalnyi posibnyk; nauk. red. O. P. Tryhub. *Mykolaiv: vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 292 p.* (in Ukrainian).
12. Iurchyshyn, V. (2022). Taivan – ne Ukraina. *Razumkov tsentr. 4 serpnia 2022*. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/taivan-ne-ukraina> (in Ukrainian).
13. Memorandum of Conversation, by the Counselor of Embassy in the Philippines (Flexer) (1949) Tokyo, December 7, 1948. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 292, p. 263–264 (in English).
14. Memorandum by the Acting Secretary of State to President Truman. Washington (1949), January 14, 1949. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 293, p. 265–267 (in English).
15. Memorandum by the Acting Secretary of State to President Truman. Washington (1949), January 14, 1949. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 294, p. 267 (in English).
16. Memorandum of Conversation, by the Deputy Director of the Office of Far Eastern Affairs (Allison) (1949). Washington. January 18. 1949. *Foreign Relations of the United States. The Far East: China*, vol. IX Document, 296, p. 269 – 270 (in English).
17. Note by the Executive Secretary of the National Security Council (Souers) to the Council (1949). Washington. December 1, 1948. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 291, p. 262–264 (in English).

18. The Administrator of the Economic Cooperation Administration (Hoffman) to the Acting Secretary of State (1949) Washington, January 19, 1949. *Foreign Relations of the United States. The Far East: China*, vol. IX Document, 297, p. 270 (in English).

19. The Consul General at Taipei (Krentz) to the Secretary of State (1949). Taipei, January 15, 1949. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 295, p. 267–269 (in English).

20. The Consul General at Shanghai (Cabot) to the Secretary of State (1949). Shanghai, January 26, 1949. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 302, p. 277 (in English).

21. The Consul General at Taipei (Krentz) to the Secretary of State (1949). Taipei, January 27, 1949. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 303, p. 277 (in English).

22. Note by the Executive Secretary of the National Security Council (Souers) to the Council (1949). Washington. February 11, 1949. *Foreign Relations of the United States, The Far East: China*, vol. IX Document, 314? p. 284–286 (in English).

Матеріал надійшов до редакції 17.09.2024 р.

УДК 323.28(100):004.9.056

Олександр Гоманюк,

здобувач за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини,

суспільні комунікації та регіональні студії»,

alex.ua.man@gmail.com,

ORCID ID: 0009-0001-7635-6519,

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-19-34

КІБЕРЗАГРОЗИ ТА ГЛОБАЛЬНА БЕЗПЕКА: ВІД НАЦІОНАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ ДО МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ

У статті розглянуто питання кібербезпеки в сучасному світі, де інформаційні технології відіграють важливу роль у політичній, економічній та військовій сферах. Зростання цифрової інфраструктури супроводжується збільшенням кіберзагроз, які можуть бути спрямовані як проти держав, так і проти міжнародної спільноти. Увагу акцентовано на тому, що кібербезпека стає критично важливим аспектом національної

та міжнародної безпеки, вимагаючи колективних зусиль для захисту від потенційних загроз, таких як кібератаки на державні установи, критичну інфраструктуру, а також шпигунство й соціальну інженерію. Особливу увагу приділено аналізу різних форм кіберзагроз та їх впливу на глобальну безпеку. Описано конкретні приклади кібератак, як-от: утрючання у виборчі процеси в США й атака на енергетичну інфраструктуру України. Автори висвітлюють ключові аспекти кібербезпеки, включаючи технічні, правові та освітні заходи, що спрямовані на забезпечення безпеки в цифровому просторі. У статті також розглядається роль міжнародної співпраці в контексті кібербезпеки, підкреслено важливість об'єднаних зусиль урядів, приватного сектору та міжнародних організацій, як-от: ООН, НАТО і ЄС. Розглянуто стратегії різних країн, зокрема США та Ізраїлю, у сфері кіберзахисту, а також кроки, які робить Україна для посилення своєї кібербезпеки на тлі російської агресії. У статті обговорюються також виклики, пов'язані з кібербезпекою, включаючи недостатнє фінансування, швидкість технологічного прогресу, людський фактор і відсутність єдиних міжнародних правових рамок у сфері кіберпростору. У статті підкреслено необхідність розвитку національних стратегій кібербезпеки та тісної співпраці між державами для протидії зростаючим кіберзагрозам у глобалізованому світі.

Ключові слова: кібербезпека, кібератаки, кіберзагрози, інформаційна безпека, критична інфраструктура, гібридна війна, міжнародна співпраця, національна безпека, цифрова інфраструктура.

Oleksandr Homanyuk,
ORCID ID: 0009-0001-7635-6519

CYBER THREATS AND GLOBAL SECURITY: FROM NATIONAL STRATEGIES TO INTERNATIONAL COOPERATION

The article examines the issues of cybersecurity in the modern world, where information technologies play an important role in the political, economic and military spheres. The growth of digital infrastructure is accompanied by an increase in cyber threats, which can be directed against both states and the international community. The article emphasizes that cybersecurity is becoming a critically important aspect of na-

tional and international security, requiring collective efforts to protect against potential threats, such as cyber attacks on state institutions, critical infrastructure, as well as espionage and social engineering. Special attention is paid to the analysis of various forms of cyber threats and their impact on global security. Specific examples of cyberattacks are described, such as interference in the US election process and an attack on the energy infrastructure of Ukraine.

The authors highlight key aspects of cybersecurity, including technical, legal and educational measures aimed at ensuring security in the digital space. The article also considers the role of international cooperation in the context of cybersecurity, emphasizing the importance of joint efforts of governments, the private sector and international organizations such as the UN, NATO and the EU. The strategies of various countries, in particular the USA and Israel, in the field of cyber defense are considered, as well as the steps that Ukraine is taking to strengthen its cybersecurity in the face of Russian aggression. The article also discusses the challenges associated with cybersecurity, including insufficient funding, the speed of technological progress, the human factor and the lack of a unified international legal framework in cyberspace. The article emphasizes the need to develop national cybersecurity strategies and close cooperation between states to counter growing cyber threats in a globalized world.

Key words: cybersecurity, cyber attacks, cyber threats, information security, critical infrastructure, hybrid warfare, international cooperation, national security, digital infrastructure.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. У сучасному світі інформаційні технології відіграють ключову роль у всіх сферах життя, включаючи економіку, політику, військові дії та міжособистісні комунікації. Із розвитком цифрової інфраструктури зростає й кількість кіберзагроз, що ставлять під загрозу як окремі держави, так і міжнародну спільноту загалом. Кібербезпека стала однією з ключових складових частин національної та міжнародної безпеки, що вимагає колективних зусиль для її забезпечення. Це питання охоплює різні аспекти, починаючи від захисту критичних інфраструктур і закінчуючи попередженням глобальних кібератак, спроможних дестабілізувати геополітичну ситуацію. Це питання не лише технологічне, але й геополітичне, оскільки загрози можуть походити як від окремих хакерів,

так і від державних акторів. З огляду на гібридні війни, кібератаки та інформаційні кампанії, які активно застосовуються як інструменти впливу, захист національних інтересів у кіберпросторі стає одним із ключових завдань для урядів. Для України, яка вже тривалий час перебуває в стані військової агресії з боку російської федерації, кібербезпека є важливим компонентом національної безпеки, особливо з огляду на масштабні кібератаки, що супроводжують військові дії. Незважаючи на декларовані бажання основних геополітичних суб'єктів протидіяти мілітаризації кіберпростору, можемо констатувати збільшення ролі суто військових структур у забезпечення безпеки національної критично важливої інфраструктури (національного кіберпростору). Найімовірніше, ініціативи в межах ООН щодо вироблення комплексних підходів до міжнародної інформаційної безпеки будуть або повністю невдалими, або обмежено вдалими (на рівні декларативної згоди). У таких умовах Україна має бути готова не лише до ведення оборонних війн, але й активно створювати власні наступальні засоби ведення війни в кіберпросторі.

Мета дослідження – проаналізувати сучасні загрози кібербезпеці, зокрема у сфері захисту критичної інфраструктури держави, а також визначені ролі міжнародної співпраці в протидії кібератакам і гібридним загрозам. Дослідження фокусується на тому, як ефективно зміцнювати інформаційну безпеку та підвищувати стійкість до кібератак у глобалізованому цифровому середовищі.

Методи дослідження – аналіз документів – вивчення законодавчих актів, міжнародних угод та стратегій кібербезпеки; порівняльний аналіз – порівняння кібербезпекових підходів різних країн; метод кейс-стаді – аналіз конкретних прикладів успішних і невдалих кіберзахисних операцій та атак; емпіричні дослідження – збір й аналіз даних про актуальні кіберзагрози та інциденти; контент-аналіз – вивчення медійних повідомлень й інформаційних кампаній у контексті гібридної війни. Ці методи дають змогу комплексно оцінити як поточний стан кіберзагроз, так і необхідні заходи для їх подолання.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кібербезпека визначається як сукупність заходів, спрямованих на захист інформаційних систем, комп'ютерних мереж і даних від несанкціонованого доступу, атак, руйнувань та зловживань. Вона охоплює як технічні, так і організаційні, правові й освітні аспекти, що спрямовані на забезпечення безперебійної та безпечної роботи систем. Важливість

кібербезпеки зростає пропорційно до рівня цифровізації суспільства і його залежності від інформаційних технологій.

Згідно зі стандартом ISO/IEC 27032:2012, кібербезпека, безпека кіберпростору (cybersecurity, cyberspace security) – збереження цілісності, конфіденційності та доступності інформації, що циркулює в кіберсистемі (тобто інформації, що надходить у кіберсистему, накопичується й зберігається в ній для подальшої обробки), із метою забезпечення стійкості та безперервності реалізації кіберсистемою управлінських функцій щодо відповідних об'єктів управління [16]. Відповідно, кіберпростір – частина інформаційного простору, утворена інформаційними потоками й інформаційними полями, що породжуються в процесі функціонування кібернетичних систем [14, с. 45].

У світі, де фінансові системи, державні установи, енергетична інфраструктура, військові мережі та навіть побутові технології залежать від інтернету, будь-які вразливості можуть мати глобальні наслідки. За даними різних досліджень, кібератаки спричиняють щорічні збитки в трильйони доларів і можуть дестабілізувати економіки цілих держав, підірвати довіру до урядів та корпоративних структур, а також призвести до людських жертв у випадку атак на критичні інфраструктури.

Кіберзагрози мають різні форми й можуть бути спрямовані на різні об'єкти. Серед найпоширеніших загроз можна виділити [9]:

- кібератаки на державні установи: спроби викрасти інформацію, зламати системи національної безпеки чи вплинути на політичні процеси, такі як вибори. Яскравим прикладом є втручання у виборчі процеси в США у 2016 р., коли хакери намагалися вплинути на результат виборів;
- атаки на критичну інфраструктуру: енергетичні системи, водопостачання, транспортні мережі та інші об'єкти можуть стати об'єктами кібератак, що призводить до катастрофічних наслідків. Атака на українську енергетичну систему у 2015 р. стала одним із перших прикладів успішної кібератаки на критичну інфраструктуру;
- шкідливі програми та віруси: шкідливе програмне забезпечення, зокрема віруси, трояни й програми-здірники, можуть бути використані для викрадення даних, пошкодження систем або вимагання грошей. Наприклад, вірус WannaCry у 2017 р. заблокував комп'ютери по всьому світу, вимагаючи викуп за їх розблокування;
- кібершпигунство: держави можуть використовувати кіберзасоби для шпигунства за іншими країнами або для викрадення секретної інформації, що може призвести до загострення міжнародних конфліктів;

- соціальна інженерія та фішинг: ці методи використовують психологічні трюки для того, щоб змусити користувачів розкрити конфіденційну інформацію або завантажити шкідливе програмне забезпечення.

Сьогодні багато країн уключають кібербезпеку як невід'ємну частину своїх національних стратегій безпеки. Уряди держав створюють спеціальні агентства та центри, що займаються питаннями кіберзахисту, розробляють відповідне законодавство й підтримують розвиток відповідної інфраструктури. Наприклад, у США функціонує Агентство з кібербезпеки та безпеки інфраструктури (CISA), яке відповідає за захист від кіберзагроз як державних, так і приватних об'єктів. У Європейському Союзі діє Агентство з мережевої й інформаційної безпеки (ENISA), яке допомагає країнам-членам координувати свої зусилля у сфері кібербезпеки.

Багато країн також вносять питання кіберзахисту в рамки своєї військової стратегії. Кіберпростір вважається п'ятим театром військових дій, нарівні із сушею, водою, повітрям та космосом. Військові кібервідділи займаються як захистом власних систем, так і розробкою наступальних кібератак. Це включає можливість паралізувати ворожі системи управління, комунікації, енергозабезпечення та інші критичні інфраструктури.

Загрози в кіберпросторі стають усе більш складними й різноманітними. Серед основних загроз можна виокремити такі:

- кібершпигунство. Використання кіберзасобів для збору інформації про урядові, військові та економічні структури інших держав може стати серйозною загрозою для національної безпеки. Викрадена інформація може бути використана для впливу на внутрішні та зовнішні політичні процеси;

- кібертероризм. Хакери можуть атакувати критичні інфраструктури держави (електростанції, водопостачання, транспортні системи), що призводить до масових катастроф і дестабілізації країни;

- кібервійни. У сучасних військових конфліктах кіберзброя застосовується нарівні з традиційними військовими засобами. Держави розвивають кібервійськові підрозділи для проведення наступальних і захисних операцій у кіберпросторі;

- дестабілізація інформаційного простору. Через фейки, дезінформацію та пропаганду може порушуватися політична стабільність, підриватися довіра до державних інститутів, що впливає на національну безпеку.

Кібератаки, спрямовані проти України, мають такі самі основні риси: російські спецслужби активно застосовують кіберінструменти для збору

інформації про політичні, військові й економічні процеси в Україні. Такі атаки спрямовані на здобуття стратегічної інформації та подальше її використання для дестабілізації ситуації. Як засвідчили випадки з енергосистемами, кібернапади можуть паралізувати важливі об'єкти інфраструктури, завдаючи серйозної шкоди економіці та безпеці країни. Кібератаки часто супроводжуються інформаційними операціями, що спрямовані на підрих довіри до українських інститутів, створення паніки чи вплив на громадську думку. З огляду на те, що багато стратегічно важливих інфраструктур перебувають у приватних руках, атаки на компанії стають ще однією формою кіберзагрози [8].

Міжнародна кібербезпека не може бути забезпечена без тісної співпраці між державами, оскільки кібератаки не знають кордонів. Інтернет є глобальним – й атаки, організовані в одній країні, можуть завдати шкоди іншим державам. Тому співпраця на міжнародному рівні є надзвичайно важливою для створення ефективних механізмів протидії кіберзагрозам.

Організація Об'єднаних Націй, НАТО, Європейський Союз та інші міжнародні організації активно розробляють стандарти, політики й стратегії у сфері кібербезпеки. Наприклад, у рамках НАТО кіберзахист входить до основних пріоритетів колективної безпеки, а напад у кіберпросторі може розглядатися як привід для застосування статті 5 Статуту НАТО, яка передбачає колективну оборону.

У рамках ООН проводяться конференції та консультації щодо розробки глобальних правил і норм поведінки держав у кіберпросторі. Спроба створити міжнародний кодекс поведінки в кіберпросторі має на меті обмежити застосування кіберзасобів у воєнних цілях і забезпечити стабільність цифрового простору.

Незважаючи на всі зусилля, кібербезпека залишається серйозним викликом для міжнародної спільноти. Важливою проблемою є відсутність єдиних міжнародних правил та норм у сфері кіберпростору. Багато держав використовують кіберзасоби для досягнення власних геополітичних цілей, що призводить до конфліктів і напруженості на міжнародній арені.

Іншим важливим аспектом є технологічний прогрес. Із появою нових технологій, таких як штучний інтелект, квантові обчислення й інтернет речей, зростають також можливості кібератак. Захист від таких загроз вимагає постійного вдосконалення кіберзахисних систем і підвищення рівня підготовки спеціалістів у цій сфері.

У п.п. 2000-х років найбільш впливовими й активними вважаються військові кіберпідрозділи Китаю та США. Інформація щодо потенціалу,

чисельності й завдань китайських кібервійськ практично відсутня. У серпні 2010 р. компанія Armorize мала оприлюднити дослідження про реальний потенціал китайських і тайванських кібервійськ на конференції Black Hat, але через вимогу керівництва Тайваню цього не сталося. За даними, що не містять конкретних указівок щодо потенціалу кібервійськ Китаю, у середині серпня 2010 р. Міністерство оборони США опублікувало доповідь про військову міць Китаю, де висловлюється припущення про можливу підтримку атак на мережі, що належать уряду США з боку Народно-визвольної армії Китаю або самого китайського уряду. За даними видання The Daily Beast, ФБР підготувало секретний звіт, у якому Китай названо «найбільшою загрозою для США у сфері кібертероризму», спроможною знищувати життєво важливу інфраструктуру та отримувати доступ до стратегічних баз даних. Згідно з цим звітом, Китай наразі має армію з 180 000 хакерів, які активно здійснюють атаки на американські кібермережі, уключаючи 90 000 атак лише у 2009 р. проти комп'ютерів Міністерства оборони США [8].

Різні країни розробляють свої підходи до кібербезпеки, але існують спільні риси у формуванні стратегій. Американська стратегія кібербезпеки передбачає захист критичної інфраструктури, розвиток наступальних кіберможливостей та активне міжнародне співробітництво. США також активно інвестують у розвиток технологій штучного інтелекту й квантових обчислень для покращення кіберзахисту. Ізраїль вважається одним зі світових лідерів у галузі кібербезпеки завдяки інтенсивній співпраці між урядом, приватним сектором та університетами. Ізраїльські кібервійська визнані одними з найефективніших у світі, а країна активно розвиває експорт технологій кіберзахисту. У 2013 р. Європейський Союз ухвалив Стратегію кібербезпеки, метою якої є відкритий, надійний і безпечний кіберпростір. Для цього передбачені заходи з таких напрямів, як досягнення кіберстійкості, суттєве скорочення кіберзлочинності, розробка політики кібероборони, пов'язаної зі Спільною політикою безпеки й оборони, розвиток виробничих і технологічних ресурсів для кібербезпеки, створення узгодженої міжнародної політики кіберпростору для ЄС і просування основних цінностей ЄС [3].

Аналіз тенденцій у політиці кібербезпеки ЄС указує на те, що розвиток цифрових технологій та інформаційних систем призвів до нових загроз для національної безпеки європейських країн. Сучасні інформаційні технології роблять інформаційні системи вразливими до кібератак, що потребує вжиття заходів для зменшення негативних наслідків цих загроз [Бірець; Запорожець, 2009].

Європейський Союз активно працює над удосконаленням своїх систем безпеки в кіберпросторі відповідно до сучасних викликів. Це включає впорядкування нормативно-правової бази, розробку європейських принципів стійкості інтернету, збільшення кількості підрозділів, що займаються кібербезпекою, зміцнення контролю над національним інформаційним простором і захист критичної інфраструктури. Також проводяться пан'європейські навчання та дослідження щодо інцидентів безпеки в мережі [4; 5].

Європейський Союз активно оновлює свої сектори безпеки в кіберпросторі відповідно до сучасних викликів. Цей процес уключає впорядкування нормативно-правової бази, що забезпечує цілісність державної політики в цій сфері; розробку європейських керівних принципів для забезпечення стійкості інтернету і їх просування на міжнародній арені; збільшення кількості підрозділів, залучених до системи кібербезпеки; посилення контролю за національним інформаційним простором; посилення захисних механізмів для критичної інформаційної інфраструктури ЄС; проведення загальноєвропейських навчань і досліджень із питань безпеки інцидентів в інтернеті; зміцнення співпраці між державним і приватним секторами; створення європейського форуму для обміну інформацією між країнами-членами; створення європейської системи раннього попередження про кіберзагрози тощо [1].

Для України важливо стати активним учасником цих процесів, адже це не лише покращить її міжнародний імідж, а й вплине на формування організаційно-правових основ національної кібербезпеки. В умовах гібридної війни питання кібербезпеки повинні бути в центрі державної політики. Стратегія зовнішньої політики України у сфері кібербезпеки має чітко визначати цілі та методи їх досягнення, щоб сприяти вигідному партнерству з ЄС у забезпеченні національних інтересів.

За рейтингом Online services Index, міжнародного дослідження E-Government Development Index, Україна посіла п'яте місце за рівнем розвитку цифрових державних послуг у світі (рис. 1). Рейтинг оцінює 193 країни та розробляється ООН. Його лідером стала Південна Корея, Данія – на другому місці, Естонія – третє. Водночас Україна опинилася на п'ятому місці після Саудівської Аравії. Віцепрем'єр-міністр з інновацій, розвитку освіти, науки й технологій, міністр цифрової трансформації України Михайло Федоров підкреслив, що у 2018 р. Україна в аналогічному дослідженні була на 102-му місці. Отже, держава за шість років піднялася на 97 позицій: «Першими прирівняли електронні документи до паперових і четвертими в Європі запустили цифрові водійські права. Реєстрація

ФОП в Україні – найшвидша в усьому світі, усього 4 секунди. Крім 5-го місця за рівнем розвитку цифрових послуг, ми на першому місці щодо залученості громадян до державних процесів через онлайн». Водночас він наголосив, що Дією користуються близько 21 млн українців [13].

Зважаючи на це, Україна потребує створення адекватної системи безпеки у світі, що трансформується, де виклики національній безпеці все частіше набувають рис, відмінних від традиційних загроз. Активність із боку провідних держав світу у кіберпросторі, глибинні зміни відношення до внутрішньої інформаційної політики та формування потужних транснаціональних злочинних груп, що спеціалізуються на злочинах у кіберпросторі, – усе це обумовлює необхідність вироблення рекомендацій щодо коротко- й довгострокових пріоритетів трансформації вітчизняного безпекового сектору з урахуванням вищезазначених трендів [8].

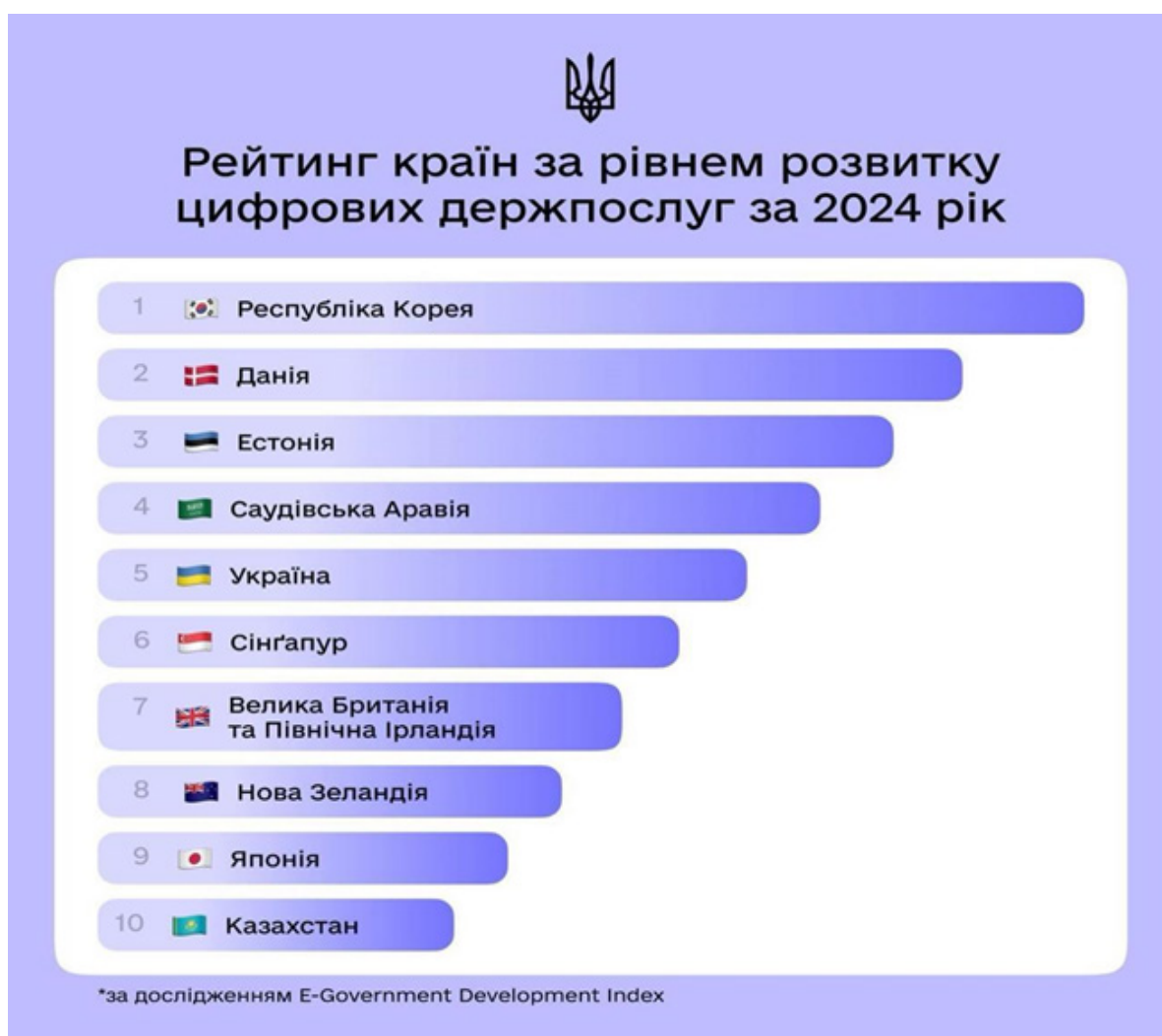

Рис. 1. E-Government Development Index, 2024

Із початком російської агресії у 2014 р. Україна зіткнулася з низкою потужних кібератак, що змусило державу переглянути свої підходи до кіберзахисту. Перший у світі зафіксований випадок успішної хакерської атаки на енергетичну інфраструктуру стався 23 грудня 2015 р. в Україні. Унаслідок цього виведено з ладу автоматизовані системи керування енергетичними підстанціями, що призвело до відключення електромереж на період від трьох до восьми годин. Про інцидент повідомили Київобленерго, Прикарпаттяобленерго та Чернівціобленерго [9].

Українська кіберполіція виявила понад 3600 кіберзлочинів у 2023 р., що на 59 % перевищує аналогічний показник у 2022 р. Цифровий простір відкриває безліч можливостей, але разом із цим вносить нові загрози та ризики. Для того щоб захистити себе в цьому світі, треба мати належне розуміння цифрової безпеки [12].

У країні створено нові структури, як-от: Національний координаційний центр кібербезпеки, а також посилено співпрацю з міжнародними організаціями, такими як НАТО та ЄС. У контексті кібербезпеки важливою є тісна взаємодія між державою й приватним сектором, адже багато критичних інфраструктур, зокрема банки, телекомунікації, енергетика, зосереджені в приватній власності. Урядові органи повинні забезпечити створення регуляторних рамок, що дають змогу компаніям ефективно захищати свої інформаційні ресурси, а також сприяти обміну інформацією про потенційні загрози. Приватний сектор відіграє ключову роль у розвитку нових технологій захисту й у впровадженні стандартів безпеки. Інвестиції в кібербезпеку дають змогу компаніям зменшити ризики кібератак, зберегти конфіденційність даних та захистити свою репутацію.

Реалізація національних стратегій кібербезпеки стикається з низкою викликів, як-от:

- недостатнє фінансування. У багатьох країнах інвестиції в кібербезпеку залишаються недостатніми, що ускладнює розвиток необхідної інфраструктури й підготовку фахівців;
- швидкість технологічного прогресу. Розвиток нових технологій, таких як штучний інтелект, квантові обчислення, а також інтернет-речей, створює нові загрози, до яких держави можуть бути не готові;
- проблема людського фактора. Навіть найсучасніші технології захисту можуть бути марними, якщо користувачі допускають помилки. Навчання та підвищення обізнаності серед державних службовців і громадян залишається критичним аспектом забезпечення кібербезпеки;

- міжнародне право та його відсутність. Наразі відсутні єдині міжнародні правові рамки для боротьби з кібератаками. Це ускладнює співпрацю між державами й створює лазівки для кіберзлочинців, які можуть діяти з території однієї країни, не зазнаючи переслідувань з боку іншої.

Правову основу забезпечення кібербезпеки України становлять Конституція України, закони України щодо основ національної безпеки, засад внутрішньої й зовнішньої політики, електронних комунікацій, захисту державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, цей і інші закони України, Конвенція про кіберзлочинність, інші міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, укази Президента України, акти Кабінету Міністрів України, а інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України. А також Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [10], який визначає Національну систему кібербезпеки як сукупністю суб'єктів забезпечення кібербезпеки й взаємопов'язаних заходів політичного, науково-технічного, інформаційного, освітнього характеру, організаційних, правових, оперативно-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних, оборонних, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного та технічного захисту національних інформаційних ресурсів, кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» заклав загальну архітектуру національної системи кібербезпеки й розподіляє завдання та повноваження між основними суб'єктами забезпечення кібербезпеки (Національним координаційним центром кібербезпеки, Міністерством оборони, Генеральним штабом Збройних сил, Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації, Службою безпеки України, Національною поліцією, Національним банком, розвідувальними органами України) [10].

Важливим документом є також Стратегія кібербезпеки України, що затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року “Про Стратегію кібербезпеки України”» [17].

У відповідь на кіберзагрози Україна розробила Національну стратегію кібербезпеки, яка визначає пріоритети та заходи для посилення кіберзахисту. Основні елементи цієї стратегії включають:

- зміцнення нормативно-правової бази. Важливим кроком стало ухвалення Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки

України», який визначає основні напрями діяльності держави у сфері кібербезпеки. Крім того, створено Національний координаційний центр кібербезпеки при Раді національної безпеки і оборони України;

- розвиток інституційної інфраструктури. Україна створює спеціалізовані підрозділи з кібербезпеки як на рівні військових структур, так і цивільних. Ці органи займаються моніторингом кіберзагроз, аналізом даних та розробкою оперативних заходів реагування на кібератаки;

- міжнародне співробітництво. Україна активно співпрацює з міжнародними партнерами, зокрема з ЄС і НАТО, у сфері обміну інформацією про кібератаки та розробки спільних механізмів кіберзахисту. Це співробітництво дає змогу Україні отримувати необхідні технології й експертизу для зміцнення власного кіберпростору;

- захист критичної інфраструктури. Україна посилює заходи для захисту критичних об'єктів інфраструктури, таких як енергетичні, транспортні та фінансові системи. Це включає як посилення фізичного захисту, так і впровадження сучасних технологій кіберзахисту;

- освітні програми й підготовка кадрів. Важливою складовою частиною стратегії є підготовка фахівців у галузі кібербезпеки. Українські університети розробляють спеціалізовані навчальні програми, що готують нове покоління кіберспеціалістів для державного та приватного секторів.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Кібербезпека є важливою складовою частиною сучасної міжнародної безпеки, оскільки кіберзагрози можуть мати глобальні наслідки. Ефективне розв'язання проблем кібербезпеки потребує міжнародної співпраці, гармонізації законодавства, розвитку нових технологій захисту й постійного вдосконалення стратегій. Держави та міжнародні організації повинні активізувати зусилля для створення безпечного й стабільного кіберпростору, який стане фундаментом глобальної безпеки. Національна стратегія безпеки України чітко визначає кібербезпеку як пріоритетний напрям у захисті держави. Кіберзагрози в Україні не є гіпотетичними – із 2014 р. країна стала об'єктом масштабних кібератак на ключові державні, військові та енергетичні об'єкти. Отже, кібербезпека для України є не лише питанням захисту інформаційної інфраструктури, але й безпеки життєво важливих галузей. Уряд України й міжнародні партнери активно працюють над створенням надійної системи кіберзахисту, яка забезпечить безпеку державних установ, економіки, громадян та критичної інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. About ENISA / European Union Agency for Network and Information Security. URL: <https://www.enisa.europa.eu/about-enisa> (дата звернення: 10.09.2024).
2. Cyber Europe / European Union Agency for Network and Information Security. URL: <https://www.enisa.europa.eu/topics/cyber-exercises/cyber-europe-programme> (дата звернення 10.09.2024).
3. Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace (2017). URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/policies/eu-cyber-security/cybsec_comm_en.pdf (дата звернення 10.09.2024)
4. Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace: adopted by the European Commission on 7 February 2013 / European Union. URL: <https://ec.europa.eu/digital-singlemarket/en/news/eu-cybersecurity-plan-protect-open-internet-and-online-freedom-and-opportunity-cybersecurity> (дата звернення 10.09.2024).
5. EU cybersecurity initiatives working towards a more secure online environment / European Union. URL: http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2017-3/factsheet_cybersecurity_update_january_2017_41543.pdf (дата звернення 10.09.2024).
6. National Cyber Security Index. NCSI. URL: <https://ncsi.ega.ee/ncsi-index/> (дата звернення: 07.11.2023).
7. Бірець, К. Є. Кібербезпека як важлива складова системи захисту національної безпеки європейських країн. URL: [15739.pdf \(vntu.edu.ua\)](https://vntu.edu.ua/15739.pdf) (дата звернення: 10.09.2024).
8. Дубов, Д. Сучасні тренди кібербезпекової політики: висновки для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД). URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/suchasni-trendi-kiberbezpeko-voi-politiki-visnovki-dlya-ukraini> (дата звернення: 10.09.2024).
9. Ємельянов, В. М., Бондар, Г. Л. (2019). Кібербезпека як складова національної безпеки та кіберзахист критичної інфраструктури України. *Публічне управління та регіональний розвиток*, (5), 493–523. URL: <https://doi.org/10.34132/pard2019.05.02> (дата звернення: 10.09.2024).
10. Закон України Про основні засади забезпечення кібербезпеки України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 45, ст. 403. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.
11. Запорожець, О. Ю. (2009). Політика Європейського Союзу в сфері інформаційної безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, вип. 87, ч. II, с. 36–45.
12. Кібербезпека: Захист та безпека в цифровому світі, 18.04.2024. URL: <https://filter.mkip.gov.ua/kiberbezpeka-zahyst-ta-bezpeka-v-cyifrovomu-sviti/>
13. Куркіна, Д. Україна посіла 5 місце у світі за рівнем розвитку цифрових держпослуг. 20 верес., 2024. URL: <https://espreso.tv/tekhnologiyi-ukraina-posila-5-mistse-u-sviti-za-rivnem-rozvitku-tsifrovikh-derzhposlug#:~:text=Про%20це%20повідомив%20віцепрем%27єр-міністр%20з%20інновацій%20розвитку%20освіти%20Данія%20посіла%20друге%20місце%20коли%20Естонія%20-%20третє.>
14. Ліпкан, В. А., Ліпкан, О. С. (2018). Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях: навч. посіб. вид 2-ге, переробл. і доповн. Київ, 400 с.

15. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України №2163-VIII від 05.10.2017 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 45, 403 с.

16. Сліпченко, Т. (2020). Кібербезпека як складова системи захисту національної безпеки: європейський досвід. *Актуальні проблеми правознавства*, 1 (21), с. 128–133.

17. Указ Президента України № 392/2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 26.11.2023).

REFERENCES

1. About ENISA / European Union Agency for Network and Information Security. URL: <https://www.enisa.europa.eu/about-enisa> (дата звернення: 10.09.2024).

2. Cyber Europe / European Union Agency for Network and Information Security. URL: <https://www.enisa.europa.eu/topics/cyber-exercises/cyber-europe-programme> (дата звернення: 10.09.2024).

3. Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace (2017). URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/policies/eu-cyber-security/cybsec_comm_en.pdf (дата звернення: 10.09.2024)

4. Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace: adopted by the European Commission on 7 February 2013 / European Union. URL: <https://ec.europa.eu/digital-singlemarket/en/news/eu-cybersecurity-plan-protect-open-internet-and-online-freedom-and-opportunity-cybersecurity> (дата звернення: 10.09.2024).

5. EU cybersecurity initiatives working towards a more secure online environment / European Union. URL: http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2017-3/factsheet_cybersecurity_update_january_2017_41543.pdf (дата звернення: 10.09.2024).

6. National Cyber Security Index. *NCSI*. URL: <https://ncsi.ega.ee/ncsi-index/> (дата звернення: 07.11.2023).

7. Birets, K. Ye. Kiberbezpeka yak vazhlyva skladova systemy zakhystu natsionalnoi bezpeky yevropeiskykh krain. URL: [15739.pdf](https://vntu.edu.ua/15739.pdf) (vntu.edu.ua) (дата звернення: 10.09.2024).

8. Dubov, D. Suchasni trendy kiberbezpekovoї polityky: vysnovky dlia Ukrainy. Analitichna zapyska. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen (NISD)*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/suchasni-trendi-kiberbezpekovoї-politiki-visnovki-dlya-ukraini> (дата звернення 10.09.2024).

9. Iemelianov, V. M., Bondar, H. L. (2019). Kiberbezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky ta kiberzakhyst krytychnoi infrastruktury Ukrainy. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok*, (5), 493–523. URL: <https://doi.org/10.34132/pard2019.05.02> (дата звернення: 10.09.2024).

10. Закон Ukrainy Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, 2017, № 45, st. 403. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.

11. Zaporozhets, O. Iu. (2009). Polityka Yevropeiskoho Soiuzu v sferi informatsiinoi bezpeky. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, vyp. 87, ch. II, p. 36–45.

12. Kiberbezpeka: Zakhyst ta bezpeka v tsyfrovomu sviti. 18.04.2024. URL: <https://filter.mkip.gov.ua/kiberbezpeka-zakhyst-ta-bezpeka-v-cyfrovomu-sviti/>

13. Kurkina, D. (2024). Ukraina posila 5 mistse u sviti za rivnem rozvytku tsyfrovyykh derzhposlugh. 20 veresnia. URL: <https://espreso.tv/tekhnologiyi-ukraina-posila-5-mistse-u-sviti-za-rivnem-rozvytku-tsifrovikh-derzhposlug#:~:text=Pro%20tse%20povidomyv%20vitsepem%27ier-ministr%20z%20innovatsii%2C%20rozvytku%20osvity%2C,Daniia%20posila%20druhe%20mistse%2C%20koly%20Estoniia%20-%20tretie.>

14. Lipkan, V. A., Lipkan, O. S. (2018). Natsionalna i mizhnarodna bezpeka u vyznachenniakh ta poniattiakh: navch. posib., vyd 2-he, pererobl. i dopovn. Kyiv, 400 p.

15. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy №2163-VIII vid 05.10.2017 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, 2017, № 45, 403 p.

16. Slipchenko, T. (2020). Kiberbezpeka yak skladova systemy zakhystu natsionalnoi bezpeky: yevropeyskyi dosvid. *Aktualni problemy pravoznavstva*, 1 (21), p. 128–133.

17. Ukaz Prezydenta Ukrainy №392/2020 Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (data zvernennia: 26.11.2023).

Матеріал надійшов до редакції 11.09.2024 р.

УДК 327.01-049.5

Анастасія Присташ,

ад'юнкт Військового інституту,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

pristashnastasiya@knu.ua,

ORCID ID: 0009-0000-5534-3578

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-34-45

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА»

Сьогодні система міжнародної безпеки як складова частина багатокomпонентної світової політики переживає значні зміни з огляду на наростання як регіонального протистояння, так і динамічне зростання глобальних проблем.

Глобалізація світового простору вплинула на трансформацію безпекового середовища, призвела до появи нових акторів міжнародних відносин та спричинила появу загроз нового характеру.

Одним із таких викликів стала поява агресора на теренах Східної Європи. Це, своєю чергою, спричинило розкол між прихильниками демократичного устрою й автократії. Відкрите порушення чинних принципів та норм міжнародного права, розроблення й використання нових зразків озброєння та військової техніки, залучення найманців, країн-спонсорів тероризму й поглиблення співпраці з Північною Кореєю – загрози, які зумовили негайний пошук нових шляхів на її реагування в системі міжнародних відносин, шляхом розроблення дієвих стратегічних орієнтирів у стабілізації та збалансованості відносин між суб'єктами світової політики.

Своєї актуальності набуло питання не лише дослідження вже наявних підходів до трактування сутності поняття «міжнародна безпека», а формування нових шляхом проведення аудиту проблемних питань у системі міжнародних відносин та аналіз методів, шляхів у їх подоланні. Так, у статті узагальнено підходи до визначення понять: «безпека», «національна безпека», «міжнародна безпека». Розглянуто основні та найпоширеніші моделі міжнародної безпеки й просторові категорії геополітичної теорії.

Здійснено аналіз наукової літератури з питань міжнародних відносин у частині дослідження. Наведено актуальний перелік викликів і загроз, які впливатимуть на значні зміни у формуванні нового світового порядку, а також заходи до стабілізації системи міжнародної безпеки в умовах сьогодення.

Ключові слова: міжнародні відносини, міжнародна безпека, безпека, національна безпека, співробітництво держав, суверенітет, безпекове середовище.

Anastasiia Prystash,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

ORCID ID: 0009-0000-5534-3578

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF «INTERNATIONAL SECURITY»

Due to the growing number of regional confrontations and the dynamic growth of global problems, the international security system is undergoing significant changes as part of world policy.

The globalization of the world space has influenced the transformation of the security environment, created new actors in international relations, and led to new threats.

The rise of an aggressor in Eastern Europe was one of these challenges. This, in turn, triggered a split between supporters of democracy and autocracy. Outright violation of the current principles and norms of international law, development, and use of new types of weapons and military equipment, involvement of mercenaries, terrorist sponsors, and deepening cooperation with North Korea – are all threats that have prompted an immediate search for new ways to respond to it in the system of international relations by developing practical strategic guidelines for stabilizing and balancing relations between the actors of world politics.

Therefore, the question of examining not only the existing approaches to interpreting the essence of the concept of “international security” but also the formation of new ones by auditing problematic issues in the system of international relations and analyzing methods and ways to overcome them has become relevant.

The article summarizes the approaches to defining the concepts of security, ‘national security,’ and ‘international security.’ It considers the leading and most common models of international security and spatial categories of geopolitical theory.

The article analyzes the scientific literature on international relations in the study context. The author provides an up-to-date list of challenges and threats that will affect significant changes in the formation of a new world order and measures to stabilize the international security system in the current situation

Key words: international relations, international security, security, national security, nation cooperation, sovereignty, security environment.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Світові події воєнного характеру сьогодення, глобалізаційні процеси, які призводять до виникнення політичних та економічних криз, інформаційних загроз тощо, наповнюють новим змістом поняття міжнародної безпеки. Глобалізація призводить до ослаблення державних систем, унаслідок чого виникає глобальний стан «турбулентності» у світовій політиці. Пристосування до таких змін вимагає широкого залучення країн світу до спільного вирішення глобальних

питань, відповідно до змін у системі міжнародної безпеки. За цих умов, як ніколи, важливо здійснити комплексне дослідження підходів до розуміння міжнародної безпеки та шляхів її забезпечення, що наблизить нас до розроблення нових сценаріїв у подоланні глобальних криз і стабілізації ситуації в проблемних регіонах світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження за напрямом міжнародної безпеки набули особливо поширення з появою низки нових викликів і загроз. За цим напрямом відзначимо роботи Г. Перепелиці щодо проблем війни й миру в умовах руйнування світопорядку, А. Пугач – забезпечення сталості міжнародної системи, І. Храбан – удосконалення системи європейської безпеки, Н. Кінаш – вплив міжнародної безпеки на формування національної, М. Хилько – формування колективної системи безпеки в умовах сучасності.

Водночас, незважаючи на таку високу залученість дослідників до вирішення питань із забезпечення міжнародної безпеки, дискусійність окремих із них вимагає проведення подальших наукових розробок. Особливо важливим є дослідження термінологічного апарату з урахуванням глобальних викликів часу, трансформаційних та інфраструктурних змін.

Мета статті – полягає в теоретичному узагальненні найбільш поширених наукових підходів учених до трактування поняття «міжнародна безпека».

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У всі часи поняття «міжнародна безпека» було невід’ємною частиною міжнародного дискурсу через відсутність його єдиного визначення та інтерпретування. Лише наприкінці ХХ ст. розгорнулися комплексні дослідження проблем безпеки на підставі систематизації наявних дисциплінарних підходів до визначення безпеки та формування міждисциплінарного її тлумачення. Людство прийшло до розуміння того, що міжнародна безпека посідає значне місце у світовій політиці та може бути забезпечена не лише військовими, а й політичними, дипломатичними та правовими засобами. Адже характер питань глобального масштабу, які виникають перед суспільством, змінюються, зокрема екологічної, продовольчої, енергетичної, сировинної проблем тощо. Це дає нам підтвердження того, що успіх кожної окремої держави у вирішенні таких глобальних питань і забезпечення питань міжнародної безпеки полягає в спільних зусиллях усієї міжнародної спільноти.

Водночас для окреслення проблематики дослідження питання міжнародної безпеки варто розпочати з базового поняття «безпеки». Зважаючи на його міждисциплінарність, помічаємо безліч підходів до розуміння. Сам термін «безпека» набув свого поширення у 12 столітті та трактувався як стан захищеності людини від загроз. Дослідники вважають, що в категорію поняття «національна безпека» він трансформувався за часів президентства в США Т. Рузвельта та увібрав у себе здебільшого воєнно-політичні характеристики [9]. Із того часу «безпека» визначалася як система заходів, спрямованих на забезпечення відсутності загроз ззовні, або ж стан захищеності держави, який досягається шляхом реалізації безпекових й оборонних заходів. Це трактування стало популярним для американської і європейської систем безпеки.

Аналізуючи наукові підходи до трактування згаданого поняття в українській науці, найбільш популярним вважаємо те, яке пояснює його як «рівень захищеності життєво важливих інтересів людини, а також суспільства, держави, довкілля від реальних або потенційних загроз, що їх створюють антропогенні чи природні чинники» [5].

Також важливою в контексті дослідження системи міжнародної безпеки є категорія «національна безпека», яка з розвитком та еволюцією держави набула нового осмислення. Так, національну безпеку почали визначати на підставі двох основних підходів. Перший – як фізична здатність держави захищати себе перед зовнішньою загрозою, передусім мали на увазі виклики військового характеру. Другий – як систему заходів, спрямованих на попередження будь-яких зовнішніх силових загроз, шляхом стримування та власної переваги над противником.

Звичайно, це поняття з розвитком суспільства набуло абсолютно нових рис й ознак, а кількість наукових підходів до трактування значно зростає. Прикладом еволюції сутності терміна є Стратегія національної безпеки США, де категорія національної безпеки охоплює національну оборону, внутрішню та зовнішню безпеку, контррозвідку й зовнішню розвідку [2], що, своєю чергою, вплинуло на розширення і методів забезпечення такої безпеки, починаючи від військових та закінчуючи дипломатичними засобами.

Відповідно до Закону України про «Про національну безпеку України», під національною безпекою розуміють «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [6].

Водночас в умовах протистояння росії до основних методів забезпечення віднесено стримування, що передбачає розвиток оборонних і безпекових спроможностей; стійкість – швидке адаптування до зовнішніх та внутрішніх викликів; взаємодія – співпраця з країнами-партнерами й стратегічними союзниками.

Вищенаведене підтверджує, що в умовах сьогодення кордони між національною безпекою та міжнародною стають усе менш чіткими, відповідно співвідношення – зростає.

Із процесом глобалізації почала зростати взаємозалежність між державами та іншими акторами міжнародних відносин, що вплинуло на масштабування транскордонної взаємодії у світі. Це, своєю чергою, призвело до розширення значення міжнародної безпеки, адже спектр загроз і викликів, які постали перед державами, став настільки різноманітним, що питання їх розв'язання в більшості випадків має колективний характер.

Відповідно, більшість науковців для розкриття сутності цього терміна пропонують розпочати з розгляду моделей міжнародної безпеки, які ґрунтуються на кількості заучених суб'єктів у міжнародні відносини.

Однополярна система безпеки, яка будувалася на визнанні США наддержавою й покладала на неї роль світового лідера та «глобального поліцейського». Організація Північноатлантичного договору (далі – НАТО) як військово-політичний союз, своєю чергою, мала забезпечувати безпеку в регіоні, поглиблювати співпрацю між США і європейськими країнами, а також бути гарантом у недопущенні конфліктів.

Наступною моделлю є «концерн держав», який мав на меті ініціювати стабільність, шляхом усунення центру сили та покладання обов'язків щодо підтримки стабільності у світі на окремі держави або союзи держав. Незважаючи на першопочаткову неефективність цього підходу, ідея колективного розв'язання глобальних проблем постійно трансформувалася та набувала поширення, найчастіше після масштабних воєн, що, своєю чергою, призвело до створення Ліги Націй, а згодом – Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН).

За багатопольярної моделі відбулося зростання впливів й інших держав у зв'язку з появою загроз нового характеру, а саме: інформаційних, науково-технічних, технологічних та інших, виклики військового характеру почали втрачати свою пріоритетність. Отже, ця модель передбачала відсутність єдиного гегемона й розподіл сфер впливу між декількома провідними державами, які мали високий рівень економічної та військової незалежності, внутрішню й зовнішню могутність і стабільність,

науково-технічний потенціал, а також яскраво виражені якості лідера в регіоні.

Універсальна або ж глобальна модель безпеки пропонує залучення всіх акторів міжнародних відносин до процесу створення та підтримання стану міжнародної безпеки.

Сучасний стан системи міжнародної безпеки набув абсолютно нових рис у порівнянні з наведеними моделями. Відповідно, розширилося коло принципів, які покладаються в основу забезпечення стану миру. Незважаючи на популярність найбільш поширеної системи – колективної, принципи й підходи, закладені в її функціонування, більше не відповідають актуальним викликам і загрозам.

Своє обґрунтування ця система знайшла у відображенні зі створенням ООН. Відповідно до Статуту організації її ціллю визначено «підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загроз миру та придушення актів агресії чи інших порушень миру» [10]. Провідну роль у підтримці світового порядку покладено на Раду Безпеки ООН, до компетенцій якої належить різноманітний спектр методів і заходів щодо врегулювання криз, які ґрунтуються, передусім, на міжнародному праві, однак заходи примусового вирішення спорів відсутні.

До основних засад міжнародної безпеки, згідно зі Статутом ООН, належить суверенна рівність, уникнення випадків застосування сили, вирішення суперечок шляхом мирних переговорів, територіальна цілісність і недоторканість, а також невтручання у внутрішні справи держави, право на самовизначення народу, дотримання визнаних міжнародних зобов'язань [10].

В одній із доповідей Генерального секретаря ООН визначається сутність сучасного трактування міжнародної безпеки, а саме: міжнародна безпека є результатом та сумою безпеки кожної окремо і всіх разом держав, членів міжнародної спільноти [4]. Це поняття має доволі обмежений характер та потребує розширення відповідно до умов сучасності. А діяльність Ради Безпеки ООН, у контексті розв'язання російсько-української війни, зовсім проявила свою неефективність.

Енциклопедія сучасної України визначає міжнародну безпеку як:

- «стан міжнародних відносин, що виключає порушення миру або створення реальних загроз безпеці народів у будь-якій формі;
- діяльність держав і міжнародних інститутів щодо підтримання такого стану;

– універсальна система механізмів, заходів і гарантій, сукупність яких виключає застосування сили» [8].

Розглядаючи це поняття крізь призму міжнародного права, об'єктом безпеки визначаєо державу, об'єднання держав на підставі укладання відповідних міжнародно-правових договорів щодо співпраці чи доктрини міжнародного права.

Водночас суб'єктом, ураховуючи сучасний стан справ, можуть бути як міжнародні або неурядові організації, так і окремі індивіди, відповідно до національних інтересів держави залежно від загроз і викликів, із якими вона зіштовхується [7]. Забезпечення безпеки ґрунтується на міжнародній співпраці з питань забезпечення миру й безпеки та міжнародного правопорядку, досягається шляхом застосування міжнародних угод і договорів, правових принципів та норм, метою яких є не лише уникнення конфліктних ситуацій, а й захист прав і свобод усіх суб'єктів міжнародних відносин.

Цікавим підходом до дослідження поняття «міжнародна безпека» є розкриття його через просторові категорії геополітичної теорії, де ключовими показниками є державна територія і її розмір, географічні переваги регіону (наявність природних ресурсів або їх обмеженість, кількість населення тощо). Також у контексті зазначеного до таких категорій відносять геостратегічні й геополітичні регіони; світовий геополітичний простір [3].

Також обґрунтованим є підхід Г. Васильєва, який визначає міжнародну безпеку як «систему міжнародних відносин, засновану на додержанні всіма країнами загально визнаних принципів та норм міжнародного права, що виключає вирішення спірних питань і розбіжностей між ними за допомогою сили або погрози» [3].

Інструментами забезпечення можуть бути різні договори про забезпечення власної безпеки між зацікавленими сторонами; утворення союзів або вступ до міжнародних чи регіональних організацій із метою підтримання безпеки; визнання верховенства права.

Водночас у рамках розробки сучасного підходу до розуміння міжнародної безпеки важливо на постійній основі здійснювати аудит наявних викликів і загроз для світової спільноти.

Так, згідно з оглядом «Global Risks Report 2024» визначено рейтинг глобальних ризиків за ступенем тяжкості відповідно до сфер життєдіяльності, як-от: економічна, соціальна, геополітична, технологічна, а також навколишнє середовище.

Відповідно, загрозами для існування людства на наступні 10 років визначено геоекономічну конфронтацію, вимушену міграцію, кіберзлочинність, технологічний розвиток (наслідки розповсюдження ШІ), воєнні конфлікти, використання зброї масового ураження, тероризм і кібертероризм, кліматичні зміни та провал адаптації до них, продовольчу кризу тощо [1].

Це підтверджує, що наявні поняття до визначення міжнародної безпеки чітко не визначають весь діапазон викликів, а інструменти до їх вирішення не адаптовані до наявного спектра загроз у сфері міжнародних відносин. Відповідно, вони не можуть бути достеменно обґрунтованими. Водночас важливо зазначити, що реагування на них у будь-якому випадку передбачатиме співпрацю як на міждержавному, так і на міжнародному рівні, відповідно породжуватиме налагодження більш тісної взаємозалежності.

Отже, у ХХІ ст. перелік принципів міжнародної безпеки значно розширено. Сьогодні задля підтримки стабільності у світі потрібно застосування як давно вже наявних заходів, так і нових, адаптованих до сучасності:

- забезпечення мирного співіснування, територіальної цілісності та суверенності кожної з держав;
- недопущення випадків порушення загальновизнаних норм міжнародного права;
- посилення та налагодження двосторонньої, багатосторонньої співпраці, а також участь у всесвітніх, міжнародних і регіональних організаціях із безпеки;
- створення та постійне вдосконалення методів реагування на загрози й ризику відповідно до сфер, у яких вони виникають;
- аудит країн, які породжують загрози та усунення їх зі сфер впливу, шляхом виключення з міжнародних і регіональних організацій, а також застосування принципу блокади та санкцій до відвертих порушників принципів і норм чинного міжнародного права;
- поглиблення співпраці в протидії тероризму та кібертероризму, а також підвищення рівня спільної готовності до запобігання кіберзагрозам;
- ініціативи з питань заборони використання/застосування/випробування ядерної зброї, а також недопущення гонки озброєнь у космосі тощо.

Ураховуючи викладене, міжнародна безпека – це взаємозалежність держав у питаннях безпеки, яка породжує передусім необхідність

поглиблення міжнародної співпраці. А поєднання економічних, політичних, правових, технічних і військових можливостей у сумі може дати потужну, урівноважену та збалансовану систему захисту від загроз. Водночас критично важливим є вдосконалення міжнародного права та розроблення чітких механізмів притягнення до відповідальності в разі невиконання принципів і норм його суб'єктами. Проведення ревізії сучасних загроз та викликів, оскільки зміцнення міжнародної безпеки, передусім полягає в наявності універсальних засобів і методів усунення й мінімізації актуальних загроз у системі міжнародних відносин.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ураховуючи викладене вище, можемо зробити висновки, що поняття «міжнародна безпека» є міждисциплінарним і багатоаспектним. Теоретичний аналіз трактування поняття «міжнародна безпека» дав змогу зрозуміти, що лише створення належних умов для функціонування держав, забезпечення їх суверенітету, політичної та економічної незалежності, їх рівності у відносинах з іншими суб'єктами світової політики – це ключ до подолання криз.

Крім того, важливо відслідковувати й реагувати на зміни, що відбуваються у ХХІ ст. в міжнародній системі. Зростання кількості неурядових організацій, розширення кола суб'єктів міжнародних відносин, дії яких можуть становити загрозу безпеці держав, воєнні конфлікти й слабкість наявних міжнародних і регіональних організацій, на яких покладено роль підтримання миру та забезпечення безпеки, актуалізують проблему становлення й формування нової системи міжнародної безпеки. Відповідно, для розбудови такої системи необхідне, передусім, комплексне дослідження понятійно-категоріального апарату та його адаптування до умов сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Global Risks Report 2024. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/>
2. The White House, National Security Strategy, May 2010, p. 34. URL: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
3. Васильєв, Г. В. (2014). Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Політологія, № 2(21), 155–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2014_2_18

4. Доповідь Організації Об'єднаних Націй «Дослідження концепції безпеки» A/40/553. Організація Об'єднаних Націй [сайт]. URL: <http://www.un.org/ru/ga/40/docs/40res.shtml>
5. Енциклопедія сучасної України. Київ, 2003, т. 2, с. 385.
6. Закон України «Про національну безпеку України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text/>
7. Кінаш, Н. Б. (2022). Міжнародна безпека як фактор формування національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 9. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/138.pdf
8. Смолянюк, В. Ф. (2018). Міжнародна безпека. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Ін-т енцикл. дослідж. НАН України, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-65124>
9. Полтораков, О. (2009). Реконцептуалізація поняття «безпека» в сучасному політико-політологічному дискурсі. *Політичний менеджмент*. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/poltorakov_rekontseptualizatsiia.pdf
10. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26 черв. 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

REFERENCES

1. Global Risks Report 2024. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/>
2. The White House, National Security Strategy, May 2010, p. 34. URL: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
3. Vasyliiev, H. V. (2014). Maintenance of International Security is a Global Problem of Humanity. *Bulletin of the National University «Yaroslav Mudryi Law Academy of Ukraine»*. Series: *Political Science*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2014_2_18 (in Ukrainian).
4. United Nations Report «Study on the Concept of Security» A/40/553. URL: <http://www.un.org/ru/ga/40/docs/40res.shtml>
5. The Encyclopedia of Modern Ukraine. Kyiv, 2003, vol. 2, p. 385 (in Ukrainian).
6. Law of Ukraine «National Security of Ukraine». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text/> (in Ukrainian).
7. Kinash, N. B. (2022). International Security as a Factor in the Formation of National Security of Ukraine. *Legal Scientific Electronic Journal*, № 9. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/138.pdf (in Ukrainian).
8. Smolianiuk V. F. (2018). International security. *The Encyclopedia of Modern Ukraine* / I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak [et al.]. National Academy of Sciences of Ukraine, Scientific and Technical School. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-65124> (in Ukrainian).
9. Poltorakov, O. (2009). Reconceptualization of the concept of «security» in the modern political and political science discourse. *Political management*, 2009. URL: https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/08/poltorakov_rekontseptualizatsiia.pdf (in Ukrainian).

10. The Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice of June 26, 1945. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

Матеріал надійшов до редакції 22.09.2024 р.

УДК 327:658:005.21

Сергій Федонюк,

кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

ORCID ID: 0000-0003-2853-8905

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-45-58

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ СВІТУ VUCA: ВИКЛИКИ ТА АДАПТАЦІЯ

У статті досліджено вплив концепції VUCA (волатильність, невизначеність, складність, неоднозначність) у сфері сучасних міжнародних відносин. Ми проаналізували, як ці компоненти впливають на глобальні політичні та безпекові процеси, зокрема в умовах постхолодновоєнного світу, де зросли нестабільність і непередбачуваність. Визначено, що традиційні підходи до аналізу міжнародних відносин стають менш ефективними через ускладнення глобальних процесів, викликаних взаємозалежністю держав, швидким розвитком технологій і зростанням нових загроз.

Особливу увагу звернено на вплив новітніх інформаційних і комунікаційних технологій, які сприяють посиленню впливу факторів VUCA в аспекті ускладнення міжнародної взаємодії. Технологічний прогрес призводить до швидких змін у сфері політики й безпеки, створює нові виклики для міжнародних акторів. У статті досліджено проблеми, пов'язані з адаптацією міжнародних акторів до нових умов, а також необхідність перегляду традиційних моделей управління в контексті сучасних викликів.

На основі системного підходу проаналізовано взаємозв'язки між різними політичними, економічними та соціальними факторами, що ускладнюють прийняття рішень у міжнародній політиці. Висвітлюються питання ролі міжнародних комунікацій у підсиленні складності та неоднозначності глобальних процесів.

Концепція VUCA є ефективним аналітичним інструментом для розуміння сучасних міжнародних відносин. Її застосування дає змогу більш адекватно пояснити нові виклики, а також сприяє розвитку нових підходів до управління міжнародними процесами в умовах зростаючої непередбачуваності й складності.

Ключові слова: міжнародні відносини, VUCA, волатильність, невизначеність, складність, неоднозначність, глобальні процеси, безпека, міжнародні комунікації, інформаційні технології.

Serhii Fedoniuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0003-2853-8905

INTERNATIONAL RELATIONS IN THE VUCA WORLD: CHALLENGES AND ADAPTATION

The article examines the impact of the VUCA concept (volatility, uncertainty, complexity, ambiguity) in the field of contemporary international relations. We analyze how these components affect global political and security processes, particularly in the post-Cold War world, where instability and unpredictability have increased. It is determined that traditional approaches to analyzing international relations are becoming less effective due to the growing complexity of global processes, driven by the interdependence of states, rapid technological development, and the emergence of new threats.

Special attention is paid to the impact of modern information and communication technologies, which enhance the influence of VUCA factors by complicating international interactions. Technological progress leads to rapid changes in the fields of politics and security, which, in turn, create new challenges for international actors. The article explores the problems associated with the adaptation of international actors to new conditions and the need to revise traditional management models in the context of contemporary challenges.

Based on a systems approach, the interconnections between various political, economic, and social factors that complicate decision-making in international politics are analyzed. The role of international communications in amplifying the complexity and ambiguity of global processes is highlighted.

The VUCA concept is an effective analytical tool for understanding contemporary international relations. Its application allows for a more accurate explanation of new challenges and promotes the development of new approaches to managing international processes in an increasingly unpredictable and complex environment.

Key words: international relations, VUCA, volatility, uncertainty, complexity, ambiguity, global processes, security, international communications, information technology.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Сучасний світ перебуває в стані постійної зміни, що вимагає нових підходів до розуміння міжнародних відносин. Традиційні моделі, які ґрунтувалися на стабільності та передбачуваності, виявляються недостатніми для аналізу сучасних глобальних процесів. Концепція VUCA, що описує світ як такий, що характеризується волатильністю, невизначеністю, складністю й неоднозначністю, стає важливим інструментом для пояснення феноменів у сфері міжнародних відносин.

Проблематика дослідження міжнародних відносин у світі VUCA полягає в тому, що класичні підходи не завжди дають змогу ефективно аналізувати сучасні виклики, із якими стикаються держави та міжнародні інституції. Умови волатильності підсилюють нестабільність політичних рішень й економічних систем, невизначеність призводить до помилкових прогнозів, а складність сучасних міжнародних взаємодій потребує нових аналітичних підходів. Додатково неоднозначність рішень та дій держав може створювати серйозні виклики для встановлення довготривалих стратегій у зовнішній політиці.

У межах цієї статті розглянуто, яким чином концепція VUCA може слугувати основою для нових підходів до аналізу міжнародних відносин, особливо в контексті сучасних геополітичних і безпекових викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття VUCA (волатильність, невизначеність, складність, неоднозначність) уперше введено в 1987 р. у Військовому коледжі армії США для опису нового глобального середовища, що виникло після закінчення холодної війни. Воно застосовувалося для визначення викликів, із якими стикалися військові лідери в умовах швидких і непередбачуваних змін [1]. Протягом останніх десятиліть концепція VUCA активно вивчалася в різних сферах, уключаючи бізнес, управління, технології та соціальні науки. Зокрема, Шпіттер і Садковська (2016) аналізували вплив VUCA на бізнес-

планування й проєктний менеджмент, підкреслюючи виклики, пов'язані з адаптацією компаній до швидкозмінних умов [2]. Зі свого боку, Беннет і Лемуен (2014) зосередили увагу на описі таких проблем, як нестабільність вартості ресурсів, складність політичного середовища й невизначеність, що ускладнюють прогнозування та планування в умовах VUCA [3]. Ці ж автори зазначають, що нелінійність причинно-наслідкових зв'язків у VUCA-середовищі ускладнює прогнозування й управління соціальними системами [4]. Мохд Аріс, Омар і Нашім (2021) проводять детальний аналіз середовища VUCA, розглядаючи його як хаотичний та динамічний процес, що впливає на бізнес і соціальні системи [5]. Також активно досліджуються відмінності між традиційними підходами до управління й управлінням у VUCA-середовищі. Чічекліоглу (2020) пояснює, що традиційні моделі менеджменту, котрі ґрунтуються на стабільності й передбачуваності, виявляються неефективними в умовах VUCA. Він підкреслює, що нестабільність, складність і невизначеність вимагають нових стратегій для досягнення бажаних результатів [6].

Сінга й Сінга (2020) звертають увагу на вплив новітніх технологій у контексті VUCA, стверджуючи, що швидкий технологічний розвиток призводить до нестабільності та непередбачуваності, що особливо видно на прикладі соціальних і політичних процесів. Автори зазначають, що технологічний прогрес сприяє зростанню протестних рухів та революцій, особливо в країнах, де існують критичні політичні або соціальні протиріччя. Вони також підкреслюють, що нові комунікаційні технології значно ускладнюють управління такими процесами з боку влади, що змушує держави адаптуватися до нових викликів [7].

Кальвосо й Франко у 2022 р. звернули увагу на те, що більшість досліджень, які розглядають VUCA-світ, опубліковано впродовж менше ніж п'ять років, що свідчить про новизну тематики та її актуальність у зв'язку з новими глобальними викликами, такими як пандемія COVID-19 [8].

Сабуро Аокі (2021) зазначає, що хоча концепція VUCA здебільшого обговорюється в контексті бізнесу й управління, вона також має великий потенціал для вивчення в гуманітарних і соціальних науках. Він вважає, що історія людства постійно відзначалася подіями, які можна охарактеризувати крізь призму VUCA: війни, соціальні конфлікти та інші непередбачувані зміни. Цей аспект указує, що VUCA є не просто терміном сучасної доби, а радше універсальною характеристикою глобальних процесів.

У дослідницькому середовищі спостерігаємо зростаючий інтерес до впливу VUCA на різні аспекти глобальної політики, хоча це стосується передусім міжнародного бізнесу (Клефт та ін., 2019 [9], Фернандез і Санчез-Гарді, 2024 [10]), енергетичної та фінансової безпеки (Халатур й ін., 2021 [11]), пошуку нових підходів до лідерства в нестабільному глобальному середовищі (Міллар та ін., 2018 [12], Аміль, 2024 [13]) й ін. Водночас досліджень в аспекті міжнародних відносин і зовнішньої політики одиниці й стосуються вони окремих тем. Наприклад, Баклі (2020) розглядає вплив VUCA на глобалізацію, зокрема на відносини між США та Китаєм, відзначаючи необхідність перегляду теорій міжнародних відносин у зв'язку з новими реаліями пандемії COVID-19 [14]. Баторовска (2024) досліджує проблему інформаційної безпеки у світі VUCA в глобальному контексті [15].

Результати пошуку в базі ResearchGate не дали достатньо підстав стверджувати, що станом на середину 2024 р. наявні дослідження, які системно охоплюють проблему VUCA в аспекті сфери міжнародних відносин і зовнішньої політики. Загалом, дослідження у сфері VUCA розвиваються в багатьох напрямках. Переважно увагу звернуто на те, як нестабільність, невизначеність, складність і неоднозначність змінюють традиційні підходи до управління, планування та прогнозування як у бізнесі, так і в соціальних системах. Сьогодні у світлі глобальних викликів значення VUCA лише зростає, що робить цю концепцію значущою й у дослідженнях сучасного суспільства та міжнародних відносин.

Метою цієї наукової розвідки є дослідження концепції VUCA в аспекті її застосування в аналізі сучасних міжнародних відносин: яким чином волатильність, невизначеність, складність і неоднозначність впливають на глобальні процеси, зокрема на безпекові й геополітичні виклики. Також у межах дослідження розглядаються новітні підходи до управління міжнародними відносинами в умовах VUCA-світу та адаптація держав і міжнародних організацій до змінних умов сучасного середовища.

Методика дослідження. Для формування теоретичної бази дослідження здійснено аналіз праць, що стосуються концепції VUCA, зокрема в контексті міжнародних відносин, безпеки, економічних і політичних процесів. Огляд досліджень дав змогу узагальнити наявні підходи до вивчення VUCA-світу. Застосовано порівняльний аналіз адаптації до умов VUCA для виявлення загальних тенденцій і специфічних особливостей у зовнішній політиці й міжнародній безпеці в умовах нестабільності. У рамках дослідження застосовано підхід для

аналізу міжнародних відносин як комплексної системи, де численні взаємозв'язані елементи (політичні, економічні, соціальні фактори) формують нестабільне середовище. Це дало змогу розглянути VUCA як частину динамічних систем міжнародної політики.

Загалом, методика дослідження ґрунтується на якісному аналізі, спрямованому на виявлення закономірностей, пов'язаних із впливом VUCA-середовища на міжнародні процеси.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Хоча на сьогодні невідомі глибокі наукові розвідки стосовно VUCA-проявів у сфері міжнародних відносин, однак окремі аспекти вивчено. Дослідження Уоррена робить значний внесок у розуміння моделювання міждержавних альянсів в умовах, що відповідають VUCA. Воно свідчить, що для точного аналізу потрібно враховувати взаємозалежності між державами та складні шаблони їх взаємодії. Це дослідження підкреслює важливість адаптації моделей до реальних умов глобальної політики, що характеризуються високою волатильністю, невизначеністю, складністю й неоднозначністю. Автор використовує стохастичні акторно-орієнтовані моделі в поєднанні з Марковськими симуляціями для аналізу еволюції мереж альянсів [16]. Хейнонен та ін. розглядають вплив VUCA умов на енергетичну безпеку, зокрема через розвиток нових технологій та перехід до відновлюваних джерел енергії. Автори підкреслюють важливість готовності до несподіванок й аналізу слабких сигналів для забезпечення енергетичної безпеки [17]. Дослідження Мартінса робить значний внесок у розуміння того, як на міжнародну безпеку та геополітику впливають новітні технології, які автор, по суті, розглядає як VUCA-фактор. Він показує, що нові технології й зміни в умовах безпеки вимагають адаптації традиційних підходів до міжнародних відносин, щоб ефективно реагувати на нові виклики [18]. Це дослідження підкреслює важливість урахування волатильності, невизначеності, складності та неоднозначності для розуміння сучасних безпекових загроз, а також пропонує новий погляд на характер міжнародних відносин в епоху технологічних новацій загалом. Мур, Брандл і Дау вивчають вплив міжурядових організацій на національні інституційні середовища, зокрема на прикладі Аргентини, показуючи, як VUCA-умови спричиняють інституційні розколи й впливають на політичну стабільність [19].

Можемо також навести приклад дослідження, опублікованого ще до появи самого терміна VUCA. Далбі аналізує взаємозв'язок між

геополітикою та безпекою в американському політичному дискурсі після Другої світової війни [20]. Хоча автор прямо не застосовує термін VUCA, концепції волатильності, невизначеності, складності та неоднозначності вбудовані в його аналіз. Дослідження показує, як ці елементи впливають на формування зовнішньої політики США й забезпечення національної безпеки. Після Другої світової війни світ став набагато мінливішим із погляду геополітичних умов. Зміна союзників, розпад колоніальних імперій та зростання нових держав спричинили високу волатильність у міжнародних відносинах. Це вимагало від США розробки гнучких стратегій для адаптації до умов, що швидко змінювалися. Холодна війна була періодом великої невизначеності, коли США намагалися передбачити дії СРСР і його союзників. Політика стримування, що ґрунтувалася на теорії геополітики, була спрямована на зменшення цієї невизначеності шляхом установлення чітких меж впливу та створення стабільних альянсів. Міжнародна політика після Другої світової війни стала надзвичайно складною через множинні взаємозв'язки між державами, військовими альянсами, економічними блоками та ідеологічними конфліктами. Геополітичні концепції допомагали спрощувати цю складність, надаючи стратегічні рамки для розуміння глобальних процесів. Геополітичний дискурс, котрий використовувався США, часто мав неоднозначні інтерпретації, що ускладнювало визначення чітких політичних кроків. Наприклад, поняття «загроза» могло трактуватися по-різному залежно від контексту, що створювало додаткові виклики для прийняття рішень.

Це дослідження дає підстави говорити про VUCA як про феномен, що існував віддавна, а не став викликом епохи після Холодної війни, про що, власне, найперше й говорили засновники цього терміна. Як ми вже згадували на початку цієї статті, поняття VUCA вперше уведено в 1980-х роках у навчальних програмах військового коледжу армії США для опису складних умов, у яких військові й стратегічні лідери повинні були діяти після закінчення Холодної війни. Цей термін використовувався для опису світу, який ставав усе більш непередбачуваним і складним. Зокрема, волатильність у військовому контексті означала, що стратегічні умови можуть змінюватися з високою швидкістю, що вимагає від лідерів швидкої адаптації та прийняття рішень. Невизначеність означає, що інформація про ситуацію є неповною або незрозумілою, що ускладнює прийняття рішень. Військові лідери повинні були навчитися діяти в умовах, коли повна інформація була недоступною й передбачення майбутніх подій було ускладненим. Складність відображає множинність узаємозалежних чинників, які впливають на ситуацію. Це означає, що події та умови мають

численні взаємопов'язані компоненти, котрі утворюють складну мережу, а в умовах військових операцій це вимагало врахування багатьох змінних та взаємозв'язків між ними. Неоднозначність натомість означає, що інформація може мати кілька різних значень або інтерпретацій, що також ускладнює прийняття рішень. Військові лідери повинні були навчитися діяти в умовах, коли ситуації могли бути інтерпретовані по-різному.

Після завершення Холодної війни світ вступив у нову еру міжнародних відносин, де швидкі й непередбачувані зміни в політичних та економічних сферах стали одними з ключових елементів. Так, розпад СРСР призвів до виникнення нових незалежних держав, які мали власні інтереси й політики. Це спричинило нові виклики для міжнародних відносин, оскільки колишні альянси та суперництва швидко змінювалися. Відсутність біполярного стримування сприяла виникненню етнічних і релігійних конфліктів у регіонах Балкан, Кавказу та Близького Сходу. Ці конфлікти часто мали раптовий та непередбачуваний характер. Дослідження Робертса підкреслює, що завершення Холодної війни призвело до нових викликів у сфері міжнародної безпеки й потреби в адаптації до швидких змін. Автор зазначає, що «необхідно визнати множинність перспектив, які існують у світі після холодної війни» (Roberts, 2008, с. 335 [21]). Глобалізація сприяла виникненню взаємозалежної світової економіки, де економічні кризи в одній частині світу можуть швидко впливати на інші регіони. Кіршнер (1998) показує, що міжнародні відносини після завершення Холодної війни стали більш непередбачуваними через економічну нестабільність та нові економічні виклики [22]. Нові технології, передусім інтернет і новітні ІТ, змінили способи комунікації й ведення війни, що стало причиною нових викликів для безпеки, включаючи кіберзагрози й тероризм, які важко передбачити внаслідок швидкості зміни технологій. Уже згаданий вище Мартінс зазначає, що ці технології сприяли новій хвилі волатильності в міжнародних відносинах [18]. Крім того, поява низки потужних економічних осередків у різних регіонах світу, зростання Китаю як економічної й військової супердержави, а також зміна зовнішньополітичних стратегій США та Європи створили нові умови й ще більше ускладнили систему факторів впливу на міжнародні відносини.

Зі свого боку, різко змінилися зовнішньополітичні та економічні оточення в регіонах. Наприклад, дослідження Лю аналізує геополітичні зміни в Азії після завершення Холодної війни, підкреслюючи, як нові геополітичні реалії створили невизначеність для Китаю. Нові виклики, зокрема економічні й військові, вимагали адаптації до непередбачуваних

умов [23]. Дослідження Кокса (2001) підкреслює важливість адаптації до цих швидких змін у глобальному лідерстві та їх впливу [24]. Автор аналізує, як зміна глобального лідерства після Холодної війни створила невизначеність у міжнародних відносинах. Відхід від біполярної системи до нової, менш передбачуваної структури світового порядку спричинив нові виклики для аналізу та прогнозування глобальних політичних процесів. Вільям Вольфорс (1998) описує, як завершення Холодної війни створило суттєву невизначеність у міжнародних відносинах. Раптовий і мирний розпад біполярної системи був несподіваним та змусив дослідників переглянути теорії міжнародних відносин й адаптувати їх до нових умов [25]. Також набагато сильніше проявився вплив таких недержавних факторів, як тероризм. Сінгх (2002) показує, як терористичні атаки 11 вересня 2001 р. продемонстрували невизначеність та непередбачуваність нових безпекових загроз. Ці події змусили держави переглянути свої стратегії безпеки та адаптуватися до нових, менш прогнозованих загроз [26].

Невизначеність у міжнародних відносинах після завершення Холодної війни стала однією з ключових характеристик нового глобального порядку. Вона проявляється через раптові політичні зміни, нові економічні та технологічні загрози, а також непередбачувані безпекові виклики. Це вимагало від міжнародних акторів і дослідників нових підходів до аналізу й прогнозування міжнародних відносин.

Також демонтаж біполярної системи значно ускладнив, розуміння взаємозалежностей і багатовимірності глобальної політики. Кавальскі (2007) підкреслює, що після Холодної війни міжнародні відносини стали більш взаємозалежними та багатовимірними. Він зазначає, що нова теорія складних міжнародних відносин допомагає зрозуміти ці зміни, ураховуючи нелінійні процеси й адаптивні системи [27]. Леманн (2012) пише про складність як концептуальну основу для пояснення міжнародної політики, аналізуючи фази появи складності в міжнародних відносинах, зосереджуючись на здатності адаптивних систем до самоорганізації. Він підкреслює, що для розуміння сучасних міжнародних процесів потрібно враховувати ці самоорганізовані системи, що змінюють традиційні підходи до зовнішньої політики [28]. Буске та Геер у вступній статті до спеціального збірника *Cambridge Review of International Affairs* (2011) акцентують увагу на впливі теорії складності на вивчення міжнародних відносин, підкреслюючи, що нові глобальні виклики, такі як кібербезпека й тероризм, потребують розуміння складних систем і їх взаємодій [29]. Цей спеціальний випуск мав

на меті просунути дискусію навколо появи «складної теорії міжнародних відносин» (див. згадану вище працю Кавальські [27]), залучивши дослідників, які вже вивчали складність у своїх працях. Складність міжнародних відносин після завершення Холодної війни виявляється через збільшення взаємозалежностей, неочікуваних змін і нових загроз. Дослідження підкреслюють, що для розуміння сучасних глобальних процесів потрібно враховувати багатовимірність та адаптивність систем, що складають міжнародне середовище.

Також після завершення Холодної війни міжнародні відносини стали більш неоднозначними (компонент А з VUCA). Дослідження Робертса свідчить, що розуміння міжнародних подій стало більш неоднозначним через множинність факторів, котрі впливали на кінець біполярної системи. Важливими стали різні інтерпретації причин і наслідків цих подій, що ускладнило аналіз та прийняття рішень [21]. Згадана вже вище проблема зміни глобального лідерства призвела до актуалізації неоднозначності в міжнародних відносинах. Відхід від біполярної системи до менш передбачуваної структури світового порядку кинув нові виклики для аналізу й прогнозування глобальних політичних процесів [24]. Терренс Хопман (2003) зазначає, що кінець Холодної війни поставив перед теоретиками міжнародних відносин завдання адаптації наявних теорій для пояснення нових реалій. Багато теоретичних підходів, що були популярними у 1980-х роках, не змогли передбачити раптовий кінець біполярної системи, що підкреслює неоднозначність нових міжнародних умов [30]. Ще одним аспектом стало посилення ролі різноманітності культурних і політичних систем, – дослідження Адама Робертса підкреслює важливість прийняття плюралізму в теоріях, політичних системах, культурах і методах аналізу для розуміння постхолодновоєнного світу (плюралізм сприяє кращому розумінню складних і неоднозначних глобальних процесів) [21].

Цікавою є стаття, що демонструє, як моральна неоднозначність впливає на сучасні дискусії щодо втручання та застосування сили в постхолодновоєнному світі. Вона підкреслює, що традиційні принципи використання сили потребують переосмислення у світлі нових глобальних викликів і моральних дилем (Давіла, 2004) [31].

Як бачимо, неоднозначність у міжнародних відносинах після завершення Холодної війни виявлялася через багатовимірність інтерпретацій, зміну глобального лідерства й такі фактори, як моральні дилеми, що вимагало адаптації теорій до нових умов. Отже, після завершення Холодної війни міжнародні відносини стали більш волатильними, невизначеними, складними й неоднозначними, що відповідає концепції VUCA.

Важливу роль у формуванні та підсиленні цих характеристик відіграють міжнародні комунікації. Так, швидкість передачі інформації через медіа й інтернет дає змогу миттєво реагувати на політичні та економічні зміни, що підсилює волатильність. Наприклад, глобальні ринки реагують на новини майже миттєво, створюючи ефект доміно в економіках різних країн (Лахмірі й Бекірос, 2017) [32]. Різні джерела інформації часто надають суперечливі дані та інтерпретації подій, що підсилює невизначеність. Соціальні медіа, зокрема, можуть поширювати фейкові новини, які додатково ускладнюють процес прийняття рішень. Глобальні мережі зв'язку сприяють складності, оскільки інформація передається через численні канали, уключаючи традиційні медіа, соціальні медіа й неофіційні джерела. Це створює складну мережу взаємодій, де інформація може бути неправильно інтерпретована або використана для маніпуляцій. Різні країни та групи можуть інтерпретувати ті самі події по-різному, одні й ті самі події можуть висвітлюватися в різних країнах із різним акцентом, що призводить до різних тлумачень і реакцій.

Завдяки інтернету й соціальним медіа новини та інформація розповсюджуються миттєво, що призводить до швидких змін у громадській думці, ринкових умовах та політичних рішеннях. Країни швидко реагують на події в інших частинах світу, запроваджуючи міжнародні санкції майже негайно після політичного чи військового конфлікту. Водночас фейкові новини та пропаганда можуть швидко поширюватися, створюючи нестабільність і паніку.

Збільшення кількості інформації може як зменшувати, так і збільшувати невизначеність. Більша прозорість дає змогу краще розуміти ситуацію, але водночас великий обсяг інформації стає важчим для обробки. Сучасні технології дають змогу краще аналізувати великі обсяги даних, що допомагає зменшувати невизначеність, проте, з іншого боку, розвиток нових технологій, таких як кіберзброя, створює нові загрози, які важко передбачити.

Інформаційні та комунікаційні технології створили складні глобальні мережі, що об'єднують уряди, корпорації та громадянське суспільство. Взаємозалежність інформаційних потоків між країнами означає, що події в одній частині світу можуть мати далекосяжні наслідки в інших регіонах. Величезна кількість інформаційних каналів ускладнює управління та координацію дій на міжнародному рівні.

Різні джерела інформації можуть давати різні інтерпретації однієї й тієї самої події, що ускладнює прийняття рішень. Міжнародні комунікації висвітлюють культурні й політичні розбіжності, що можуть призводити

до різних інтерпретацій та неоднозначностей у взаємодії. Водночас комунікації відіграють важливу роль у дипломатії, даючи змогу вести переговори й урегулювати неоднозначні ситуації через діалог.

Міжнародні комунікації після завершення Холодної війни створили новий контекст для міжнародних відносин, що характеризується високим рівнем волатильності, невизначеності, складності та неоднозначності. Інформаційні технології й глобалізація призвели до швидкої передачі інформації, збільшення прозорості та складності взаємодій, а також до появи нових форм співпраці на міжнародному рівні. Усе це формує сучасний світ VUCA, де ефективні міжнародні комунікації є ключовим інструментом для адаптації до нових реалій та управління ними. Але ця проблема вимагає окремого дослідження.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасний світ дедалі більше характеризується нестабільністю, невизначеністю, складністю й неоднозначністю, що зумовлює необхідність застосування концепції VUCA як аналітичного інструменту для глибшого розуміння цих явищ. Вона надає можливість більш адекватно пояснити нові глобальні виклики, пов'язані, зокрема, із геополітичними загрозами, безпекою та економічними змінами.

Після завершення Холодної війни відбулися суттєві зміни у світовому порядку, що спричинило зростання невизначеності й ускладнення міжнародних відносин, що вимагає перегляду підходів до прогнозування та прийняття рішень. Адаптація до умов VUCA є невід'ємним складником сучасної міжнародної політики. Зокрема, це стосується сфери безпеки, де фактори VUCA ускладнюють застосування традиційних підходів до управління. Крім того, швидкий розвиток комунікаційних технологій підвищує рівень складності й неоднозначності міжнародних взаємодій, оскільки різні джерела інформації та їх інтерпретації можуть значно ускладнювати процес прийняття рішень.

Отже, концепція VUCA сприяє формуванню нових підходів до управління та адаптації в умовах нестабільного й складного глобального середовища, зумовленого швидкими змінами у політичних, економічних і технологічних сферах.

REFERENCES

1. Barber, H. F. (1992). Developing Strategic Leadership: The US Army War College Experience. *Journal of Management Development*, 11, no. 6, 4–12.

2. Szpitter, A., & Sadkowska, J. (2016). Using VUCA matrix for the assessment of project environment risk. *Zarządzanie i Finanse*, vol. 14, no. 2/1, 401–413.
3. Bennett, N., & Lemoine, G. J. (2014). What a Difference a Word Makes: Understanding Threats to Performance in a VUCA World. *Business Horizons*, 57(3), 311–317.
4. Bennett, N. and Lemoine, G. J. (2014). What VUCA really means for you. *Harvard business review*, 92, 1/2.
5. Mohd Aris, N. F., Omar, S. S. and Nashim, F. (2021). VUCA: Theories, Concepts, and its Remedy. Leading through the COVID-19 Crisis. Penerbit UTHM. URL: <https://bit.ly/3X1Hnga>.
6. Çiçeklioğlu, H. (2020). VUCA concept and leadership [E-book], *Management and Strategy*, pp. 229–244. Artikel Akademi. URL: <https://bit.ly/3InNebt>.
7. Sinha, D. and Sinha, S. (2020). Managing in a VUCA World: Possibilities and pitfalls. *Journal of Technology Management for Growing Economies*, 11;1, pp. 17–21, <https://doi.org/10.15415/jtmge.2020.111003>.
8. Calvosa, M. and Franco, I. (2022). Descomplicando o VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity and Ambiguity). *XLVI Encontro da ANPAD – EnANPAD*, 2022. On-line 21–23 de set de 2022 2177–2576. URL: <https://bit.ly/3Yr43b0>.
9. Clegg, L. J., Voss, H. and Chen, L. (2019). Can VUCA Help Us Generate New Theory within International Business? Tulder, R. V., Verbeke, A. and Jankowska, B. (Ed.) *International Business in a VUCA World: The Changing Role of States and Firms (Progress in International Business Research, vol. 14)*, Emerald Publishing Limited, Leeds, pp. 55–66. URL: <https://doi.org/10.1108/S1745-886220190000014005>
10. Fernández-Pérez de la Lastra, S., & Sánchez-Gardey, G. (2024). Organizational ambidexterity: A reconceptualization and research agenda for the VUCA international context. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 32, e12565. <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12565>
11. Khalatur, S., Velychko, L., Pavlenko, J., Karamushka, J. and Huba, M. (2021). A model for analyzing the financial stability of banks in the VUCA-world conditions. *Banks and Bank Systems*, 16 (1), 182–194. doi:10.21511/bbs.16(1).2021.16
12. Millar, C. C. J. M., Groth, O., & Mahon, J. F. (2018). Management Innovation in a VUCA World: Challenges and Recommendations. *California Management Review*, 61(1), 5–14. <https://doi.org/10.1177/0008125618805111>
13. Amil, Alinor C. (2024). Leadership Decision-Making in Vuca Bureaucracy: Global Turbulence, Influence, Challenges, and Strategies. *International Journal of Multidisciplinary Research & Reviews*, vol 03, No. 03, pp. 109–127. <https://doi.org/10.56815/IJMRR.V3I3.2024/109-127>
14. Buckley, P. J. (2020). The theory and empirics of the structural reshaping of globalization. *J Int Bus Stud* 51, 1580–1592. <https://doi.org/10.1057/s41267-020-00355-5>
15. Batorowska, K. H. (2024). A sense of information security in the VUCA world. *Modern Management Systems*, 19(1), 39–54. <https://doi.org/10.37055/nsz/192813>
16. Warren, C. (2010). The geometry of security: Modeling interstate alliances as evolving networks. *Journal of Peace Research*, 47, 697–709. <https://doi.org/10.1177/0022343310386270>
17. Heinonen, S., Karjalainen, J., Ruotsalainen, J., & Steinmüller, K. (2017). Surprise as the new normal – implications for energy security. *European Journal of Futures Research*, 5, 1–13. <https://doi.org/10.1007/S40309-017-0117-5>.

18. Martins, B. (2019). Global affairs and the politics of security technologies. *Global Affairs*, 5, 105–106. <https://doi.org/10.1080/23340460.2019.1608456>
19. Moore, E., Brandl, K., & Dau, L. (2019). Institutional Schisms in Argentina: The Impact of Intergovernmental Organizations on Country Institutional Environments. *Progress in International Business Research*. <https://doi.org/10.1108/s1745-886220190000014007>.
20. Dalby, S. (1990). American security discourse: the persistence of geopolitics. *Political Geography Quarterly*, 9, 171–188. [https://doi.org/10.1016/0260-9827\(90\)90017-5](https://doi.org/10.1016/0260-9827(90)90017-5).
21. Roberts, A. (2008). International Relations after the Cold War. *International Affairs*, 84, 335–350. <https://doi.org/10.1111/J.1468-2346.2008.00706.X>.
22. Kirshner, J. (1998). Political economy in security studies after the cold war. *Review of International Political Economy*, 5, 64–91. <https://doi.org/10.1080/096922998347651>.
23. Lu, J.-y. (2001). 冷战后亚太地缘政治格局与中国安全利益 [The geopolitical pattern of Asia-Pacific and China's national security interests in the post Cold War years]. *人文地理 [Human Geography]*, 16(6), 69–72. <https://doi.org/10.13959/j.issn.1003-2398.2001.06.018>
24. Cox, M. (2001). Whatever Happened to American Decline? International Relations and the New United States Hegemony. *New Political Economy*, 6, 311–340. <https://doi.org/10.1080/13563460120091333>.
25. Wohlforth, W. (1998). Reality Check: Revising Theories of International Politics in Response to the End of the Cold War. *World Politics*, 50, 650–680. <https://doi.org/10.1017/S0043887100007395>.
26. Singh, R. (2002). The Non-State Actor as the Potent New Enemy in Global Politics: Beginning of The Third Phase in International Relations. *India Quarterly*, 58, 105–118. <https://doi.org/10.1177/097492840205800109>.
27. Kavalski, E. (2007). The fifth debate and the emergence of complex international relations theory: notes on the application of complexity theory to the study of international life. *Cambridge Review of International Affairs*, 20, 435–454. <https://doi.org/10.1080/09557570701574154>.
28. Lehmann, K. (2012). Unfinished transformation: The three phases of complexity's emergence into international relations and foreign policy. *Cooperation and Conflict*, 47, 404–413. <https://doi.org/10.1177/0010836712454274>.
29. Bousquet, A., & Geyer, R. (2011). Introduction: complexity and the international arena. *Cambridge Review of International Affairs*, 24, 1–3. <https://doi.org/10.1080/09557571.2011.558713>.
30. Hopmann, T. (2003). Adapting International Relations Theory to the End of the Cold War. *Journal of Cold War Studies*, 5, 96–101. <https://doi.org/10.1162/152039703322286791>.
31. Dávila, M. (2004). The Contribution of Reinhold Niebuhr's 'Moral Ambiguity' to Contemporary Discussions on the Morality of Intervention and the Use of Force in a Post-Cold War World. *Political Theology*, 5(2), 177–199. <https://doi.org/10.1558/poth.2004.5.2.177>
32. Lahmiri, S., & Bekiros, S. (2017). Disturbances and complexity in volatility time series. *Chaos Solitons & Fractals*, 105, 38–42. <https://doi.org/10.1016/J.CHAOS.2017.10.006>.

Матеріал надійшов до редакції 04.09.2024 р.

**РОЗДІЛ II. СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА МОВНІ УНІВЕРСАЛІЇ**

УДК 327:355.451(480+485)

Максим Благовірний,

аспірант кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Blahovirnyi.Maksym@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0009-0003-9527-5030

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-59-75

**ЕВОЛЮЦІЯ СЮЖЕТНОГО НАРАТИВУ НАТО В КОНТЕКСТІ
СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ФІНЛЯНДІЇ Й ШВЕЦІЇ**

Простежено зміну вектора міжнародної політики та політики безпеки Фінляндії й Швеції з огляду на вступ у НАТО. Проаналізовано трансформацію ролі цих країн у міжнародному співтоваристві та вплив їх стратегічних комунікацій на розв'язання глобальних проблем і протистояння глобальним викликам безпеки як тепер, так і в майбутньому. Основну увагу звернено на міждержавну консенсусну політику Фінляндії та Швеції, взаємозв'язок між внутрішніми публічними дебатами про безпеку й оборону, громадською думкою та стратегічним мисленням країн Північної Європи. Прогнозується, що зміцнення Північного блоку в НАТО здатне посилити військовий потенціал не лише Північної, а й усієї Європи, унаслідок чого не лише зменшити вразливість прифронтових країн НАТО, а й, імовірно, змінити хід російсько-української війни.

Ключові слова: Фінляндія, Швеція, НАТО, криза безпеки, публічні дебати про безпеку й оборону, наратив НАТО, Північна Європа, стратегічні комунікації, консенсусна політика.

Maksym Blahovirnyi,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0009-0003-9527-5030

THE EVOLUTION OF THE NATO NARRATIVE IN THE CONTEXT OF STRATEGIC COMMUNICATIONS OF FINLAND AND SWEDEN

The article traces the change in the vector of international and security policy of Finland and Sweden in view of their accession to NATO. The author analyses the transformation of the role of these countries in the international community and the impact of their strategic communications on solving global problems and confronting global security challenges both now and in the future. The main focus is on the intergovernmental consensus policy of Finland and Sweden, the relationship between domestic public debates on security and defence, public opinion and strategic thinking in the Nordic countries. It is predicted that the strengthening of the Northern bloc in NATO can enhance the military potential of not only Northern but also the whole of Europe, thus not only reducing the vulnerability of NATO's frontline countries but also possibly changing the course of the Russian-Ukrainian war.

Key words: Finland, Sweden, NATO, security crisis, public debate on security and defense, NATO narrative, Northern Europe, strategic communications, consensus politics.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення росії на територію України стало потужною контекстуальною змінною світового безпекового середовища. Воно інтенсифікувало фундаментальні зміни колективного мислення про безпеку й оборону північноєвропейських країн, еволюціонувало зовнішньополітичне мислення країн Північної Європи, кардинально вплинуло на рівень суспільної підтримки членства в НАТО, відповідно каталізувало зрушення в дискурсах стратегічних комунікацій Фінляндії та Швеції. У результаті всередині країн Північної Європи поживалися дискусії про стійкі загальноприйняті партнерські конвенції у сфері колективної безпеки та оборони, поглибилися і переосмислилися форми й рівні міждержавної інституційної співпраці. Урешті, зазнали змін загальна динаміка та інтенсивність зовнішньої політики, політики безпеки та партнерської оборонної співпраці країн аналізованого регіону аж до прийняття рішень Фінляндією й Швецією відмовитися від довготривалого нейтралітету та подати заявки на членство в НАТО.

Загалом, міждержавна комунікація країн Північної Європи тривалий час тяжіє до консенсусного діалогу, спрямованого на спільне бачення майбутнього на засадах демократії. Щоправда, змістові контури та

інструменти цього бачення контекстуалізувалися в кожній із країн регіону по-різному як з огляду на історичні відмінності, реальність загроз і рівень сприйняття його громадськістю, так і стратегічні розбіжності. Міждержавна співпраця країн Північної Європи в різних сферах, зокрема безпеки й оборони, має тривалу історію та багатоаспектний вимір. На початку ХХ ст. зовнішньополітичним спрямуванням країн Північної Європи став принцип нейтралітету, який уперше задекларований Данією, Норвегією та Швецією напередодні Першої світової війни. У контексті Швеції, яка не була безпосередньо задіяна ні в Першій, ні в Другій світових війнах, нейтралітет був свідомою позицією спільноти, відображеною у внутрішній і зовнішній політиці країни. Натомість принцип нейтралітету Фінляндії зумовлений геополітичними реаліями та продиктований потребою узгодження власної позиції із врахуванням сильнішого сусіда після нападу в 1939 р. СРСР та втрати 10 % своєї території в умовах холодної війни був радше вимушеним. Тож міжнародне безпекове середовище в дискурсах країн Північної Європи було більшою мірою орієнтоване на розвиток оборонних партнерств у межах регіону та реалізовувалося на рівні дво- чи тристоронніх угод у різних партнерських конфігураціях країн регіону та у випадку Фінляндії (стратегічне мислення та культура якої завжди враховували високі ризики повторного нападу росії й передбачали ймовірність самостійного протистояння цій потенційній агресії) ще й у зміцненні національної безпеки через залучення значних інвестицій у національну оборону. І хоча Фінляндія та Швеція тривалий час залишалися поза НАТО, а Норвегія та Ісландія до сих пір поза ЄС, країни активно взаємодіють у європейських і трансатлантичних ініціативах, інституціях та міжнародних партнерствах у сфері безпеки й оборони. Водночас зміцнюється ступінь узгодженості та спільного бачення розвитку північноєвропейської співпраці в майбутньому всіх чотирьох країн, що виводить на перспективу «спільного північного порядку» у сфері безпеки та оборони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На тлі безпекової кризи у світі внаслідок російсько-української війни пожвавилась увага дослідників у галузі міжнародних відносин, міжнародного права, політології, соціології до проблем міжнародної й національної політики безпеки та оборони країн Північної Європи, однак на сьогодні частка наукових досліджень аналізованої проблематики є незначною. Серед вітчизняних науковців варто відзначити роботи українських науковців М. Пашкова, Я. Мякеля, О. Котляр, В. Павленко, І. Яковюк, Р. Орловського, С. Янюк, Р. Кирпичника, А. Мусієнко, А. Баровської, М. Чеховської, А. Рагнева та ін. Новизна цієї розвідки зумовлена відсутністю належного наукового

опрацювання фактора впливу вступу Фінляндії та Швеції до НАТО на зміну стратегії комунікації країн Північної Європи щодо оборонної й безпекової міжнародної політики та переосмислення ймовірної зміни ролі Скандинавських країн на міжнародній арені і їх впливу на перебіг війни в Україні.

Основні положення та висновки публікації враховують останні напрацювання сукупності незалежних дослідників Північної Європи, аналітичних центрів та дослідницьких установ Скандинавського регіону, які зосереджують зусилля на аналізі актуальних подій і в результаті їхнього наукового осмислення на формуванні звітів, підготовці доповідей у контексті стратегії комунікацій країн Північної Європи. Тематичні дослідження й підсумкові звіти дослідницьких установ Північноєвропейського регіону, своєю чергою, побудовані на емпіричному опрацюванні виступів ключових осіб, які тією чи іншою мірою визначають міжнародний вектор стратегічних комунікацій країн Північної Європи, зокрема високопосадовців, котрі ухвалюють стратегічні рішення та формують на їх основі засади політики; урядових експертів, які коментують стратегічні, військові, оборонні, економічні фактори та політичні застереження; державних службовців, які впроваджують урядові рішення в межах своєї сфери; науковців, медійників-міжнародників, які задіяні у створенні певного нарративу, безпосередньо впливають на рівень суспільної підтримки стратегічних рішень громадськістю. Зокрема, основні положення на висновки розвідки враховують дослідження експертів і науковців Фінського інституту міжнародних відносин (FIIA), Фінської асоціації міжнародних досліджень (FISA), Норвезького інституту міжнародних відносин (NPIA), Данського інституту міжнародних досліджень (DIIS), Шведського інституту міжнародних відносин (UI), які є майданчиками наукових дебатів про міжнародну політику країн Північної Європи. Водночас результати публікації враховують новітні розробки Geopolitical Intelligence Services AG, особливістю міждисциплінарних розробок якого є зосередженість на формуванні прогнозованих геополітичних наслідків актуальних подій.

У розвідці опрацьовано матеріали дослідників Матті Песу, Туомаса Ісо-Маркку, Крістін Хаугевік, Ойвінда Свендсен, Каті Кройц, Міккеля Рунге Олесена, Анни Лундборг Регнер, Якоба Ліннета Шмідта, Альберта Векмана, Ханни Оянен, Емми Хакали, Туомаса Форсберга, Рейчел Таузендфрейда, Тійни Мак Інтош, Іро Сярка, Мінна Аландер, Джоел Ліннаймякі, Антті Піхляянаа, Стефана Хедлунда та ін. Сукупний аналіз наукових розвідок учених Північної Європи дає змогу краще зрозуміти роль цих країн у міжнародному співтоваристві та вплив їхніх комунікаційних стратегій на

міжнародну політику, економіку й безпекову ситуацію. Оскільки глобальні виклики стають усе складнішими, вивчення досвіду стратегічних комунікацій Фінляндії та Швеції може допомогти Україні адаптувати свої підходи до міжнародних відносин.

Актуальність розвідки зумовлена неможливістю теоретичним осмисленням зміни зовнішньої політики та політики безпеки Фінляндії й Швеції, збільшенням ролі цих країн у міжнародному військовому альянсі НАТО, відповідно – потребою поглибити розуміння значення та впливу стратегічних комунікацій країн Північної Європи на прийняття міжнародних рішень, розв’язання глобальних проблем і протистояння глобальним викликам безпеки як тепер, так і в майбутньому. Пріоритетним акцентом стане спроба простежити міждержавну консенсусну політику аналізованих країн, урахувавши внутрішні безпекові пріоритети кожної з них, та дослідити вплив внутрішньої суспільної підтримки форматів і конфігурацій оборонних партнерств на визначення ключових компонентів їх взаємодії зі світом.

Зі вступом Фінляндії та Швеції до альянсу чіткіше викристалізується новий аспект у стратегічних комунікаціях Європи – артикульоване відмежування країн балтійсько-скандинавського та балтійсько-скандинавсько-польського блоку від росії – групи держав, над якими країна-агресорка тривалий час історично домінувала, пригнічуючи їхній потенціал міждержавної взаємодії. Власне це підтвержують висновки звіту Норвезького інституту міжнародних відносин (NIIA) 2022 р., які констатують, що «спільний інструментарій безпеки й оборони країн Північної Європи вже значною мірою сформований і готовий до застосування», та попри те, що «хоча ще передчасно говорити про “спільний північний порядок” у сфері безпеки й оборони, ми бачимо, що в усіх чотирьох країнах є зацікавлення та прагнення до подальшого зміцнення співпраці між країнами Північної Європи у сфері безпеки й оборони» [15]. Зміцнення Північного блоку в НАТО здатне посилити військовий потенціал не лише Північної, а й усієї Європи, унаслідок чого не лише зменшити вразливість прифронтових країн НАТО, а й, імовірно, змінити хід російсько-української війни.

Метою публікації є простежити динаміку стратегічних комунікацій Фінляндії та Швеції в умовах мінливого безпекового середовища, водночас на основі аналізу публічних дебатів усередині Фінляндії й Швеції дослідити сприйняття середовища безпеки та ключових партнерств, передусім НАТО, й окреслити їх вплив на прийняття рішень у контексті зовнішньої та оборонної політики.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Унікальний феномен консенсусної міждержавної політики країн Скандинавії, маючи давнє історичне підґрунтя, водночас ураховує й передбачає повагу до формування різних безпекових матриць усередині кожної держави. Зокрема, Норвегія, Данія та Ісландія були членами НАТО від початків, із моменту заснування в 1949 р., натомість Фінляндія та Швеція зберігали позаблоковий статус аж до 2022 р. У період холодної війни й після його завершення Швеція й Фінляндія по-різному визначили свої оборонні доктрини. Зміст цих доктрин великою мірою відображав і враховував громадську думку кожної з країн. Скандинавські держави розглядаються як приклади успішних моделей соціального добробуту та ефективної держави ще й з огляду на чутливість державної політики до врахування рівня суспільної підтримки тих чи інших державних ініціатив, зокрема й у розрізі безпеки та оборони. Громадська ж думка й суспільна підтримка вступу країн у НАТО варіювалася, реагуючи на різні середовища безпеки та рівень загрози в межах конкретної країни. У цьому ж контексті планувалися витрати на оборону. Політика безпеки Швеції після холодної війни поступово зміщувалася в бік урегулювання криз. Якщо до 2010 р. Швеція керувалася потребою обов'язкової строкової служби в мирний час, то надалі вона переорієнтовує власну політику безпеки на скорочення збройних сил і зменшення кількості строковиків. Певне зрушення громадської думки Швеції щодо необхідності збільшити витрати на збройні сили та частково відновити обов'язкову службу в лавах національного війська відбулося внаслідок анексії Криму росією. Одночасно на тлі погіршення безпекової стабільності посилилося прагнення до глибшої співпраці з іншими державами в оборонній сфері. Натомість Фінляндія основний акцент зробила на потенційній загрозі територіальній цілісності й обов'язковості строкової служби та збільшенні вкладень у розвиток національної системи оборони.

У найближчі роки країни водночас не лише розвивали двосторонню оборонну співпрацю, обмін інформацією, планування та навчання, а й приходять до спільної візії взаємодії з НАТО, зберігши позаблоковий статус, однак означивши інструментальний характер співпраці. Зі вступом у 1995 р. Фінляндії та Швеції до ЄС країни поступово збільшують трансатлантичну взаємодію. У 1997 р. Фінляндія й Швеція в особі міністрів закордонних справ виступили за поглиблення співпраці з Північноатлантичним Альянсом у Раді євроатлантичного партнерства. Протягом тривалого часу стратегічна культура обох країн як на державно-

му, так і громадському рівнях вибудовувалася на позаблоковості як на ефективній моделі безпекових гарантій обох країн, щоправда формально зберігаючи «опцію НАТО», тобто допускаючи членство в майбутньому з огляду на ймовірне погіршення безпеки у світі. 2018 р. Фінляндія та Швеція підписали Меморандум про взаєморозуміння, який розширив межі співпраці, не обмежуючи її лише мирним часом, а й охопив періоди криз, конфліктів і воєн та обумовив спільне операційне планування.

Визначаючи спільні вектори реагування північних країн на міжнародне безпекове середовище у 2000-ні, відзначимо, що дискурси безпекових питань Данії, Фінляндії, Норвегії та Швеції зосереджувалися довкола зростання загрози ширення авторитарних режимів, напруженості у відносинах із великими державами, збільшення ймовірності застосування зброї масового знищення, уключаючи ядерну зброю, концентрувалися довкола загроз тероризму, кібербезпеки, деструктивних інформаційних кампаній, глобальних пандемій і зміни клімату. Розбудовуючи дво- та тристоронні партнерства в Північному регіоні, країни Скандинавії окреслювали географічну пріоритетність Арктики й Балтійського моря. Щоправда, кожна з держав мала власні погляди та інтереси, що визначало контекстуальні відмінності в розгортанні дискурсів.

Після анексії Криму 2014 р. в офіційних документах скандинавських країн основним викликом безпеки одностайно визнано росію, при цьому «у Швеції та Фінляндії для опису росії як виклику безпеці були використані більш жорсткі формулювання, ніж ті, що застосовувалися раніше» [15]. До 2020 р. методи стратегічних комунікацій Китаю не були трактовані скандинавськими країнами як такі, що потенційно можуть становити загрозу для Північної Європи. У 2021 р. у звіті уряду Фінляндії з питань оборони методи зовнішньої безпекової політики Китаю вперше визначені в контексті національної та міжнародної загроз. Стрімкий вступ Фінляндії до НАТО засвідчив її позиціоноване лідерство щонайменше в короткостроковій перспективі. Свого часу рішуче й швидке рішення Швеції подати заявку на членство в ЄС не залишило Фінляндії вибору та інтенсифікувало зміни стратегічного мислення країни. Попри зміну лідерства та дещо різні профілі в НАТО, далеко не завжди маючи однакові погляди в розрізі різних питань, Фінляндія та Швеція неодноразово підтверджували здатність підтримувати «північний баланс» й ефективно взаємодіяти.

Перш ніж стати повноправним членом НАТО у квітні 2023 р., Фінляндія пройшла значний шлях, тривало вважаючи найкращою стратегією стримування росії, тісне партнерство з НАТО на основі військової

позаблоковості з огляду й під впливом очікування негативної реакції росії. Т. Форсберг, покликаючись на статистичні показники опитувань, зазначає, що лише четверта чи п'ята частина населення підтримувала аргументи на користь вступу Фінляндії до альянсу, натомість більшість аж до весни 2022 р. не розглядала таку можливість. Уперше наратив НАТО зазвучав у фінських дебатах у середині 1990-х після оголошення НАТО політики «відкритих дверей» та на тлі послаблення лідерських позицій президента Б. Єльцина. На фоні погіршення безпекового середовища Фінляндія приєдналася до програми НАТО «Партнерство заради миру». Попри визнання наявності формальної «опції НАТО», пріоритетом була інтеграція в ЄС, а у внутрішньому політичному дискурсі питання членства зринало винятково в контексті загрози провокування росії. Поодинокі чіткі підтримку подання заявки на членство в НАТО в 1996 р. озвучив колишній впливовий дипломат М. Якобсон, який аргументував таку необхідність занепадом демократичного процесу в росії й пророкував, урешті, неминучий вступ Фінляндії, Швеції та Австрії в майбутньому. Дещо переконливіше аргументи на користь відмови від нейтралітету зазвучали у внутрішньому дискурсі на фоні російсько-грузинської війни 2008 р. та згодом у 2014 р. після анексії Криму. У серпні 2013 р. тодішній президент Саулі Ніністо визначив оптимальну позицію Фінляндії, як «сидіти на паркані»: «бути на вершині паркану – це досить непогане місце... У нас є свобода дій, у нас є вибір, у нас є можливість спостерігати і діяти. Нас не тягнуть в той чи той бік» [14]. Фактично більшість громадськості та зовнішньополітичної еліти Фінляндії до 2010 р. розвивали наратив НАТО зі зміщенням в бік загрози бути втягненими в далекі війни, які фіни не обирали. Та все ж відбувалося поступове зміщення акцентів публічних дебатів щодо НАТО в бік розуміння того, що «варіант із НАТО також можна розглядати як засіб стримування» [14]. Певні зрушення відбулися в січні 2022 р., коли росія оголосила США та НАТО проекти рамкових угод про «гарантії безпеки», висуваючи вимогу не приймати нових членів у НАТО. Однак навіть на фоні цих заяв лише 28 % респондентів підтримували ідею членства Фінляндії в НАТО. Провідні дослідники відзначають, що протягом тривалого часу основні аргументи на користь приєднання до альянсу фактично не змінювалися, однак вони зазвучали переконливо лише після повномасштабного вторгнення росії в Україну. Доленосне рішення фактично прогнозувалось експертами вже через тиждень після вторгнення. Опублікований 3 березня 2022 р. Офісом Президента Республіки Фінляндія пресреліз про візит до США повідомляв: «На зустрічі, яка відбудеться в Білому домі, президенти обговорять напад росії на Україну, наслідки

війни для європейського порядку безпеки та двосторонню співпрацю між Фінляндією й США» [22]. Громадська думка змінювалася миттєво. На фоні візиту 50 % респондентів виступали за подання заявки на членство в альянсі. У травні 2022 р. вступ уже підтримувало 80 % населення, а рішення про подання заявки було ухвалене більшістю голосів – 188 «за» і 8 «проти». Приголомшлива блискавична спільна позиція політичної еліти, уряду й населення визнала стратегічну роль НАТО в зміцненні безпеки Фінляндії через стримування й військову підтримку у випадку війни.

Матті Песу та Туомас Ісо-Маркку, досліджуючи відносини Фінляндії з НАТО, виділили три періоди партнерства. Перший, (1992–2014) – епоха позаблоковості, визначали двосторонні угоди зі США, взаємодія з ЄС і НАТО, створення NORDEFSCO. Наступний, (2014–2022) – епоха узгодження, окреслило посилення співпраці з ЄС і НАТО, активне формування дво-, тристоронніх угод зі стратегічними союзниками, зокрема Швецією, Норвегією, США, Великою Британією. Третій (2022–) – епоха НАТО, поглиблення співпраці із союзниками, сусідами та членами Альянсу [12]. Запропонована дослідниками періодизація визнає трансформаційний вплив російської агресії на зовнішньополітичне й оборонне мислення Фінляндії. Передусім, напад росії був відразу засуджений вищим керівництвом Фінляндії. Сталість підтримки України, зокрема, підтверджує аналіз двосторонньої військової допомоги Україні, виділеної в інтервалі між січнем 2022 р. та червнем 2024 р. Статистичні дані, зібрані Стефаном Хедлундом, засвідчують, що країни Північної Європи й Балтії були лідерами в наданні військової допомоги Україні. Так, частка у % від ВВП Данії становить 1,83 %, Фінляндії – 0,88 %, Швеції – 0,76 %, Норвегії – 0,54 %, Ісландії – 0,18 % [16]. Схоже, що на фоні стрімкого погіршення безпекового середовища стратегічна культура країн Північної Європи стрімко адаптується, у результаті чого формується «блок стримування», потенціал якого, імовірно, зростатиме з інтеграцією Фінляндії та Швеції в структуру НАТО.

Дослідницька група (BITRIMINI) Фінського інституту міжнародних відносин (FIIA), яка впродовж липня 2023 р. до червня 2024 р. об'єднала дослідників із ключових країн-членів НАТО, у фінальній розвідці «Фінляндія як член НАТО. Потенціал поглиблення дво-, три- і мінілатерального оборонного співробітництва в багатосторонніх рамках», зокрема, відзначила, що здатність держав формувати міжнародний порядок залежить від низки моментів, серед яких – як географічне положення, економічний потенціал, зовнішньополітична орієнтованість, чисельність населення, так і позиціонування себе як лідера та здатність

нав'язувати свої інтереси іншим. Однак є й певні контекстуальні зміни – зокрема російсько-українська війна. «У сучасному мисленні, – зазначено у звіті, – економічна раціональність не має уже такої ваги, як це було до анексії Криму росією у 2014 р. й особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 р.» [12]. Дещо в іншій інтерпретації, та все ж та сама теза прозвучала й у роздумах про десятиліття на посаді Генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга, який відзначив що від 2014 р. до 2024 р. частка партнерів Альянсу, які витрачають принаймні 2 % свого ВВП на оборону, зростає від трьох до двадцяти трьох [23]. А це виводить на прогнози про посилення співпраці країн, які позиціонують себе як такі, що сповідують демократичні цінності та готові їх відстоювати, зокрема й у форматі оборонних партнерств.

В огляді зовнішньої політики уряду Фінляндії зазначено, що профіль Фінляндії в НАТО «буде зосереджений на безпеці в регіонах Арктики та Балтійського моря, комплексній безпеці, кібернетичній та інформаційній безпеці, протидії гібридним загрозам, штучному інтелекту та квантових технологіях. Уряд урахуватиме важливість космічної галузі та технологій для НАТО й національної оборони. Фінляндія сприятиме формуванню ситуаційної обізнаності в космосі, зміцненню космічної політики НАТО та вдосконаленню національної експертизи й можливостей для бізнесу в питаннях, пов'язаних із космосом» [10]. Зовнішньополітичне мислення країни буде побудоване довкола розвитку співпраці зі США як «ключовим стратегічним партнером і союзником Фінляндії», так і Сполученим Королівством. Одночасно Фінляндія залишається «активним членом північної спільноти й працюватиме над поглибленням скандинавської інтеграції та усуненням бар'єрів між північними країнами» [10], де Швеція є «найближчим партнером» [10] Фінляндії.

Дослідниця Ханна Оянен відзначає тяглість двосторонньої оборонної співпраці між двома державами та акцентує на безперервному поступі на тлі зміни безпекового середовища, починаючи з 2014 р., й окреслює «розвиток до чогось набагато інтенсивнішого та глибшого, ніж ті форми й рівні співпраці, які вони мають з іншими країнами» [19]. У дослідженні «Переосмислення фінсько-шведських відносин, північна співпраця і НАТО» Ханна Оянен висловлює впевненість у тому, що спільний вступ країн до НАТО, тривалий досвід взаємодії Фінляндії й Швеції як у межах спільних двосторонніх партнерств, так і в різних конфігураціях співпраці країн Скандинавського регіону, «може бути досить цікавим і корисним для НАТО в цілому» [19]. Наводячи, як приклад, тандемний вступ Фінляндії й Швеції в 1995 р. до ЄС, науковиця констатує, що на початках через трива-

лий нейтралітет європейські країни підозріло сприймали перспективність взаємодії в межах безпекових та оборонних ініціатив ЄС, унаслідок чого Фінляндії й Швеції «довелося разом із третім нейтральним кандидатом, Австрією, підписати декларацію про повне прийняття змісту цієї політики. І, ставши членом ЄС, Швеція та Фінляндія зарекомендували себе – діючи разом – як особливо активні й конструктивні учасники розробки нових політик ЄС, зокрема, у сфері врегулювання кризових ситуацій» [19]. «Політика спільного вступу Фінляндії та Швеції до НАТО також нагадує рішення про розширення Шенгенської зони на Ісландію та Норвегію, які не є членами ЄС, у той час, коли Швеція й Фінляндія вступили до ЄС. Це було визначним визнанням фундаментальної важливості, навіть пріоритетності, співпраці Північних країн щодо ЄС. Фактично під час переговорного процесу підкреслено важливість Скандинавського паспортного союзу, а Данія, як єдина скандинавська країна, що вже перебувала в ЄС, заявила, що не прийме жодної норми ЄС, яка б зазіхала на паспортну свободу країн Скандинавії. Вступ Фінляндії та Швеції до ЄС не дозволив би створити Шенгенський кордон між цими країнами й Норвегією. Коли Норвегія та Ісландія стали асоційованими членами Шенгенської зони, скандинавський порядок переміг» [19], – наголошує Ханна Оянен. Покликаючись на цей результативний досвід, дослідниця проводить паралель гіпотетичної дієвої взаємодії внаслідок спільного вступу в НАТО. Адже процес членства в будь-якій міжнародній організації, зокрема й передусім у НАТО, є індивідуальним рішенням, а схвалення під час прийняття відбувається з огляду на заслуги кожної окремої країни. Й оскільки йдеться «про пару країн, які могли б вступити окремо, але вирішили приєднатися разом», Ханна Оянен убачає в цьому кроці певну додану вартість [19].

Швеція подала заявку на членство саме на фоні вступу Фінляндії, а попередні роки нейтралітету, зокрема, були визначені ще й усвідомленням того, що самостійний вступ Фінляндії може викликати негативну реакцію росії, це ж загалом погіршить безпекове середовище регіону. Востаннє задіяна у воєнні дії в 1814 р., цілком зрозуміло те, що Швеція обрала нейтралітет і військово неприємнання цілком усвідомлено. Інвестуючи значні кошти в розвиток оборонного потенціалу під час холодної війни, країна мала одні з найпотужніших військово-повітряні сили у світі, водночас активно розвивала співпрацю із західними країнами, заручившись неофіційними гарантіями з боку США. Після розпаду Радянського Союзу Швеція суттєво скоротила витрати на оборону, зокрема на 90 % знизивши чисельність власних збройних сил. Однак взаємодія з НАТО активно розвивалась, хоч і в позаблоковому

статусі. Коментуючи історію партнерської співпраці, Уряд Швеції відзначає, що в 1990-х збройні сили Швеції взаємодіяли з НАТО задля «покращення спроможності Швеції та НАТО діяти спільно в кризовій ситуації, зрештою – під час війни» [24]. Досвід участі в операціях НАТО в Боснії й Герцеговині, Косово, Афганістані, Лівії та Іраку дав змогу адаптувати збройні сили Швеції до військових стандартів НАТО. У 1994 р. Швеція приєднується до програми НАТО «Партнерство заради миру». Зближення з трансатлантичною спільнотою відбувалось і після вступу в 1995 р. до ЄС. У 1997 р. Швеція стала членом Ради євроатлантичного партнерства.

Після 2014 р. Шведська оборонна комісія оприлюднила звіт, відтоді російська агресія стає невід’ємною частиною дебатів про національну безпеку, зосереджуючись на територіальній загрозі, кібервикликах, інформаційних загрозах, викликах міжнародному правопорядку. У результаті, Швеція ще активніше зосереджується на вибудовуванні розгалуженої мережі оборонних партнерств, аби компенсувати втрачене. Протягом усіх років ключовим акцентом була пріоритетність фінсько-шведської оборонної співпраці. Так, у 2014 р. Швеція, Фінляндія та інші країни укладають із НАТО індивідуальне партнерство як «партнери розширених можливостей», розвиває політичний діалог, проводить спільні навчання та здійснює обмін інформацією, попри все зберігаючи нейтральний статус.

У 2021 р. синхронно з Фінляндією Швеція визнає виклик із боку Китаю, що вплинуло на економічну стратегію країни. Дебати розпочались з обговорення права компанії Huawei брати участь у розбудові шведської мережі 5G. Зміна стратегічного мислення з огляду на погіршення безпекового середовища зумовила створення арктичної стратегії, що передбачало ще тіснішу співпрацю країн Північної Європи у форматі Ради міністрів Північних країн.

Поступова адаптація стратегічного мислення країни до зростання загроз безпеки, урешті, призвела до того, що в травні 2022 р. Швеція подала заявку на членство в НАТО. Рішення ґрунтувалося на результатах звіту урядової міжпартійної робочої групи, покликаної проаналізувати зміну безпекової ситуації після повномасштабного вторгнення росії в Україну [24]. Дослідницька група (BITRIMINI) Фінського інституту міжнародних відносин (FIIA), аналізуючи потенціал розвитку взаємодії Швеції з НАТО, констатує: «Членство в НАТО стало кардинальною політичною змінною для Швеції, яка не брала участі у війні протягом 200 років і зберігала нейтралітет під час холодної війни. Однак, на відміну

від Фінляндії, Швеція завжди вважала, що їй не доведеться воювати в конфлікті наодинці. Таке мислення допоможе Швеції адаптуватись у переході від національної до колективної оборони, у якій солідарність і тісна співпраця з союзниками є ключовими» [12]. Пройшовши довгий шлях еволюції стратегічної культури, Швеція в березні 2024 р. стала повноправним членом НАТО.

Після вступу Фінляндії та Швеції в НАТО посилюється рішучість балтійсько-скандинавського й навіть балтійсько-скандинавсько-польського блоку. Стратегічні вектори взаємодії цих країн підтверджують їх здатність у перспективі сформувати європейський «блок стримування» росії. Це підтверджують і новітні наукові дослідження. Зокрема, потенціал розвитку такого сценарію Стефан Хедлунд убачає у посиленні ролі Румунії, яка зорієнтована на розміщення до 2030 р. найбільшої бази НАТО в Європі. Підтримка Чехії, Нідерландів і Великої Британії (яка привносить ядерний компонент) забезпечить партнерському угрупованню «достатню військову силу, щоб запропонувати ефективне стримування російської агресії, і достатню політичну рішучість, щоб гарантувати, що стримування буде надійним» [16]. Однак дослідник наголошує, що реалістичність такого сценарію великою мірою залежатиме від результатів виборів у США.

Єва Бьорлінг відзначає, що вступ Швеції до НАТО суттєво посилює можливості безпекових рамок для Європи й спонукає до розвитку «потужнішого оборонного партнерства зі Сполученими Штатами та Канадою» [11]. Водночас це зміцнює ще один стратегічний компонент країн Північної Європи – безпеку Арктики, де Норвегія й Ісландія стикались із загрозою, викликаною межуванням із росією. Водночас дослідниця наголошує: «Об'єднана європейська присутність у НАТО також надсилає чіткий сигнал росії, що її амбіції послабити альянс, зазнали краху. Ця солідарність зміцнює здатність НАТО в Європі протистояти кремлю та боротися з глобальними викликами на континенті, такими як тероризм, кіберзагрози, корупція та інші дестабілізуючі елементи» [11]. Це уможливлює висновок, що ключові компоненти стратегічних комунікацій країн Північної Європи отримують додаткові аргументи для їх зміцнення.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Порівнюючи дискурси країн Північної Європи про безпеку й оборону після 2020 р., окреслюємо посилення схожості підходів в оцінках сучасного міжнародного безпекового середовища. Це зумовлює вирівнювання

стратегічного мислення держав, яке, попри національні відмінності, зумовлені історичними реаліями, географічним розташуванням, економічними показниками, зрештою, розміром країни, усе ж визначають саме росію основним викликом безпеці й переважно тяжіють в оцінках до реагування на ці загрози через поєднання стратегії «стримування» за посередництвом НАТО та стратегії «заспокоєння» через підтримку діалогу у відносинах із росією. Водночас окреслюється поступове реагування на методи впливу Китаю, що виявляється у визнанні китайських інвестицій в інфраструктуру та сировинні ресурси країн Північної Європи такими, що становлять певні безпекові ризики. В оборонному звіті уряду Фінляндії у 2021 р. уперше з'являється концепція «впливу широкого спектра», що визнає загрози кібератак і дезінформаційних кампаній викликом міжнародному праву й закону. Багатомірність погіршення безпекового середовища спонукає країни Північної Європи до поглиблення регіональної співпраці у форматі балтійсько-скандинавського. І в перспективі – балтійсько-скандинавсько-польського блоку. Водночас зміцнення Північного блоку в НАТО зумовить посилення військового потенціалу Північної Європи, та й загалом усієї Європи, зменшуючи вразливість прифронтових країн НАТО, партнерство здатне змінити хід російсько-української війни. Як наслідок, стратегічне мислення світового співтовариства у сфері безпеки та оборони зміцнюється в прагненні й можливостях відстоювати демократичні цінності.

У перспективі назрілим напрямом розвідки є аналіз партнерської співпраці Данії, Фінляндії, Норвегії, Швеції та Ісландії у сфері безпеки та оборони, виокремлюючи новітні виклики безпеки в умовах мінливого безпекового середовища з погляду стратегічних комунікацій країн Північної Європи, та впливу оборонних і безпекових партнерств на глобальну безпеку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архітектура європейської безпеки: історія становлення і розвитку: монографія: у 2 ч. / за наук. ред. проф. А. П. Гетьмана, І. В. Яковюка. Харків: Право, 2020, ч. 1. Від Давнього Риму до Другої світової війни, 180 с.
2. Баровська, А. В. (2015). Стратегічні комунікації: досвід НАТО. *Стратегічні пріоритети*, № 1(34), с. 147–152.
3. Кирпичник, Р. І. (2023). Вступ Швеції та Фінляндії в НАТО: Новий етап в історії формування політичної культури Скандинавії. *Науковий журнал «Регіональні студії»*, Ужгородський національний університет, вип. 33, с. 20–24.
4. Котляр, О. В. (2019). Регіональна співпраця держав Північної Європи у сфері безпеки та оборони. *Політичне життя*, № 3, с. 107–113.

5. Мусянко, А. О. (2024). Співробітництво Північних країн в сфері безпеки і оборони: еволюція підходів. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 2, с. 498–502.
6. Павленко, В. (2017). Воєнно-політична інтеграція країн Скандинавії в архітектурі європейської безпеки після Другої світової війни. *Європейські історичні студії*, № 8, с. 39–52.
7. Чеховська, М. М., Рагнєв, А. О. (2018). Стратегічний наратив у системі стратегічних комунікацій. *Право і суспільство*, № 5, ч. 2, с. 32–37.
8. Яковюк, І. В., Орловський, Р. Р. (2017). Європейське оборонне співтовариство: витоки становлення інтеграції в оборонній сфері. *Проблеми законності*, вип. 139, с. 264–277.
9. Янюк, С. (2019). Досвід зарубіжних країн у застосуванні механізмів державного регулювання територіальної оборони. *Публічне управління та місцеве самоврядування*, № 4, с. 97–106.
10. A strong and committed Finland Programme of Prime Minister Petteri Orpo's Government. Publications of the Finnish Government, 2023/20/06. URL: <https://valtioneuvosto.fi/en/governments/government-programme#/8/1>.
11. Björling, Ewa (2024). What Sweden will bring to NATO. GIS (Geopolitical Intelligence Services AG), *March*, 8. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/sweden-nato-accession/>
12. FIIA report 76: Finland's partnerships as a NATO member prospects for defence cooperation in a multilateral framework / Iro Särkkä, Minna Alander, Joel Linnainmäki & Antti Pihlajamaa, 2024, 25 June. URL: <https://www.fia.fi/en/publication/finlands-partnerships-as-a-nato-member>.
13. Finnish Government, 2020, p. 21.
14. Forsberg, Tuomas (2023). Four rounds of the Finnish NATO debate. *Nordic Review of International Studie / FISA Finnish International Studies*, № 1, pp. 41–51.
15. Security debates and partnership choices in the Nordic states: From differentiation to alignment Haugevik Kristin, Svendsen Qyvind, Creutz Katja, Runge Olesen Mikkel, Lundborg Regnér Anna and Linnet Schmidt Jakob. *Norwegian Institute of International Affairs*, 2022, January 20. URL: https://www.nupi.no/content/pdf_preview/24450/file/2022Haugeviketal.SecuritydebatesandpartnershipchoicesintheNordicstates.pdf
16. Hedlund, Stefan (2024). Europe's new Iron Curtain. GIS (Geopolitical Intelligence Services AG), September, 17. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/new-iron-curtain/>
17. Hedlund, Stefan (2024). Finland stands tall against Russia. GIS (Geopolitical Intelligence Services AG), April 8. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/finland-stands-tall-against-russia/>
18. Historical relations between Sweden and NATO. *The Government Offices of Sweden*, 2024, 03 April. URL: <https://www.government.se/government-policy/sweden-in-nato/history-of-sweden-and-nato/>
19. Ojanen, Hanna (2023). Rethinking Finnish – Swedish relations, Nordic cooperation, and NATO. *Nordic Review of International Studie / FISA Finnish International Studies*, № 1, pp. 26–34.
20. Pesu, Matti (2023). Logical but unexpected: Witnessing Finland's path to NATO from a close distance. *NATO Review*, 30 August. URL: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2023/08/30/logical-but-unexpected-witnessing-finlands-path-to-nato-from-a-close-distance/index.html>.

21. Pesu, Tuomas, Iso, Markku (2022). Finland as a NATO ally: First insights into Finnish alliance policy. *Finnish Foreign Policy Paper*, 9, 15 December. URL : <https://www.fia.fi/julkaisu/finland-as-a-nato-ally/>

22. President Niinistö to make a working visit to Washington D. C. / Office of the President of the Republic of Finland. *Press release*, 9/2022, 2022, 3 March. URL: <https://www.presidentti.fi/niinisto/en/press-release/president-niinisto-to-make-a-working-visit-to-washington-d-c/>

23. Stoltenberg, Jens (2024). Reflections on a decisive decade as NATO Secretary General. *NATO Review*, 27 September. URL: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2024/09/27/reflections-on-a-decisive-decade-as-nato-secretary-general/index.html>.

24. Sweden's role in NATO. *The Government Offices of Sweden*, 2024, 04 October/April. URL: <https://www.government.se/government-policy/sweden-in-nato/swedens-role-in-nato/>

25. Weckman, Albert (2023). Public opinion and NATO: How different security environments influence the support for NATO in Finland. *Nordic Review of International Studie / FISA Finnish International Studies*, № 1, pp. 5–25.

REFERENCES

1. Архитектура європейської безпеки: історія становлення і розвитку: монограф.: у 2 ч. / за наук. ред. проф. А. П. Hetmana, І. В. Yakoviuka. Kharkiv: Pravo, 2020, ch. 1: Vid Davnoho Rymu do Druhoi svitovoi viiny, 180 p.

2. Barovska, A. V. (2015). Stratehichni komunikatsii: dosvid NATO. *Stratehichni priorytety*, № 1(34), p. 147–152.

3. Kyrpychnyk, R. I. (2023). Vstup Shvetsii ta Finliandii v NATO: Novyi etap v istorii formuvannia politychnoi kultury Skandynavii. *Naukovyi zhurnal «Rehionalni studii» Scientific Journal «Regional Studies», Uzhhorodskiyi natsionalnyi universytet*, vyp. 33, p. 20–24.

4. Kotliar, O. V. (2019). Rehionalna spivpratsia derzhav Pivnichnoi Yevropy u sferi bezpeky ta oborony. *Politychne zhyttia*, № 3, p. 107–113.

5. Musiienko, A. O. (2024). Spivrobotnytstvo Pivnichnykh krain v sferi bezpeky i oborony: evoliutsiia pidkhodiv. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, № 2, p. 498–502.

6. Pavlenko, V. (2017). Voienno-politychna intehratsiia krain Skandynavii v arkhitekturi yevropeiskoi bezpeky pislia Druhoi svitovoi viiny. *Yevropeiski istorychni studii*, № 8, p. 39–52.

7. Chekhovska, M. M., Rahniev, A. O. (2018). Stratehichni naratyv u systemi stratehichnykh komunikatsii. *Pravo i suspilstvo*, № 5, ch. 2, p. 32–37.

8. Yakoviuk, I. V., Orlovskiy, R. R. (2017). Yevropeiske oboronne spivtovarystvo: vytoky stanovlennia intehratsii v oboronii sferi. *Problemy zakonnosti*, vyp. 139, p. 264–277.

9. Yaniuk, S. (2019). Dosvid zarubizhnykh krain u zastosuvanni mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання територіальної оборони. *Publichne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, № 4, p. 97–106.

10. A strong and committed Finland Programme of Prime Minister Petteri Orpo's Government. *Publications of the Finnish Government*, 2023/20/06. URL: <https://valtioneuvosto.fi/en/governments/government-programme#/8/1>.

11. Björling, Ewa (2024). What Sweden will bring to NATO. GIS (Geopolitical Intelligence Services AG). March 8. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/sweden-nato-accession/>
12. FIIA report 76: Finland's partnerships as a NATO member prospects for defence co-operation in a multilateral framework / Iro Särkkä, Minna Alander, Joel Linnainmäki & Antti Pihlajamaa, 2024, 25 June. URL: <https://www.fiaa.fi/en/publication/finlands-partnerships-as-a-nato-member>.
13. Finnish Government, 2020, p. 21.
14. Forsberg, Tuomas (2023). Four rounds of the Finnish NATO debate. *Nordic Review of International Studie / FISA Finnish International Studies*, № 1, pp. 41–51.
15. Security debates and partnership choices in the Nordic states: From differentiation to alignment Haugevik Kristin, Svendsen Qyvind, Creutz Katja, Runge Olesen Mikkel, Lundborg Regnér Anna and Linnet Schmidt Jakob. *Norwegian Institute of International Affairs*, 2022, January 20. URL: https://www.nupi.no/content/pdf_preview/24450/file/2022Haugeviketal.SecuritedebatesandpartnershipchoicesintheNordicstates.pdf
16. Hedlund, Stefan (2024). Europe's new Iron Curtain. *GIS (Geopolitical Intelligence Services AG)*, September 17. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/new-iron-curtain/>.
17. Hedlund, Stefan (2024). Finland stands tall against Russia. *GIS (Geopolitical Intelligence Services AG)*, 2024, April 8. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/finland-stands-tall-against-russia/>.
18. Historical relations between Sweden and NATO. *The Government Offices of Sweden*, 2024, 03 April. URL: <https://www.government.se/government-policy/sweden-in-nato/history-of-sweden-and-nato/>
19. Ojanen, Hanna (2023). Rethinking Finnish – Swedish relations, Nordic cooperation, and NATO. *Nordic Review of International Studie / FISA Finnish International Studies*, № 1, pp. 26–34.
20. Pesu, Matti (2023). Logical but unexpected: Witnessing Finland's path to NATO from a close distance. *NATO Review*, 30 August. URL: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2023/08/30/logical-but-unexpected-witnessing-finlands-path-to-nato-from-a-close-distance/index.html>
21. Pesu, Tuomas, Iso, Markku (2022). Finland as a NATO ally: First insights into Finnish alliance policy. *Finnish Foreign Policy Paper*, 9, 15 December. URL: <https://www.fiaa.fi/julkaisu/finland-as-a-nato-ally/>
22. President Niinistö to make a working visit to Washington D. C. / Office of the President of the Republic of Finland. *Press release 9/2022*, 2022, 3 March. URL: <https://www.presidentti.fi/niinisto/en/press-release/president-niinisto-to-make-a-working-visit-to-washington-d-c/>
23. Stoltenberg, Jens. (2024). Reflections on a decisive decade as NATO Secretary General. *NATO Review*, 27 September. URL: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2024/09/27/reflections-on-a-decisive-decade-as-nato-secretary-general/index.html>.
24. Sweden's role in NATO. *The Government Offices of Sweden*, 2024, 04 October/April. URL: <https://www.government.se/government-policy/sweden-in-nato/swedens-role-in-nato/>
25. Weckman, Albert (2023). Public opinion and NATO: How different security environments influence the support for NATO in Finland. *Nordic Review of International Studie / FISA Finnish International Studies*, № 1, pp. 5–25.

УДК: 340.152 (477: 070)

Марія Павлюх,

кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач,

Національний університет «Львівська політехніка»,

mariia.v.pavliukh@lpnu.ua,

ORCID ID: 0000-0001-5502-8367,

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-76-85

«НАРОДНА ДУМКА» ТА РИТОРИКА ВЛАДИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ МОЛДОВИ (БЕРЕЗЕНЬ – КВІТЕНЬ 2023)

У статті розглянуто вивчення головних тематичних полів провідних молдовських медіа. Виокремлення статей за блоками «народна думка» й «риторика влади» дасть можливість зрозуміти головні наративи, які присутні в провідних каналах Молдови. Часто в багатьох молдовських медіа присутні «кремлівська рука» та засилля російської пропаганди, які поширюють різні проросійські сили. Тональність матеріалів відверто ворожа, особливо це стосується матеріалів, пов'язаних з українцями, Україною й російсько-українською війною. У висвітленні цих проблем є значні порушення, брехня, перекручення та додумування фактів, яких насправді не було.

Мета статті – дослідити та виокремити тематичні площини провідних молдовських медіа за блоками «народна думка», «риторика влади»; вивчити риторику статей.

Методика дослідження: у статті використано комплекс загальних і спеціальних методів: метод концептуального аналізу у визначенні окремих наративів, які присутні в статтях молдовських пропагандивних телеграм-каналів; компаративний аналіз у виокремленні наративів, які поширюють молдовські та російські пропагандисти щодо молдовського радянського минулого, а також наративи, що просувають в інформаційному просторі російська пропаганда.

Результати й висновки. Загальна характеристика інформаційного простору Молдови стосується важливих для держави тематичних площин, таких як безпекове становище Молдови, офіційна мова, зовнішня та внутрішня політика, влада vs опозиція, економіка держави, пільги для населення й соціальний захист, російсько-українська війна, регіон Придністров'я.

Telegram-канали Молдови, яких можна віднести до блоку «народна думка», висвітлюють важкі, наболілі для пересічного громадянина проблеми. В інформаційному просторі нерідко можна натрапити на маніпулятивні матеріали. Тематичний блок «риторика влади» об'єднує ті видання, які мають провладну позицію та висвітлюють роботу відомих політиків, державних відомств і структур.

Ключові слова: «народна думка», риторика влади, наративи, пропаганда, маніпуляції, інформаційний простір.

Maria Pavlyuh,

Lviv Polytechnic National University,

ORCID ID: 0000-0001-5502-8367

«PEOPLE OPINION» AND GOVERNMENT RHETORIC IN THE INFORMATION SPACE OF MOLDOVA (MARCH–APRIL 2023)

The article is devoted to the study of the main thematic fields of the leading Moldovan media. Separation of articles by blocks of “popular opinion” and “rhetoric of the government” will make it possible to understand the main narratives that are present in the leading channels of Moldova. Often in many Moldovan media there is a “Kremlin’s hand” and an outpouring of Russian propaganda spread by various pro-Russian forces. The tone of the materials is frankly hostile, especially the materials related to Ukrainians, Ukraine and the Russian-Ukrainian war. In the coverage of these issues, there are significant distortions, lies, distortions and fabrications of facts that did not actually exist.

The purpose of the article is to investigate and distinguish the thematic planes of the leading Moldovan media according to the blocks of “popular opinion”, “rhetoric of the government”; study the rhetoric of the articles.

Research Methodology: the article uses a set of general and special methods: the method of conceptual analysis in determining individual narratives that are present in the articles of Moldovan propaganda telegram channels; a comparative analysis in distinguishing the narratives that are spread by Moldovan and Russian propagandists regarding the Moldovan Soviet past, as well as the narratives that are promoted in the information space by Russian propaganda.

Results and Conclusions. The general characteristics of the information space of Moldova touch on thematic areas important for the state: the security situation of Moldova, the official language, foreign and domestic policies, the government vs. the opposition, the state’s economy, benefits for the population and social protection, the Russian-Ukrainian war, the region of Transnistria.

Telegram channels of Moldova, which can be counted among the “popular opinion” block, highlight difficult problems that are painful for the average citizen. In the information space, you can often find manipulative materials. The thematic block “rhetoric of power” unites publications that take a pro-government position and cover the work of well-known politicians, state departments and structures.

Key words: popular opinion, government rhetoric, narratives, propaganda, manipulation, information space.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Інформаційний простір Молдови представлений каналами й медіа, які поширюють різноманітні політичні ідеї, пропаганду та наративи. Серед 30 популярних телеканалів більшість публікує контент румунською та російською мовами. У першій десятці популярних телеграм-каналів – канали з Придністров'я. Популярними були: «Prima Sursă»; «Придністровець», «GALBEN (Dorin Galben)», ТСВ «Придністров'я», «Sputnik Moldova», НП «Придністров'я», «Unimedia», «Point», «Nokta», «Dumitruciorici.com», «Ungureanu».

Відстеження та вивчення матеріалів інформаційного простору Молдови важливе задля безпеки держави від російських пропагандистів; суспільних комунікацій та інформаційної гігієни, адже Молдова – близький сусід України, де мешкає значна українська діаспора.

Мета статті – проаналізувати матеріали провідних телеграм-каналів і медіа Молдови, щоб вивчити тематичні блоки «народна думка», «риторика влади» інформаційного простору Молдови.

Об'єктом дослідження є телеграм-канали та медіа Молдови.

Предмет дослідження – проблематика, тематика, контент провідних медіа Молдови; характеристика тематичних площин медіа; наративи російської пропаганди, які містяться в статтях і повідомленнях проросійських телеграм-каналів Молдови.

Методика дослідження. У статті застосовано комплекс базових методів, як-от: синтез та аналіз; дефініціювання; компаративний аналіз наративів молдовських пропагандистів й ін.

Аналіз останніх досліджень. Про пропаганду, маніпуляції в інформаційному просторі та гібридну російсько-українську війну написано чимало. У статті використано досвід таких учених і їхніх праць: А. Близнюка «Гібридна війна ХХІ століття. Пропаганда як основна складова у політичних, соціальних та етнічних протистояннях»; М. Діденка «Інформаційно-психологічний вплив на людей під час війни»;

Г. Дубровинського, А. Ділай «Особливості взаємодії масової комунікації та психологічного впливу», Б. Кобільника, А. Гізуна «Роль інформаційно-психологічних впливів у інформаційній війні».

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У молдовському інформаційному просторі маємо велику кількість нових медіа, які поширюють наративи серед своїх читачів – пересічних громадян, формуючи своєрідне відчуття політичної дійсності та ставлення до цієї дійсності. Головними тематичними площинами є такі: *безпека, офіційна мова, зовнішня й внутрішня політики, влада та опозиція, економіка держави, соціальний захист, російсько-українська війна, Придністров'я* (курсив – наш).

Рис. 1. Тематичні площини молдовського інформаційного простору (Розробка автора)

«Народна думка» в інформаційному просторі Молдови

В інформаційному просторі Молдови представлено народну думку пересічних громадян, яка формується на шпальтах популярних медіа різного характеру – від загальнополітичних до розважальних. Великою популярністю користуються молдовські медіа: «Unimedia», «Point», «Nokta». Головними темами, які хвилюють пересічних громадян, є такі

як, субсидії, пільги, інші соціальні виплати, корупція чиновників, високі ціни на продукти та енергоносії, доступні соціальні блага.

Канал «Unimedia» друкує матеріали румунською мовою. Він містить велику кількість скандальних публікацій про чиновників і корупціонерів, проте не має вираженого провладного характеру. Онлайн-медіа «Point», «Nokta» публікують матеріали російською мовою. Медіа «Nokta» має відверто пропагандивний проросійський характер.

Водночас пересічні громадяни зацікавлені в підвищенні зарплатні й покращенні власного добробуту, наближеного до європейського. Не менш цікавою темою залишається російсько-українська війна, також тема переселенців, які проживають на території держави понад рік; безпека в регіоні, зокрема гарячою темою залишається Придністров'я. У багатьох матеріалах присутня прихована критика чинної влади й звинувачення в корупції багатьох посадовців.

Отож народна думка пересічних громадян, яка поширена в інформаційному просторі держави має такі тематичні платформи: *зовнішня та внутрішня політика держави, безпека держави, корупція, суддівська реформа й соціальні виплати (пільги, субсидії, стипендії), доступ до соціальних благ (вуличне освітлення, справні комунікації, доступна вища освіта без корупції, якісна медицина).*

Велика кількість громадян Молдови прагнуть добробуту і європейського рівня життя, тому симпатизують процесу вступу Молдови. Це, зазвичай, молоде покоління. Водночас у Молдові діють проросійські опозиційні сили, які мають високий рівень підтримки серед населення, що прагне повернутись у комуністичне минуле. Про це свідчать масові протести в березні 2022 р., організовані проросійськими лідерами: партією Шор та партією «За єдність і процвітання». На початку січня 2022 р. рівень довіри чинної влади становив лише – 40 %. А в період виборів 2019 р. рівень довіри громадян становив 57,7 %. Російсько-українська війна сприяла підвищенню рівню довіри до чинної президентки [9].

Основні проблеми, які хвилюють пересічних громадян Молдови – *це власний добробут і підвищення зарплат; низькі ціни на комунальні послуги та продукти харчування; соціальні виплати (стипендії, пенсії, субсидії); доступ до соціальних благ (справні комунікації; хороші дороги; вступ до вищих навчальних закладів без хабарів); корупція чиновників; мовне питання; зовнішній вектор політики держави.*

В інформаційному просторі Молдови, окрім провладної та опозиційної риторики, знаходимо важливі суспільно-політичні проблеми, які охоплюють усю державу. Зокрема, соціальний блок – високий

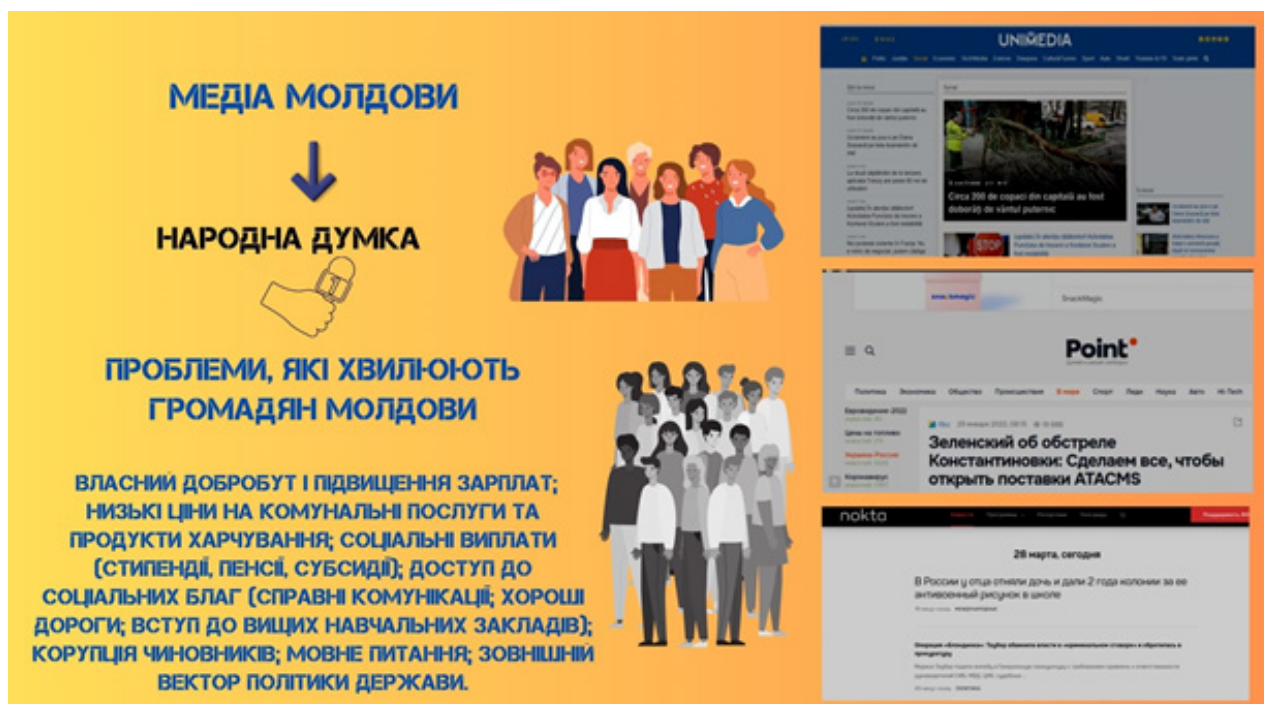

Рис. 2. «Народна думка» в молдовських медіа
(Розробка автора)

рівень інфляції й збільшення цін на пальне, газ та комунальні послуги. Також важливими залишаються соціальні виплати – субсидії, пенсії й стипендії для молоді, а також пільги ветеранам воєн. Гострою проблемою залишається Придністров'я, де постійно розбухуються національна нестабільність та промосковські настрої, що загрожує національній безпеці й цілісності країни.

Також у Молдові мешкає велика кількість українських переселенців, які понад рік живуть та працюють у державі. Суспільство з великою симпатією ставиться до українських біженців і намагається підтримати та забезпечити всім необхідним. Та, попри це, рівень безробіття в державі помітно зріс, як і ціни на продукти.

Громадяни спостерігають за боротьбою проти корупції й судовою реформою; обговорюють аварії, у яких гинуть громадяни. Важливою проблемою до обговорення став мовний закон і безпекова ситуація сепаратистського закону на Дністрі, загроза військових дій, економічна криза. Чималу увагу медіа приділяють закордонним новинам: обговоренню пенсійної реформи у Франції; зустрічі російського президента та китайського глави держави; збройних заворушень в Ізраїлі й відвідинам президентки Маї Санду Києва. Потужним блоком, який висвітлюється в медіа, є внутрішня політика держави, наприклад звільнення прем'єр-міністра Наталії Гаврилиці [8].

Головний напрям народної думки – внутрішня та зовнішня політика, добробут країни й високий рівень життя пересічних громадян, низькі ціни на важливі продукти, особиста безпека.

Риторика влади в інформаційному просторі Молдови

Головними каналами Молдови, які поширюють офіційну риторику влади, є «Prima Sursă» («Першоджерело»), «GALBEN (Dorin Galben)», «DumitruCiorici.com», «Ungureanu» та ін. Канал «Prima Sursă»/«Першоджерело» (кількість підписників – 76 450), якого називають офіційним каналом влади, поширює урядові новини; публікує важливі державні документи, а також звіти про офіційні й дипломатичні зустрічі [2].

Канал не має вираженого пропагандивного характеру [7], хоча з частоти та гостроти публікацій можна відчутти симпатію до провладної партії «Дія та солідарність» (PAS), чинної президентки Молдови і євроінтеграційної політики, спрямованої на вступ Молдови до ЄС. На шпальтах цього каналу містяться посилання на офіційні події й обговорення прийнятих рішень та законів (призначення чи звільнення на посади молдовських чиновників). Канал публікує оригінали документів із розширеними фотозвітами румунською мовою й роз'ясненням – російською. На шпальтах цього каналу відсутні статті скандального характеру, хоча подана детальна інформація про суддівську реформу та офіційні декларації суддів Молдови; аналіз бюджету країни, включаючи декларацію чинної президентки, членів уряду й інших чиновників; процедура ціноутворення на енергоносії; офіційні заяви перших осіб держави; міжнародні угоди, боротьба з фейками та дезінформацією.

Головні ідеї й наративи цього телеграм-каналу такі: *Молдова – це частина ЄС; Молдова та Румунія повинні об'єднатися на шляху до європейського майбутнього; єдиною державною мовою в державі є румунська; молдавська мова – це штучно створений гібрид радянського минулого; Молдова повинна позбутися комуністичної свідомості, щоб стати розвиненою європейською державою*. Частота публікацій невисока – 3–5 на тиждень.

Подібний характер публікацій має телеграм-канал популярного молдовського журналіста Доріна Гальбена «GALBEN (Dorin Galben)» (кількість підписників – 36467), на шпальтах якого опубліковані офіційні документи та посилання на окремі офіційні події й зустрічі державного рівня [1]. Цей політичний молдовський журналіст публікує у своєму телеграм-каналі інтерв'ю з першими особами у владі чи опозиції, коментарі відомих політологів та обговорення наболілих для молдовського суспільства тем, зокрема *підняття ціни на газ; відмова від російського*

газу; вихід Молдови із СНГ; вихід російських військ із Придністров'я, російсько-українська війна. Характер публікацій – офіційний; частота невисока: 2–3 публікації на тиждень. Такої самої риторики дотримується у своїй медіааналітиці журналіст Думітрі Чурічі в однойменному телеграм-каналі. Кількість підписників – 36 819 осіб [4].

Головна тематика, яку порушує канал Думітрі Чурічі, – *це політичне й економічне життя держави* (скандальні політичні призначення, ціни на важливі продукти, корупція чиновників), *внутрішня та зовнішня політика Молдови* (дипломатичні візити перших осіб держав; євроінтеграційний і проросійський вектори політики; питання Придністров'я; внутрішні чвари); *безпека держави* (припинення миротворчої місії на Дністрі); *офіційний статус румунської мови як державної*.

Каналом, який притримується офіційної риторики, є «Молдова. Новини. Політика» (кількість підписників – 2447). Публікації цього каналу відзначаються регіональним характером, тобто велику увагу автори приділяють проблемам окремих територій Молдови, зокрема Гагаузії й Придністров'ю. Водночас не менш важливими залишаються євроінтеграційна тематика й відносини з європейськими державами (2/3 матеріалів каналу стосуються цієї тематики) [5].

Молдовське суспільство проявляє інтерес до тематики корупції та криміналу, чому присвячено канал «Ungureanu» (кількість підписників – 39 488). У телеграм-каналі опубліковано скандальні розслідування, пов'язані з державним розкраданням, зловживанням службовим становищем чиновників, суддів і політиків. Неодноразово публікувались офіційні задекларовані доходи перших осіб держави, а також розслідування про приховані доходи, які приховують корупціонери [3].

Отож риторика провладних молдовських медіа просуває ідеї євроінтеграції та європейських стандартів життя; критикує посткомуністичну свідомість і недалекоглядність проросійських молдовських політиків; веде активну боротьбу з корупцією в органах державного управління, запобігає поширенню фейків і пропаганди, котрі загрожують безпеці держави.

Провладна партія чинної президентки Молдови Маї Санду «Дія та солідарність» (PAS) проводить посилену політику євроінтеграції, що викликає велике невдоволення в опозиційних сил. Прийнята «Стратегія реформи державного управління 2023–2030 років» передбачає низку реформ у суспільстві. Документ описує бачення, мету, дії й ресурси, необхідні для прискорення європейської трансформації державних установ на центральному та місцевому рівнях [2].

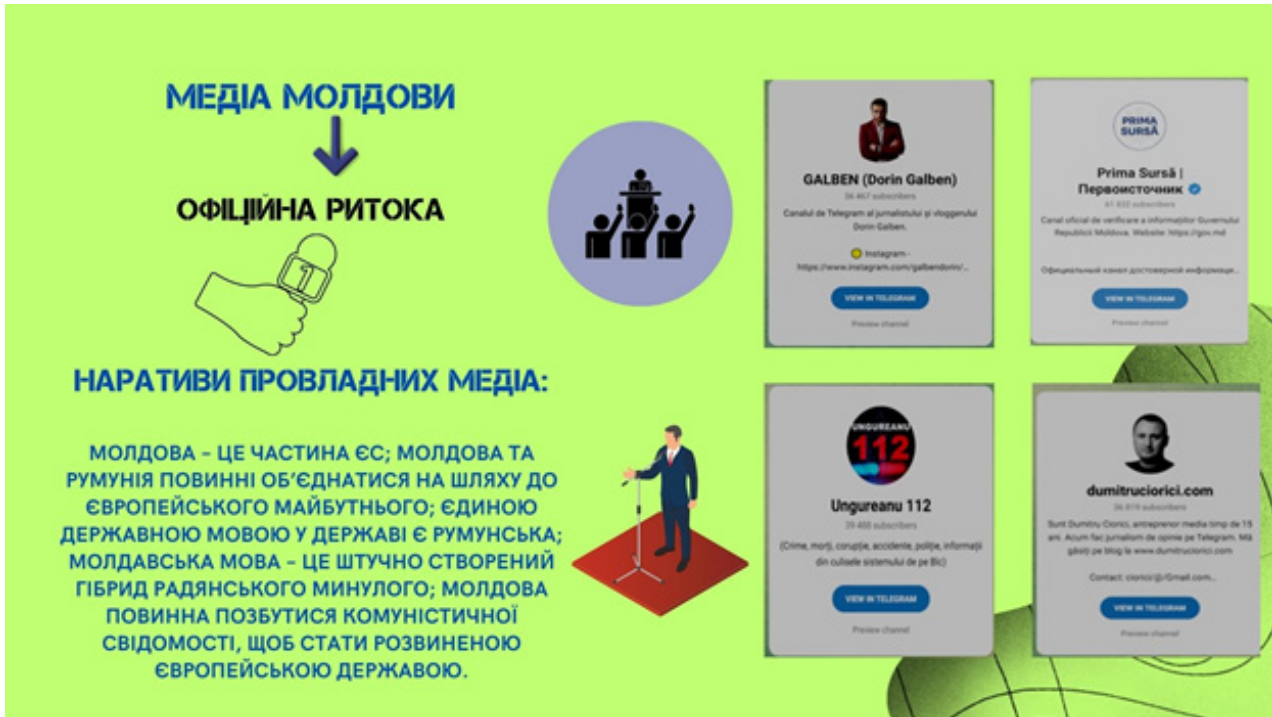

Рис. 2. Наративи провладних медіа (Розробка автора)

Великим викликом для молдовського суспільства є забезпечення громадського порядку, зокрема боротьба зі стихійними мітингами, які розділяють суспільство та створюють паніку й хаос. Тому Комісія з надзвичайних ситуацій від 26 березня 2023 р. прийняла ухвалу про заборону символіки та носіння зброї в громадських місцях без відповідних дозволів.

Молдовсько-українські відносини під час російсько-української війни набувають нових вимірів. За результатами двосторонніх переговорів, діяльність залізничного транспорту отримає спрощені процедури залізничного транзиту вантажів територією України з призначенням до Республіки Молдови та Румунії, що покращуватиме відносини між двома країнами [2].

Серед головних і ключових проблем, які жваво обговорюються в суспільстві, – судова реформа та боротьба з корупцією. Зокрема, на багатьох каналах подано реформу Вищого Суду [1].

Офіційна владна риторика медіа звертає увагу на повернення статусу державної румунській мові. Президентка Мая Санду називає це рішення «історичним», указуючи на те, що «молдавська мова – це штучно створена синтагма в радянський період; рідною мовою для громадян залишається румунська – мова Євросоюзу, де поважають і шанують національні мови» («Unimedia», «Point», телеграм-канал «Prima Sursă»).

Офіційна владна риторика молдавського інформаційного простору стосується двох стратегічно важливих безпекових питань держави: вихід Молдови із СНГ та вихід російських військових із Придністров'я. Провладна партія поділяє думку про те, що державі потрібно рухатись у напрямі євроінтеграції й зміцнювати відносини з європейськими державами, а не з росією. Водночас в економічній сфері держава займається закупівлею електричної енергії ТОВ «Енергоком» на основі прямих переговорів. Також важливою проблемою залишається висока ціна на паливо та газ [6].

Провладна риторика медіа прихильно ставиться до руху уніоністів, який передбачає об'єднання Молдови з Румунією на шляху до євроінтеграції. Про це свідчить відзначення на державному рівні Дня Союзу Бессарабії з Румунією й виступ Маї Санду, яка називає цю подію величною в історії Молдови.

Офіційна влада Молдови бореться з фейками та проросійською пропагандою. Зокрема, Служба розвідки й безпеки (SIS) заблокувала п'ять вебсайтів, які поширюють неправдиву інформацію, що стосується національної безпеки. Також влада має на меті створити окрему структуру, що боротиметься з дезінформацією.

У споживчій сфері владні структури проводять посилене маркування харчових продуктів на наявність чи відсутність алергенів або глютену. Законодавство електронної комерції, адаптоване до стандартів ЄС. Положення спрямовані на спрощення електронної комерції та захист прав споживачів. У соціальній сфері, уряд надає субсидії в сільському господарстві для фермерів; виплати для студентів, які проходять державне стажування; премії для військовослужбовців; пільги для ветеранів війни в Афганістані й війни на Дністрі.

Головні напрями провладної риторики в медіа Молдови – проєвропейський та євроінтеграційний, спрямовані на розвиток держави, зміцнення відносин між європейськими країнами й Молдовою та підтримка України у війні з росією.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Загальна характеристика інформаційного простору Молдови стосується важливих для держави тематичних площин, таких як безпекове становище Молдови, офіційна мова, зовнішня та внутрішня політика, влада vs опозиція, економіка держави, пільги для населення й соціальний захист, російсько-українська війна, регіон Придністров'я.

Телеграм-канали Молдови, які можна віднести до блоку «народна думка», висвітлюють важкі, наболілі для пересічного громадянина проблеми. В інформаційному просторі нерідко можна натрапити на маніпулятивні матеріали. Тематичний блок «риторика влади» об'єднує ті видання, які мають провладну позицію та висвітлюють роботу відомих політиків, державних відомств і структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *GALBEN (Dorin Galben)*. URL: <https://t.me/galbendorin>.
2. *Prima Sursă*. URL: https://t.me/prima_sursa_md.
3. *Ungureanu*. URL: <https://t.me/Ungureanu112>.
4. *Думитрі Чурічі*. URL: <https://t.me/DumitruCiorici>.
5. *Молдова. Новини. Політика*. URL: <https://t.me/dmoldova>.
6. *Супутник Молдови*. URL: <https://t.me/rusputnikmd>.
7. Близнюк А. Гібридна війна XXI століття. Пропаганда як основна складова у політичних, соціальних та етнічних протистояннях. *Інтермарум*. URL: <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/90593/86502>.
8. Звільнення прем'єр-міністра Наталії Гаврилиці. URL: <https://unimedia.info/ro/category/social>.
9. Рівень довіри народу до влади. URL: <https://unimedia.info/ro/category/social>.

REFERENCES

1. *GALBEN (Dorin Galben)*. URL: <https://t.me/galbendorin> (in Moldova).
2. *Prima Sursă*. URL: https://t.me/prima_sursa_md (in Moldova).
3. *Ungureanu*. URL: <https://t.me/Ungureanu112> (in Moldova).
4. *Dumitri Churichi*. URL: <https://t.me/DumitruCiorici> (in Ukraine)
5. *Moldova. Novyny. Polityka*. [Moldova. News. Policy]. URL: <https://t.me/dmoldova> (in Ukraine).
6. *Suputnyk Moldovy*. [Satellite of Moldova] URL: <https://t.me/rusputnikmd> (in Ukraine).
7. Blyzniuk, A. Hibrydna viina XXI stolittia. Propahanda yak osnovna skladova u politychnykh, sotsialnykh ta etnichnykh protystoianniakh [Hybrid war of the 21st century. Propaganda as the main component in political, social and ethnic confrontations]. *Intermarum*. URL: <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/90593/86502> (in Ukraine).
8. Zvylnennia premier-ministra Natalii Havrylytsi [Dismissal of Prime Minister Natalia Havrylytsa]. URL: <https://unimedia.info/ro/category/social> (in Ukraine).
9. Riven doviry narodu do vlady [The level of people's trust in the authorities]. URL: <https://unimedia.info/ro/category/social> (in Ukraine).

Матеріал надійшов до редакції 10.09.2024 р.

УДК: 327.8

Аліна Юрій,

аспірантка Навчально-наукового інституту міжнародних відносин,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

alinayuriy15@gmail.com

ORCID ID:0000-0003-2363-2409

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-87-98

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ У ФІНЛЯНДІЇ

Мета статті – дослідження системи протидії зовнішньополітичному інформаційному втручанню у Фінляндії з особливим акцентом на ключову роль медіаграмотності в забезпеченні національної інформаційної безпеки. Розглянуто основні дезінформаційні кампанії, спрямовані проти країни, які здійснювалися російською федерацією та Китаєм. Під час проведення дослідження застосовано історичний метод, методи класифікації й порівняльного аналізу, а також контент-аналіз. У статті розглянуто ефективність державної підтримки стратегій та ініціатив із розвитку медіаграмотності, діяльність основних інституцій і організацій із розвитку медіаосвіти фінського суспільства, а також міжнародної співпраці в контексті протидії дезінформації. Окрему увагу приділено вивченню кореляції між високим рівнем медіаграмотності серед фінського населення та здатністю країни ефективно протистояти зовнішнім інформаційним загрозам. Проаналізовано юридичну й документальну базу, яка регулює заходи протидії дезінформації у Фінляндії. Зроблено висновок, що успішна протидія зовнішньополітичній дезінформації у Фінляндії ґрунтується на комплексному підході, який поєднує високий рівень медіаграмотності населення, правове регулювання та міжнародну співпрацю.

Ключові слова: дезінформація, медіаграмотність, інформаційна війна, пропаганда, маніпуляція, медіапростір, зовнішньополітичний вплив, інформаційна безпека.

Alina Yurii,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

ORCID ID: 0000-0003-2363-2409

MEDIA LITERACY AS A TOOL TO COUNTER FOREIGN POLITICAL DISINFORMATION IN FINLAND

The purpose of this article is to examine Finland's system of countering foreign political information interference, with a particular focus on the critical role of media literacy in ensuring national information security. The research explores key disinformation campaigns targeted at Finland, carried out by the Russian Federation and China. Historical, classification, comparative analysis, and content analysis methods were employed. The article assesses the effectiveness of government support for media literacy strategies, institutional efforts, and international cooperation in countering disinformation. Special attention is given to the correlation between high levels of media literacy in Finnish society and the country's ability to effectively counter external information threats. The legal and documentary framework regulating disinformation countermeasures in Finland is also analyzed. The conclusion drawn is that successful resistance to foreign political disinformation in Finland is based on a comprehensive approach combining high media literacy, legal regulation, and international collaboration.

Key words: disinformation, media literacy, information warfare, propaganda, manipulation, media space, foreign political influence, hybrid threats, information security, social media.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. В умовах зростаючих глобальних інформаційних загроз країни все частіше стикаються з дезінформаційними кампаніями, які спрямовані на підрив їхнього суверенітету, дестабілізацію внутрішньої політичної ситуації та створення розколу в суспільстві. Фінляндія як частина європейського демократичного простору вже протягом тривалого часу перебуває під впливом дезінформаційних атак із боку зовнішніх державних акторів, таких як російська федерація й Китайська Народна Республіка. Ці атаки мають на меті посіяти недовіру до державних інституцій, розхитати соціальну згуртованість і вплинути на внутрішню та зовнішню політику країни. Фінляндія володіє потужною й ефективною системою протидії зовнішньополітичній дезінформації, яка ґрунтується на комплексному підході, що охоплює всі аспекти інформаційної безпеки. Ця система включає інтеграцію медіаграмотності у всі рівні освіти, підтримку незалежних медіа, активну роботу з фактчекінгу й широкомасштабну міжнародну співпрацю. Фінське суспільство демонструє високу стійкість

до дезінформаційних атак, завдяки довготривалій політиці, спрямованій на розвиток критичного мислення та обізнаності громадян.

На особливу увагу заслуговує досвід Фінляндії у впровадженні програм із медіаграмотності. Ця країна стала однією з перших, яка зрозуміла важливість медіаграмотності як ключового інструменту для захисту інформаційного простору й підтримки демократичних цінностей. Система медіаграмотності у Фінляндії включає як формальну освіту в школах та університетах, так і позашкільні програми для дорослих і літніх людей. Завдяки такому всебічному підходу фінське суспільство має високий рівень навичок з аналізу інформації, що дає змогу громадянам ефективно протистояти дезінформації.

Вивчення фінського досвіду впровадження програм із медіаграмотності є надзвичайно важливим для інших країн, які мають подібні виклики. Фінляндія показала, що інвестиції в розвиток медіаграмотності є виправданими, адже сприяють зміцненню національної безпеки, соціальної згуртованості та демократичних інститутів. Ретельний аналіз фінської моделі й адаптація її елементів до національних контекстів може стати ефективним засобом для інших держав у боротьбі з дезінформацією та інформаційними загрозами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протидія зовнішньополітичній дезінформації стала об'єктом численних наукових досліджень як серед міжнародних, так і українських учених. У цих роботах аналізуються різні аспекти інформаційної безпеки, медіаграмотності та ефективні методи протидії дезінформаційним кампаніям.

Серед українських дослідників, які зосереджувалися на питаннях протидії дезінформації, інформаційного протиборства й інформаційних війн, а також на аналізі впливу міжнародних інформаційних загроз на національну безпеку та вивчення психологічних аспектів інформаційного впливу на суспільну свідомість і поведінку, відзначимо О. Андрєєву, О. Запорожець, Н. Карпчук, В. Копійку, Є. Макаренко, Ю. Макарь, Н. Піпченко, М. Рижкова, А. Шуляк, Б. Юськів.

Серед сучасних закордонних дослідників на особливу увагу заслуговують роботи Е. Белл, К. Вордл, Р. ДіРеста, Т. Ріда, Ю. Руохонена, Дж. Стенлі, К. Хіта.

Крім цього, варто також підкреслити внесок міжнародних організацій та освітніх закладів у дослідження взаємозв'язку рівня медіаграмотності й стійкості суспільства до зовнішньополітичного інформаційного втручання. Із-поміж них виділяються звіти Європейської комісії, Європейської обсерваторії цифрових медіа (EDMO), Бостонського університету, Кембриджського університету та Університету Барселони.

Мета статті – дослідження впливу розвитку медіаграмотності на ефективність фінської моделі протидії зовнішньополітичній дезінформації.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Еволюція дезінформаційних кампаній росії та Китаю проти Фінляндії. Інформаційний вплив росії на Фінляндію має глибокі історичні корені, які сягають часів Радянського Союзу. Після радянсько-фінської війни (1939–1940) СРСР активно використовував пропаганду для поширення нарративу про «фінляндизацію», де Фінляндія мала залишатися нейтральною й дотримуватися політики співпраці з СРСР на умовах кремля. Радянська пропаганда зображувала Фінляндію як буферну зону, яку треба було контролювати для збереження регіональної стабільності. Така політика значно обмежувала можливість Фінляндії інтегруватись із країнами Заходу. Після розпаду СРСР росія продовжувала впливати на Фінляндію, використовуючи вже не прямі загрози, а інформаційні атаки для формування й поширення вигідних нарративів.

Після анексії Криму у 2014 р. російська пропаганда проти Фінляндії зазнала суттєвих змін. Основний акцент зроблено на два ключові нарративи – загрозу НАТО та утиски російськомовної меншини. Застосування цих нарративів відображає ширшу стратегію Росії щодо підризу стабільності в країнах, котрі прагнуть співпраці з НАТО і ЄС. Також російські медіа активно поширюють інформацію про нібито загрози з боку НАТО. Вони акцентують на тому, що Фінляндія, зближуючись із НАТО, буцімто ставить під загрозу свою безпеку й провокує росію на військові дії. До того ж кремль часто використовує нарративи про утиски російськомовної меншини для виправдання своїх зовнішньополітичних дій. Наприклад, російські ЗМІ поширювали фейкові новини про так звану дискримінацію російськомовного населення у Фінляндії, метою яких є підвищення напруги у фінському суспільстві.

Із розвитком цифрових технологій російська пропаганда значно активізувала використання соціальних медіа та кібероперацій для впливу на громадську думку у Фінляндії. Кіберкампанії росії часто застосовують автоматизовані акаунти й тролів для поширення дезінформації через такі соціальні платформи, як Facebook і X. Крім бот-мереж, росія активно використовує соціальні медіа для поширення фейкових новин про фінську зовнішню політику і її відносини з ЄС та НАТО. Кампанії 2019 р., що збіглися з парламентськими виборами у Фінляндії, продемонстрували, як росія намагається впливати на політичний процес у країні, дискредитуючи

проєвропейських кандидатів і поширюючи страхи щодо міграційної політики та економічної залежності від ЄС.

Маніпуляції історією залишаються ключовим елементом російської пропаганди у Фінляндії. Російські медіа часто повертаються до подій радянсько-фінської війни з метою виправдання сучасної агресивної політики москви. Зокрема, російські ЗМІ активно просувають ідею про те, що Фінляндія історично завжди перебувала під впливом росії і що її сучасні кроки до західної інтеграції суперечать історичній «дружбі» між країнами. Такі маніпуляції покликані підсилити ідеологічне обґрунтування сучасних дій кремля й створити відчуття, що сучасні кроки Фінляндії ведуть до повторення історичних конфліктів.

Китайська пропаганда у Фінляндії є частиною ширшої стратегії впливу КНР на Захід через економічну та культурну дипломатію. На початкових етапах акцентовано на ініціативі «Один пояс, один шлях», яку Китай подавав як вигідну економічну співпрацю. Пропаганду зосереджено на тому, що співпраця з Китаєм принесе економічний розвиток, особливо у сферах інфраструктури й технологій. Такий підхід дав змогу формувати позитивний імідж серед фінських політиків і підприємців. Однак водночас замовчувалися політичні ризики, зокрема залежність від китайського капіталу та можливий вплив на суверенітет країн-партнерів. Однак, як зазначається в дослідженні шведського Інституту політики безпеки та розвитку (ISDP), із часом китайські наративи трансформувалися, підлаштовуючись під критику з боку західних держав, особливо в питаннях прав людини [1].

Китай також використовував культурну дипломатію через мережу Інститутів Конфуція, просуваючи свою м'яку силу. Інститути представлено як центри для навчання китайської мови та культури, проте поступово вони стали платформами для поширення політичних наративів, які представляли Китай як ключового партнера й інвестора. Ці установи сприяли створенню позитивного іміджу Пекіну та уникненню критики щодо внутрішніх питань, як-от права людини [2]. Проте після загострення відносин із Заходом через порушення прав людини в Сіньцзяні й Гонконгу Китай змінив стратегію. Замість акценту на винятково економічних аспектах, пропаганда почала просувати наративи про китайську політичну та економічну систему як альтернативу західним моделям. Згодом, у відповідь на критику з боку фінських медіа, Китай почав чинити дипломатичний тиск, щоб обмежити поширення публікацій, які б негативно впливали на імідж країни.

Фінська система захисту від дезінформації крізь призму розвитку медіаграмотності. Фінляндія активно протидіє зовнішньополітичній

дезінформації, визнаючи її загрозу як для національної безпеки, так і для демократичних процесів. Стратегія Фінляндії ґрунтується на комплексному підході, що включає багаторівневу взаємодію між урядовими органами, медіа, громадянським суспільством і міжнародними партнерами. Основна мета таких зусиль – зміцнення національної стійкості через підвищення рівня медіаграмотності та міжнародної співпраці у сфері інформаційної безпеки.

Фінський уряд визнає, що протидія дезінформації є важливою частиною захисту прав людини та національної безпеки. У рамках цієї стратегії створено низку інституцій, що займаються виявленням і нейтралізацією дезінформаційних кампаній, які часто спрямовані на підрив демократичних процесів та довіри до державних установ. Зокрема, Міністерство закордонних справ Фінляндії підкреслює, що «боротьба з дезінформацією є захистом прав людини», що вимагає комплексного підходу, уключаючи співпрацю між державними органами, неурядовими організаціями й міжнародними партнерами [3].

Фінляндія має розгалужену мережу інституцій, що займаються виявленням та боротьбою з дезінформаційними кампаніями. Однією з центральних установ є Транспортно-комунікаційне агентство Traficom, яке здійснює моніторинг медіапростору й відповідає за виявлення фейкових новин та маніпуляцій [4]. Traficom тісно співпрацює з іншими державними органами й громадськими організаціями, забезпечуючи координацію зусиль на національному рівні. Агентство також підтримує просвітницькі програми з медіаграмотності, які спрямовані на навчання громадян критичного мислення та вміння розпізнавати дезінформацію.

Важливу роль у дослідницькій діяльності відіграє Фінський інститут міжнародних відносин (FIIA). Ця організація проводить наукові дослідження у сфері міжнародних відносин, зокрема інформаційної безпеки, і розробляє рекомендації для уряду щодо політики протидії зовнішнім інформаційним загрозам. FIIA також бере активну участь у проєктах міжнародного рівня, таких як Radar TEPISA, що спрямований на співпрацю з європейськими країнами задля виявлення та запобігання іноземним дезінформаційним атакам [5].

Іншою важливою інституцією є Європейський центр передового досвіду з протидії гібридним загрозам (Hybrid CoE), розміщений у Гельсінкі. Цей міжнародний центр зосереджений на вивченні гібридних загроз, які включають дезінформаційні кампанії, та розробці механізмів їх нейтралізації. Hybrid CoE є важливою платформою для співпраці між НАТО, ЄС та іншими міжнародними партнерами, що дає змогу Фінляндії брати активну участь у міжнародних ініціативах із протидії дезінформації.

Особливу увагу в рамках протидії зовнішньополітичній дезінформації у Фінляндії приділяють розвитку медіаграмотності серед населення. Цей підхід має на меті посилення стійкості громадян до інформаційних маніпуляцій, особливо в контексті сучасних гібридних загроз. Фінляндія визнана лідером у цій сфері серед європейських країн, згідно з даними звіту Інституту відкритого суспільства – Софія (OSIS) [6]. Такий статус обумовлений систематичними зусиллями уряду у впровадженні медіаосвітніх програм, інтегрованих у навчальні заклади, громадські ініціативи та державну політику.

На рівні фінського уряду за політику у сфері розвитку медіаграмотності шляхом виділення ресурсів і розробки законодавства відповідає Міністерство освіти та культури Фінляндії. У 2012 р. під егідою Міністерства освіти та культури засновано Владу з медіаосвіти, а через два роки створено Національний аудіовізуальний інститут (KAVI) із департаментом медіаосвіти й аудіовізуальних медіа (MEKU), який отримав юридичну відповідальність за популяризацію медіаосвіти у фінському суспільстві [7].

У 2013 р. Міністерство освіти та культури Фінляндії розробило Орієнтири культурної політики сприяння медіаграмотності на 2013–2016 рр. [8]. Важливо зазначити, що це була перша національна програма, котра надавала медіаграмотності вагоміше місце в державній системі й підкреслила важливість міжсекторальної співпраці із залученням до підтримки медіаграмотності освітніх установ, неурядових і культурних організацій. Вона ґрунтувалася на ідеалах Конвенції ООН про права дитини й зосереджувалася на підвищенні цифрових навичок дітей, їх безпеці в інтернеті й захисті від кібербулінгу. Основною метою створення цього документа було забезпечення дітей і підлітків необхідними знаннями та навичками для активної участі в суспільстві. Програма акцентувала увагу на розвитку цифрових навичок, які є важливими для безпечного використання медіа. Проте вона не зосереджувалася на питаннях дезінформації й маніпуляцій, які стали основним акцентом уже в оновленому документі від 2019 р.

Із 2019 р. оновлена політика стала відповіддю на глобальні виклики дезінформації. Новий підхід наразі охоплює всі вікові категорії, підкреслюючи важливість розвитку навичок критичного мислення для розпізнавання маніпуляцій. Ця політика продовжує слугувати інструментом для підвищення фінської громадянської свідомості, а також збереження демократичних цінностей у сучасному інформаційному просторі. Політика медіаграмотності Фінляндії 2019 р. спрямована на

вирішення загроз, таких як дезінформація, антидемократична риторика, сексуальні домагання та мова ненависті [9]. Вона підкреслює важливість медіаграмотності як інструменту для підвищення стійкості до цих загроз і сприяє відповідальному використанню медіа суспільством.

У 2020 р. Міністерство освіти та культури Фінляндії випустило Нову програму розвитку грамотності на 2020–2023 рр. з метою зміцнення навичок медіаграмотності дітей і підлітків у ранній, дошкільній та базовій освіті [10]. Так, спочатку діти знайомляться з медіапристроями й навчаються створювати контент. У початковій школі увага приділяється аналізу, безпечному використанню медіа та критичному мисленню. У середніх класах учні починають критично оцінювати джерела інформації та відповідально створювати контент, що підвищує їх стійкість до дезінформації.

Однією з ключових інституцій у підвищенні медіаграмотності є Національний аудіовізуальний інститут (KAVI), який координує національні програми медіаосвіти, спрямовані як на молодь, так і на доросле населення [11]. KAVI регулярно досліджує та оцінює реалізацію політики медіаграмотності. Це робиться через опитування або панелі експертів за участю різних зацікавлених сторін. Одним із важливих напрямів діяльності KAVI є підтримка шкіл і навчальних закладів у впровадженні медіаосвітніх програм. Інститут надає методичні рекомендації, навчальні матеріали та організовує тренінги для вчителів. Це дає змогу учням здобувати знання про те, як аналізувати інформацію, відрізнити факти від фальшивих новин і безпечно користуватися цифровими технологіями. KAVI організовує різноманітні заходи, спрямовані на підвищення рівня медіаграмотності серед населення. Однією з таких ініціатив є проведення кінопоказів, що супроводжуються дискусіями та лекціями, де розглядаються важливі суспільні й культурні питання крізь призму медіа. Ці заходи надають можливість громадянам краще зрозуміти вплив медіа на суспільство та власне життя.

KAVI представляє Фінляндію в міжнародних проєктах співпраці, таких як Експертна група з медіаграмотності Європейської комісії й Експертна група з безпечного інтернету для дітей. Інституція також відповідає за національну співпрацю, що здійснюється через тиждень медіаграмотності – подію, яка збирає сотні учасників для просування медіаграмотності [7]. KAVI координує Форум медійної освіти для професіоналів – щорічний форум для дослідників, інформаційних фахівців і державних службовців, які займаються питаннями, пов'язаними з медіаграмотністю [7].

У Фінляндії існує кілька неприбуткових організацій, які активно займаються медіаграмотністю, сприяючи розвитку критичного мислення та навичок безпечного використання медіа. Однією з ключових організацій є Фінське товариство медіаосвіти [12], яке використовує гранти молодіжної політики для просування медіаосвіти. Ця організація проводить дослідження й реалізовує програми, що заповнюють прогалини між теоретичними знаннями та практичними навичками в галузі медіаграмотності. Крім того, Фінська асоціація бібліотек відіграє важливу роль у наданні освіти з медіаграмотності, забезпечуючи доступ до ресурсів і навчальних програм для дорослих і молоді [13]. Бібліотеки співпрацюють із місцевими громадами та неурядовими організаціями задля адаптації освітніх програм до потреб різних груп населення. Це уможливило залучення важкодоступних аудиторій, таких як літні люди або люди з обмеженими можливостями.

Міжнародна співпраця є ключовим елементом стратегії Фінляндії в протидії дезінформації. Фінляндія є активним учасником міжнародних ініціатив, спрямованих на боротьбу з дезінформацією в глобальному контексті. Важливим аспектом цієї співпраці є підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Фінляндією та США, який передбачає розширення співробітництва в боротьбі з дезінформацією й маніпуляціями з боку іноземних держав [14]. У рамках цього меморандуму країни співпрацюють для зміцнення демократичних інституцій, підвищення стійкості інформаційних систем та створення спільних механізмів виявлення дезінформації. Крім того, Фінляндія активно залучена до міжнародних ініціатив, таких як Коаліція за свободу в інтернеті [15]. Таким шляхом країна робить внесок у процес протидії дезінформації в онлайн-просторі, визнає глобальний характер проблеми дезінформації та потребу в колективних зусиллях для її подолання.

Зростаючий вплив іноземних дезінформаційних кампаній ставить перед Фінляндією нові виклики. Для протидії цим загрозам Фінляндія активно розвиває співпрацю з партнерами в рамках європейських ініціатив. Один із прикладів – участь у проєкті Radar TEPESA [5], який покликаний зміцнити співпрацю між європейськими країнами для моніторингу й виявлення іноземних маніпуляцій. Це дає змогу Фінляндії брати активну участь у колективній роботі з виявлення джерел дезінформації та розробки спільних протоколів реагування.

Фінляндія не має окремого закону, який би винятково регулював протидію дезінформації, проте питання дезінформації вирішується через синергію національних правових актів і права Європейського Союзу, зокрема Директив ЄС. Національні акти передбачають інтеграцію

медіаосвіти в освітні програми різних рівнів, створення інфраструктури для підтримки медіаграмотності та захисту від зовнішніх інформаційних впливів. Зокрема, у Фінляндії прийнято Акт про міжнародні зобов'язання у сфері інформаційної безпеки [16]. Він забезпечує правову основу для дотримання міжнародних договорів й угод, пов'язаних з обміном і захистом конфіденційної інформації, уключаючи питання кібербезпеки. Також функціонує Акт про електронні комунікаційні послуги, який регулює надання електронних комунікаційних послуг у країні, охоплює питання ліцензування, прав споживачів і справедливого використання цифрової інфраструктури. Також він установлює правила боротьби з незаконним контентом та дезінформацією в електронних комунікаціях.

На рівні Європейського Союзу Фінляндія дотримується положень Комунікації Європейської комісії щодо боротьби з онлайн-дезінформацією [17], Акту про цифрові послуги [18], Директиви ЄС 2018/1808 [19]. Остання вимагає від держав-членів сприяти медіаграмотності та вживати заходів для її розвитку. Стаття 33а цієї Директиви передбачає, що «медіаграмотність має бути частиною загальної освітньої політики, а також підтримуватися на всіх рівнях, уключаючи співпрацю між урядовими структурами, медіаорганізаціями й громадськими ініціативами» [19].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Фінська система протидії зовнішньополітичній дезінформації є прикладом ефективної та добре організованої відповіді на сучасні інформаційні загрози, які стають усе більш поширеними у світі. В умовах зростаючого впливу гібридних загроз, зокрема з боку таких країн, як росія та Китай, Фінляндія активно розвиває інституційні й освітні механізми для забезпечення стійкості свого інформаційного простору. Одним із ключових елементів фінської стратегії є розвиток медіаграмотності, що починається з ранньої освіти та охоплює всі вікові категорії населення. Освітні програми, які впроваджуються на державному рівні, спрямовані на навчання громадян критичного мислення й уміння розпізнавати фейкові новини та інформаційні маніпуляції. Ці програми акцентують увагу на підготовці суспільства до активної участі в сучасному інформаційному просторі, забезпечуючи захист від зовнішніх інформаційних впливів. Важливою частиною цих заходів є інтеграція медіаграмотності в шкільну та університетську освіту, що дає змогу з раннього віку формувати критичне мислення та розуміння інформаційної безпеки.

Крім того, фінська система протидії дезінформації передбачає тісну співпрацю між державними установами, громадянським суспільством,

медіа й міжнародними партнерами. На національному рівні ключову роль відіграють такі установи, як Міністерство освіти та культури, Транспортно-комунікаційне агентство Traficom, Фінський інститут міжнародних відносин (FIIA) та Національний аудіовізуальний інститут (KAVI). Ці організації забезпечують моніторинг медіапростору, виявлення дезінформаційних атак, просування медіаосвітніх програм і координацію зусиль між різними секторами суспільства.

Фінляндія також робить вагомий внесок у міжнародну співпрацю у сфері боротьби з дезінформацією. Країна є активним учасником численних європейських ініціатив, таких як Radar TEPESA, які зосереджені на протидії дезінформаційним атакам на міжнародному рівні. Фінські інституції активно співпрацюють із країнами-членами ЄС і НАТО, що дає їм змогу спільно розробляти ефективні стратегії виявлення та нейтралізації зовнішніх інформаційних загроз. Важливу роль у цій співпраці відіграє Європейський центр передового досвіду з протидії гібридним загрозам (Hybrid CoE), розміщений у Гельсінкі. Завдяки співпраці з іншими країнами, Фінляндія посилює свою спроможність протистояти дезінформаційним атакам і водночас робить свій внесок у зміцнення інформаційної безпеки всієї Європи.

Отже, фінська модель протидії зовнішньополітичній дезінформації поєднує в собі національну стратегію розвитку медіаграмотності, активну міжнародну співпрацю та широке залучення громадянського суспільства. Такий підхід дає змогу Фінляндії ефективно протидіяти дезінформаційним кампаніям, спрямованим на підрив національної безпеки та демократичних процесів у країні. Успіх цієї моделі є результатом багаторічних систематичних зусиль уряду, медіа й громадськості, які працюють разом над захистом інформаційного простору від зовнішніх загроз. Отже, досвід Фінляндії є цінним прикладом для інших країн, які прагнуть зміцнити свою стійкість до зовнішньополітичної дезінформації.

REFERENCES

1. Puranen, M. (2022). Chinese Influence Networks in Finland: A Preliminary Case Study. *ISDP*. URL: <https://www.isdp.eu/wp-content/uploads/2022/08/ISDP-Asia-Paper-Chinese-Influence-Matti-Puranen.pdf>
2. Saarenmaa, L. (2022). The Diversity Principle Taken to Its Extreme: East Asian Propaganda on Finnish Television. University of Turku. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-05171-5_14

3. MFA of Finland. Countering disinformation to defend human rights. URL: https://um.fi/foreign-policy-and-security-policy/-/asset_publisher/BRDa7d3titu3/content/disinformaation-torjunta-on-ihmisoikeuksien-puolustamista/35732
4. Traficom in Kyberturvallisuuskeskus. URL: <https://www.kyberturvallisuuskeskus.fi/fi>
5. FIIA. 2023. FIIA discusses disinformation by foreign actors as part of TEPSA project. URL: <https://www.fiaa.fi/en/news/radar-tepsa-project>
6. Media Literacy Index 2023 (2023). *Report. OSI – Sofia*. URL: <https://osis.bg/wp-content/uploads/2023/06/MLI-report-in-English-22.06.pdf>
7. Giannetto, M. (2024). An analysis on the media literacy efforts of Finland, Sweden, and Norway. URL: https://fhs.brage.unit.no/fhs-xmlui/bitstream/handle/11250/3113109/Melissa%20Ines%20Giannetto_Final%20masteroppgaven%20MIG_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y
8. Good Media Literacy. National Policy Guidelines 2013–2016 (2013). *MEC*. Finland. URL: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75280/OKM13.pdf?sequence=1&>
9. MEDIA LITERACY IN FINLAND (2019). National media education policy. *MEC*. URL: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162065/OKM_2019_39.pdf?sequence=1&isAllowed=y
10. Uudet lukutaidot -kehittämishjelma (2020). *MEC*. URL: <https://okm.fi/uudet-lukutaidot>
11. NAVI (2021). Finnish Media Education. Promoting Media Literacy in Finland. URL: <https://kavi.fi/wp-content/uploads/2021/01/Finnish-Media-Education.pdf>
12. Finnish Society on Media Education. URL: <https://mediakasvatus.fi/in-english/>
13. Finnish library association. URL: <https://suomenkirjastoseura.fi/finnish-library-association/>
14. Memorandum of Understanding on countering foreign state information manipulation (2024). URL: <https://um.fi/memorandum-of-understanding-on-countering-foreign-state-information-manipulation>
15. Freedom Online Coalition. URL: <https://freedomonlinecoalition.com/>
16. Laki kansainvälisestä tietoturvallisuusvelvoitteista. 24.06.2004/588. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040588>
17. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION (2018). Tackling online disinformation: a European Approach. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0236>
18. DSA (2022). Regulation (EU) 2022/2065. URL: <https://www.eu-digital-services-act.com/>
19. DIRECTIVE (EU) 2018/1808 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL (2018). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1808/oj>

Матеріал надійшов до редакції 09.06.2024 р.

УДК 327.8-027.555(680=161.2)

Богдан Юськів,

доктор політичних наук, професор кафедри економіки та управління бізнесом,

Рівненський державний гуманітарний університет,

yuskivb@ukr.net,

ORCID ID: 0000-0001-7621-5954;

Наталія Карпчук,

доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Natalia.karpchuk@vnu.edu.ua,

ORCID ID: 0000-0002-9998-9538;

Оксана Пелех,

доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту,

Рівненський державний гуманітарний університет,

peleho@ukr.net,

ORCID ID: 0000-0002-5657-6717

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-99-112

ЗМІНИ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ В ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022–2024 РР.)¹

Основним елементом стратегічних комунікацій є непередбачуваність, зумовлена різними чинниками, особливо змінами стратегії й тактики супротивника на мінливому полі бою. Із 24 лютого 2022 р. розпочався новий етап російсько-української війни, пов'язаний із новими викликами не тільки на полі бою, але й в інформаційній сфері. Відбувається загострення протистояння, яке виходить за межі традиційної пропаганди рф і яке переповнене агресією не лише проти України й українського суспільства, але й західного світу. Мета цієї статті – дослідити, як змінювалися/еволю-

¹Пропонована стаття підготовлена в межах проекту «Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам» програми ERASMUS+ напрямку Модуль Жана Моне (№ 101047033 ERASMUS-JMO-2021-MODULE

ціонували стратегічні комунікації України впродовж 2022–2024 рр. в умовах повномасштабної війни РФ проти України. Стверджується, що стратегічні комунікації України проходять такі три типи змін, як регулювання, адаптація та інновації. Адаптація стратегічних комунікацій відбувається відповідно до постійних змін у політичному, соціальному та інформаційному середовищі. Українські стратегічні комунікації виявилися гнучкими й готовими швидко реагувати на нові виклики та ситуації. Регулювання передбачало аналіз попередніх помилок, успіхів і внесення необхідних коригувань для поліпшення наявних компетенцій і спроможностей відповідно до мінливих реалій війни. Це включало зміну підходів до спілкування з аудиторіями, переоцінку ефективності попередніх стратегій та їх оптимізацію для досягнення кращих результатів. Інновації відкрили нові можливості для стратегічних комунікацій України. Використання цифрових платформ, соціальних медіа, штучного інтелекту, віртуальної реальності, аналізу великих даних та інших інноваційних інструментів дало змогу впровадити передові підходи, підвищити ефективність комунікацій, залучити більше уваги до ключових повідомлень та ініціатив, а також забезпечити глибшу взаємодію з аудиторією. Усі ці три типи змін стратегічних комунікацій відображають гнучкість, адаптивність і прогресивність українських стратегічних комунікацій у складних умовах війни та інформаційної боротьби.

Ключові слова: стратегічні комунікації, російсько-українська війна, канали комунікації, комунікаційні повідомлення, соціальні медіа, ШІ.

Bohdan Yuskiv,

Rivne State Humanities University,
ORCID ID: 0000-0001-7621-5954;

Nataliia Karpchuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0002-9998-9538;

Oksana Pelekh,

Rivne State Humanities University,
ORCID ID: 0000-0002-5657-6717

CHANGES IN STRATEGIC COMMUNICATIONS OF UKRAINE DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2022–2024)

Unpredictability caused by various factors, especially changes in the enemy's strategy and tactics on a changing battlefield is one of the main specificities of strategic communications. On February 24, 2022, a new stage of the Russian-Ukrainian war began, associated with new challenges not only on the battlefield, but also in the information sphere. There is an aggravation of the confrontation, which goes beyond the traditional propaganda of the Russian Federation and which is full of aggression not only against Ukraine and Ukrainian society, but also against the Western world. The purpose of this article is to investigate how the strategic communications of Ukraine changed/evolved during 2022–2024 in the conditions of a full-scale war of the RF against Ukraine. The authors claim that Ukraine's strategic communications have been undergoing three types of changes: adaptation, regulation, and innovation. Adaptation of strategic communications takes place in accordance with constant changes in the political, social and information environment. Ukraine's strategic communications proved to be flexible and ready to quickly respond to new challenges and situations. Regulation involved analyzing previous mistakes, successes and making necessary adjustments to improve existing competencies and capabilities in accordance with the changing realities of war. This included changing approaches to communicating with audiences, reassessing the effectiveness of previous strategies and optimizing them to achieve better results. Innovations have opened up new opportunities for Ukraine's strategic communications. The use of digital platforms, social media, artificial intelligence, virtual reality, big data analysis and other innovative tools made it possible to implement advanced approaches, improve the effectiveness of communications, attract more attention to key messages and initiatives, and ensure deeper engagement with the audience. All these three types of changes in strategic communications reflect the flexibility, adaptability and progressive nature of Ukrainian strategic communications in the complex conditions of war and information warfare.

Key words: strategic communications, Russian-Ukrainian war, communication channels, communication messages, social media, AI.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Стратегічні комунікації вирізняються універсальністю, що дає змогу здійснювати проекти в різних сферах і на різних рівнях комунікації; вони реалізуються через трансформацію інформаційного простору в соціальній, економічній, військовій,

політичній та дипломатичній сферах, що свідчить про їх універсальність і пристосованість до різних стратегічних цілей [2, с. 28].

Проте, як і в період формування концепту «стратегічні комунікації», вони й далі залишаються невіддільним інструментом держави, спрямованим на підтримання національної стратегії та захисту політично-стратегічних цілей і національних інтересів. Це особливо відчутно в Україні в часи російсько-української війни, починаючи від 24 лютого 2022 р. Як чітка комунікативна стратегія на рівні національної держави [9], стратегічні комунікації, зазвичай, уключають різні форми інформаційних і переконувальних комунікацій, зокрема кризові комунікації, зв'язки з громадськістю, публічну дипломатію й військові зв'язки з громадськістю [3]. Стратегічні комунікації також уключають у себе більш активні способи комунікації. Так, інформаційно-психологічні операції зазвичай розглядають як наступальні способи комунікації, метою яких є досягнення інформаційної переваги над супротивником, зокрема й із допомогою обману й маніпуляцій.

Для України важливість та актуальність стратегічних комунікацій стала особливо відчутною від початку російської агресії 2014 р. Представники СБУ стверджують: «<...> одним із напрямів боротьби в умовах гібридної війни є правильно побудовані стратегічні комунікації. І лише консолідуючи зусилля всього експертного середовища – науковців, освітян і практиків із цивільного та військового секторів, ми зможемо досягнути спільної перемоги» [1].

Етап російсько-української війни, який розпочався 24 лютого 2022 р., пов'язаний із новими викликами не лише на полі бою, але й в інформаційній сфері. Ідеться насамперед про загострення протистояння, яке виходить за межі традиційної пропаганди рф і яке переповнене агресією не лише проти України й українського суспільства, але й західного світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніх десять років спостерігаємо «бум» досліджень стратегічних комунікацій. Зокрема, серед закордонних авторів відзначимо праці Є. Фалькгаймера й М. Гайде, П.-Е. Нільсона й І. Екмана, А. Зерфаса й Д. Верчича, П. Корніша з колегами, С. Татама, Н. Міхелсена й М. Л. Фроста, Дж. Ставрідіса, К. Герреро-Кастро та ін. Серед українських науковців тематики стратегічних комунікацій стосуються дослідження В. Ліпкана, Т. Попової, Д. Дубова, І. Мінгазутдінова й Г. Мінгазутдінової, Є. Макаренко, Є. Тихомірової, Б. Юськіва, Н. Карпчук й ін. Вагомий внесок зроблено практичним посібником «Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій» (2022) і словником «Стратегічні комунікації» (2016).

Інформаційної й безпекової складових частин стратегічних комунікацій ЄС стосується колективна монографія «Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам» (2023). Проте стратегічні комунікації в умовах повномасштабної війни досі залишаються науковим викликом для дослідження.

Мета цієї статті – дослідити, як змінювалися/еволюціонували стратегічні комунікації України впродовж 2022–2024 рр. в умовах повномасштабної війни РФ проти України. Ми прагнемо продемонструвати, як здійснювалися регулювання, адаптація та інновації стратегічних комунікацій, як вони були пов'язані з цілями війни і як до їх реалізації залучалось усе українське суспільство.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

І практика, і теорія підтверджують, що стратегічна комунікація не є звичайним одностороннім процесом. Як стверджують Є. Фалькгаймер і М. Гайде, це означає розуміння комунікації як «засобу, який створює і забезпечує умови для існування організацій» [7, с. 107], які, комунікуючи, не залишаються історично статичними/незмінними об'єктами. Вони розвиваються, і внутрішня та зовнішня комунікація організації (у нашому випадку – держави) трансформує її з огляду на те, як її сприймають люди, які її населяють, як її сприймає суспільство і як сама організація реагує на це сприйняття [12, с. 27].

Із теоретичного погляду, одним із фундаментальних аспектів комунікації є не стільки наміри комунікаторів, скільки значення, яке вони надають своїй комунікації. У сучасних академічних і практичних дискусіях про стратегічні комунікації акцентовано на створенні й передачі наративів. Зокрема, Г. Болін і П. Штольберг підкреслюють [6, с. 40–41], що насправді поширюються не статичні наративи, які слідують наративному плану комунікаторів, оскільки наративні елементи, фрагменти та символи циркулюють у конкурентному інформаційному середовищі. Ці розрізнені фрагменти можуть бути зібрані різним способом, постійно розвиваючись, проходячи через посередництво, корекцію й оскарження. Відтак стратегічні комунікації стають процесом, який намагається керувати тим, як різні цільові аудиторії сприймають ці фрагменти. Однак, з аналітичного погляду, наміри комунікатора залишаються важливими, оскільки вони задають напрям, у якому комунікатори намагаються досягти поставленої мети [6, с. 40].

Дотримуючись ідей П.-Е. Нільсона та І. Екмана [12, с. 27], ми розглядаємо стратегічні комунікації як осмислену, систематичну й спрямовану на результат комунікаційну діяльність організації/держави. Її основною метою є просування стратегічних цілей держави чи організації. В умовах інтенсивної конкуренції за значення, стратегічні комунікації передбачають систематичний контроль і формування значень. Крім того, цей процес не лише слугує інструментом передачі повідомлень, але й стає механізмом постійних переговорів і трансформації самої держави чи організації, щоб адаптуватися до вимог і викликів, із якими вона зіштовхується.

Як зауважують дослідники війни, основним елементом стратегічних комунікацій є непередбачуваність, зумовлена різними чинниками, і не в останню чергу – змінами стратегії й тактики супротивника на мінливому полі бою. Ф. Хоффман пише: «Визнання необхідності адаптації й впровадження необхідних змін є невіддільною частиною природи війни» [10, с. 2]. Т. Фаррелл визначає військову адаптацію «як зміну тактики, техніки або нинішніх технологій із метою поліпшення оперативної ефективності. На відміну від цього, військова інновація розуміється тут як значна зміна, інституціоналізована в новій доктрині, новій організаційній структурі і/або новій технології» [8, с. 569]. Дослідник указує на різні чинники, які стимулюють військову адаптацію: не лише оперативні виклики й технологічні зміни, але й внутрішня політика, політика альянсу, стратегічна культура й цивільно-військові відносини [8, с. 3].

У своєму дослідженні П.-Е. Нільсон та І. Екман [12, с. 29] намагаються перенести теоретичні й аналітичні висновки з досліджень військових інновацій та адаптації на стратегічні комунікації в часи війни. Вони використовують концепцію «континууму військових змін у воєнний час» Ф. Хоффмана [10] для вивчення стратегічних комунікацій української війни з 2014 до 2023 р. Концепція пропонує три шляхи організаційних змін: *adjustment*, *adaptation* та *innovation*. Цінність цієї концепції в тому, що вона розглядає стратегічні комунікації крізь призму окремих акторів, інституційної динаміки та теорій, пов'язаних з організаційним розвитком, адаптацією й інноваційними можливостями під час конфлікту. Такий підхід дає змогу досліджувати стратегічні комунікації в історичному, культурному, політичному та соціальному контекстах, надаючи повніше розуміння того, що означають стратегічні комунікації воєнного часу на практиці та як вони розгортаються під час конфлікту [12, с. 53].

Ми спробували сформулювати загальні тлумачення трьох базових термінів концепції:

– *adjustment* – невелика зміна, яку вносять у щось, щоб зробити його придатним, таким, що працює, або більш доречним, або сам процес унесен-

ня такої зміни [5]. Тобто регулювання – це процес зміни/пристосування чогось для розв’язання проблеми або досягнення оптимального стану. По суті, цей термін означає реагування на наявні умови або проблеми, зазвичай із використанням теперішніх засобів або методів. Він часто пов’язаний із внутрішніми або зовнішніми чинниками, які можна контролювати й/або змінювати, щоби пристосуватися до нових обставин;

– adaptation – процес змін із метою пристосування до різних умов [4]. Це ширший термін, який описує процес пристосування до нових умов або середовища. Адаптація зазвичай передбачає глибше пристосування до нових обставин, іноді з використанням нових методів або інструментів. Адаптація може бути спонтанною або цілеспрямованою;

– innovation – це нова ідея чи метод або їх використання [11]. Отже, інновація – це процес упровадження нових ідей, концепцій або продуктів, які революціонізують або поліпшують наявні методи, продукти або послуги. Інновація зазвичай передбачає створення чогось нового або перетворення чогось наявного з допомогою творчого або нового підходу.

Ці терміни не лише мають різні значення, але й використовуються в різних контекстах. Їх основна відмінність – реакція на зміни: регулювання (adjustment) – це відповідь на наявні проблеми, адаптація (adaptation) – це пристосування до нових умов, а інновація (innovation) – це впровадження нових ідей/продуктів для зміни статус-кво. Таке розмежування допомагає краще зрозуміти нюанси цих понять.

Зважаючи на сказане вище, у контексті стратегічних комунікацій також можемо виділити три рівні/типи змін:

– зміни-регулювання: регулювання відбувається тоді, коли необхідні незначні зміни або коригування стратегічної комунікації для розв’язання конкретних проблем або досягнення оптимального стану. Вони можуть уключати зміни в методах комунікації або підходах до спілкування з аудиторією;

– зміни-адаптації: адаптація описує процес пристосування стратегічної комунікації до змін у середовищі або зовнішніх умовах. Це може уключати зміну повідомлень, каналів комунікації або стратегічних підходів у відповідь на нові виклики або можливості;

– зміни-інновації: інновації простежуємо, коли виникає потреба в радикальних змінах або впровадженні нових підходів у стратегічній комунікації. Вони можуть уключати впровадження нових технологій, революційних комунікаційних стратегій або створення нових форматів повідомлень для досягнення цілей комунікаційної стратегії.

Отже, регулювання, адаптації та інновації в контексті стратегічних комунікацій різняться за масштабом змін і способами їх упровадження

– від незначних коригувань до радикальних трансформацій. На думку П.-Е. Нільсона та Я. Екмана [12, с. 29], усі вони стосуються насамперед організаційних змін: регулювання – способу, у який організації змінюються, змінюючи наявні компетенції; адаптація полягає у врахуванні уроків, отриманих під час війни, для посилення компетенцій і спроможностей, що виходять за межі початкового стану; інновація – у розробленні та впровадженні нових компетенцій, спроможностей і доктрин.

Повномасштабне вторгнення росії у 2022 р. стало переломним моментом, який підкреслив критичну роль стратегічних комунікацій. Унікальність українського досвіду стратегічних комунікацій під час війни полягає в поєднанні як помилок, так і досягнень. З одного боку, були моменти, коли комунікації були неефективними або неузгодженими, що призводило до плутанини та зниження довіри. Це траплялося на початку війни, коли надходила велика кількість інформації й часто суперечливої, а можливості перевірити її об'єктивність були обмеженими. Окрім цього, ворог «бомбардував» інформаційний простір лавиною фейків. Однак Україна також продемонструвала й здатність швидко вчитися та вносити корективи.

Україна залучила всі рівні комунікацій – від урядових установ і державних структур (комунікації ОП, Уряду, Генштабу, Головнокомандувача, СБУ, місцевої влади) до громадських організацій (наприклад Інформаційний спротив, ІнформНапалм, Інформаційні війська України), медіа та окремих громадян. Велику роль відіграли не лише дипломати держави (Д. Кулеба, А. Мельник, С. Корсунський, В. Пристайко й ін.), а й митці та співаки (О. Забужко, Джамала, О. Линів, українські учасники Євробачення), спортсмени (А. Шевченко, Е. Світоліна, Р. Зозуля, О. Харлан та ін.), українська діаспора. Вагомою була підтримка й закордонних лідерів думок (Б. Джонсон, С. Фрай, британська королівська сім'я, С. Кінг, Г. Баффет, Т. Снайдер та ін.). Україна вміло скористалася цим, щоб мобілізувати внутрішню й міжнародну підтримку. Усе це дало змогу сформуванню погоджений і широко поширюваний наратив, який ефективно протистояв ворожій пропаганді.

За час війни система стратегічних комунікацій України стала більш динамічною, адаптивною та гнучкою, що дало їй змогу ефективно протидіяти російській дезінформації та пропаганді. Крім того, відбулась інтеграція стратегічних комунікацій і військових операцій, що демонструє поєднання цих двох сфер. Будучи в складному геополітичному контексті російсько-української війни, Україна скористалася важливістю стратегічних комунікацій у забезпеченні ефективного спілкування з

різними аудиторіями – громадськістю та міжнародним співтовариством. Українські стратегічні комунікації під час російсько-української війни стали важливим інструментом для формування позитивного іміджу країни, забезпечення підтримки громадськості й міжнародного співтовариства, а також ефективної відповіді на пропаганду та дезінформацію. Розвиток стратегічних комунікацій став ключовим чинником у забезпеченні успішної інформаційної політики й досягненні стратегічних цілей країни під час війни.

Ключовою особливістю стратегічних комунікацій стала адаптація до постійних змін у політичному, соціальному та інформаційному середовищі. Українські стратегічні комунікації виявилися гнучкими та готовими швидко реагувати на нові виклики й ситуації. Адаптація стратегічних комунікацій виявилася необхідною для успішної реакції на нові обставини та виклики (від насмішки над ворогом у перші тижні війни й навіювання очікування швидкої перемоги до пояснення необхідності готуватися до тривалої боротьби). Зміни в повідомленнях, цільових аудиторіях, каналах комунікації та врахування зовнішніх чинників, таких як політичні зміни, нові тенденції в соціальних медіа чи культурні особливості різних регіонів, дали змогу українським організаціям ефективно адаптуватися та підтримувати релевантність своїх комунікаційних ініціатив.

Додатково *регулювання* підходів до спілкування з різними аудиторіями виявилось ще одним важливим елементом стратегічних комунікацій. Аналіз ефективності попередніх стратегій і внесення необхідних змін для поліпшення результатів стали необхідними кроками для забезпечення успішної комунікації в умовах війни та інформаційної боротьби. Регулювання передбачало аналіз попередніх помилок, успіхів і внесення необхідних коригувань для поліпшення наявних компетенцій та спроможностей відповідно до мінливих реалій війни. Це включало зміну підходів до спілкування з аудиторіями, переоцінку ефективності попередніх стратегій і їх оптимізацію для досягнення кращих результатів (це стосується комунікаційної діяльності відповідних підрозділів урядових і військових структур: Стратком ЗСУ, Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, пресекретарі бойових підрозділів).

Інновації відкрили нові можливості для стратегічних комунікацій України. Вироблення нових стратегій для залучення аудиторій та мобілізації їхньої підтримки стала необхідністю. Використання цифрових платформ, соціальних медіа, штучного інтелекту, віртуальної реальності, аналізу великих даних й інших інноваційних інструментів дало змогу впровадити передові підходи, підвищити ефективність комунікацій, залучити більше

уваги до ключових повідомлень й ініціатив, а також забезпечити глибшу взаємодію з аудиторією (віртуальна Платформа спільних ініціатив поліції та громадянського суспільства (фінансується Урядом Канади), МЗС України призначило цифрову особу, яка офіційно коментуватиме консульську інформацію для медіа, віртуальні посольства й консульства України).

Узяті разом, ці три шляхи змін стратегічних комунікацій відображають гнучкість, адаптивність і прогресивність українських стратегічних комунікацій у складних умовах війни й інформаційної боротьби. Вони демонструють системний підхід до зміцнення позиції України в інформаційному просторі та постійного вдосконалення комунікаційних стратегій для досягнення стратегічних цілей.

Наведемо декілька прикладів кожного різновиду цих змін:

1) регулювання:

– коригування меседжів: під час конфлікту уряд змінив тон і спрямування своїх повідомлень, щоб їх краще сприймали різні аудиторії. Зокрема, уряд акцентував на важливості захисту цивільного населення та потребі евакуації із зон конфлікту, що допомогло підвищити рівень свідомості й мобілізувати громадську підтримку (наприклад інформація під час війни для людей з інвалідністю та людей старшого віку (<https://doromoha-info.org.ua/>), платформа допомоги врятованим (<https://www.help-platform.in.ua/>), мобільний додаток «Правовий навігатор» для військових із пораненнями (<https://navigator.pryncyp.com/>));

– коригування каналів комунікації: українські комунікатори переглянули та оптимізували використовувані канали комунікації для досягнення кращого охоплення цільової аудиторії. Наприклад, використання соціальних медіа та інтернет-платформ дало змогу досягти більшої аудиторії й забезпечити швидке поширення важливої інформації (до звичних FB, YouTube, Telegram додався Tik Tok);

– розвиток нових каналів комунікації: розроблено нові канали або технології комунікації для досягнення аудиторій у конфліктних зонах або для протидії дезінформації. Наприклад, використання спеціалізованих додатків або онлайн-платформ для швидкого поширення важливої інформації покращило спілкування з громадськістю та забезпечити швидку реакцію на кризові ситуації (чат-бот СБУ Vachu.Info для передачі інформації про пересування російських військ й техніки; Мемомет – застосунок від українського розробника Reface, відомий технологією розпізнавання обличчя за допомогою штучного інтелекту; під час війни застосовують для створення мемів; додаток Дія; Dobre – мобільний застосунок допоможе дізнатися інформацію про рідних із тимчасово

окупованих або небезпечних територій України; Lepa – додаток дає змогу відстежувати, хто й де потребує на допомогу навколо, завдяки спеціальній мапі, швидко створювати добровільні об'єднання для допомоги іншим, спілкуватися та обмінюватись актуальною й важливою інформацією; ТиХто – сервіс, розроблений командою YouControl спільно з Artellence та за підтримки СБУ; його мета – з'ясувати особистий бекграунд підозрілих людей тощо);

2) адаптації:

– адаптація до змін у політичному середовищі: після оголошення росією визнання незалежності певних регіонів на сході України, українські комунікатори адаптували свої стратегії, щоб відповісти на цю ситуацію та підкреслити територіальну цілісність країни. Зокрема, комунікатори почали використовувати більш рішучий та патріотичний тон, підкреслюючи єдність і цілісність України; акцент на героїзмі українських військових та цивільного населення;

– адаптація до змін у медіаландшафті: наприклад застосування інтерактивних форматів, відеоконтенту та онлайн-трансляцій допомогло залучити увагу аудиторії й підвищити ефективність комунікаційних зусиль (наприклад відеоролики про різні теми, як-от: війна в Україні, життя людей на окупованих територіях і реформи, які проводяться в країні);

– адаптація до культурних особливостей: суспільству вдалось адаптувати свою стратегію комунікації з огляду на культурні особливості різних регіонів або аудиторій усередині країни. Наприклад, створення спеціалізованих комунікаційних матеріалів або заходів, які враховують місцеві традиції та цінності, підвищило ефективність спілкування з різними групами населення (наприклад кампанія «UA Разом» створила серію відеороликів й інших матеріалів, які розповідали історії людей з усіх куточків країни. Матеріали були адаптовані до різних регіонів та аудиторій, наприклад застосовувалися місцеві діалекти й актори);

3) інновації:

– використання нових технологій, а саме: штучного інтелекту та віртуальної реальності. Це дало змогу створити унікальні стратегії для протистояння дезінформації й підвищити рівень довіри до урядових повідомлень (Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки використовує можливості ШІ для моніторингу медіапростору й аналізу масиву онлайн-публікацій (платформи SemanticForce і Attack Index));

– створення інноваційних комунікаційних кампаній: українські комунікаційні експерти розробили інноваційні кампанії з використанням цифрових платформ та інтерактивних інструментів. Наприклад,

упровадження геотаргетингу й персоналізованих повідомлень дало змогу досягти більшої взаємодії з аудиторією та підвищити ефективність комунікаційних заходів (Міністерство оборони України створило мережу телеграм-каналів і чат-ботів, які надавали людям доступ до актуальної інформації про війну; створено серію друкованих матеріалів, які розповсюджувалися в районах з обмеженим доступом до інтернету);

– використання соціальних медіа та цифрових платформ: українські стратегічні комунікації інноваційно застосовували соціальні мережі й інші цифрові платформи для залучення молодих аудиторій і мобілізації підтримки зусиль війни. Наприклад, створення спеціальних інтерактивних кампаній та онлайн-акцій дало змогу залучити увагу молоді й активно взаємодіяти з нею (наприклад проєкт «Розкажи правду про війну» створив серію уроків та інших матеріалів, які допомагали вчителям та батькам говорити з дітьми про війну. Матеріали були адаптовані до різних вікових груп і враховували психологічні особливості дітей);

– застосування штучного інтелекту та машинного навчання: українські стратегічні комунікації інноваційно використовували технології штучного інтелекту й машинного навчання для виявлення та протидії дезінформації. Наприклад, застосування алгоритмів для автоматичного виявлення фейкових новин і ботів дало змогу українським комунікаторам швидко реагувати на дезінформацію та поширювати правдиву інформацію (стартап Mantis Analytics – волонтерська ініціатива, яка почала допомагати державі протистояти російським укиданням. Щодня команда готує для Ради національної безпеки й оборони звіти щодо інформаційного впливу рф).

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Український досвід стратегічних комунікацій під час війни є безпрецедентним і корисним для того, щоб його вивчали в усьому світі. Він демонструє гнучкість, адаптивність та інноваційність у формуванні й донесенні власного наративу, ефективного реагуванні на виклики інформаційної війни. Ключовими чинниками успіху стали динамічність системи стратегічних комунікацій, урахування зовнішніх соціально-політичних і технологічних чинників, розвиток нових компетенцій та інструментів, а також тісна інтеграція з воєнними операціями. Такий комплексний і багатовимірний підхід дав змогу Україні не лише успішно протидіяти ворожій дезінформації й пропаганді, але й ефективно формувати суспільну думку, мобілізувати підтримку та зміцнити свої позиції в інформаційному просторі в умовах повномасштабної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В Академії СБУ презентували монографію про стратегічні комунікації в умовах гібридної війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-antifake/3337964-v-akademii-sbu-prezentovali-monografiu-pro-strategichni-komunikacii-v-umovah-gibridnoi-vijni.html>
2. Почепцов, Г. (2008). *Стратегічні комунікації: стратегічні комунікації в політиці, бізнесі та державному управлінні*. Київ: Альтерпрес, 216 с.
3. Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам: кол. моногр. / за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. Н. Карпчук. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 308 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22712>
4. Adaptation. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/adaptation>
5. Adjustment. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/adjustment>
6. Bohlin, B., Ståhlberg, P. (2023). Managing Meaning in Ukraine: Information, Communication, and Narration since the Euromaidan Revolution. *The MIT Press*, 184 p.
7. Falkheimer, J., Heide, M. (2022). *Strategic Communication: An Introduction to Theory and Global Practice*. London: Routledge, 268 p.
8. Farrell, T. (2010). Improving in War: Military Adaptation and the British in Helmand Province, Afghanistan, 2006–2009. *Journal of Strategic Studies*, No 33(4), p. 567–594.
9. Johnson, R., Clark, T. (2021). Introduction. *The World Information War: Western Resilience, Campaigning, and Cognitive Effects*, New York: Routledge, 316 p.
10. Hoffman, F. G. (2021). *Mars Adapting: Military Change During War*. Annapolis: Naval Institute Press, 368 p.
11. Innovation. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/innovation>
12. Nilsson, P., Ekman, I. (2024). «Be Brave Like Ukraine»: Strategic Communication and the Mediatization of War. *National security and the future*, No 25(1), p. 21–64. URL: <https://doi.org/10.37458/nstf.25.1.2>

REFERENCES

1. V Akademiyi SBU prezentovali monografiyu pro stratehichni komunikatsiyi v umovakh hibrydnoyi viyny. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-antifake/3337964-v-akademii-sbu-prezentovali-monografiu-pro-strategichni-komunikacii-v-umovah-gibridnoi-vijni.html>
2. Pocheptsov, G. (2008). *Stratehichni komunikatsiyi: stratehichni komunikatsiyi v politytsi, biznesi ta derzhavnomu upravlinni*. Kyiv: Al'terpres, 216 p.
3. *Stratehichni komunikatsiyi YES: protydiya destruktyvnym vplyvam: kol. monohr.* / za zah. red. d-ra polit. nauk, prof. N. Karpchuk. Luts'k: Vezha-Druk, 2023. 308 p. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22712>
4. Adaptation. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/adaptation>
5. Adjustment. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/adjustment>
6. Bohlin, B., Ståhlberg, P. (2023). Managing Meaning in Ukraine: Information, Communication, and Narration since the Euromaidan Revolution. *The MIT Press*, 184 p.
7. Falkheimer, J., Heide, M. (2022). *Strategic Communication: An Introduction to Theory and Global Practice*. London: Routledge, 268 p.

8. Farrell, T. (2010). Improving in War: Military Adaptation and the British in Helmand Province, Afghanistan, 2006–2009. *Journal of Strategic Studies*, No 33(4), p. 567–594.

9. Johnson, R., Clark, T. (2021). Introduction. The World Information War. Western Resilience, Campaigning, and Cognitive Effects / T. Clack, R. Johnson. London, New York: Routledge, 316 p.

10. Hoffman, F. G. (2021). *Mars Adapting: Military Change During War*. Annapolis: Naval Institute Press, 368 p.

11. Innovation. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/innovation>

12. Nilsson, P., Ekman, I. (2024). «Be Brave Like Ukraine»: Strategic Communication and the Mediatization of War. *National security and the future*, No 25(1), p. 21–64. URL: <https://doi.org/10.37458/nstf.25.1.2>

Матеріал надійшов до редакції 09.06.2024 р.

РОЗДІЛ III. РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

УДК 327(529:73)

Ірина Кіянка,

доктор політичних наук, професор

кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби,
Львівський національний університет імені Івана Франка,

kiyanka@i.ua,

ORCID ID: 0000-0002-3100-7796;

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-113-122

МІЖНАРОДНИЙ ВЕКТОР ВПЛИВУ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ НА ТАЙВАНЬ: СУЧАСНИЙ ВИМІР

Розглянуто формальну основу сучасних відносин між США та Тайванем. Звернено увагу на формулювання про визнання позиції щодо існування «одного Китаю» та на відсутність офіційної згадки про те, що Вашингтон визнає чи не визнає претензії Пекіна на суверенітет над Тайванем. Зазначено про відсутність формальних контактів між очільниками США й Китайської Республіки з 1979 по 2016 рр. Проаналізовано заяви президента Джоозефа Байдена щодо Тайваню за період із 2021 по 2024 рр. Указано, що в них простежуються елементи переходу від політики «стратегічної двозначності» до «стратегічної ясності». Відзначено складну процедуру проголошення незалежності Тайваню, яка потребує внесення змін до чинної Конституції Китайської Республіки.

Згадано про «Закон про посилену стійкість Тайваню», ухвалений Конгресом США у 2022 р., однією з особливостей якого є поширення дії програми «Іноземного військового фінансування» на Тайвань. Розглянуто президентські вибори в Тайвані та реакцію КНР і США. Наголошено, що стримування КНР від силового сценарію вирішення конфлікту є неможливим без США та їхніх союзників у регіоні, зокрема Південної Кореї, Японії, Філіппін, Австралії й Нової Зеландії. Звернено увагу на наміри тайванської компанії «Taiwan Semiconductor Manufacturing Company» (TSMC), що є світовим лідером із виробництва напівпровідників, збудувати третій завод у Фініксі (штат Арізона, США).

Визначено, що політика США щодо Тайваню характеризується потребою збереження балансу сил у Тайванській протоці. Поточний стан справ у

регіоні підтверджує важливість американсько-тайванських відносин, від ефективності яких залежить регіональна та глобальна стабільність. Зазначено, що США є основним постачальником озброєння для Тайваню. Зволікання з допомогою в разі вторгнення КНР на острів матиме екзистенційні ризики для Тайваню. Проведено аналогію із затримкою Конгресом США з ухваленням законопроекту про допомогу Україні в понад півроку у 2023–2024 рр.

Отже, динамічний характер міжнародних відносин і зростання ризиків збройного протистояння в Тайванській протоці зумовлюють актуальність досліджуваної теми.

Ключові слова: Тайвань, Сполучені Штати Америки, Китай, Китайська Народна Республіка, відносини, політика.

Iryna Kiyanka,

Ivan Franko National University of Lviv,

ORCID ID: 0000-0002-3100-7796

THE INTERNATIONAL VECTOR OF U.S. POLICY IMPACT ON TAIWAN: A CONTEMPORARY PERSPECTIVE

The formal basis of contemporary U.S.-Taiwan relations is examined. Attention is given to the phrasing concerning the recognition of the “One China” policy and the absence of any official stance on whether Washington acknowledges or rejects Beijing’s claims to sovereignty over Taiwan. It is noted that from 1979 to 2016, no formal contacts occurred between the leaders of the United States and the Republic of China. An analysis of President Joseph Biden’s statements regarding Taiwan from 2021 to 2024 is provided, highlighting a shift from “strategic ambiguity” to “strategic clarity.” The complex process for declaring Taiwan’s independence, which requires amendments to the Republic of China’s Constitution, is emphasized.

The “Taiwan Enhanced Resilience Act” passed by the U.S. Congress in 2022, is mentioned, with particular attention to its extension of the “Foreign Military Financing” program to Taiwan. The Taiwanese presidential elections, as well as the reactions from the People’s Republic of China and the United States, are also examined. It is emphasized that deterring the PRC from resolving the Taiwan issue through force is not feasible without the involvement of the U.S. and its regional allies, including South Korea, Japan, the Philippines, Australia, and New Zealand. Attention is given to the plans of Taiwan Semiconductor Manufacturing Company (TSMC), a global leader in semiconductor production, to build a third plant in Phoenix, Arizona (USA).

It is determined that U.S. policy towards Taiwan is marked by the need to maintain a balance of power in the Taiwan Strait. The current situation in the region underscores the importance of U.S.-Taiwan relations, the effectiveness of which is crucial for both regional and global stability. It is noted that the United States is Taiwan's main arms supplier, and any delay in providing aid in the event of a PRC invasion would pose existential risks for Taiwan. A comparison is drawn with the six-month delay by the U.S. Congress in passing the aid package for Ukraine in 2023–2024.

Thus, the dynamic nature of international relations and the increasing risks of armed conflict in the Taiwan Strait underscore the topic's relevance.

Key words: Taiwan, United States of America, China, People's Republic of China, relations, policy.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Відносини США та Китайської Республіки (Тайвань) є важливою складовою частиною регіональної безпеки. Незважаючи на відсутність дипломатичного визнання, офіційний Вашингтон надає політичну, економічну й військову підтримку Тайбею. Посилення риторики Китайської Народної Республіки щодо невідворотності воз'єднання з Тайванем, російсько-українська війна та загалом нестабільність міжнародної системи безпеки стали каталізатором посилення підтримки США Тайваню. Військово-політична співпраця Вашингтона й Тайбею вийшла на новий рівень, проте партнерство є обережним з огляду на ризики відкритого конфлікту між КНР і США, відносини між якими мають характер стратегічної конкуренції, а «тайванське питання» є її ключовим елементом.

«Закон про відносини з Тайванем» від 1979 р., прийнятий на зміну «Договору про взаємну оборону» від 1954 р., є правовою основою політики США щодо острова. Документ забезпечує культурні, економічні та безпекові зв'язки між сторонами, проте не гарантує військового втручання США в разі нападу КНР на Тайвань. Зазначений закон разом із трьома комюніке й «Шістьома запевненнями» стали складовими частинами політики «стратегічної двозначності», що дає змогу зберігати відносну стабільність у Тайванській протоці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики привертає увагу як українських науковців, так і закордонних. Зазначена тема висвітлена в наукових працях Я. Завади, О. Шевчука, М. Тарана, О. Теленко. Серед закордонних науковців варто виокремити роботи Цз. Юаня (J. Yuan), Г. Коллінза (G. Collins), Е. Еріксона (A. Erickson), Р. Буша (R. Bush).

Мета статті – дослідити особливості впливу міжнародної політики Сполучених Штатів Америки на Тайвань на сучасному етапі.

Методика дослідження. Під час написання статті застосовано метод вивчення документів, історичний, порівняння, узагальнення, аналіз та синтез. Метод вивчення документів використано під час опрацювання офіційних документів, зокрема трьох американсько-китайських комюніке, «Шести запевнень» (1982), «Закону про відносини з Тайванем» (1979) і «Закону про посилену стійкість Тайваню» (2022). Метод порівняння застосовано для порівняння заяв президента США Джозефа Байдена щодо Тайваню. Історичний метод сприяв ретроспективному аналізу особливостей розвитку відносин між США й Тайванем. Аналіз та синтез допомогли детальному опрацюванню матеріалів із метою подальшого узагальнення отриманих результатів.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формальною основою сучасних відносин між США та Тайванем є три американсько-китайських комюніке – Шанхайське комюніке (1972), Комюніке про встановлення дипломатичних відносин (1979) і «Комюніке 17 серпня» щодо врегулювання продажу зброї Тайваню (1982), а також «Шість запевнень» (роз'яснення до третього комюніке) та «Закон про відносини з Тайванем» (1979). У 2022 р. до цього списку додався «Закон про посилену стійкість Тайваню». Зазначена правова база формує відносини в трикутнику США – КНР – Тайвань.

У 1979 р. США розірвали дипломатичні відносини з Китайською Республікою (Тайвань) та встановили їх із Китайською Народною Республікою. Вашингтон також денонсував дію китайсько-американського «Договору про взаємну оборону» від 1954 р., а на заміну йому прийнято «Закон про відносини з Тайванем» (1979). Згідно з ним створено Американський інститут на Тайвані (American Institute in Taiwan, АІТ), який «надає допомогу й захищає інтереси громадян США» [1] та фактично функціонує як посольство Сполучених Штатів Америки.

Важливим елементом американської політики щодо відносин із КНР і Тайванем є позиція США, згідно з якою «Уряд Сполучених Штатів Америки визнає позицію Китаю, що існує лише один Китай, а Тайвань є частиною Китаю» [2]. Отже, ідеться про позицію КНР, а не про позицію щодо суверенітету Тайваню. Загалом, у вищезазначених документах відсутня згадка про те, що Вашингтон визнає чи не визнає претензії Пекіна на суверенітет над островом.

Однією з особливостей американсько-тайванських відносин є відсутність офіційних контактів на рівні президентів із моменту розірвання дипломатичних відносин у 1979 р. й до 2016 р. коли лідерка Тайваню Цай Інвень у телефонному дзвінку привітала Дональда Трампа з перемогою на президентських виборах [3].

Характерною рисою відносин Тайваню та США є політика «стратегічної невизначеності» або «стратегічної двозначності» останніх, згідно з якою вони тримають у стані невизначеності КНР і Тайвань щодо того, чи втручатимуться в конфлікт, і, якщо так, то якою мірою, у разі спроби Пекіна захопити острів силою. Зазначений підхід ще часто називають політикою «подвійного стримування», оскільки вона стримує кожен зі сторін від неприйнятних дій: КНР – від нападу на острів, а Тайвань – від проголошення незалежності. У минулому, за часів перебування при владі Чан Кайші, це також стримувало Тайбей від спроб повернути контроль над усією територією Китаю. Проте на сучасному етапі ймовірність застосування КНР силового сценарію проти Тайваню значно вища, ніж проголошення незалежності останнім. До того ж процедура проголошення незалежності потребує внесення змін до Конституції Китайської Республіки, що після змін 2005 р. значно ускладнило процес. Р. Буш (R. Bush) зазначає, що втручання США залежить від того, як почнеться конфлікт, що неможливо знати заздалегідь. Окрім публічних заяв, імовірно, є й неопублічні попередження про наслідки силового сценарію, що «може досить ефективно передавати ясність» [4].

Останнім часом така політика має елементи стратегічної ясності. Наприклад, у 2021 р. президент США Джозеф Байден відкинув звинувачення в бажанні почати нову Холодну війну з Китаєм та зазначив, що держава не збирається змінювати свої погляди. У тому ж інтерв'ю на запитання про захист Тайваню в разі нападу Китаю Джозеф Байден сказав, що США «мають зобов'язання це зробити» [5].

У травні 2022 р. американський президент під час пресконференції з прем'єр-міністром Японії Кісідом Фуміо у відповідь на запитання про готовність брати військову участь у захисті Тайваню вчергове підтвердив «зобов'язання, яке ми [США] взяли на себе». Він також провів паралелі з війною в Україні, зазначивши, що захоплення силою Тайваню призведе до «дезорганізації всього регіону» [6].

Потрібно також звернути увагу на заяву Джозефа Байдена в інтерв'ю американському телеканалу «CBS News» у вересні того самого року, коли путін мав зустріч (першу з початку російсько-української війни) із Сі Цзіньпіном в Узбекистані в рамках Шанхайської організації

співробітництва. Американський лідер на запитання, чи, «на відміну від України, збройні сили США захищатимуть Тайвань у разі китайського вторгнення», надав ствердну відповідь. Після інтерв'ю Білий дім офіційно зазначив, що жодних змін у політиці не було, а США й надалі дотримуються взятих раніше на себе зобов'язань [7].

У 2022 р. Конгрес ухвалив «Закон про посилену стійкість Тайваню» (Taiwan Enhanced Resilience Act), згідно з яким дія програми «Іноземного військового фінансування» (Foreign Military Financing) поширюється на Тайвань. Це перший випадок, коли до програми включено країну, незалежність якої США офіційно не визнають. Прийнятий документ передбачає збільшення співпраці США з Тайванем у галузі безпеки та зростання витрат до 10 млрд дол. США протягом п'яти років [8]. Україна також отримує допомогу в рамках цієї програми.

Початкова версія «Закону про посилену стійкість Тайваню» включала пропозицію про розгляд Тайваню як «основного союзника поза НАТО», а також запровадження санкцій проти КНР у разі «значної ескалації агресії» проти Тайваню [9, с. 27–28]. Проте зазначені пропозиції були виключені з кінцевого тексту документа.

Держави, які перебувають у безпосередній близькості до Тайваню: Японія, Південна Корея, Австралія, Нова Зеландія та Філіппіни, – мають статус «основного союзника поза НАТО». Тайвань також розглядається як такий, що має статус, проте без офіційного визначення. Зауважимо, що отримання зазначеного статусу державою не передбачає безпекових зобов'язань від США в галузі безпеки, а лише надає низку певних переваг у військовій та економічній сферах [10].

У 2023 р. США вперше погодили допомогу острову на 80 млн дол. у межах програми «Іноземного військового фінансування».

Президентські та парламентські вибори в Тайвані 13 січня 2024 р. відбувалися на тлі ескалації напруги в протоці, оскільки основним претендентом (згодом і переможцем) на посаду був Вільям Лай (Лай Цінде), якого в КНР вважають сепаратистом та прихильником незалежності Тайваню [11].

Глава Канцелярії ЦК КПК у роботі з Тайванем і Канцелярії Держради КНР у справах Тайваню Сун Тао, коментуючи виборчу кампанію в Тайвані в листопаді 2023 р., заявив, що обидві сторони опинилися перед «вибором між війною і миром, процвітанням і занепадом». Схожі наративи в заявах використовувала партія Гоміндан [11].

За результатами виборів, Джоозеф Байден коротко зазначив, що США «не підтримують незалежність Тайваню» [12].

25 травня 2024 р. президент США під час промови у військовій академії Вест-Пойнт заявив, що «завжди був готовий застосувати силу, коли потрібно, щоб захистити нашу країну, наших союзників, наші основні інтереси». Отже, опосередковано посилаючись також і на Тайванську протоку, про потребу миру та стабільності в якій американський лідер згадував до цього в промові [13], 28 травня 2024 р. в інтерв'ю «Тайм» (Time) Джозеф Байден заявив, що не «виключає застосування збройних сил США» і що це «залежатиме від обставин». Він також зазначив, що США «не прагнуть і не будуть прагнути до незалежності Тайваню». У словах простежується політика «стратегічної невизначеності», яка має риси «колективної стратегічної невизначеності». У тому самому інтерв'ю Джозеф Байден зазначив про консультації із союзниками в регіоні, маючи на увазі Японію, Південну Корею, Філіппіни, Нову Зеландію та Австралію [14].

Надмірна ясність у політиці щодо Тайваню й установлення чітких «червоних ліній» може знизити можливості сторін до маневрів. Невиконання публічно оголошених зобов'язань негативно вплине на репутацію [15, с. 83]. Саме тому КНР не визначає чітких термінів об'єднання з Тайванем, а також не зазначає, що мається на увазі під незалежністю, адже Тайвань де-факто не залежить від материкового Китаю. Зі свого боку, США чітко не визначають, за яких умов утратяться в конфлікт, додаючи, що це «залежатиме від обставин» [14]. Такий підхід забезпечував стабільність у протоці не одне десятиліття.

КНР може існувати зі статус-кво, який склався в Тайванській протоці. Наскільки це збігається з інтересами та планами офіційного Пекіна – інше питання. Дії, спрямовані на відмежування Тайваню від КНР, наприклад офіційне проголошення незалежності, імовірно, створять умови, за яких Сі Цзінпін не матиме іншого вибору, ніж застосувати силу щодо Тайваню, оскільки відсутність такої реакції, про яку постійно наголошує офіційний Пекін у заявах, буде «політичним смертним вироком» для нього [16].

А. Ковалевські (A. Kowalewski) зазначає, що оборонний бюджет КНР приблизно дорівнює всьому ВВП Тайваню. Зважаючи на асиметричний характер протистояння, зокрема різницю в розмірах території, населення та військової сили сторін Тайванської протоки, острів не зрівнявся б із військовою потужністю КНР навіть у разі спрямування всього ВВП на оборону [17, с. 12].

США є основним постачальником озброєння для Тайваню. З огляду на затримку Конгресом у понад пів року у 2023–2024 рр. з ухваленням

законопроекту про допомогу Україні необхідність у співпраці Тайваню в оборонній галузі з іншими державами є екзистенційним питанням.

Автономія Тайваню, зокрема політична й економічна, і водночас стримування КНР від збройного нападу є запорукою збереження стабільності в Тайванській протоці. Реалізація таких цілей неможлива без США та їхніх союзників у регіоні, зокрема Південної Кореї, Японії, Філіппін, Австралії й Нової Зеландії. Збройна агресія проти Тайваню, імовірно, залучить частково або повністю зазначені держави, таким чином розширюючи географію конфлікту.

Частка тайванської компанії «TSMC» (Taiwan Semiconductor Manufacturing Company) становить 61,7 % на світовому ринку напівпровідників [18]. У квітні 2024 р. «TSMC Arizona» – дочірня компанія «TSMC» – оголосила про наміри збудувати третій завод у Фініксі (штат Аризона) в США. Пряме фінансування передбачає 6,6 млрд дол. США. Компанія також завершує будівництво першого й продовжує будівництво другого заводу. Отже, загальні витрати «TSMC» становитимуть 65 млрд дол. США. Це найбільша пряма іноземна інвестиція в новий проект в історії США [19]. Компанія також планує завершити будівництво заводу в Дрездені (Німеччина) до 2027 р. [18]. Розширення виробничих потужностей через інвестування в нові заводи в США та Європі свідчить про спроби мінімізації ризиків у ланцюгу виробництва та постачання напівпровідників у разі вторгнення КНР на Тайвань.

Загалом, острів розглядається Пекіном як один з елементів «Китайської мрії». Контроль над Тайванем є необхідною (проте не єдиною) складовою частиною в планах КНР до переваги в регіоні та світі. Його захоплення не припинить конкуренцію між США й КНР і не зменшить ризик збройного зіткнення, а навпаки, імовірно, прискорить його [20, с. 1–2].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, політика США щодо Тайваню характеризується потребою збереження балансу сил у Тайванській протоці. Підтримка офіційним Вашингтоном Тайбея розглядається Пекіном як утручання в його внутрішні справи. Нездатність ефективно стримувати КНР від спроб об'єднатися з Тайванем військовим шляхом матиме наслідки для стабільності не лише в регіоні, але й у цілому світі.

США використовують політику «стратегічної невизначеності» або «стратегічної двозначності», якій притаманні елементи ясності.

Це простежується в заявах президента Джозефа Байдена. Свідченням стратегічної важливості острова є ухвалення Конгресом США «Закону про посилену стійкість Тайваню» (Taiwan Enhanced Resilience Act) у 2022 р. та поширення (уперше) дії програми «Іноземного військового фінансування» (Foreign Military Financing) на Тайвань.

Рівень підтримки США Тайваню зростає разом із риторикою КНР про неминучість об'єднання з островом. Офіційний Вашингтон є основним постачальником озброєння Тайбею, що водночас становить значні ризики в разі затримки з ухваленням рішення.

З огляду на те, що «тайванське питання» залишається невирішеним, а ймовірність силового сценарію розвитку подій зростає, потреба в подальших дослідженнях є актуальною.

REFERENCES

1. Taiwan Relations Act. *American Institute in Taiwan*. URL: <https://www.ait.org.tw/taiwan-relations-act-public-law-96-8-22-u-s-c-3301-et-seq/>.
2. Address by President Carter to the Nation. Office of the Historian, *Foreign Service Institute*. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v01/d104>.
3. Gearan, A. Trump speaks with Taiwanese president, a major break with decades of U.S. policy on China. *The Washington Post*. URL: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/trump-spoke-with-taiwanese-president-a-major-break-with-decades-of-us-policy-on-china/2016/12/02/b98d3a22-b8ca-11e6-959c-172c82123976_story.html.
4. Bush, R. C. Why does the US security partnership with Taiwan matter? *Brookings Institution*. URL: <https://www.brookings.edu/articles/why-does-the-us-security-partnership-with-taiwan-matter/>.
5. Remarks by President Biden in a CNN Town Hall with Anderson Cooper. *The White House*. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/10/22/remarks-by-president-biden-in-a-cnn-town-hall-with-anderson-cooper-2/>.
6. Remarks by President Biden and Prime Minister Kishida Fumio of Japan in Joint Press Conference. *The White House*. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/05/23/remarks-by-president-biden-and-prime-minister-fumio-kishida-of-japan-in-joint-press-conference/>.
7. Pelley, S. President Joe Biden: The 2022 60 Minutes Interview. *CBS News*. URL: <https://www.cbsnews.com/news/president-joe-biden-60-minutes-interview-transcript-2022-09-18/>.
8. Atwood, K. US approves first-ever military aid to Taiwan through program typically used for sovereign nations. *CNN*. URL: <https://edition.cnn.com/2023/08/30/politics/us-taiwan-foreign-military-financing-program/index.html>.
9. Curtis, J. Taiwan: Relations with the United States. *House of Commons Library*. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9265/CBP-9265.pdf>.

10. Major Non-NATO Ally Status. *U.S. Department of State*. URL: <https://www.state.gov/major-non-nato-ally-status/>.

11. Wong, T. Taiwan election: Kuomintang party asks voters to choose between war and peace. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-67909071>.

12. Remarks by President Biden Before Marine One Departure. *The White House*. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2024/01/13/remarks-by-president-biden-before-marine-one-departure-41/>.

13. Remarks by President Biden in Commencement Address to the United States Military Academy at West Point. *The White House*. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2024/05/25/remarks-by-president-biden-in-commencement-address-to-the-united-states-military-academy-at-west-point-west-point-ny/>.

14. Read the Full Transcript of Joe Biden's Interview With TIME. *Time*. URL: <https://time.com/6984968/joe-biden-transcript-2024-interview/>.

15. Yuan, J. (2023). The United States and stability in the Taiwan Strait. *Bulletin of the Atomic Scientists*, No. 79, p. 80–86. URL: <https://doi.org/10.1080/00963402.2023.2178176>.

16. Cronin, P. M., Neuhard, R. Defending Taiwan Short of Diplomatic Recognition. *Hudson Institute*. URL: <https://www.hudson.org/foreign-policy/defending-taiwan-short-of-diplomatic-recognition>.

17. Kowalewski, A. (2024). Taiwan and Congress: It's Not 1979 Anymore. *Global Taiwan Institute*, vol. 9, no. 7, p. 11–13. URL: <https://globaltaiwan.org/wp-content/uploads/2024/04/GTB-Volume-9-Issue-7-2.pdf>.

18. Beiping, L. Taiwan chipmaker breaking ground in Europe amid China threat. *Voice of America*. URL: <https://www.voanews.com/a/taiwan-chipmaker-breaking-ground-in-europe-amid-china-threat/7742536.html>.

19. TSMC Arizona and U.S. Department of Commerce Announce up to US\$6.6 Billion in Proposed CHIPS Act Direct Funding, the Company Plans Third Leading-Edge Fab in Phoenix. *Taiwan Semiconductor Manufacturing Company*. URL: <https://pr.tsmc.com/english/news/3122>.

20. Erickson, A. S., Collins, G. (2024). Annexation of Taiwan: A Defeat From Which the US and Its Allies Could Not Retreat. Houston: Rice University's Baker Institute for Public Policy, 164 p. URL: <https://doi.org/10.25613/56E8-WC54>.

Матеріал надійшов до редакції 15.08.2024 р.

УДК 327.3: 329.1

Тетяна Сидорук,

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин,
Національний університет «Острозька академія»,
tetiana.sydoruk@oa.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-7231-9884;

Вікторія Віценко,

здобувачка освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини»,
Національний університет «Острозька академія»,
viktorii.vitsenko@oa.edu.ua,
ORCID ID: 0009-0005-9240-2019,
DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-123-141

ПОЗИЦІЇ СКАНДИНАВСЬКИХ ДЕРЖАВ ЩОДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано позиції скандинавських країн (Швеції, Данії й Норвегії) щодо вступу України до ЄС і НАТО та бачення цими державами її місця в майбутній архітектурі європейської безпеки. Дослідження ґрунтується на якісному аналізі документів, статистичних даних, а також вторинних джерел (публікацій у ЗМІ й аналітики) на цю тему.

Автори відзначають, що серед скандинавських країн найбільшим прихильником європейської інтеграції України є Швеція, яка, ставши у 2008 р. одним з ініціаторів Східного партнерства, у подальшому була своєрідним адвокатом України в ЄС. Водночас шведська держава, а також Данія протягом багатьох років надавали допомогу, спрямовану на проведення реформ і наближення України до Євросоюзу. Щодо українського євроатлантичного курсу, то країни Скандинавії ніколи не виступали проти вступу України до Альянсу, а їхню позицію автори характеризують як позитивно-нейтральну. Після початку повномасштабної російсько-української війни у 2022 р. скандинавські держави поступово прийшли до рішення про підтримку України на шляху вступу до ЄС з одночасним застереженням про чітку вимогу її відповідності Копенгагенським критеріям. На цей час усі вони також схвалюють перспективу приєднання України до НАТО. Поза тим ці країни пропонують та надають реальну допомогу Україні й у боротьбі

з агресором, і в проведенні реформ та сприянні економічному розвитку. У статті доводиться, що скандинавські держави мають чітке бачення тектонічних змін у безпековій архітектурі європейського регіону, які зараз перебувають у процесі формування й залежатимуть, зокрема, і від результатів російсько-української війни. Відповідно до нього, приєднання Києва до ЄС і НАТО сприятиме досягненню безпеки, стабільності та процвітання як в Україні, так і в усій Європі. Реакція країн Північної Європи на російське повномасштабне вторгнення в Україну засвідчила, що вони є нашими надійними партнерами й Україні варто докладати максимальних зусиль для розвитку цього напрямку зовнішньої політики.

Ключові слова: скандинавські держави, ЄС, НАТО, російсько-українська війна, зовнішня політика, європейська та євроатлантична інтеграція.

Tetiana Sydoruk,

National University Ostroh Academy,
ORCID ID: 0000-0002-7231-9884;

Viktoria Vitsenko,

National University Ostroh Academy,
ORCID ID: 0009-0005-9240-2019

SCANDINAVIAN STATES' STANCES ON EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC INTEGRATION OF UKRAINE

The article analyses the positions of the Scandinavian countries (Sweden, Denmark and Norway) on Ukraine's accession to the EU and NATO as well as their vision of Ukraine's place in the future European security architecture. The study is based on a qualitative analysis of documents, statistics, and secondary sources (media publications and analytics) on this topic.

The authors note that among the Scandinavian countries, Sweden is the biggest supporter of Ukraine's European integration. As one of the initiators of the Eastern Partnership in 2008, this country has acted as a sort of advocate for Ukraine within the EU. At the same time, both Sweden and Denmark have been providing assistance for many years aimed at reforms and bringing Ukraine closer to the EU. As for Ukraine's Euro-Atlantic course, the Scandinavian countries have never opposed Ukraine's accession to the Alliance, and the authors describe their position as positive-neutral.

After the outbreak of the full-scale Russian-Ukrainian war in 2022, the Scandinavian states gradually came to a decision to support Ukraine on its path to EU membership, while simultaneously reserving the clear requirement that it meet

the Copenhagen criteria. At present, they all welcome the prospect of Ukraine joining NATO. In addition, these countries offer and provide tangible assistance to Ukraine in its fight against the aggressor, in implementing reforms, and in promoting economic development. The article argues that the Scandinavian states have a clear vision of tectonic changes in the security architecture of the European region, which are currently in the process of formation and will depend, among other things, on the outcome of the Russian-Ukrainian war. According to this vision, Kyiv's accession to the EU and NATO will help to achieve security, stability and prosperity both in Ukraine and throughout Europe. The reaction of the Northern European countries to Russia's full-scale invasion of Ukraine has shown that they are our reliable partners, and Ukraine should make maximum efforts to develop this direction of its foreign policy.

Key words: Scandinavian countries, EU, NATO, Russian-Ukrainian war, foreign policy, European and Euro-Atlantic integration.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Розширення Європейського Союзу є важливим інструментом сприяння стабільності й добробуту в Європі, а збільшення кількості членів НАТО, залишається надійною гарантією безпеки в цій частині світу. Повномасштабне вторгнення росії в Україну та повернення війни на Європейський континент ще раз підкреслили, що процеси розширення цих двох організацій на схід, зокрема й за рахунок України, мають вагомге геополітичне значення для зміцнення східних рубежів Європи і її захисту в цілому.

У червні 2022 р. Європейська рада прийняла рішення про надання Україні статусу держави-кандидата на членство в Європейському Союзі. Відзначаючи згодом, що корупція в країні є «бичем, із яким потрібно боротися», очільник МЗС Швеції Тобіас Більстром наголосив, що Україна належить до сім'ї ЄС [16]. Уже 14 грудня 2023 р. Європейська рада схвалила рішення розпочати переговори про вступ України до ЄС. 30 вересня 2022 р. Україна офіційно подала заявку на вступ до Північноатлантичного Альянсу. Відтоді питання євроатлантичної інтеграції нашої держави стало одним із найбільших дискусійних в обговореннях перспектив завершення російсько-української війни й сценаріїв забезпечення миру та безпеки в Європі.

Позиції кожної з країн-членів обох об'єднань щодо перспектив приєднання України є дуже важливими, адже для вступу до них необхідною є одноголосна згода всіх держав-учасниць. Але коли ставлення до цих питань більших гравців, як-от: США, Німеччини, Франції чи Великої

Британії, – незмінно є предметом уваги аналітиків, експертів, науковців, то політика менших держав нерідко залишається обділеною дослідницькою увагою. Водночас серед них є чимало надійних партнерів України, одним із найкращих прикладів цього можна вважати держави Скандинавії. Їхня допомога хоч і менш масштабна, ніж від США чи Німеччини, але те, що вона є вагомою й має вплив, не викликає жодних сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному науковому просторі спеціальних праць стосовно аналізу специфіки позицій скандинавських країн щодо членства України в ЄС і НАТО небагато. Відзначимо публікації С. Божка [2], Д. Гайдай, Л. Літри [3], Я. Логінова [6], у яких розглянуто окремі аспекти відносин України з державами Північної Європи та місце цих країн у євроінтеграційних і євроатлантичних процесах. Зарубіжні науковці Д. Броммессон [9], А. Коберецька [19], Т. Тілікайнен [28] вивчали питання специфіки зовнішньої політики скандинавських держав, їх участь у спільній зовнішній і безпековій політиці ЄС та діяльності НАТО. Утім, більшість попередніх досліджень розглядають період до повномасштабного вторгнення росії в Україну, результатом якого стала глибока трансформація підходів до проблем безпеки й оборони в Європі. Отже, змінена реальність, що стала наслідком агресії росії проти України та надала нового дихання політиці розширення ЄС і НАТО, вимагає подальших досліджень підходів окремих країн до цих процесів.

Мета статті – проаналізувати позиції скандинавських країн (Швеції, Данії й Норвегії) щодо вступу України до ЄС і НАТО та бачення цими державами її місця в майбутній архітектурі європейської безпеки. Дослідження ґрунтується на якісному аналізі документів, статистичних даних, а також вторинних джерел (публікацій у ЗМІ й аналітики) на цю тему.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Станом на початок повномасштабної російсько-української війни у 2022 р. з усіх скандинавських країн лише Данія була водночас членом і ЄС, і НАТО. Швеція є членом ЄС із 1995 р., а 18 травня 2022 р., зважаючи на загострення безпекової ситуації через посилення агресивної поведінки росії, вона разом із Фінляндією подала офіційну заявку на вступ до НАТО та вже 7 березня 2024 р. приєдналася до Альянсу. Щодо Норвегії, то, будучи співзасновницею НАТО з 1949 р. (як і Данія), держава не входить до ЄС, однак є невід’ємною частиною об’єднаної Європи, дуже тісно співпрацюючи із Союзом у рамках Європейської економічної зони.

Відповідно, можна констатувати, що до подій, які почались у 2022 р., країни цього регіону, попри їхню близькість і тісну співпрацю між собою в багатьох сферах, у питаннях участі в європейській та трансатлантичній спільнотах становили собою дуже неоднорідну «збірну», сформовану історією та власними особливостями.

Аналізуючи ставлення скандинавських держав до європейської інтеграції України, почнемо зі Швеції, яка здавна виступала рішучим прихильником поглиблення відносин ЄС із його східними сусідами, приділяючи особливу увагу нашій державі. Як підкреслюється на офіційному сайті вітчизняного МЗС, Швеція є надійним партнером України на євроінтеграційному шляху [20]. Ця країна була серед тих, які найбільш радо зустріли позитивні зміни в українській державі у 2004 р. – Помаранчеву революцію та обрання проєвропейського президента, що вселяли надії на бажання пострадянської країни, яка раніше перебувала під впливом рф, іти до Європи. На практиці реакцією шведського уряду було рішення розробити першу Стратегію співробітництва Швеції з Україною у сфері розвитку, яка визначала напрями й пріоритети співпраці протягом 2005–2008 рр. [11].

У подальшому Швеція стала однією з ініціаторів програми ЄС «Східне партнерство», започаткованої 2009 р. Власне, творцями ініціативи Східного партнерства можна вважати міністра закордонних справ Польщі Радослава Сікорського та його шведського колегу Карла Більдта, який обіймав цей пост упродовж 2006–2014 рр. і якого, завдяки його зусиллям справедливо вважали ключовим «адвокатом» України в ЄС протягом багатьох років. Після формування у Швеції нового уряду у 2015 р. К. Більдт увійшов до Міжнародної консультативної ради реформ в Україні, завдання якої – надання експертної допомоги Президенту П. Порошенку з питань безпеки та економіки.

Цікавим видається питання, чому Швеція від початку була палкою прихильницею Східного партнерства та поступової інтеграції України до ЄС. У випадку з Польщею свою роль відіграли й географічна близькість, і небажання мати кордон із країною-нечленом ЄС, і прагнення проявити себе в Європейському Союзі. Для Польщі, яка сама вступила до ЄС лише у 2004 р. й тому мала меншу політичну вагу, ніж, скажімо, держави Західної Європи, тодішня підтримка з боку Швеції була дуже цінною. Що ж до мотивації та причин зацікавленості Швеції, то, безперечно, свою роль відігравав геостратегічний чинник, адже географічно інтереси Швеції вагоміші в східноєвропейських країнах, аніж у Південному Середземномор'ї. Крім того, відносна наближеність цієї скандинавської держави до росії з її

геополітичними амбіціями примушувала враховувати її політику. Велике значення мала також економічна зацікавленість [2]. Важливі чинники, які визначають специфіку зовнішньої політики Швеції, доцільно шукати й у минулому.

Усталеною доктриною, якої дотримувалися шведські уряди під час «холодної війни», був нейтралітет – не лише як питання безпеки, але і як ідеологія, оскільки Швеція протягом багатьох років уявляла себе як приклад «третього шляху» між капіталізмом і комунізмом. У результаті, членство Швеції в Європейських Співтовариствах тривалий час розглядалося як неможливе. Однак уже після закінчення «холодної війни» ситуація й, відповідно, політика країни змінилися. 7 липня 1991 р. Швеція подала заявку на вступ і вже в січні 1995 р. стала членом ЄС.

Членство країни в Європейських Співтовариствах із 1960-х до 1980-х рр. не розглядалося не лише через нейтралітет, а й через шведський інтернаціоналізм, оскільки шведська зовнішня політика була сильно зосереджена на країнах поза Європою. Протягом цього періоду Швеція мала репутацію «moral super power» («моральної наддержави») з рішучою підтримкою глобального Півдня. Моральні переконання в зовнішній політиці на той час були тісно пов'язані з такими ідеалами, як глобальний перерозподіл, міцний міжнародний правопорядок і міжнародне співробітництво. Хоча Швеція була однією з країн, які найшвидше вступили до ЄС (ідеться про період часу між наданням статусу кандидата та набуттям членства в Союзі), адже вона вже відповідала більшості критеріїв, цю країну справедливо описують як найменш вірогідний випадок нормативної європеїзації [9]. Ідеться про те, що на той час вона здавалася державою, яка не бажала демонструвати лояльність до нормативних європейських принципів. Будучи європейською країною географічно, ментально й ідеологічно вона дещо відрізнялася. Природно, що після того, як держава віднайшла своє місце в об'єднаній Європі, виникли інтерес і потреба зосередитися на ЄС, інших європейських країнах та загалом на розбудові сильнішої, стабільнішої й безпечнішої Європи.

Можна припустити, що «європеїзувавши» себе, Швеція бачила потребу допомогти в цьому й іншим країнам, водночас прагнучи стати регіональним лідером не лише Північної, а й Центрально-Східної Європи та навіть однією з ключових держав ЄС. До того ж, згідно з баченням К. Більдта, досягнути цих амбітних планів можна було, усунувши вплив РФ – країни, у якій шведський політик одним із перших чітко побачив загрозу безпеці регіонів Східної Європи та Балтії. Для цього необхідними були підтримка й зміцнення пострадянських держав та глибша їх інтеграція

із Заходом [6]. Отже, у шведській політиці спостерігаємо дуже вдале поєднання ідеологічних принципів і цінностей із холодним прагматизмом. Відзначимо, що загалом політика К. Більдта щодо зміцнення позиції країни була досить удаюю. Уже під кінець його перебування на посаді МЗС країни, коли у 2013–2014 рр. шведська підтримка України на фоні агресії РФ була значною, у рейтингу зовнішньополітичного впливу держав-членів ЄС Швеція посіла третє місце, таким чином зрівнявшись за цим показником із Німеччиною [19].

1 липня 2009 р. Швеція перейняла головування в Раді ЄС. Серед напрямів роботи програма її президентства включала питання розвитку східного напрямку Європейської політики сусідства. Як зазначалось у документі, «Швеція хоче показати, що Східне партнерство – це не лише розмовна зала, і воно може принести відчутні переваги, наприклад, залучити фінанси від міжнародних кредиторів, щоб допомогти модернізувати енергетичну інфраструктуру України та зменшити залежність країни від імпорту газу з Росії» [21]. Протягом головування в Раді ЄС Швеція докладала значних зусиль, щоб зробити Східне партнерство ефективнішим на практиці та більше наблизити Україну до ЄС. У грудні 2009 р. відбувся саміт Україна–ЄС, на якому визначено наступні кроки у візовому діалозі та підписано угоду між Україною і Європолом, а прем'єр-міністр Швеції Фредрік Райнфельдт заявив, що підтримує прагнення України приєднатися до ЄС [10].

Ще одним важливим досягненням стало те, що під час шведського головування започатковано Східноєвропейське партнерство у сфері енергоефективності та екології (E5P), яке спочатку зосереджувалося винятково на проєктах в Україні [14]. Головною ж метою Стратегії співробітництва Швеції з Україною задля розвитку, розробленої на 2009–2013 рр., було поглиблення інтеграції України з ЄС у рамках демократичного врядування та прав людини, а також у сфері природних ресурсів і навколишнього середовища [23].

На фоні подій Євромайдану, які відбувалися в Україні в листопаді–грудні 2013 р., Швеція була серед країн, які найбільше її підтримували. Зокрема, шведський депутат Європейського парламенту Сесілія Вікстрьом заявила, що Європа, будучи гарантом демократії й прав громадян, не може залишатися пасивною, а міністр фінансів країни Андерс Борг стверджував, що важлива не лише фінансова допомога – вона має бути підкріплена політичними стимулами [19]. На той час країна була серед європейських лідерів із підтримки України [19]. Швеція різко засудила анексію Криму росією й підтримку нею сепаратистів навесні 2014 р. У той час 73 % шведів

позитивно ставилися до політичної та економічної підтримки України Євросоюзом на тлі середнього по ЄС показника 58 %, що виводило Швецію на перше місце [16].

У 2014 р. окремої стратегії співробітництва Швеції з Україною не було створено. Натомість шведський уряд прийняв Регіональну стратегію співпраці зі Східною Європою, Західними Балканами та Туреччиною, після якої у 2021 р. послідувала Стратегія реформаторської співпраці Швеції зі Східною Європою, що напрацьована на період до 2027 р. [25; 26]. Зважаючи на те, що під час розподілення коштів за цими програмами чільне місце відводилось Україні, можемо стверджувати, що інтерес Швеції до нашої країни залишався значним. Із початком 20-х рр. XXI ст. шведська держава продовжувала підтримувати процеси реформ у країнах Східного партнерства й, передусім, в Україні, що справедливо вважалось найефективнішим способом її найшвидшого зближення з ЄС.

Реагуючи на російське повномасштабне вторгнення в Україну, уже у 2023 р. шведський уряд ухвалив нову Стратегію співробітництва у сфері відбудови та реформ в Україні на 2023–2027 рр., яка передбачає надання близько 522 млн євро і є найбільшою в історії Швеції стратегією двосторонньої допомоги з розвитку. Важливо, що вона націлена на те, аби розвивати та модернізувати Україну, а не повертати до стану, який був до агресії росії. Стратегія, будучи загалом спрямована на сприяння інтеграції України в ЄС, охоплює п'ять сфер підтримки: відновлення, зелений перехід і сталий розвиток, інклюзивний економічний розвиток, підприємництво та торгівля, безпеку й стабілізацію, права людини, демократію, верховенство права та гендерна рівність [24].

Щодо Данії, то хоча вона займала провідні позиції в підтримці східного розширення ЄС після падіння «залізної завіси» в 90-х рр. XX ст., територія далі на схід не привертала такої її уваги. Це спричинено браком знань про пострадянські країни, їх більшу географічну віддаленість і відсутність традиційних зв'язків, уключаючи комерційні. Однак після започаткування Східного партнерства ситуація змінилася. Це свого часу підкреслила міністр закордонних справ Данії Лене Есперсен, коли на конференції в Копенгагені в березні 2011 р. вона наголосила, що Схід не можна забувати за рахунок Півдня. Водночас вона підтримала принцип «more for more», підкресливши, що ресурси ЄС повинні розподілятися, передусім, відповідно до заслуг й умов, а не географії, і не потрібно робити ніяких привілеїв чи винятків [27, 10].

Однак на рівні ЄС Данія ніколи не була активною в просуванні Східного партнерства, імовірно, через брак зацікавленості серед тогочасних

політичних еліт та існування важливіших зовнішньополітичних питань. До того ж, на відміну від Швеції, Данія не виділяла Україну з-поміж інших країн у межах цієї програми. У першому півріччі 2012 р. Данія головувала в Раді ЄС. Країна визначила чотири пріоритети, узагальнені як «відповідальна Європа, динамічна Європа, зелена Європа й безпечна Європа», а основний акцент зроблено на внутрішній, а не зовнішній політиці Союзу. Данія була частиною так званого тріо президентства, разом із Польщею та Кіпром. Ці три країни домовилися про спільну тріо-програму на 18-місячний період із 1 липня 2011 р. до 31 грудня 2012 р. Очевидними були відмінності між баченням Східного партнерства Данією та Польщею. Польща зробила Східне партнерство одним із головних пріоритетів свого президентства, вона організувала як саміт, так і кілька секторальних зустрічей на рівні міністрів. Данія ж, своєю чергою, не запланувала нічого іншого, окрім зустрічі міністрів закордонних справ у Брюсселі. Позиція Данії ґрунтувалася на тому, що Служба зовнішньої діяльності разом із Європейською комісією мають бути кураторами цього процесу, а головування Данії повинно відігравати допоміжну роль. На відміну від Польщі (і Швеції), Данія не підтримувала перспективу вступу східних партнерів до Євросоюзу.

Поступове виділення України як справді пріоритетної серед інших країн Східної й Південно-Східної Європи на практиці почалося з 2014 р. А вже протягом 2017–2021 р. реалізовано четверту фазу Данської програми сусідства (DANEP), уперше сфокусовану лише на двох країнах – Україні та значно меншою мірою – Грузії. Програму спрямовано на фінансування проєктів, передусім для боротьби з корупцією, розвитку демократії та прав людини, підтримки громадянського суспільства, зміцнення ринку праці, сприяння сталому зростанню, зеленому переходу й енергетичній незалежності. Допомога для України становила 860 млн датських крон (70 % від загальної суми для обох держав), а метою відзначено «просування мирної й стабільної Європи зі свободою та прогресом» [15].

У щорічнику щодо зовнішньої політики Данії за 2017 р. підкреслювалося, що стабільна, процвітаюча й демократична Україна є в інтересах не лише українського народу, а й усієї Європи. Основним посланням міністра закордонних справ Данії Андерса Самуельсена під час його візиту в Україну в січні 2017 р. було те, що для збереження свого європейського шляху Україна повинна продовжувати реформи. На той час Данія взяла на себе ініціативу щодо впровадження антикорупційної програми ЄС в Україні та, як зазначив політик, вона залишатиметься в авангарді роботи, щоб утримувати Україну на міжнародному порядку денному. У червні

2018 р. Данія й Україна провели в Копенгагені Другу міжнародну конференцію з питань реформ в Україні [22].

Не будучи членом ЄС, Норвегія також робила певні кроки задля підтримки України. Зокрема, у 2017 р. між двома державами офіційно започатковано діалог із питань європейської інтеграції. Його метою визначено обмін і розвиток знань про те, яким чином країни, що не є членами ЄС, можуть сприяти європейській інтеграції та брати в ній участь. Норвегія зобов'язалася ділитися досвідом і знаннями, отриманими завдяки її участі в Європейській економічній зоні, Європейській асоціації вільної торгівлі, Шенгені та інших європейських структурах [8]. Отже, для України цей діалог був корисним тим, що мав допомогти на шляху активнішої участі в процесах політичної й економічної інтеграції Європи.

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну скандинавські держави були серед тих, які початково дуже обережно ставилися до надання Україні прямої перспективи членства в ЄС. Це, передусім, пов'язано з їхнім бажанням бути впевненими в розширенні ЄС лише за рахунок країн, які відповідають усім вимогам. Зокрема, на початку червня 2022 р. Швеція й Данія разом із Нідерландами виступили з позицією проти швидкого надання Україні статусу держави-кандидата. У дипломатичній ноті Данії зазначалося, що Україна не готова до членства в ЄС, адже вона недостатньо відповідає критеріям, пов'язаним зі стабільністю інститутів, які гарантують верховенство права, демократію, права людини, а також повагу й захист національних меншин [29].

21 червня 2022 р. Європейська комісія надала Україні усну інформацію про прогрес реформ у країні. У коментарі до звіту президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн заявила, що Україна прискорила програму реформ із «вражаючою швидкістю та рішучістю». Як підкреслено офіційними особами Швеції та Данії, для них було важливо, щоб Україна отримала таке визнання від Європейської комісії щодо свого прогресу. За тиждень до цього, 14 червня 2022 р., робочий візит до Данії здійснив заступник Глави Офісу Президента України І. Жовква. Основну увагу в переговорах із вищим політичним керівництвом країни та представниками її уряду приділяли важливості підтримки Копенгагеном статусу кандидата України на майбутній зустрічі лідерів держав-членів ЄС [4].

У 2023 р. розроблено Стратегію зовнішньої й безпекової політики Данії, у якій червоною ниткою проходить тема безпеки та європейської інтеграції України. Поряд із допомогою в протидії російській агресії в стратегії відзначено, що держава підтримуватиме шлях України до НАТО і ЄС. Зважаючи ж на те, що Україні будуть потрібні далекосяжні структурні,

політичні, економічні та адміністративні зміни, Союз загалом і Данія зокрема повинні відігравати центральну роль у відбудові України, яка має бути тісно пов'язана з цими реформами [17].

У світлі зазначеного одним із безумовних пріоритетів зовнішньої політики України є розвиток співпраці з тими державами, які сприймають безпеку нашої країни крізь призму власних інтересів і національної безпеки. Подібну думку ще у 2016 р. висловлювали провідні українські дипломати, підкреслюючи потребу в максимальному зближенні з такими державами, як Польща, країни Балтії, Румунія, Норвегія й Швеція [1, 29]. Сьогодні це твердження набуло ще більшого потенціалу, зокрема у випадку Швеції, Данії, Норвегії, які можуть стати значною опорою на євроінтеграційному та євроатлантичному шляху України. Як зазначила колишня державний секретар із питань ЄС та міжнародних відносин Швеції Катаріна Арескуг, «неможливо переоцінити важливість членства України в ЄС – як для нашої власної безпеки, так і для майбутнього розвитку України» [31]. До того ж у відносинах України з цими країнами немає ніяких болючих моментів, пов'язаних із минулим і, що головне, із їхнього боку відсутні жодні занепокоєння щодо загрози їхнім економічним інтересам у випадку приєднання України до ЄС. Тобто немає чинників, які б могли стати причиною ускладнення діалогу чи виникнення в майбутньому опозиції окремих політичних сил щодо повної інтеграції України до ЄС.

Загалом, шлях України до членства в ЄС має досить сильну політичну підтримку з боку скандинавських держав. У заяві про зовнішню політику, яку представив міністр закордонних справ Швеції Тобіас Біллстрьом у лютому 2023 р., відзначено, що розширення ЄС є важливим інструментом для сприяння миру, стабільності та процвітання й що місце України в ЄС. На початку квітня 2024 р. Швеція започаткувала Консультативну групу високого рівня, до якої ввійшли найдосвідченіші фахівці зі Швеції, Данії, Фінляндії, Ісландії, Естонії, Литви та Латвії і яка надаватиме експертну підтримку уряду України під час процесу вступу до ЄС [31]. Отже, ця ініціатива під координацією Швеції надає можливість полегшити європейський курс України.

Політична підтримка й різні види допомоги, які надаються країнами Заходу, дуже важливі на шляху нашої держави до ЄС, але це лише частина успіху. Основною ж його запорукою є й будуть реформаторські зусилля самої України. Зважаючи на одні з найкращих показників серед скандинавських країн у таких аспектах, як прозорість влади, права людини, демократія, верховенство права, сталий розвиток та ін., Україні є чому в них повчитися. Загалом же, реакція країн Північної Європи на російське

повномасштабне вторгнення в Україну засвідчила, що вони є нашими надійними партнерами й Україні варто докладати максимальних зусиль для розвитку цього напрямку зовнішньої політики.

Що ж до позицій скандинавських країн у питанні набуття Україною членства в НАТО, то Данія та Норвегія ніколи не виступали проти поглиблення відносин Альянсу з Україною та її вступу до організації, хоча вони й не належали до тих країн, які найбільш часто й відкрито заявляли про необхідність прийняти Україну в НАТО. Такі заяви були радше поодинокими. Так, у 2002 р. Надзвичайний і Повноважний посол Норвегії в Україні Йостейн Бернхардсен зазначив, що його держава буде рада вітати Україну в НАТО тоді, коли та буде готова стати членом Альянсу. Він підкреслив, що для вступу як до НАТО, так і до ЄС Україні потрібно провести серйозні реформи, дуже влучно відзначивши, що «стабільність в Україні означає стабільність у Європі» [7].

Аналізуючи складний євроатлантичний шлях України, не можемо обійти увагою сумнозвісний саміт НАТО в Бухаресті у квітні 2008 р., під час якого, попри очікування, Україні так і не надали План дій щодо членства в НАТО. Представниками Данії та Норвегії на саміті були тодішні прем'єр-міністри цих країн Андерс Фог Расмуссен та Єнс Столтенберг (вони ж майбутні генеральні секретарі НАТО). Ще 2 березня 2008 р., виступаючи на пресконференції після зустрічі з президентом США Джорджем Бушем, Андерс Фог Расмуссен заявив, що на саміті Альянс надішле «сильний сигнал підтримки» Грузії та Україні [12]. Схвально ставлячись до ПДЧ для цих держав, він відзначив, що це також є дуже важливим історичним рішенням для Данії. Під час самого саміту фактично відбувся поділ Європи на стару на чолі з Францією та Німеччиною, які категорично виступали проти надання ПДЧ, та нову, яка активно підтримувала США й намагалася довести важливість цього рішення. Данія та Норвегія виступили на боці США й східноєвропейських країн, що пояснюється тим, що їхні політики мали більш реалістичний і значно раціональніший погляд на рф, аніж Н. Саркозі та А. Меркель. Також ще одним вирішальним чинником стало те, що традиційно, будучи атлантистами, ці дві держави завжди прагнули підтримувати якнайкращі відносини зі США, яких вважали єдиним гарантом своєї безпеки [28].

Станом на 2024 р. до НАТО належить уся Північна Європа, що сприяє ще більшому зближенню цих країн. Наразі в питанні вступу України до НАТО вони виступають із єдиною спільною позицією. Однією з важливих подій, яка це підтвердила, став саміт п'яти північних країн в Гельсінкі 3 травня 2023 р., у якому взяв участь В. Зеленський. На

пресконференції в спільній заяві лідерів Фінляндії, Швеції, Норвегії, Данії та Ісландії було зазначено, що північні члени НАТО продовжуватимуть підтримувати Україну на шляху до майбутнього членства як у НАТО, так і в ЄС, наголосивши на продовженні підтримки України, та підкреслили, що «майбутнє України – у євроатлантичному співтоваристві [18].

Під час саміту НАТО у Вільнюсі 11–12 липня 2023 р. Єнс Столтенберг зазначив, що Україна отримає запрошення до НАТО, коли настане відповідний час і після того, як усі країни-члени дадуть свою згоду. Після свого прибуття на саміт Прем'єр-міністр Норвегії Йонас Гар Стьоре зазначив, що «з 2008 р. (тобто з часу саміту НАТО в Бухаресті) багато чого змінилося, і ми повинні це враховувати. Ми підтримуємо Україну та зміцнюватимемо наше співробітництво» [13]. І хоча цей саміт укотре показав, що в Альянсі досі немає єдності щодо рішення про майбутній вступ України, риторика лідерів Норвегії й Данії, як і інших північних країн-учасниць Альянсу, свідчила про позитивне ставлення до того, що Україна може стати 33-м членом НАТО.

У спільній заяві глав урядів усіх п'яти Північноєвропейських країн під час другого саміту Україна – Північна Європа 13 грудня 2023 р. (формат для співпраці, що був створений після повномасштабного вторгнення росії) зазначається про підтримку України на шляху набуття членства в НАТО, що найголовнішим є те, що гучні політичні заяви реально відображаються в політиці цих країн і знаходять місце на практиці. У липні 2023 р. збільшила свій внесок у фонд підтримки України НАТО. Так, у 2023 р. ця держава надала 300 млн крон, а загалом протягом наступних п'яти років внесе 1,5 млрд крон. Під час саміту НАТО у Вільнюсі лідери країн Великої сімки погодилися про надання Україні в майбутньому гарантій безпеки. Уже наступного дня всі країни Північної Європи в спільній заяві оголосили про приєднання до цих гарантій безпеки. Ця декларація є загальним рамковим документом, тому наступний крок передбачав, що Україна мала укласти окремо двосторонні безпекові угоди щодо надання гарантій із кожною з країн. 23 лютого 2024 р. було укладено угоду з Данією, 16 квітня 2024 р. – із Норвегією, 31 травня 2024 р. – зі Швецією.

Суттєвою є військова допомога Україні з боку скандинавських країн. Згідно з останніми даними Кільського інституту, станом на початок серпня 2024 р. Данія посідає перше місце з надання військової допомоги у відсотках від ВВП країни (1,72 %) і четверте – за сумою, що є справді вражаючими показниками [30]. У березні 2023 р. Данія оголосила про намір створити український фонд, призначений для фінансування майбутньої допомоги Україні. Відтоді фонд неодноразово розширювався й станом на

29 лютого 2024 р. виділені кошти, розподілені на 6 років, становили 8 млрд євро. Вагомою є також допомога Швеції. Водночас щодо Норвегії, то хоча вона була однією з перших, хто запровадив багаторічну стратегію в рамках Програми підтримки Нансена загальною вартістю 6,6 млрд євро і надає важливу військову допомогу [5], усе ж очевидним є те, що, зважаючи на її можливості, фінансова допомога могла б бути значно більшою, про що активно заявляють опозиційні політики в самій країні.

Погодимось з поширеною думкою, що велику роль у зниженні ентузіазму в наданні допомоги Україні Норвегією відіграла пасивність української сторони. Ще досі від 2022 р. Україна не призначила в Норвегії посла. Немає в цій країні й військового аташе, що демонструє невелику зацікавленість із боку української сторони в потенційно сильному партнерові. Як заявила директорка Центру «Нова Європа» А. Гетьманчук, «це той випадок, коли відсутність посла не дає належним чином використати можливості цієї країни та її готовність, яка дійсно є, відігравати більш помітну роль у підтримці України» [5]. Це дуже схоже на політику щодо скандинавських країн у минулому, зокрема в Данії не було українського посла протягом 2014–2018 рр. На жаль, як показує випадок із Норвегією, така практика продовжується й сьогодні, коли ситуація в Україні вимагає активізації дипломатії як ніколи.

Загалом, безпека України й стримування РФ, яка в останній Стратегічній концепції НАТО визначена як «найзначніша та пряма загроза», відповідають національним інтересам і безпековим імперативам скандинавських країн. Зважаючи на це, вони підтримують європейський і євроатлантичний курс України й поділяють саме таке бачення місця України в майбутній безпековій архітектурі Євроатлантики.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Із початку XXI ст. серед скандинавських країн найбільшим прихильником європейської інтеграції України була Швеція, яка, ставши у 2008 р. одним з ініціаторів Східного партнерства, у подальшому була своєрідним адвокатом України в ЄС. Водночас шведська держава, а також Данія протягом багатьох років надавали допомогу, спрямовану на проведення реформ і наближення України до Євросоюзу. Щодо НАТО, то країни Скандинавії ніколи не виступали проти вступу України до Альянсу, а їхню позицію найчіткіше можна було б охарактеризувати як позитивно-нейтральну.

Після початку повномасштабної російсько-української війни у 2022 р. скандинавські держави поступово прийшли до рішення про підтримку

України на шляху вступу до ЄС з одночасним застереженням про чітку вимогу її відповідності Копенгагенським критеріям. На цей час усі вони схвалюють також перспективу вступу України до НАТО. Поза тим Данія, Норвегія та Швеція пропонують і надають реальну допомогу Україні й у боротьбі з агресором, і в проведенні реформ та сприянні економічному розвитку. Як видається, скандинавські країни мають чітке бачення тектонічних змін у безпековій архітектурі європейського регіону й бажаних для них її майбутніх контурів, які зараз перебувають у процесі формування й залежатимуть зокрема, і від результатів російсько-української війни. Відповідно до нього приєднання Києва до ЄС і НАТО допоможе досягти безпеки, стабільності й процвітання як в Україні, так і в усій Європі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аудит зовнішньої політики України. Рекомендацій до стратегії зовнішньої політики України (2016). *Інститут світової політики*, Київ, 50 с. URL: https://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Audit_sum_01_60_inet_ukr.pdf
2. Божко, С. (2015). Швеція і партнерство Європейського Союзу із сусідами на сході Європи в цілях розвитку. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, № 124 (ч. II), с. 44–53. URL: <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/2625/2331>
3. Гайдай, Д., Літра Л. (2017). Аудит зовнішньої політики: Україна-Швеція. Дискусійна записка. *Інститут світової політики*. URL: https://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Aud_Ukr_Swed_ukr_net.pdf
4. Заступник керівника Офісу Президента України Ігор Жовква у межах робочого візиту до Данії провів зустрічі з вищим політичним керівництвом та представниками уряду країни, 15 червня 2022. *Посольство України в Королівстві Данія*. URL: <https://denmark.mfa.gov.ua/news/deputy-head-of-presidential-office-of-ukraine-ihor-zhovkva-met-with-senior-political-leadership-of-denmark>
5. Кутелева, І., Сидоренко, С. (2024). Союзник України, що виграв від війни: чому Норвегія допомагає ЗСУ багато, але недостатньо. (2024, 1 жовтня). *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/10/1/7195259/>
6. Логінов, Я. (2009). Північний вимір євроінтеграції України. Які перспективи? (2009, 30 січ.). *Дзеркало тижня*. URL: https://zn.ua/ukr/international/pivnichniy_vimir_evrointegratsiyi_ukrayini_yaki_perspektivi.html
7. «Норвегія вітатиме Україну в НАТО...» переконаний Йостейн Бернхардсен. *Газета «День»*, 12 листоп. 2002. URL: <https://m.day.kyiv.ua/article/den-planety/norvehiya-vitatyme-ukrayinu-v-nato>
8. Україна та Норвегія офіційно започаткували діалог із питань європейської інтеграції, 28 квіт. 2017. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/249956593>
9. Brommesson, D. (2010). Normative Europeanization: The Case of Swedish Foreign Policy Reorientation. *Cooperation and Conflict*, 45(2), p. 224–244. URL: <https://www.re>

searchgate.net/publication/254080692_Normative_Europeanization_The_Case_of_Swedish_Foreign_Policy_Reorientation

10. Chairman of European Council supports Ukraine's aspirations to join EU. *Kyiv Post*, 4 December 2009. URL: <https://archive.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/chairman-of-european-council-supports-ukraines-asp-54395.html>

11. Country strategy for Swedish development cooperation with Ukraine January 2005 – December 2008. *SWEDISH GOVERNMENT OFFICES. Ministry for Foreign Affairs*. URL: <https://www.government.se/contentassets/32e0d2dd225b46ef877c0ccb7d14f522/country-strategy-for-swedish-development-cooperation-with-ukraine-2005-2008/>

12. Danish PM: NATO to Send 'Strong Signal of Support' to Georgia. *Civil Georgia*, 2 March 2008. URL: <https://civil.ge/archives/114416/amp>

13. Doorstep statement by Norwegian Prime Minister at the NATO Summit in Vilnius, 11 July, 2023. *NATO MULTIMEDIA*. URL: <https://www.natomultimedia.tv/app/asset/691698>

14. Eastern Europe Energy Efficiency and Environment Partnership (E5P). *NDC Partnership*. URL: <https://ndcpartnership.org/knowledge-portal/climate-funds-explorer/eastern-europe-energy-efficiency-and-environment-partnership-e5p>

15. EU's Eastern Neighbours. *Ministry of Foreign Affairs of Denmark*. URL: <https://um.dk/en/danida/countries-and-regions/countries-regions/eu-neighbours>

16. Finland, Sweden reiterate support for Ukraine's EU bid. *Anadolu Ajansı*, 8 November 2023. URL: <https://www.aa.com.tr/en/europe/finland-sweden-reiterate-support-for-ukraine-s-eu-bid/3047688>

17. Foreign and Security Policy strategy 2023. *Ministry of foreign affairs of Denmark*. URL: <https://um.dk/en/foreign-policy/foreign-and-security-policy-2023>

18. Joint statement of the Nordic-Ukrainian Summit in Helsinki, 3 May, 2023. *The Government of Sweden*. URL: <https://www.government.se/statements/2023/05/joint-statement-of-the-nordic-ukrainian-summit-in-helsinki/#:~:text=The%20Nordic%20countries%20will%20continue,Nations%20and%20in%20other%20formats.>

19. Kobierecka, A. (2016). The Swedish Perception of European Security in the Light of the Crisis in Ukraine. *International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, 18(2), p. 103–119. URL: https://www.researchgate.net/publication/313886109_The_Swedish_Perception_of_European_Security_in_the_Light_of_the_Crisis_in_Ukraine

20. Political relations between Ukraine and the Kingdom of Sweden. *Embassy of Ukraine in the Kingdom of Sweden*. URL: <https://sweden.mfa.gov.ua/en/partnership/politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-shvecijeju>

21. Report on the Swedish Presidency of the Council of the European Union 1 July–31 December 2009 (2010, May 7). *Government Offices of Sweden*. URL: <https://www.government.se/reports/2010/05/report-on-the-swedish-presidency-of-the-council-of-the-european-union-1-july---31-december-2009/>

22. Strategic Framework for the Danish Neighbourhood Programme 2017–2021. *Ministry of foreign affairs of Denmark*. URL: <https://um.dk/en/-/media/websites/umen/danida/countries-and-regions/strategic-framework-danep.ashx>

23. Strategy for development cooperation with Ukraine January 2009 – December 2013. *Government Offices of Sweden*. URL: <https://www.government.se/contentassets/bd23e428eac84cab8bc45b1517cd9872/publication-strategy-for-development-cooperation-with-ukraine-2009-2013/>

24. Strategy for Sweden's reconstruction and reform cooperation with Ukraine 2023–2027. *Government Offices of Sweden*. URL: <https://www.government.se/international-development-cooperation-strategies/2023/12/strategy-for-swedens-reconstruction-and-reform-cooperation-with-ukraine-20232027/>
25. Strategy for Sweden's reform cooperation with Eastern Europe for 2021–2027. *Ministry for Foreign Affairs*. URL: <https://www.swedenabroad.se/globalassets/ambassador/moldavien-chisinau/documents/strategy-swedish-reform-cooperation-with-eastern-europe-2021-27.pdf>
26. Swedish Reform Cooperation with Ukraine. *Embassy of Sweden*. URL: <https://www.swedenabroad.se/en/about-sweden-non-swedish-citizens/ukraine/development-and-aid/reform-cooperation-with-ukraine/>
27. The EU's Eastern Neighbours. The state of reforms and the reform of the state. (2011). *Danish Institute for International Studies, DIIS*. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/134249/RP2011-10-EUs-eastern-neighbours_web.pdf
28. Tiilikainen, T. (2006). The Nordic countries and the EU–NATO relationship. *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)*, p. 50–66. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/books/SIPRI06BaHeSu/SIPRI06BaHeSu02.pdf>
29. Ukraine Likely to Win Initial EU Backing for Path to Membership. *Bloomberg*, 9 June 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-09/ukraine-likely-to-win-initial-eu-backing-for-path-to-membership?srnd=premium-europe>
30. Ukraine Support Tracker. Kiel Institute for the World Economy. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>
31. Unique Nordic-Baltic cooperation to support Ukraine's closer ties to the EU. *The Government of Sweden*. 10 April 2024. URL: <https://www.government.se/press-releases/2024/04/unique-nordic-baltic-cooperation-to-support-ukraines-closer-ties-to-the-eu/>

REFERENCES

1. Audyt zovnishnoi polityky Ukrainy. Rekomendatsii do stratehii zovnishnoi polityky Ukrainy. (2016). [Ukraine's foreign policy audit. Recommendations for Ukraine's foreign policy strategy]. *Institute of world policy*, Kyiv, 50 p. URL: https://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Audit_sum_01_60_inet_ukr.pdf
2. Bozhko, S. O. (2015). Shvetsiia i partnerstvo Yevropeiskoho Soiuzu iz susidamy na skhodi Yevropy v tsiliakh rozvytku. [Sweden and the European Union's development partnership with its Eastern European neighbors] *Actual problems of international relations*, № 124 (ch. II), p. 44–53. URL: <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/2625/2331>
3. Haidai, D., Litra L. (2017). Audyt zovnishnoi polityky: Ukraina-Shvetsiia. Dyskusiina zapyska. [Foreign policy Audit: Ukraine-Sweden. Discussion paper]. *Institute of world policy*. URL: https://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Aud_Ukr_Swed_ukr_net.pdf
4. Zastupnyk kerivnyka Ofisu Prezydenta Ukrainy Ihor Zhovkva u mezhakh robochoho vyzytu do Danii proviv zustrichi z vyshchym politychnym kerivnytstvom ta predstavnykamy uriadu krainy, 15 chervnia 2022. [Deputy Head of the Office of the President of Ukraine, Ihor Zhovkva, during his working visit to Denmark, held meetings with the top political leadership and representatives of the country's government]. *Embassy of Ukraine in the*

Kingdom of Denmark. URL: <https://denmark.mfa.gov.ua/news/deputy-head-of-presidential-office-of-ukraine-ihor-zhovkva-met-with-senior-political-leadership-of-denmark>

5. Kutielieva, I., Sydorenko, S. (2024). Soiuznyk Ukrainy, shcho vyhrav vid viiny: chomu Norvehiia dopomahaie ZSU bahato, ale nedostatno. [An ally of Ukraine that has benefited from the war: why Norway helps the Ukrainian Armed Forces a lot, but not enough] (1 zhovtnia). *Yevropeiska pravda*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/10/1/7195259/>

6. Lohinov, Ya. Pivnichnyi vymir yevrointehratsii Ukrainy. Yaki perspektyvy? [The Northern Dimension of Ukraine's European Integration. What are the prospects?] (2009, 30 sichnia). *Dzerkalo tyzhnia*. URL: https://zn.ua/ukr/international/pivnichniy_vimir_evrointegratsiyi_ukrayini_yaki_perspektivi.html

7. «Norvehiia vitatyme Ukrainu v NATO...» perekonanyi Yostein Bernkhardsen. [‘Norway will welcome Ukraine to NATO...’ says Jostein Bernkhardsen]. *Hazeta «Den»*, 12 lystopada 2002. URL: <https://m.day.kyiv.ua/article/den-planety/norvehiya-vitatyme-ukrayinu-v-nato>

8. Ukraina ta Norvehiia ofitsiino zapochatkuvaly dialoh iz pytan yevropeiskoi intehratsii, 28 kvitnia 2017. [Ukraine and Norway have officially launched a dialogue on European integration]. *Uriadovyi portal*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/249956593>

9. Brommesson, D. (2010). Normative Europeanization: The Case of Swedish Foreign Policy Reorientation. *Cooperation and Conflict*, 45(2), p. 224–244. URL: https://www.researchgate.net/publication/254080692_Normative_Europeanization_The_Case_of_Swedish_Foreign_Policy_Reorientation

10. Chairman of European Council supports Ukraine's aspirations to join EU. (2009) *Kyiv Post*, 4 December. URL: <https://archive.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/chairman-of-european-council-supports-ukraines-asp-54395.html>

11. Country strategy for Swedish development cooperation with Ukraine, January 2005 – December 2008. *SWEDISH GOVERNMENT OFFICES. Ministry for Foreign Affairs*. URL: <https://www.government.se/contentassets/32e0d2dd225b46ef877c0ccb7d14f522/country-strategy-for-swedish-development-cooperation-with-ukraine-2005-2008/>

12. Danish PM: NATO to Send ‘Strong Signal of Support’ to Georgia. *Civil Georgia*, 2 March, 2008. URL: <https://civil.ge/archives/114416/amp>

13. Doorstep statement by Norwegian Prime Minister at the NATO Summit in Vilnius, 11 July, 2023. *NATO MULTIMEDIA*. URL: <https://www.natomultimedia.tv/app/asset/691698>

14. Eastern Europe Energy Efficiency and Environment Partnership (E5P). *NDC Partnership*. URL: <https://ndcpartnership.org/knowledge-portal/climate-funds-explorer/eastern-europe-energy-efficiency-and-environment-partnership-e5p>

15. EU's Eastern Neighbours. *Ministry of Foreign Affairs of Denmark*. URL: <https://um.dk/en/danida/countries-and-regions/countries-regions/eu-neighbours>

16. Finland, Sweden reiterate support for Ukraine's EU bid. *Anadolu Ajansı*, 8 November 2023. URL: <https://www.aa.com.tr/en/europe/finland-sweden-reiterate-support-for-ukraine-s-eu-bid/3047688>

17. Foreign and Security Policy strategy 2023. *Ministry of foreign affairs of Denmark*. URL: <https://um.dk/en/foreign-policy/foreign-and-security-policy-2023>

18. Joint statement of the Nordic-Ukrainian Summit in Helsinki, 3 May, 2023 *The Government of Sweden*. URL: <https://www.government.se/statements/2023/05/joint-statement-of-the-nordic-ukrainian-summit-in-helsinki/#:~:text=The%20Nordic%20countries%20will%20continue,Nations%20and%20in%20other%20formats.>

19. Kobierecka, A. (2016). The Swedish Perception of European Security in the Light of the Crisis in Ukraine. *International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, 18 (2), p. 103–119. URL: https://www.researchgate.net/publication/313886109_The_Swedish_Perception_of_European_Security_in_the_Light_of_the_Crisis_in_Ukraine
20. Political relations between Ukraine and the Kingdom of Sweden. *Embassy of Ukraine in the Kingdom of Sweden*. URL: <https://sweden.mfa.gov.ua/en/partnership/politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-shvecijeju>
21. Report on the Swedish Presidency of the Council of the European Union 1 July–31 December 2009 (2010, May 7). *Government Offices of Sweden*. URL: <https://www.government.se/reports/2010/05/report-on-the-swedish-presidency-of-the-council-of-the-european-union-1-july---31-december-2009/>
22. Strategic Framework for the Danish Neighbourhood Programme 2017–2021. *Ministry of foreign affairs of Denmark*. URL: <https://um.dk/en/-/media/websites/umen/danida/countries-and-regions/strategic-framework-danep.ashx>
23. Strategy for development cooperation with Ukraine January 2009 – December 2013. *Government Offices of Sweden*. URL: <https://www.government.se/contentassets/bd23e428eac84cab8bc45b1517cd9872/publication-strategy-for-development-cooperation-with-ukraine-2009-2013/>
24. Strategy for Sweden's reconstruction and reform cooperation with Ukraine 2023–2027. *Government Offices of Sweden*. URL: <https://www.government.se/international-development-cooperation-strategies/2023/12/strategy-for-swedens-reconstruction-and-reform-cooperation-with-ukraine-20232027/>
25. Strategy for Sweden's reform cooperation with Eastern Europe for 2021–2027. *Ministry for Foreign Affairs*. URL: <https://www.swedenabroad.se/globalassets/ambassador/moldavien-chisinau/documents/strategy-swedish-reform-cooperation-with-eastern-europe-2021-27.pdf>
26. Swedish Reform Cooperation with Ukraine. *Embassy of Sweden*. URL: <https://www.swedenabroad.se/en/about-sweden-non-swedish-citizens/ukraine/development-and-aid/reform-cooperation-with-ukraine/>
27. The EU's Eastern Neighbours. The state of reforms and the reform of the state. *Danish Institute for International Studies, DIIS*. (2011). URL: https://www.files.ethz.ch/isn/134249/RP2011-10-EUs-eastern-neighbours_web.pdf
28. Tiilikainen, T. (2006). The Nordic countries and the EU–NATO relationship. *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)*, p. 50–66. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/books/SIPRI06BaHeSu/SIPRI06BaHeSu02.pdf>
29. Ukraine Likely to Win Initial EU Backing for Path to Membership. *Bloomberg*, 9 June 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-09/ukraine-likely-to-win-initial-eu-backing-for-path-to-membership?srnd=premium-europe>
30. Ukraine Support Tracker. *Kiel Institute for the World Economy*. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>
31. Unique Nordic-Baltic cooperation to support Ukraine's closer ties to the EU. *The Government of Sweden*. 10 April 2024. URL: <https://www.government.se/press-releases/2024/04/unique-nordic-baltic-cooperation-to-support-ukraines-closer-ties-to-the-eu/>

Матеріал надійшов до редакції 21.09.2024 р.

УДК 327(510:470)

Анна Корсун,

студентка 2 курсу магістратури факультету міжнародних відносин,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

anna.kors,19.1@gmail.com

ORCID ID: 0009-0008-7225-7311

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-142-157

КИТАЙСЬКО-РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА СПІВПРАЦЯ: ПЕРЕДУМОВИ, АЛЬТЕРНАТИВИ ТА СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ

Ступінь нейтральності буддистського принципу «серединного шляху» (中道) у зовнішній політиці КНР викликає сумніви, ураховуючи її дедалі більшу роль у глобальних геополітичних процесах. Постає питання, наскільки одна держава, що формально не бере участі у війні, може істотно вплинути на її результат. Основна проблема полягає в потенційному зміцненні військово-технічної співпраці між державами-союзниками росії, що може мати неочікувані наслідки для перебігу російсько-української війни, глобальної безпеки та перерозподілу сил у світі. У статті детально розглянуто політичні й економічні передумови, що призвели до виникнення цієї ситуації, здійснено прогнозування можливих сценаріїв подальшого розвитку політики, а також розроблено рекомендації щодо мінімізації ризиків для міжнародної спільноти. Однією з ключових загроз у цьому контексті є передача КНР технологій і техніки рф, які можуть бути використані у військових цілях. Політичні передумови цього процесу полягають у тривалій історії співпраці між рф і КНР, яка ґрунтується на прагненні двох держав протистояти одній із провідних держав світу. Обидві країни демонструють зближення на основі спільних недемократичних цінностей, прагнучи зміцнити свої позиції в багатополлярному світі. Важливим елементом є взаємна вигода від цього співробітництва: рф потенційно підтримує Китай в ескаляції конфліктів XXI ст., тоді як КНР сприятиме підвищенню впливу рф на міжнародній арені. Економічні передумови цього процесу включають активне торговельне співробітництво між рф і КНР. Росія на фоні західних санкцій дедалі більше залежить від китайської економічної підтримки. Окрім фінансових ресурсів, рф отримує від КНР техніку, яка має подвійне призначення, тобто може використовуватися як у цивільних, так і у військових цілях. Така ситуація створює потенційні виклики для міжнародної безпеки, оскільки постачання технологій може сприяти ескаляції конфліктів і дестабілізації в

різних регіонах світу. Дослідження пропонує три можливі сценарії розвитку російсько-української війни, наголошуючи на глобальних наслідках цього конфлікту. Війна між росією та Україною не є локальною подією, її наслідки матимуть широкий вплив на всю міжнародну систему.

Ключові слова: Китай, росія, безпека, російсько-українська війна, техніка подвійного призначення, сценарії розвитку політики, стратегічна співпраця.

Anna Korsun,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0009-0008-7225-7311

CHINA-RUSSIA MILITARY COOPERATION: PRECONDITIONS, ALTERNATIVES, AND DEVELOPMENT SCENARIOS

The degree of neutrality of the Buddhist principle of the «Middle Way» (中道) in China's foreign policy raises doubts, given its increasing role in global geopolitical processes. The question arises as to how significantly a state, which is formally not involved in a war, can influence its outcome. The main issue lies in the potential strengthening of military-technical cooperation between Russia's allied states, which could have unexpected consequences for the course of the Russia-Ukraine war, global security, and the redistribution of power in the world. The paper examines in detail the political and economic preconditions leading to this situation, forecasts possible scenarios for the further development of policy, and provides recommendations for minimizing risks to the international community. One of the key threats in this context is the transfer of technology and equipment from China to Russia, which could be used for military purposes. The political preconditions for this process involve a long history of cooperation between Russia and China, based on both states' desire to counter one of the leading world powers. Both countries show rapprochement based on shared undemocratic values, aiming to strengthen their positions in a multipolar world. An important element is the mutual benefit from this cooperation: Russia potentially supports China in escalating conflicts of the 21st century, while China will help enhance Russia's influence on the international stage. Economic preconditions for this process include active trade cooperation between Russia and China. Against the backdrop of Western sanctions, Russia increasingly relies on Chinese economic support. In addition to financial resources, Russia receives dual-use technology from China, which can be used for both civilian and military purposes. Such a situation poses potential challenges to international security, as the supply of technology could contribute to the escalation of conflicts and destabilization in various regions of the world. The study offers three possible scenarios for the development of the Russia-Ukraine war, emphasizing the global implications of

this conflict. The war between Russia and Ukraine is not a local event; its consequences will have a broad impact on the entire international system.

Key words: China, Russia, security, Russia-Ukraine war, dual-use technology, policy development scenarios, strategic cooperation.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. У контексті війни між росією та Україною агресор стикається з низкою критичних збитків, що охоплюють різні аспекти державної спроможності. Зокрема, рф зазнає значних утрат у людському потенціалі, що пов'язано з високою смертністю на полі бою та мобілізацією. Соціальні заворушення й невдоволення серед населення також є наслідком тривалої війни, що посилюється економічною нестабільністю, спричиненою санкціями та обмеженням міжнародної торгівлі. Водночас росія значно втратила свої дипломатичні позиції на міжнародній арені, особливо серед західних держав, що призвело до її часткової ізоляції.

Для продовження військових дій на території України росія потребує підтримки від іноземних союзників, які б могли забезпечити її економічними та військовими ресурсами [1]. У цьому контексті Китайська Народна Республіка виступає ключовим стратегічним партнером. Співробітництво між цими двома державами має довготривалий характер і ґрунтується на спільних інтересах та цінностях, зокрема антизахідних і недемократичних позиціях. Політична співпраця й економічні вигоди роблять Китай привабливим союзником для росії. Проблема для України полягає в тому, що Китай обходить санкції, продовжуючи надавати російській федерації військову техніку й інші важливі ресурси.

У цьому дослідженні проведено аналіз міждержавної співпраці з метою обґрунтування того, чому вона становить загрозу не лише для України, але й для глобальної безпеки. Описуються політичні та економічні передумови, які сприяли розвитку партнерства між рф і КНР, а також здійснюється прогнозування можливих сценаріїв подальшого розвитку подій. Крім того, запропоновано рекомендації щодо кожного з імовірних сценаріїв розвитку.

У контексті війни між російською федерацією та Україною роль Китайської Народної Республіки набуває важливого значення, незважаючи на відсутність прямого військового залучення з боку Пекіна. Зазначимо, що Китай може критично впливати на розвиток цієї війни, спричиняючи як позитивні, так і негативні наслідки для її перебігу.

За два роки повномасштабного вторгнення росія стикається з частковим виснаженням своїх бойових ресурсів, що ставить під сумнів здатність довготривало підтримувати інтенсивний рівень військових операцій. Китай, як довгостроковий стратегічний партнер росії, має значні технічні ресурси, які потенційно можуть бути використані для підтримки російських військових зусиль. Офіційна позиція Пекіна полягає в запереченні передачі прямої військової допомоги, однак в умовах геополітичної напруги такі дії можуть здійснюватися через непрямі канали постачання [2].

Наслідки такого постачання мають потенційно загрозливий характер, оскільки можуть вплинути на подальший розвиток конфлікту, зокрема на контрнаступальні операції та загальну ситуацію на фронті. Китайська допомога може суттєво посилити військовий потенціал росії, що здатне змінити динаміку бойових дій і ускладнити ситуацію для України [3].

У цій статті проаналізовано можливий вплив китайського постачання техніки та ресурсів на хід конфлікту між росією й Україною. Розглядатиметься, як така підтримка може вплинути на стратегічні та тактичні аспекти війни, а також на міжнародну безпеку загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання співпраці Китаю з росією активно висвітлюється аналітичними центрами. Наприклад, згідно з дослідженням Центру зовнішньополітичних досліджень, низка держав, уключаючи КНР, відіграє значну роль у допомозі агресору в обході міжнародних санкцій [4]. Це дослідження детально розглядає специфіку ресурсів, які постачаються Китаєм до росії, та оцінює економічні вигоди, котрі отримує КНР від такої взаємодії.

Західні наукові праці з міжнародних відносин також висвітлюють китайсько-російську співпрацю, зокрема в військово-стратегічній сфері, акцентуючи увагу на питаннях ядерного стримування й енергетичного партнерства. Зазначені дослідження часто залишають поза увагою контекст російсько-української війни, що ускладнює повне розуміння потенційних загроз, пов'язаних із такою взаємодією [5; 6; 7].

У наукових дослідженнях часто висловлюється теза про дотримання Китаєм політики нейтралітету в глобальних конфліктах. Однак ця позиція викликає суперечки, особливо в контексті військової підтримки однієї зі сторін конфлікту та просування її інформаційних наративів. Постає питання, наскільки дії Пекіна відповідають принципам нейтралітету. Ця тема залишається актуальною й вимагає подальших обговорень.

Глибший аналіз китайської позиції передбачає врахування не лише офіційних заяв політичного керівництва КНР, а й реальних дій і їхніх

міжнародних наслідків. Це дослідження спрямоване на заповнення прогалин у науковому дискурсі, зосереджуючи увагу на впливі економічної та військової підтримки росії з боку Китаю на міжнародні відносини й глобальну політику. Зокрема, аналізуються можливі альтернативні сценарії подальшого розвитку китайської політики, що дає змогу оцінити реальний вплив цієї взаємодії на глобальний порядок і стабільність.

Мета статті – аналіз співпраці між російською федерацією та Китайською Народною Республікою в контексті війни рф проти України й глобальних геополітичних процесів. У рамках дослідження ставиться завдання обґрунтувати, чому цей союз є потенційною загрозою для України та міжнародної безпеки загалом. Особливу увагу приділимо політичним й економічним передумовам, які призвели до розвитку партнерства між рф та КНР, а також прогнозуванню сценаріїв подальшого розвитку цієї співпраці і її впливу на міжнародну систему. На основі аналізу запропоновано рекомендації для міжнародної спільноти, спрямовані на запобігання ескалації конфліктів і мінімізацію впливу російсько-китайської співпраці на глобальну безпеку.

Методика дослідження. У дослідженні застосовано системний метод, який дає змогу інтегрувати різні аспекти й фактори для комплексного аналізу ситуації. Проведено аналіз політичних та економічних передумов за допомогою методу індукції, оскільки дослідження спрямоване на глибоке вивчення основних чинників, що сприяли розвитку співпраці між Росією й Китаєм. Це передбачає вивчення історичних аспектів взаємин, політичних інтересів та економічної взаємодії між цими державами. Застосовано метод прогнозування сценаріїв розвитку подій, аби оцінити можливі варіанти розвитку політичної ситуації в контексті військово-технічного співробітництва росії й Китаю. Представлено три сценарії (песимістичний, нейтральний, позитивний), що дає змогу оцінити їх імовірність і наслідки для міжнародної безпеки. Проаналізовано політичні альтернативи, що дає змогу зрозуміти, як різні сценарії можуть вплинути на глобальні процеси.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Головною стратегічною метою України в контексті російсько-української війни залишається досягнення перемоги та відновлення суверенітету в межах кордонів, що існували на момент 1991 р. [8]. Однією з основних перешкод на шляху до цієї мети є технічна оснащеність російської федерації. Попри міжнародні санкції та поступове скорочення торгово-дипломатичних зв'язків із росією, країна продовжує отримувати військову

техніку та обладнання з-за кордону, що підвищує її бойову спроможність. У цьому контексті критично важливою є проблема припинення зовнішніх постачань технічних ресурсів до рф. Початковою стратегією держави-агресора була ліквідація незалежності України [9]. Після двох років повномасштабного вторгнення у зв'язку зі зростаючими труднощами в досягненні цієї мети росія змушена шукати зовнішню підтримку для посилення своїх зусиль. В умовах, коли частина демократичних країн розірвала економічні та дипломатичні зв'язки з агресором, рф звертається до Китайської Народної Республіки, із якою має тривале партнерство. КНР виступає як потенційний стратегічний союзник, спроможний надати економічну, технологічну й політичну підтримку, зокрема через вплив у міжнародних організаціях. Китай може підтримувати росію під час голосувань у Раді Безпеки ООН, що зміцнює її позиції на міжнародній арені та допомагає уникнути певних обмежень. Це співробітництво є стратегічно важливим для росії, оскільки дає змогу зберегти певну міжнародну легітимність і продовжувати реалізацію своїх військових цілей [10].

Китайська Народна Республіка знаходить у війні росії проти України також свої інтереси. Довгий час Китай був «світовим виробником», проте нині ситуація може змінитися. Західні партнери не поділяють недемократичних цінностей росії та КНР і надають перевагу більш демократичній Індії, оскільки з 2021 р. Європейський Союз є третім найбільшим торговим партнером Індії [9]. Китай, прагнучи утримати та зміцнити свої позиції на міжнародній арені, активно нарощує свій економічний і військовий потенціал із метою протистояння США [11]. Для досягнення цієї мети КНР зацікавлена в стратегічному партнерстві з російською федерацією, яка також є критично налаштованою до американської політики. Це партнерство дає змогу Китаю забезпечити підтримку на міжнародному рівні, що є важливим для його глобальних амбіцій. Окрім того, КНР має свої територіальні претензії на Тайвань, і для реалізації своїх планів щодо можливого вторгнення в Тайвань Китай потребує союзника, який би підтримав його військові та політичні амбіції, але без прямого втручання [12]. У цьому контексті росія з її антизахідною позицією може стати важливим партнером, що дає змогу Китаю отримати додаткову політичну й стратегічну підтримку в разі агресії проти Тайваню. Співпраця між Китаєм і росією в цих питаннях може посилити їхні позиції в глобальних суперечках та створити новий баланс сил, що матиме далекосяжні наслідки для міжнародної політики й безпеки.

Отже, можна визначити, що хоча основними сторонами в цьому конфлікті є Україна та росія, при цьому Китайська Народна Республіка

виступає як економічний і військовий союзник агресора. У Спільній заяві рф та КНР від 4 лютого 2022 р. озвучено наміри обох сторін «спільно вибудувати ще більш процвітаючий, стабільний та справедливий світ» [13]. Китай і росія, як дві найбільші авторитарні держави, мають спільну мету зміни міжнародного порядку, очолюваного США. Їх партнерство, взаємодія та координація зусиль є важливими для формування нового міжнародного порядку, який буде більш сприятливим для КНР і рф.

Детально простежити тісну співпрацю цих двох країн можна через економічні та політичні передумови.

У 2014 р. Китай утримався від офіційного визнання незаконної анексії Криму росією. Фактично Китай не визнав входження Криму, Луганської чи Донецької областей до складу росії й досі відкрито виступає за збереження суверенітету та територіальної цілісності України [14]. Більше того, результати голосування Китаю щодо всіх резолюцій ООН, пов'язаних із російсько-українською війною, свідчать про те, що країна голосує за кожне питання, яке стосується війни [15].

24 лютого 2023 р. китайська держава оприлюднила документ під назвою «Позиція Китаю щодо політичного врегулювання кризи в Україні» [16]. На додаток до повторення кількох ключових позицій документ окреслює низку основних напрямів політики для подальшої роботи, уключаючи окреслення чіткого повідомлення, яке застерігає від найгіршого сценарію – використання ядерної зброї. Через відсутність конкретної «дорожньої карти» чи «розкладу» документ не можна назвати мирним планом.

На саміті G-20, який проходив під головуванням Індонезії 15 і 16 листопада 2022 р. і в якому брав участь Сі Цзіньпін, лідери «підтвердили свої національні позиції, викладені в цій резолюції, зазначивши, крім того, що «більшість членів рішуче засудили війну в Україні, і підкреслили, що це спричиняє величезні людські страждання та посилює наявну вразливість глобальної економіки – стримує зростання економіки, посилює інфляцію, порушує ланцюги поставок, посилює енергетичну та продовольчу небезпеку й підвищує ризики фінансової стабільності», у заяві також зазначалося, що «були інші погляди та різні оцінки ситуації та санкцій» [17], оскільки Китай захищав позицію росії. Отже, незважаючи на те, що російські представники не були присутні на саміті, проросійські інтереси були просунуті Китаєм.

Згідно з даними Національного бюро статистики КНР, у 2023 р. валовий внутрішній продукт Китаю зріс на 5,2 % у річному обчисленні, перевищивши цільовий показник, установлений Пекіном (близько 5 %). Промислове виробництво у 2023 р. зросло на 4,6 % у порівнянні з поперед-

нім роком, роздрібний продаж споживчих товарів – на 7,2 %, а інвестиції у витрати на заводське обладнання, будівництво й інші інфраструктурні проекти, що стимулюють економічне зростання, збільшилися на 3 % в річному обчисленні [18].

Голова Національного бюро статистики КНР Кан Ї зазначив, що зростання Китаю у 2023 р. було «важко завойованим». Він додав, що у 2024 р. економіка країни стикається зі складним зовнішнім середовищем і недостатнім попитом [18].

Незважаючи на запевнення Пекіна в тому, що він не отримує вигоди від так званої «української кризи» [16], Китай значно збільшив торговельний оборот із росією, у тому числі закупівлю енергоресурсів, на які припадають понад 70 % поставок із рф. У 2022 р. торгівля КНР із рф збільшилася на 29,3 %, у порівнянні з 2021 р., та становила \$190,27 млрд. При цьому експорт із Китаю в рф збільшився на 12,8 % і дорівнював \$76,12 млрд, у той час як імпорт із росії до КНР зріс на 43,4 %, до \$114,15 млрд [19]. При цьому Китай отримував значні знижки на закупівлю російської нафти. Загалом, за рахунок нижчих цін на російську нафту китайські компанії зекономили близько \$6,6 млрд у 2022 р. й \$4 млрд за шість місяців 2023 р. [20].

У результаті, відповідно до висновків Дослідницької служби Конгресу США, у 2022 р. росія стала найбільшим джерелом сирої нафти в Китаї, випередивши Саудівську Аравію й забезпечивши близько 17 % загального імпорту Китаю. Запланований перехід Китаю від вугілля потенційно може призвести до більшої ролі російських вуглеводнів (уключаючи «зелене вугілля» й природний газ). Крім того, газопровід «Сила Сибіру», який, як очікується, вийде на повну потужність до 2027 р., може перетворити Китай на один із найбільших імпортерів російського природного газу [11].

Що стосується торгівлі військовими товарами, то між 2018 і 2022 рр. рф була найважливішим джерелом імпорту зброї для Китаю (83 % від загального обсягу імпорту зброї, у порівнянні з 77 % у період із 2016 по 2020 рр.). Другим за значенням джерелом імпорту зброї для Китаю в період із 2018 по 2022 рр. була Франція (8,1 %), за нею йде Україна (5,6 %). Китай, на який припадає близько 20 % російського експорту зброї, був другим за величиною клієнтом росії для цих товарів після Індії. Крім того, російський експорт зброї до Китаю в період із 2016 по 2018 рр. зріс майже на 50 % у порівнянні з попереднім п'ятирічним періодом [21].

Згідно з даними Атлантичної ради, КНР може спонсорувати росію військовою технікою через «треті країни». Експорт китайських підшипників до Киргизстану до кінця 2023 року зріс на неймовірні 2492 %, продаж

«важких вантажівок» із Китаю до росії зросли на 728 % із 2021 до кінця 2023 р., продаж китайських тракторів у 2021 р. були нульові; до вересня 2023 р. їх кількість становила 48 000; а продажі китайської землерийної техніки зріс більш ніж утричі приблизно за той самий період часу [16].

Отже, ураховуючи вищезазначене, можемо припустити такі сценарії політики:

Альтернатива № 1. За найбільш песимістичного сценарію співпраця між КНР і росією може суттєво вплинути на світовий перерозподіл сил. Хоча наразі відносини між росією та КНР не мають ознак фактичного альянсу з обов'язками надання військової допомоги одне одному, очевидно, що стратегічною метою Китаю в разі конфлікту в Тайванській протоці є забезпечення невтручання або обмеження дій союзників США в регіоні, зокрема Японії та Південної Кореї [22, 18].

Цієї мети можна досягти шляхом створення потенційної загрози для Японії й Південної Кореї на північному напрямку за підтримки КНДР та росії. У разі початку військових дій КНР у Тайванській протоці росія й КНДР можуть розпочати масштабні маневри в регіоні, що може створити загрозу для Японії та Південної Кореї. Це не дасть цим країнам змогу перекидати значну кількість військ до Тайванської протоки, змусивши Сеул і Токіо зберігати частину своїх сил на національній території [22, 16]. Підтвердженням такого сценарію є посилення військового співробітництва між КНР і росією, яке включає проведення масштабних військових навчань, патрулювань, відпрацювання спільних дій та координацію військових зусиль [23].

При цьому спільні російсько-китайські навчання у 2022 р. демонструють збільшення їх інтенсивності, переліку питань, які відпрацьовуються, та географічного розташування. Також треба очікувати розширення співробітництва у сферах, які раніше були закритими. Зокрема, це стосується виробництва ядерної зброї у зв'язку з планами Китаю збільшити свій ядерний потенціал із 350 до 1500 боєголовок [22]. За даними Міністерства оборони США, російська компанія «Росатом» почала постачання до Китаю сировини для виробництва ядерної зброї, що збільшує для КНР важливість співробітництва з москвою, у тому числі з метою досягнення Китаєм світового лідерства [7].

Щоб не допустити цього сценарію потрібно вплинути на КНР так, щоб у цього актора більше не було інтересу співпрацювати з росією. Можна побачити, що співпраця КНР та росії ґрунтується на економіці, ідеології й спільному політичному ворозі, а саме США. Очевидно, що Китай залишиться при своїх недемократичних цінностях, проте це не

заважає КНР співпрацювати з демократичними партнерами, тобто з країнами ЄС, та прагнути вийти на європейський ринок [13]. Це означає, що економіка є слабким місцем Китаю. Китай зацікавлений у покращенні свого економічного становища, оскільки зростання ВВП і поліпшення іміджу допоможуть країні досягти світової першості. Санкції можуть стати суттєвою перешкодою на шляху досягнення цієї мети, ускладнюючи подолання економічних труднощів і стримуючи розвиток країни [22; 20].

Можна вжити санкції проти країн, які уможливають транспортування допомоги до росії через свою територію. Наприклад, такі країни, як Киргизстан, не мають значної вигоди від співпраці з жодною зі сторін конфлікту і можуть бути не зацікавлені в економічних збитках, які виникають внаслідок підтримки росії у війні з Україною. Тому накладення санкцій на ці країни може стати ефективним засобом тиску для запобігання постачання ресурсів до росії.

Альтернатива № 2. Нічого не змінювати. Китайська Народна Республіка продовжить постачання техніки подвійного призначення РФ. Якщо в попередньому році Китаю було складно укріпити свої економічні позиції [18], то в майбутньому співпраця з росією може сприяти закріпленню Китаю на досягнутому рівні. Такий розвиток подій може ускладнити просування українських військових сил. Обмеженням може бути також недостатня кількість техніки з української сторони, що підкреслює необхідність залучення допомоги від донорів та партнерів, а також потребу в нарощуванні військової потужності. Основним ризиком є можливість того, що донори й спонсори не зможуть забезпечити Україну достатньою кількістю ресурсів.

Потрібно посилювати дипломатичні зв'язки з країнами-донорами, а також спробувати підвищити темпи українського виробництва.

Альтернатива № 3. Позитивний сценарій передбачає, що уряд Китаю може вирішити не продовжувати співпрацю з російською федерацією, оскільки росія не матиме тієї військової потужності, яка необхідна КНР для протистояння США. Китай не захоче повноцінно займати позицію росії та наражати себе на ризик, проте співпраця в економічній сфері залишиться вигідною для Китаю, зокрема у вигляді закупівлі природних ресурсів за зниженими цінами. Китай не підтримуватиме Україну, а натомість продовжить акцентувати на важливості збереження державного суверенітету та маніпулювати принципом неутручання, щоб не втратити росію як постачальника сировини.

Імовірно, Китайська Народна Республіка втратить інтерес до подальшої співпраці з Україною в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях», оскільки Україна підтримує європейські цінності, що є суперечливим

з імперативами китайської ідеології. Європейські країни поступово відмовляються від участі в цій програмі [24], що знижує привабливість України як партнера для Китаю. Україна, зі свого боку, зосереджена на розвитку відносин із європейськими партнерами та інтеграції в європейський простір. Це створює конфлікт з інтересами Китаю, що ускладнює розповсюдження китайської політичної ідеології в Україні.

Із промови Урсули фон дер Ляйєн від 18 липня 2024 р. можна зробити висновок, що Європейський Союз захищатиме демократичні цінності, забезпечуватиме безпеку від потенційних загроз із боку Китаю, а також підтримуватиме економічну конкуренцію з КНР [25].

Роль президентських виборів у США 2024 р. не можна ігнорувати, оскільки результати цих виборів можуть суттєво вплинути на міжнародні відносини, зокрема на відносини між США і Китаєм. Дональд Трамп, кандидат від Республіканської партії, під час свого попереднього президентства (2017–2021) провадив політику, що призвела до погіршення відносин між США й Китаєм. Зокрема, його адміністрація застосовувала торговельні обмеження та санкції, які суттєво вплинули на китайсько-американські відносини [26]. Якщо Трамп знову обійме президентський пост, можна очікувати подальше загострення відносин між США й Китаєм, оскільки його підходи до зовнішньої політики та торговельної політики, імовірно, залишаться агресивними.

Зі свого боку, під час дебатів Камала Гарріс, кандидатка від Демократичної партії, критикувала політику Трампа й наголосила на необхідності інвестицій у розвиток США та стратегічної співпраці із союзниками для досягнення переваги над Китаєм у XXI ст. Гарріс підкреслює важливість модернізації внутрішньої інфраструктури й стратегічних альянсів як ключових елементів у протистоянні з Китаєм [27].

В умовах війни Україна досягла значних успіхів у військових операціях і технологічному розвитку, зокрема у сфері використання безпілотників, розробки стратегій контрнаступу, удосконалення засобів зв'язку й розвідки [28]. Ці досягнення можуть відігравати важливу роль для будь-якої держави, яка прагне укріпити свої позиції в глобальному контексті за допомогою інновацій та технології.

У разі перемоги Камали Гарріс на виборах, Україна може стати стратегічним союзником для Сполучених Штатів Америки. Співпраця з Україною може допомогти США досягти своїх цілей у сфері технологічного розвитку й забезпечення стратегічної переваги над Китаєм. Український досвід у військових і технологічних інноваціях може бути корисним для США в їхніх зусиллях із підтримки глобальної безпеки та конкурентоспроможності.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У контексті війни російська федерація зазнає значних пошкоджень і нестачі в якісній військовій техніці, що спонукає її звертатися за допомогою до союзників. У цьому процесі ключову роль відіграє Китайська Народна Республіка, яка є потужним гравцем на міжнародній арені, володіє значними економічними ресурсами й політичним впливом. Хоча КНР офіційно не займає чіткої проросійської позиції, вона має потенціал вплинути на перебіг конфлікту між Україною та росією. Китай уникає відкритого підтримання росії, ураховуючи ризики економічних збитків, які можуть виникнути у разі визнання анексії українських територій росією у 2014 та 2022 рр. Незважаючи на це, представники Китаю можуть просувати проросійські інтереси в міжнародних організаціях і на форумах. Обидві держави мають право накладати вето в Раді Безпеки ООН, що дають їм змогу суттєво впливати на міжнародні відносини.

З економічної погляду, Китайська Народна Республіка знаходить способи обходити міжнародні санкції проти російської федерації, постачаючи техніку подвійного призначення через «треті країни». Активна торгівля між Китаєм і росією дає Пекіну змогу підтримувати свою економіку, особливо в умовах виходу західних партнерів, таких як країни Європейського Союзу з китайського ринку. У результаті росія стала одним із найбільших економічних партнерів КНР після відходу західних акторів.

Зважаючи на поточну ситуацію, можемо виокремити три альтернативних сценарії розвитку подій. Песимістичний сценарій передбачає подальшу ескалацію конфлікту з можливістю виникнення нового збройного протистояння між Китаєм і Тайванем. Це несе загрозу не лише Україні та її громадянам, але й загалом міжнародній безпеці, зокрема ставлячи під загрозу незалежність Тайваню та роль США в глобальному порядку. Оптимістичний сценарій передбачає, що Китай відмовиться від гібридної військової підтримки росії, хоча й продовжуватиме економічну співпрацю. Нейтральний сценарій передбачає, що поточна ситуація залишиться без змін: Китай продовжуватиме постачання продукції до росії, в той час як Україні слід активно залучати донорів і спонсорів, просити допомоги у західних партнерів та посилити власне виробництво.

У зв'язку з цим, можна виокремити кілька стратегічних рекомендацій: розширення дипломатичних зв'язків із метою посилення міжнародної підтримки; введення санкцій проти країн, які постачають техніку росії і є посередниками в цьому процесі; заохочення Китаю до переосмислення

вигод від підтримки росії в контексті можливих негативних наслідків для глобальної стабільності.

Отже, дослідження пропонує кілька стратегічних рекомендацій для міжнародної спільноти. По-перше, потрібно посилити дипломатичний тиск на Китай із метою припинення його співпраці з росією в оборонній сфері. По-друге, важливим кроком є подальше зміцнення міжнародних альянсів і коаліцій, спроможних протидіяти антизахідним стратегічним ініціативам. І нарешті, підвищення ефективності санкцій та контроль за їх дотриманням залишаються ключовими інструментами для обмеження можливостей РФ вести затяжну війну в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Carnegie Endowment for International Peace (2024, May). *Behind the scenes: China's increasing role in Russia's defense industry*. URL: <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2024/05/behind-the-scenes-chinas-increasing-role-in-russias-defense-industry?lang=en>
2. U.S.-China Economic and Security Review Commission. (n.d.). *China's position on Russia's invasion of Ukraine*. URL: <https://www.uscc.gov/research/chinas-position-russias-invasion-ukraine>
3. Carnegie Endowment for International Peace (2023, February). *Is China providing Russia with military support?* URL: <https://carnegieendowment.org/posts/2023/02/is-china-providing-russia-with-military-support?lang=en>
4. Національний інститут стратегічних досліджень (2023, November 17). *Аналіз санкцій: верстка на сайті*. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-11/ad_sanktsii_do_verstky_na_site_17_11_2023.pdf
5. Chien, Y., & Wong, K. (2023). China's strategy in the Asia-Pacific: Balancing national interests and regional peace. *Asian Security*, 19(2), 123–145. <https://doi.org/10.1080/13567888.2023.2185374>
6. Smith, J. (2023). China's expanding influence in global markets. *International Relations*, 29(4), 321–334. <https://doi.org/10.1080/00963402.2023.2202542>
7. Financial Times (2024, April 1). *China set to expand nuclear arsenal to 1,500 warheads by 2035*. URL: <https://www.ft.com/content/5313cc68-5fc8-4c0b-bdcb-e5c39245ba3a>
8. Офіційний сайт Президента України (2024, April 8). *Андрій Єрмак обговорив з послами України підготовку до саміту*. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/andrij-yermak-obgovoriv-z-poslami-ukrayini-pidgotovku-do-sam-88913>
9. Marples, D. R. (2022). Russia's war goals in Ukraine. *Canadian Slavonic Papers*, 64(2–3), 207–219. <https://doi.org/10.1080/00085006.2022.2107837>
10. LawInfoChina (n.d.). *Chinese tax laws and regulations*. URL: <https://www.lawinfochina.com/display.aspx?id=8215&lib=tax&SearchKeyword&SearchCKeyword>
11. Congressional Research Service (2024). *China-Russia relations*. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12100>

12. Carnegie Endowment for International Peace (2024, August). *Taiwan and the limits of the Russia-China friendship*. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2024/08/taiwan-and-the-limits-of-the-russia-china-friendship?lang=en>
13. Mission of China to the European Union (2024, April 8). *Joint statement on international relations entering a new era*. URL: http://eu.china-mission.gov.cn/eng/mh/202404/t20240408_11278074.htm
14. Ministry of Foreign Affairs of China (2022, May 5). *Acting on the Global Security Initiative to safeguard world peace and tranquility*. URL: https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb_663304/wjbz_663308/2461_663310/202205/t20220505_10681820.html
15. Zhao, H. (2022). *为什么说中国在俄乌冲突中的立场是建设性介入* [Why China's position in the Russia-Ukraine conflict is constructive].
16. Ministry of Foreign Affairs of China (2023, February 24). *China's position on the political settlement of the Ukraine crisis*. URL: https://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx_662805/202302/t20230224_11030713.html
17. G20 Compliance Report (2022). *2022 G20 Bali Summit final compliance report*. URL: <http://www.g20.utoronto.ca/compliance/2022bali-final/2022-g20-compliance-final.pdf>
18. National Bureau of Statistics of China (n.d.). *China's statistical data*. URL: <https://www.stats.gov.cn/>
19. Eurasian Research. (2022). *Economic cooperation between Russia and China*. URL: <https://www.eurasian-research.org/publication/economic-cooperation-between-russia-and-china/>
20. Glavcom (2024, April 8). *Пів року у Китаї: Перше інтерв'ю посла Павла Рябікіна*. URL: https://glavcom.ua/longreads/piv-roku-u-kitaji-pershe-intervju-posla-pavla-rjabikina-970472.html?fbclid=IwAR3t8q2ODqNx2UBBTw-CgG9BH4c7ankOZGL4mR_lcnu_h3S4t6VjXKlbDok
21. Stockholm International Peace Research Institute (2022). *Trends in international arms transfers, 2022*. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2023-03/2303_at_fact_sheet_2022_v2.pdf
22. Lee, S. (2023). Detering war across the Taiwan Strait. *China Strategic Risk Institute*, 16–23.
23. Nikkei Asia (2023). *China and Russia extend military cooperation to South China Sea*. *Nikkei Asia*. URL: <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/South-China-Sea/China-and-Russia-extend-military-cooperation-to-South-China-Sea>
24. VOA News (2023, October 3). *Ten years old, China's Belt and Road is losing allure in Europe*. URL: <https://www.voanews.com/a/ten-years-old-china-s-belt-and-road-is-losing-allure-in-europe-/7306378.html>
25. European Commission (2024, July 18). *Statement by President Ursula von der Leyen on her candidacy for a second mandate*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/statement-european-parliament-plenary-president-ursula-von-der-leyen-candidate-second-mandate-2024-2024-07-18_en
26. Zhang, H. (2022). US policy toward China under the administration of Donald Trump. *Journal of International Affairs*, 34(1), 12–28. URL: https://www.researchgate.net/publication/358025250_US_policy_toward_China_under_the_administration_of_Donald_Trump

27. ABC News (2024). *Harris, Trump presidential debate transcript*. URL: <https://abcnews.go.com/Politics/harris-trump-presidential-debate-transcript/story?id=113560542>

28. Dovidnyk MPPZ (2018). *Economic development in Ukraine*. URL: https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2018/10/%D0%91%D0%91_47.pdf

REFERENCES

1. Carnegie Endowment for International Peace (2024, May). *Behind the scenes: China's increasing role in Russia's defense industry*. URL: <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2024/05/behind-the-scenes-chinas-increasing-role-in-russias-defense-industry?lang=en> (in English).

2. U.S.-China Economic and Security Review Commission (n.d.). *China's position on Russia's invasion of Ukraine*. URL: <https://www.uscc.gov/research/chinas-position-russias-invasion-ukraine> (in English).

3. Carnegie Endowment for International Peace (2023, February). *Is China providing Russia with military support?* URL: <https://carnegieendowment.org/posts/2023/02/is-china-providing-russia-with-military-support?lang=en> (in English).

4. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen (2023, November 17). *Analiz sanktsii: verstka na saiti*. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-11/ad_sanktsii_do_verstky_na_site_17_11_2023.pdf (in Ukrainian).

5. Chien, Y., & Wong, K. (2023). China's strategy in the Asia-Pacific: Balancing national interests and regional peace. *Asian Security*, 19(2), 123–145. <https://doi.org/10.1080/13567888.2023.2185374> (in English).

6. Smith, J. (2023). China's expanding influence in global markets. *International Relations*, 29(4), 321–334. <https://doi.org/10.1080/00963402.2023.2202542> (in English).

7. Financial Times (2024, April 1). *China set to expand nuclear arsenal to 1,500 warheads by 2035*. URL: <https://www.ft.com/content/5313cc68-5fc8-4c0b-bdcb-e5c39245ba3a>

8. Ofitsiinyi sait Prezydenta Ukrainy (2024, April 8). *Andrii Yermak obhovoryv z poslamy Ukrainy pidhotovku do samitu*. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/andriij-ermak-obgovoriv-z-poslami-ukrayini-pidgotovku-do-sam-88913> (in Ukrainian).

9. Marples, D. R. (2022). Russia's war goals in Ukraine. *Canadian Slavonic Papers*, 64(2-3), 207–219. <https://doi.org/10.1080/00085006.2022.2107837> (in English).

10. LawInfoChina (n.d.). *Chinese tax laws and regulations*. URL: <https://www.lawinfochina.com/display.aspx?id=8215&lib=tax&SearchKeyword&SearchCKeyword> (in English).

11. Congressional Research Service (2024). *China-Russia relations*. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12100> (in English).

12. Carnegie Endowment for International Peace (2024, August). *Taiwan and the limits of the Russia-China friendship*. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2024/08/taiwan-and-the-limits-of-the-russia-china-friendship?lang=en> (in English).

13. Mission of China to the European Union (2024, April 8). *Joint statement on international relations entering a new era*. URL: http://eu.china-mission.gov.cn/eng/mh/202404/t20240408_11278074.htm (in English).

14. Ministry of Foreign Affairs of China (2022, May 5). *Acting on the Global Security Initiative to safeguard world peace and tranquility*. URL: https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb_663304/wjbz_663308/2461_663310/202205/t20220505_10681820.html (in English).

15. Zhao, H. (2022). 为什么说中国在俄乌冲突中的立场是建设性介入 [Why China's position in the Russia-Ukraine conflict is constructive]. (in Chinese).
16. Ministry of Foreign Affairs of China (2023, February 24). *China's position on the political settlement of the Ukraine crisis*. URL: https://www.fmprc.gov.cn/eng/zxxx_662805/202302/t20230224_11030713.html (in English).
17. G20 Compliance Report (2022). *2022 G20 Bali Summit final compliance report*. URL: <http://www.g20.utoronto.ca/compliance/2022bali-final/2022-g20-compliance-final.pdf> (in English).
18. National Bureau of Statistics of China (n.d.). *China's statistical data*. URL: <https://www.stats.gov.cn/> (in English).
19. Eurasian Research. (2022). *Economic cooperation between Russia and China*. URL: <https://www.eurasian-research.org/publication/economic-cooperation-between-russia-and-china/> (in English).
20. Glavcom (2024, April 8). *Piv roku u Kytai: Pershe interviu posla Pavla Riabikina*. URL: https://glavcom.ua/longreads/piv-roku-u-kitaji-pershe-intervju-posla-pavla-rjabikina-970472.html?fbclid=IwAR3t8q2ODqNx2UBBTw-CgG9BH4c7ankOZGL4mR_lcnu_h3S4t6VjXKlbDok (in Ukrainian).
21. Stockholm International Peace Research Institute (2022). *Trends in international arms transfers, 2022*. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2023-03/2303_at_fact_sheet_2022_v2.pdf (in English).
22. Lee, S. (2023). Deterring war across the Taiwan Strait. *China Strategic Risk Institute*, 16–23. (in English).
23. Nikkei Asia (2023). *China and Russia extend military cooperation to South China Sea*. *Nikkei Asia*. URL: <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/South-China-Sea/China-and-Russia-extend-military-cooperation-to-South-China-Sea> (in English).
24. VOA News (2023, October 3). *Ten years old, China's Belt and Road is losing allure in Europe*. URL: <https://www.voanews.com/a/ten-years-old-china-s-belt-and-road-is-losing-allure-in-europe-/7306378.html> (in English).
25. European Commission (2024, July 18). *Statement by President Ursula von der Leyen on her candidacy for a second mandate*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/statement-european-parliament-plenary-president-ursula-von-der-leyen-candidate-second-mandate-2024-2024-07-18_en (in English).
26. Zhang, H. (2022). US policy toward China under the administration of Donald Trump. *Journal of International Affairs*, 34(1), 12–28. URL: https://www.researchgate.net/publication/358025250_US_policy_toward_China_under_the_administration_of_Donald_Trump (in English).
27. ABC News (2024). *Harris, Trump presidential debate transcript*. URL: <https://abcnews.go.com/Politics/harris-trump-presidential-debate-transcript/story?id=113560542> (in English).
28. Dovidnyk MPPZ (2018). *Economic development in Ukraine*. URL: https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2018/10/%D0%91%D0%91_47.pdf (in English).

УДК 327-049.5(52):355.48(477:70)

Андрій Моренчук,

доктор філософії наук,

ORCID ID: 0000-0002-2173-1190;

Марія Завадська,

аспірантка спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-158-172

ЗМІНИ В БЕЗПЕКОВІЙ ПОЛІТИЦІ ЯПОНСЬКОГО УРЯДУ Ф. КІШІДИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті здійснено аналіз особливостей безпекової політики Японії. Зазначається, що традиційно після Другої світової війни країна спиралася на оборонні ресурси США, дотримуючись доктрини Йошіда. Це давало змогу зосередитися на соціально-економічних питаннях і зменшити військові витрати. Проте ситуація у сфері безпеки Японії змінилася після закінчення «холодної війни», коли країна прагнула збільшити свій внесок у регіональну та глобальну безпеку. На початку XXI ст. зростання військових загроз із боку Китаю й Північної Кореї змусило Японію активізувати свої оборонні зусилля. Уряд Ш. Абе ініціював низку реформ: було створено Раду національної безпеки, ухвалено «Стратегію національної безпеки» й модернізовано оборонні можливості. Японія також зосередилася на формуванні нових партнерств у сфері безпеки в Індо-Тихоокеанському регіоні. Зміни в безпековій політиці охопили різноманітні питання, включаючи поступову мілітаризацію віддалених південно-західних островів і кіберзахист. Остаточний розрив із пацифістськими традиціями зовнішньої політики стався за уряду Ф. Кішіди, причому ключовою подією, що спровокувала ці кардинальні зміни, стало повномасштабне вторгнення росії в Україну в лютому 2022 р. Ключові зміни, запропоновані новою стратегією національної безпеки Японії, включають подвоєння оборонного бюджету протягом наступних п'яти років; розвиток можливостей контрудару; розширення діяльності в нових сферах, таких як космос, створення Постійного об'єднаного штабу для координації командування збройними силами; стратегічне акцентування на південно-

західних островах, які піддаються найбільшій загрозі в контексті ситуації навколо Тайваню; підвищення обороноздатності країни й готовності до ведення військових дій. «Національна стратегія оборони Японії», прийнята у 2022 р., ураховує досвід російсько-української війни й має на меті реагувати на «нові способи ведення війни». Відповідно до цього, зусилля уряду щодо поступових змін у Силах самооборони зосереджені на таких семи основних напрямках, як зміцнення обороноздатності, комплексна протиповітряна оборона, розвиток безпілотних технологій, засоби радіоелектронної безпеки, можливості мобільного розгортання й захисту цивільного населення, оперативні штаби та розвідувальні центри, підвищення боєздатності особового складу Сил самооборони. Важливу роль у безпековій політиці Японії також відіграють стратегічні комунікації з НАТО та іншими оборонними альянсами.

Ключові слова: стратегія національної безпеки, доктрина Йосіда, кібербезпека, НАТО, Японія, Сили самооборони, російсько-українська війна, оборонний бюджет, стратегічні комунікації.

Andrii Morenchuk,

ORCID ID: 0000-0002-2173-1190;

Maria Zavadska,

Lesya Ukrainka Volyn National University

CHANGES IN THE SECURITY POLICY OF THE JAPANESE GOVERNMENT F. KISHIDA IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article analyzes the features of Japan's security policy. It is noted that traditionally, after World War II, the country relied on US defense resources, adhering to the Yoshida Doctrine. This made it possible to focus on socio-economic issues and reduce military spending. However, Japan's security situation has changed since the end of the Cold War, when the country sought to increase its contribution to regional and global security. At the beginning of the 21st century, growing military threats from China and North Korea forced Japan to step up its defense efforts. The government of Sh. Abe initiated a number of reforms: the National Security Council was established, the «National Security Strategy» was adopted, and defense capabilities were modernized. Japan has also focused on building new security partnerships in the Indo-Pacific region. Changes in security policy have covered a variety of issues, including the gradual militarization of the remote southwestern islands and cyber security. The final break with the pacifist traditions of foreign policy was performed due to the government of F. Kishida,

and the key event that provoked these drastic changes was the full-scale invasion of Russia into Ukraine in February 2022. Key changes proposed by Japan's new national security strategy include: doubling the defense budget over the next five years; development of counterattack capabilities; expanding into new areas such as space; creation of the Permanent Joint Staff to coordinate the command of the armed forces; strategic emphasis on the southwestern islands, which are under the greatest threat in the context of the situation around Taiwan; increasing the country's defense capability and readiness to conduct military operations. The «National Defense Strategy of Japan», adopted in 2022, takes into account the experience of the Russian-Ukrainian war and aims to respond to «new ways of waging war». In accordance with this, the government's efforts to make gradual changes in the Self-Defense Forces are focused on seven main areas: strengthening defense capabilities; complex air defense; development of unmanned technologies; means of electronic security; possibilities of mobile deployment and protection of the civilian population; operational headquarters and intelligence centers; increasing the fighting capacity of the personnel of the Self-Defense Forces. Strategic communications with NATO and other defense alliances also play an important role in Japan's security policy.

Key words: national security strategy, Yoshida doctrine, cyber security, NATO, Japan, Self-Defense Forces, Russian-Ukrainian war, defense budget, strategic communications.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Зовнішня політика й політика національної безпеки Японії останніми роками зазнають суттєвих змін. Одним із ключових чинників, що зумовлює ці трансформації, стала російсько-українська війна. Дослідити ці процеси, виявити їх динаміку та тенденції, з огляду на фінансові й науково-технічні ресурси цієї країни, її вплив на світові процеси, стає важливим науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливими джерелами, що ілюструють безпекову політику Японії, є офіційні документи уряду, як-от: Національна оборонна стратегія [13], Національна безпекова стратегія Японії [14], програми оборони та бюджет [7], а також так звані Білі книги – щорічні звіти щодо питань безпеки країни [6]. Серед авторів, які досліджують реформи у сфері безпеки Японії, – П. О'Ші, С. Маслоу [15], А. Сакакі [16], Р. Варда та Ю. Кошіно [20]. Зокрема, Р. Вард і Ю. Кошіно підкреслюють, що російсько-українська війна та поглиблення військового співробітництва росії з Північної Кореєю стали ключовими факторами, які спонукали уряд Ф. Кішіди до радикальних змін у безпековій

політиці. Процес реформування безпекової й оборонної політики Японії досліджується й вітчизняною вченою Н. Хомою [3]. Авторка відстежує зв'язок між новим курсом у безпековій політиці Японії та досвідом російсько-української війни: «для забезпечення власної безпеки держава мусить мати боездатну армію; збройні сили повинні бути мотивовані до боротьби; важливо мати сильних і надійних союзників на випадок зовнішньої агресії, однак покладатися потрібно передусім на власні сили» [3, с. 58]. Також вплив російсько-української війни на зміни в безпековій політиці Японської Держави відстежує у своїй дисертації А. Моренчук [2]. Дослідження Г. Домінкеса [8] і Т. Карубе [12] акцентують увагу на особливостях співробітництва Японії з Північноатлантичним Альянсом.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові, спеціальні та міждисциплінарні методи. Серед них – філософські (діалектичний, феноменологічний) і загальнонаукові (історико-хронологічний, порівняльний, структурно-функціональний, системний) методи. Завдяки їм проаналізовано, зіставлено та узагальнено науковий матеріал. Для розуміння окремих подій і їх причинно-наслідкових зв'язків використовуємо метод індукції.

Мета дослідження – з'ясувати вплив російсько-української війни на зміни в безпековій політиці Японської Держави.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний етап безпекової політики Японії значно відрізняється від попередніх. Основні зміни сталися внаслідок російсько-української війни. Після Другої світової війни й до кінця ХХ ст. Японія дотримувалася курсу, сформульованого Ш. Йошідою, прем'єр-міністром країни в 1948–1954 рр. У 1951 р. прийнято «доктрину Йошіда», яка містила три ключові аспекти:

- 1) Японія є надійним союзником США;
- 2) країна покладається на американську військову силу та мінімізує власні оборонні ресурси;
- 3) у міжнародних відносинах Японія акцентує увагу на економічній дипломатії.

Перебування під «ядерною парасолькою» США в другій половині ХХ ст. сприяло «економічному диву» Японії та стало успішною політикою в тих умовах [18].

Однак цей підхід зазнав випробування на початку 1990-х рр. Уторгнення Іраку в Кувейт у 1990 р. стало важливим випробуванням для зовнішньої політики Японії. Країна зіткнулася з критикою з боку західних держав,

таких як США й Великобританія, за свою реакцію на першу війну в Перській затоці. Відповідно до своєї пацифістської конституції, Японія не надіслала військову допомогу чи матеріальні ресурси, обмежившись значними фінансовими внесками, що отримало назву «чекової дипломатії». Однак, коли Кувейт висловив подяку країнам, які допомогли в його визволенні, Японія не була згадана серед них.

Після цього в Японії розпочалися дискусії щодо необхідності стати «звичайною державою», тобто створити власні збройні сили тощо. У 1992 р., після другої спроби, парламент ухвалив Закон «Про співпрацю з ООН у сфері миротворчих та інших операцій», який дозволив Японії направляти військовослужбовців для участі в миротворчих місіях під егідою ООН [5].

Після кризи в Тайванській протоці 1995–1996 рр. і запуску ракети «Теподон» КНДР у 1998 р., яка пройшла через японський повітряний простір, питання зміцнення обороноздатності Японії набуло ще більшої актуальності. Уже через два місяці після цього уряд під керівництвом К. Обуці схвалив план запуску двох супутників для спостереження [15].

Особливу увагу японських політиків привернули терористичні атаки на США 11 вересня 2001 р. Прем'єр-міністр Д. Коїдзумі скористався цим моментом для розширення співпраці зі США й залучення Японії до антитерористичних операцій, спираючись на положення Закону «Про спеціальні заходи проти тероризму» 2001 р. [19]. Японія направила свої війська за кордон, спочатку для підтримки місії НАТО в Афганістані з 2001 р., а пізніше – в Ірак у рамках міжнародної коаліції. Д. Коїдзумі також посилив координацію політики безпеки через Секретаріат Кабінету Міністрів та Офіс Прем'єр-міністра [10].

Ракетні і ядерні загрози з боку КНДР змусили Японію ввести систему протиракетної оборони у 2003 р. [10]. Крім того, у 2007 р. Агентство оборони Японії реорганізовано в Міністерство оборони, що стало частиною глибоких змін у Японії з часів Другої світової війни.

Зростання військової потужності Китаю та агресивна зовнішня політика Північної Кореї спричинили те, що на парламентських виборах 2012 р. Ш. Абе оголосив про загрозу для національної безпеки. Його уряд упровадив низку реформ, серед яких – колективна самооборона та збільшення військових витрат. Інші важливі зміни включали створення Ради національної безпеки (РНБ), ухвалення «Стратегії національної безпеки» (СНБ), модернізацію оборонних спроможностей і встановлення нових безпекових партнерств в Індо-Тихоокеанському регіоні. Ці реформи охоплювали широкий спектр питань – від мілітаризації південно-західних островів до посилення кіберзахисту [15].

Остаточний розрив із пацифістською зовнішньою політикою Японії відбувся за уряду Ф. Кішіди. Відправною точкою кардинальних змін стало повномасштабне вторгнення росії в Україну в лютому 2022 р. На сьогодні Японія переживає «історичний відхід від норм, які визначали її оборонну політику з 1945 року» [20].

Прискорені зміни в безпековій політиці Японії можна пояснити сукупністю факторів, зокрема агресивними діями росії та Китаю, які змусили Токіо адаптуватися до нових викликів у сфері безпеки. Прем'єр-міністр Ф. Кішіда під час свого виступу у 2022 р. відкрито визнав ці загрози, зазначивши, що «Україна сьогодні може стати Східною Азією завтра» [15]. Це означає відхід від багаторічних обмежень. Японія планує подвоїти свої оборонні витрати, уключаючи придбання наступальних озброєнь, зокрема крилатих ракет дальнього радіуса дії. Також країна наполягає на угоді про розподіл ядерної зброї зі США, освоює космічний простір для військових цілей і розвиває спроможності ведення кібервійни.

Нова «Стратегія національної безпеки» (NSS), опублікована в грудні 2022 р., інтегрує оборонні ініціативи в різних сферах – від берегової охорони до захисту від ракетних ударів. Вона також уключає й економічну безпеку. Причому Ф. Кішіда зобов'язався збільшити оборонні витрати до 43 трлн ієн, що становитиме 2 % ВВП протягом п'яти років, що відповідає стандартам НАТО. Ця мета включає консолідацію бюджетних статей, що стосуються наукових досліджень, інфраструктури й берегової охорони. Хоча деякі реформи були ініційовані ще до приходу Ф. Кішіди до влади, точні механізми їх фінансування, зокрема за рахунок податків, усе ще обговорюються [15]. Незважаючи на це, нова стратегія демонструє значний прогрес у порівнянні з аналогічним документом 2013 р., підготовленим урядом Ш. Абе.

Нова «Стратегія національної безпеки» (2022 р.) відображає суттєвий зсув у підходах Японії щодо оборони, спрямованих на активнішу участь в Альянсі зі США, що має зміцнити загальні оборонні можливості. Російське вторгнення в Україну посилило занепокоєння Токіо щодо можливих змін статус-кво в Індо-Тихоокеанському регіоні, зокрема через амбіції Китаю щодо Тайваню. Загострення відносин Японії з росією, зміцнення стратегічного партнерства між Китаєм і росією, а також швидке просування Північною Кореєю програм зі зброєю масового знищення ще більше ускладнили безпекову ситуацію [14].

Нова стратегія значною мірою обумовлена дисбалансом військових потенціалів у регіоні, що склався останнім часом (рис. 1). Через це Японії стає дедалі складніше покладатися на «парасольку безпеки» з боку США, що стимулює країну до посилення власної оборонної автономії.

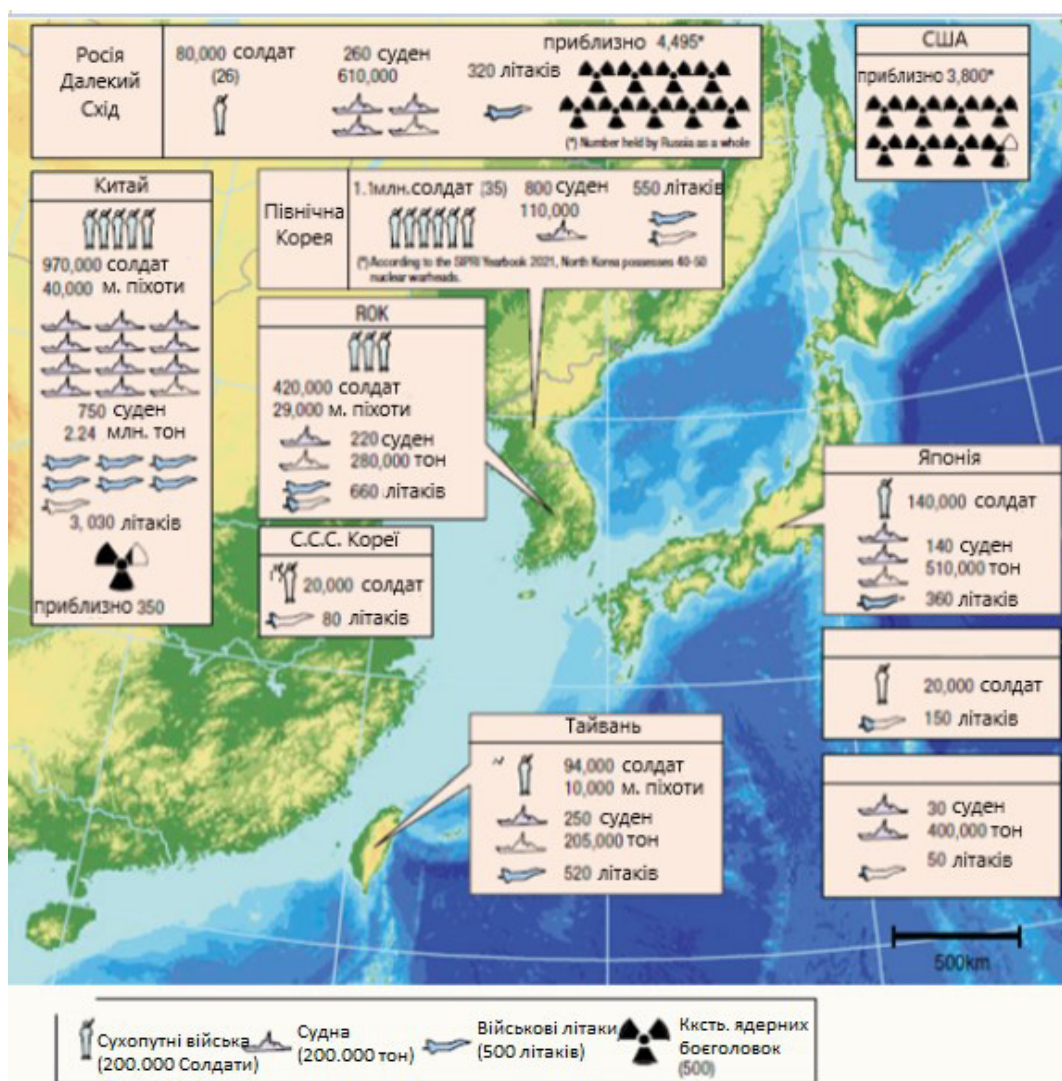

Рис. 1. Співвідношення військових ресурсів у регіоні Східної Азії станом на 2023 р.*

*Побудовано за: [6, р. 33].

Ключові зміни, передбачені новою «Стратегією національної безпеки» (NSS), включають:

- подвоєння оборонного бюджету протягом п’яти років;
- здобуття спроможностей для контрудару;
- розширення потенціалу в нових сферах, таких як космічна галузь;
- формування Постійного об’єднаного штабу з метою координації командування збройними силами;
- стратегічну увагу до південно-західних островів Японії, які найбільше під загрозою через можливий конфлікт навколо Тайваню;
- підвищення обороноздатності та готовності країни до участі у військових діях [14].

До кінця 2022 р. адміністрація Ф. Кішиди переглянула «Стратегію національної оборони» (NDS) і «Програму розбудови оборони», зосередивши зусилля на посиленні оборонних можливостей Японії та поглибленні міжнародного співробітництва у сфері безпеки [17].

Однією з ключових ініціатив, закріплених у «Новій стратегії національної безпеки Японії» 2022 р., є намір розвивати «всеосяжну національну силу». Це поняття охоплює дипломатичні, оборонні, економічні, технологічні та розвідувальні спроможності країни, відображаючи комплексний підхід до викликів безпеці. Такий підхід є значним кроком уперед у порівнянні з NSS 2013 р., коли вперше застосовано міжурядовий підхід до питань національної безпеки, але з фокусом переважно на дипломатичних та оборонних аспектах.

Головною зміною стратегії 2022 р. стало зобов'язання уряду посилити обороноздатність країни до безпрецедентного рівня, аби Японія могла нести «основну відповідальність» за свій захист у разі вторгнення. Це є серйозним відходом від «доктрини Йошіда», яка традиційно покладалася на гарантії безпеки з боку США. Новий підхід також підкреслює зростаючу роль Японії в американо-японському альянсі, а також у забезпеченні безпеки регіону, особливо в умовах можливого конфлікту, наприклад навколо Тайваню [20].

Міністр оборони Я. Хамада обґрунтував необхідність перегляду стратегії національної безпеки Японії, наводячи, як приклад, ситуацію в Україні. Він зазначив, що «Україна не мала достатніх оборонних можливостей, не мала союзників або ядерного захисту [...] Вона не змогла стримати росію, яка володіла величезним військовим арсеналом і чіткими намірами для вторгнення» [9]. Я. Хамада підкреслив, що міжнародне співтовариство прагне підтримувати ті країни, які демонструють здатність до самооборони: «Ми маємо показати волю та здатність захищати нашу націю» [9].

«Національна стратегія оборони Японії» (2022 р.) враховує досвід російсько-української війни та ставить за мету підготовку до «нових способів ведення війни» [13]. У рамках цього уряд зосередив свої зусилля на поступовій модернізації Сил самооборони в семи ключових напрямках:

- підвищення загальної обороноздатності країни;
- створення комплексної системи протиповітряної оборони (IAMD) для протидії ракетним та авіаційним загрозам;
- розвиток безпілотних технологій;
- посилення радіоелектронної безпеки (РЕБ);
- покращення можливостей мобільного розгортання військ та захисту цивільного населення;

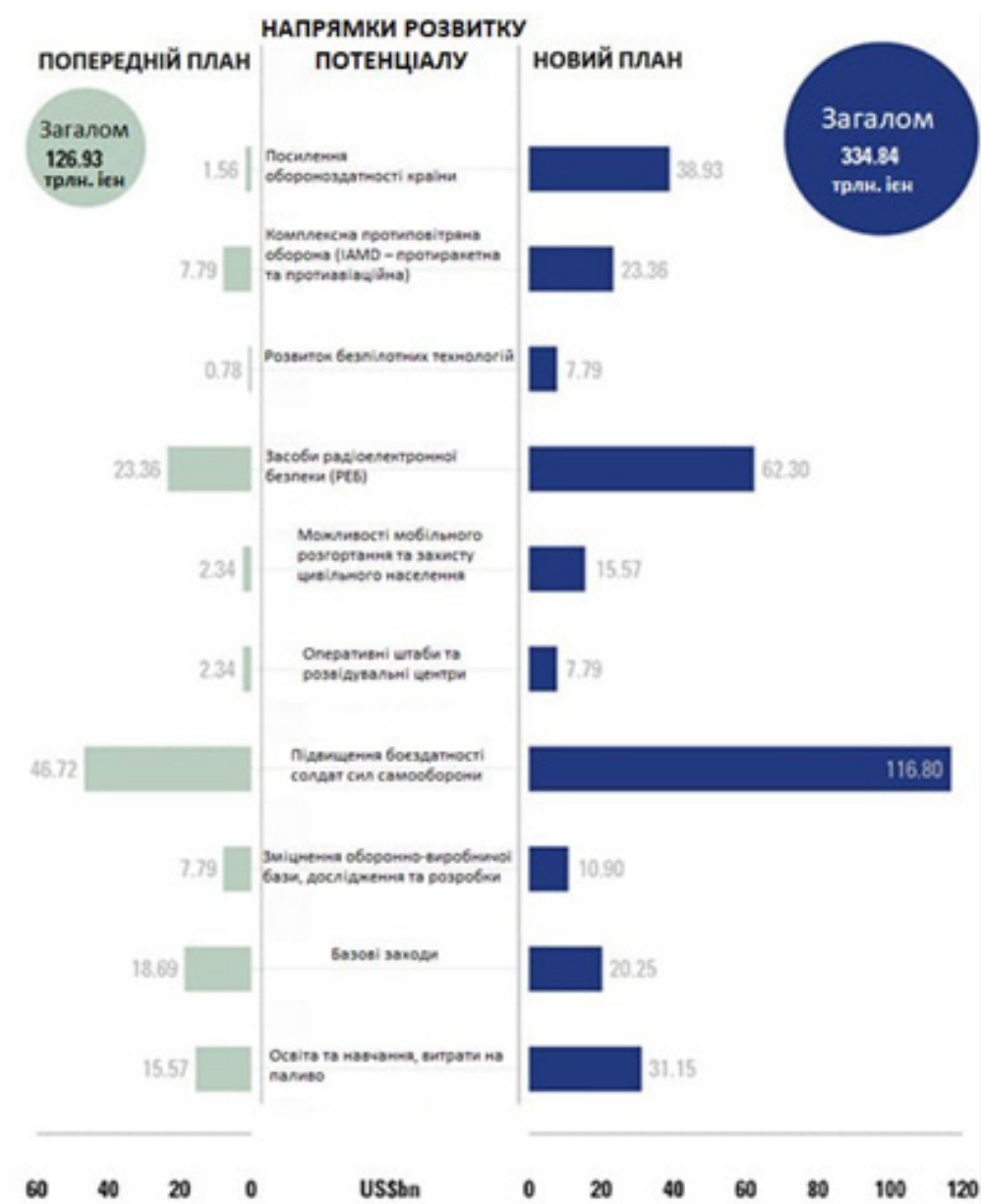

Рис. 2. Програма розвитку оборони Японської Держави, 2022 р.*
 *Побудовано за: [6].

- зміцнення оперативних штабів і розвідувальних центрів;
- підвищення боєздатності підрозділів Сил самооборони [13].

Ці зміни відображають прагнення Японії адаптувати свою оборонну стратегію до сучасних викликів і підготуватися до нових загроз (рис. 2).

Нова безпекова стратегія Японії підкреслює важливу роль космосу для збору інформації, комунікацій і здійснення контрударів. Водночас вона передбачає значне збільшення чисельності персоналу в підрозділах, пов'язаних із кібербезпекою, зокрема в Командуванні кібероборони (JSDF). До 2027 р. планується збільшити кількість співробітників з 800 до майже 4000, що має посилити захист критичних мереж. Крім того, до

кінця фінансового 2027 р. загальна кількість осіб, задіяних у кіберсфері в Міністерстві оборони та JSDF, має зрости до 20 000 осіб [20].

«Національна стратегія безпеки» (2022 р.) також акцентує на необхідності посилення кібербезпеки країни через перегляд національних підходів. Одним із найінноваційніших заходів є запровадження «активного кіберзахисту», що дає змогу державним органам, включаючи JSDF, здійснювати обмежені наступальні дії, такі як проникнення та нейтралізація серверів зловмисників до можливих атак на японські мережі. Це має стратегічне значення, оскільки поточні недоліки кіберзахисту Японії ускладнюють співпрацю у сфері безпеки зі США й іншими партнерами. Крім того, стратегія передбачає реструктуризацію Національного центру готовності до інцидентів і стратегії кібербезпеки (NISC), із метою створення нової централізованої організації для впровадження політики кібербезпеки [16].

Японія розглядає кібербезпеку як перспективну сферу співпраці з Україною [1]. Важливим кроком до реалізації стратегічного партнерства є угода про захист інформації, яка передбачає надійний захист секретної інформації обох країн відповідно до національного законодавства. Це дасть змогу Токіо та Києву оперативно обмінюватися важливою інформацією для забезпечення безпеки. У квітні 2024 р. посол Японії в Україні К. Мацуда оголосив про початок переговорів щодо укладення цієї угоди. Японія раніше підписала подібні угоди лише з НАТО та вісьмома країнами, включаючи Австралію, Велику Британію, Індію, Італію, Німеччину, Південну Корею, США та Францію. Отже, Україна може стати ще одним ключовим партнером Японії у сфері інформаційної безпеки [2].

Адміністрація Ф. Кішиди зобов'язалася подвоїти витрати на оборону до 2 % ВВП, інвестуючи 43 трлн ієн (325 млрд дол. США) для створення «фундаментально зміцненого оборонного потенціалу» Японії на період із 2023–2024 до 2027–2028 фінансових років. Це є історичним кроком, оскільки Японія дотримувалася межі витрат на оборону в 1 % ВВП, запровадженої урядом Т. Мікі ще в 1976 р. Якщо ці плани будуть реалізовані, оборонний бюджет Японії стане третім у світі після США й Китаю [20].

Однак реалізація реформ у сфері оборони та безпеки стикається з кількома серйозними проблемами. По-перше, Японія має подолати брак фінансування, робочої сили та технологічних можливостей у сфері оборони. Для цього адміністрація Ф. Кішиди планує підвищити податки, але досягнення політичного консенсусу щодо таких заходів залишається складним завданням.

Нестача особового складу Сил самооборони Японії є ще однією серйозною проблемою для уряду. Токіо планує збільшити кількість особового складу з 247 тис. до 300 тис. військовослужбовців, але стикається з труднощами у наборі нових кадрів. Цю ситуацію ускладнює старіння населення країни та його скорочення. Для часткового розв'язання цієї проблеми Японія прагне прискорити інвестиції в розробку та використання безпілотних технологій у морському, повітряному та наземному секторах, що може допомогти компенсувати нестачу персоналу. Однак для цього також потрібні кваліфіковані кадри, які здатні працювати з новими технологіями [20].

Протягом десятиліть Японія намагалася зміцнити свої зв'язки з НАТО, і прем'єр-міністр Ф. Кішіда узгодив японське стратегічне бачення «вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» з перспективою безпеки НАТО. Це включає інтеграцію регіональних структур безпеки, таких як ініціатива QUAD та нова структура AUKUS, з альянсом НАТО [12]. Ф. Кішіда активно працював над зміцненням співпраці з НАТО, беручи участь у самітах альянсу у 2022 та 2023 рр. Міністр закордонних справ Х. Йосімаса також представляв Японію на зустрічах міністрів закордонних справ країн НАТО у квітні 2022 і 2023 рр., що свідчить про зростаючу важливість цієї співпраці для Токіо.

Візит Генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга до Японії й Південної Кореї на початку 2023 р. підкреслив важливість глобального підходу до безпеки, особливо в умовах російської агресії. Є. Столтенберг акцентував, що війна в Україні є не лише європейською кризою, а й викликом світовому порядку, що не залишає без уваги Пекін [11]. Це свідчить про те, що Японія та Південна Корея прагнуть активізувати свої зв'язки з НАТО, що підтверджує їх готовність до спільної роботи у сфері безпеки.

Під час Вільнюського саміту НАТО у 2023 р. основною темою стала підтримка оборони України та розширення співпраці між НАТО й країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону. Обговорювалися питання поглиблення партнерства з Японією, Південною Кореєю, Австралією та Новою Зеландією в рамках Індивідуально орієнтованої програми партнерства (ІТТР). Прем'єр-міністр Ф. Кішіда підкреслив нерозривний зв'язок безпеки в Європі та Індо-Тихоокеанському регіоні, а Є. Столтенберг назвав Японію найближчим союзником НАТО [8]. Такі заяви свідчать про зростання стратегічної важливості Японії в контексті глобальної безпеки та ймовірність створення Офісу зв'язку НАТО в Токіо, що стане ще одним кроком до зміцнення партнерства між Японією та НАТО.

Дійсно, співпраця між НАТО і Японією є складним процесом, обмеженим геополітичними реаліями. Під час зустрічі обговорення поглиблення співпраці не стали можливими через побоювання Франції, яка висловила занепокоєння щодо потенційних наслідків для відносин із Китаєм. Це відображає більш широкий контекст, у якому держави намагаються зміцнити свої оборонні можливості без ескалації напруженості з Пекіном.

Вірогідність безпосередньої участі НАТО в індо-тихоокеанських конфліктах або військового втручання Японії в європейські зони бойових дій залишається низькою через необхідність зберегти стратегічний баланс. Обидві сторони, утім, прагнуть покращити зв'язки, зміцнюючи сили стримування й співпрацю в безпеці, щоб не викликати нових напруженостей, особливо з Китаєм.

Отже, стратегічне партнерство між Японією та НАТО ґрунтується на бажанні забезпечити стабільність у регіоні, одночасно уникаючи дій, які можуть спровокувати негативну реакцію з боку Китаю. Ця обережність є важливим аспектом сучасної зовнішньої політики Японії, що сприяє розвитку обережного, але активного підходу до міжнародної безпеки.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, безпекова політика уряду Ф. Кішіди завершила епоху так званої «доктрини Йошіда», яка передбачала, що Японія значною мірою покладається на США для своєї оборони, фокусуючись при цьому на економічному розвитку та внутрішній політиці. Якщо реформи, викладені в новій «Національній стратегії безпеки», будуть успішно реалізовані, оборонні можливості Японії значно зростуть. Стратегічні комунікації з НАТО та іншими оборонними союзами стали важливою складовою частиною її безпекової політики, що зумовлено уроками, винесеними з російсько-української війни. Підвищення обороноздатності Японії й нарощування її військової потужності відкриває нові можливості для співпраці між Україною та Японією у сфері безпеки.

Прихід до влади 1 жовтня 2024 р. нового прем'єра Ш. Ішіби, можливо, внесе певні корективи в політичний курс країни, але, очевидно, вони не матимуть кардинального характеру. Новий прем'єр-міністр Японії заявив про свій намір дотримуватися курсу уряду Ф. Кішіди. Також відзначимо, що новий прем'єр протягом 2007–2008 рр. був міністром оборони, тому в цій сфері він має вже певний досвід роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глуховський, М. Посол Сергій Корсунський: Японці стали на наш бік, коли побачили, що росіяни брешуть. *Главком*: сайт. URL: <https://glavcom.ua/longreads/posol-serhij-korsunskij-japontsi-stali-na-nash-bik-koli-pobachili-shcho-rosijani-brekhal-978003.html> (дата звернення: 04.09.2024).
2. Моренчук, А. А. (2024). Безпекові аспекти міжнародних відносин України та Японської Держави в контексті російсько-української війни. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії. Луцьк, сайт. URL: <https://www.uacademic.info/ua/document/0824U002890> (дата звернення: 04.09.2024).
3. Хома, Н. (2023). Зміни у політиці безпеки та оборони Японії 2022–2023 рр.: аналіз змісту та чинників. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, № 1 (15), с. 252–273. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/298> (дата звернення: 04.09.2024).
4. Японський посол анонсував початок переговорів про укладання угоди з Україною про захист інформації, 9 квіт. 2024. *Укрінформ*: сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3701468-aponskij-posol-anonsuvav-pocatok-peregovoriv-pro-ukladanna-ugodi-z-ukrainou-pro-zahist-informacii.html> (дата звернення: 04.09.2024).
5. Act on Cooperation with United Nations Peacekeeping Operations and Other Operations (Act № 79 of 1992). *Japanese Law Translation*. URL: <https://www.japanese-lawtranslation.go.jp/en/laws/view/3529/en> (дата звернення: 04.09.2024).
6. Defense of Japan, 2023. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2023/DOJ2023_EN_Full.pdf (дата звернення: 04.09.2024).
7. Defense Programs and Budget of Japan. Overview of FY2022 Budget Request. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/en/d_act/d_budget/pdf/220330a.pdf. (дата звернення: 04.09.2024).
8. Dominquez, G. (2023). Japan and NATO Usher in New Era of Cooperation Amid China Concerns, July 12. *Japan Times*. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2023/07/12/national/politics-diplomacy/japan-nato-new-cooperation-agreement/> (дата звернення: 04.09.2024).
9. How the war in Ukraine has spurred Japan's defense overhaul. February 24, 2023. *The Asahi Shimbun*. URL: <https://www.asahi.com/ajw/articles/14847326>. (дата звернення: 04.09.2024).
10. Japan Plans Missile Defense System – 2003-09-25, October 29, 2009. *Voanews*. URL: <https://www.voanews.com/a/a-13-a-2003-09-25-15-japan-67323117/381938.html> (дата звернення: 04.09.2024).
11. Joint press point by NATO Secretary General Jens Stoltenberg with Prime Minister Fumio Kishida, 31 Jan. 2023, NATO. *North Atlantic Treaty Organization*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_210901.htm. (дата звернення: 04.09.2024).
12. Karube, T. (2023). Japan Boosts Cooperation with NATO, Aid for Ukraine. July 13. *Kyodo News*. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2023/07/73648904bed6-breaking-news-no-other-partner-is-closer-to-nato-than-japan-nato-chief.html> (дата звернення: 04.09.2024).
13. National Defense Strategy, December 16, 2022. *Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/strategy/pdf/strategy_en.pdf (дата звернення: 04.09.2024).

14. National Security Strategy of Japan, December, 2022. *Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/pdf/security_strategy_en.pdf (дата звернення: 04.09.2024).
15. O'Shea, P., Maslow, S. (2024). Rethinking change in Japan's security policy: punctuated equilibrium theory and Japan's response to the Russian invasion of Ukraine, 31 Jan., *Taylor&Francis Online*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1442872.2024.2309218> (дата звернення: 04.09.2024).
16. Sakaki, A. (2023). A New Course for Japan's Security Policy: The Historic Decision on Military Armament. *SWP Stiftung Wissenschaft und Politik Comment*, № 13, Econstor. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/269242/1/1838174702.pdf>. (дата звернення: 04.09.2024).
17. Six months into the job, Kishida is rewriting Abe's Russia playbook. April 4, 2022, *The Asahi Shimbun*. URL: <https://www.asahi.com/ajw/articles/14589952> (дата звернення: 04.09.2024).
18. Sugita, Y. (2016). The Yoshida Doctrine as a Myth. *The Japanese Journal of American Studies*, No 27, p. 123–143. URL: https://www.jaas.gr.jp/jjas/pdf/2016/06_SUGIYAMA.pdf (дата звернення: 04.09.2024).
19. The Anti-Terrorism Special Measures Law, October 2001. *Tentative English Summary*. URL: https://japan.kantei.go.jp/policy/2001/anti-terrorism/1029terohougaiyou_e.html (дата звернення: 04.09.2024).
20. Ward R., Koshino, Y. (2023). Japan Steps UP: Security and Defence Policy Under Kishida. Asia-Pacific Regional Security Assessment. Key developments and trends. The International Institute For Strategic Studies (IISS). *Taylor&Francis*, p. 116–137. IISS. Facts. Analysis. Influence. URL: <https://www.iiss.org/publications/strategic-dossiers/asia-pacific-regional-security-assessment-2023/aprsa-chapter-5/> (дата звернення: 04.09.2024).

REFERENCES

1. Hlukhovskiy, M. Posol Serhii Korsunskiy: Yaponski staly na nash bik, koly pobachyly, shcho rosiiany breshut. *Hlavkom*: sait. URL: <https://glavcom.ua/longreads/posol-serhij-korsunskij-japontsi-stali-na-nash-bik-koli-pobachili-shcho-rosijani-brekhali-978003.html>.
2. Morenchuk, A. A. (2024). Bezpekovi aspekty mizhnarodnykh vidnosyn Ukrainy ta Yaponskoi Derzhavy v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny. Dysertatsiia na zdobuttia stupenia doktora filosofii. Lutsk. URL: <https://www.uacademic.info/ua/document/0824U002890>.
3. Khoma, N. (2023). Zminy u politytsi bezpeky ta oborony Yaponii 2022–2023 rr.: analiz zmistu ta chynnykiv. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*, № 1 (15), p. 252–273. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/298>.
4. Yaponskyi posol anonsuvav pochatok perehovoriv pro ukladannia uhody z Ukrainoiu pro zakhyst informatsii? 9 kvitnia 2024. *Ukrinform*: sait. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3701468-aponskij-posol-anonsuvav-pocatok-peregovoriv-pro-ukladanna-ugodi-z-ukrainou-pro-zahist-informacii.html>.
5. Act on Cooperation with United Nations Peacekeeping Operations and Other Operations (Act № 79 of 1992). *Japanese Law Translation*. URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3529/en>.

6. Defense of Japan, 2023. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2023/DOJ2023_EN_Full.pdf
7. Defense Programs and Budget of Japan. Overview of FY2022 Budget Request. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/en/d_act/d_budget/pdf/220330a.pdf.
8. Dominquez G. Japan and NATO Usher in New Era of Cooperation Amid China Concerns. July 12. *Japan Times*. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2023/07/12/national/politics-diplomacy/japan-nato-new-cooperation-agreement/>.
9. How the war in Ukraine has spurred Japan's defense overhaul? February 24, 2023. *The Asahi Shimbun*. URL: <https://www.asahi.com/ajw/articles/14847326>.
10. Japan Plans Missile Defense System – 2003-09-25? October 29, 2009. *Voanews*. URL: <https://www.voanews.com/a/a-13-a-2003-09-25-15-japan-67323117/381938.html>.
11. Joint press point by NATO Secretary General Jens Stoltenberg with Prime Minister Fumio Kishida. 31 Jan. 2023. NATO. *North Atlantic Treaty Organization*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_210901.htm.
12. Karube, T. (2023). Japan Boosts Cooperation with NATO, Aid for Ukraine. July 13. *Kyodo News*. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2023/07/73648904bed6-breaking-news-no-other-partner-is-closer-to-nato-than-japan-nato-chief.html>.
13. National Defense Strategy. December 16, 2022. *Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/strategy/pdf/strategy_en.pdf.
14. National Security Strategy of Japan. December, 2022. *Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/pdf/security_strategy_en.pdf.
15. O'Shea, P., Maslow, S. (2024). Rethinking change in Japan's security policy: punctuated equilibrium theory and Japan's response to the Russian invasion of Ukraine. 31 Jan. *Taylor&Francis Online*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01442872.2024.2309218>.
16. Sakaki, A. (2023). A New Course for Japan's Security Policy: The Historic Decision on Military Armament. *SWP Stiftung Wissenschaft und Politik Comment*, № 13, Econstor. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/269242/1/1838174702.pdf>.
17. Six months into the job, Kishida is rewriting Abe's Russia playbook. April 4, 2022. *The Asahi Shimbun*. URL: <https://www.asahi.com/ajw/articles/14589952>.
18. Sugita, Y. (2016). The Yoshida Doctrine as a Myth. *The Japanese Journal of American Studies*, No 27, p. 123–143. URL: https://www.jaas.gr.jp/jjas/pdf/2016/06_SUGIYA-MA.pdf.
19. The Anti-Terrorism Special Measures Law. October 2001. *Tentative English Summary*. URL: https://japan.kantei.go.jp/policy/2001/anti-terrorism/1029terohougaiyou_e.html.
20. Ward, R., Koshino, Y. (2023). Japan Steps UP: Security and Defence Policy Under Kishida. *Asia-Pacific Regional Security Assessment. Key developments and trends. 2023. The International Institute For Strategic Studies (IISS). Taylor&Francis*, p. 116–137. IISS. Facts. Analysis. Influence. URL: <https://www.iiss.org/publications/strategic-dossiers/asia-pacific-regional-security-assessment-2023/aprsa-chapter-5/>.

Матеріал надійшов до редакції 04.09.2024 р.

УДК 327-049.5(100):]327:005.21(470:519.3)

Андрій Моренчук,

кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу факультету міжнародних відносин, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Morenchuk.Andriy@vnu.edu.ua, OCRID ID: 0000-0002-2394-9046;

Катерина Горбань,

магістрантка факультету міжнародних відносин, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Horban.Kateryna2023@vnu.edu.ua DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-173-186

РОЗШИРЕННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ З КОРЕЙСЬКОЮ НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ ЯК ЗАГРОЗА РЕГІОНАЛЬНІЙ І ГЛОБАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Уторгнення російської федерації в Україну кардинально вплинуло на систему міжнародних відносин. Безпекова ситуація погіршилася не лише в Центральній-Східній Європі, але й в інших регіонах світу та на глобальному рівні загалом. Російська федерація опинилася під міжнародними санкціями й в ізоляції. Це змусило російське керівництво активізувати контакти з країнами-ізгоями, такими як Ісламська Республіка Іран та Корейська Народно-Демократична Республіка. У статті аналізується процес зближення двох диктаторських режимів – путіна й Кім Чен Ина. Відстежуються контакти на високому рівні рф і КНДР. Особливу увагу приділяють військовому та військово-технічному співробітництву москви та Пхеньяна. Так, розкриваються факти постачання Північною Кореєю боєприпасів і ракет та їх застосування проти України. Досліджуються форми, у яких росія розраховується або може розраховуватися з Північною Кореєю за надану допомогу – постачання нафти; підтримка на рівні міжнародних організацій, зокрема ООН; співпраця в космічній сфері; удосконалення підводних субмарин, спроможних нести ядерні боєголовки й ін. Аналізу піддається Договір про всеосяжне стратегічне партнерство між КНДР і рф, укладений улітку 2024 р.

Ключові слова: Договір про всеосяжне стратегічне партнерство між КНДР і рф, Корейська Народно-Демократична Республіка, російська федерація, путін, Кім Чен Ин, диктаторський режим, регіональна безпека, глобальна безпека, військове співробітництво, міжнародні санкції.

Andrii Morenchuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,
OCRID ID: 0000-0002-2394-9046;

Kateryna Gorban,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

EXPANDING OF COOPERATION BETWEEN THE RUSSIAN FEDERATION AND THE DEMOCRATIC PEOPLE'S REPUBLIC OF KOREA AS A THREAT TO REGIONAL AND GLOBAL SECURITY

The invasion of the Russian Federation into Ukraine radically affected the system of international relations. The security situation has deteriorated not only in Central and Eastern Europe, but also in other regions of the world and at the global level in general. The Russian Federation found itself under international sanctions and isolation. This forced the Russian leadership to intensify contacts with rogue countries such as the Islamic Republic of Iran and the Democratic People's Republic of Korea. The article analyzes the process of rapprochement of two dictatorial regimes – V. Putin and Kim Jong Un. High-level contacts of the Russian Federation and the DPRK are monitored. Special attention is paid to military and military-technical cooperation between Moscow and Pyongyang. Thus, the facts of supplying North Korea with military supplies and missiles and their use against Ukraine are revealed. The forms in which Russia settles, or can settle, with North Korea for the assistance provided – oil supply; support at the level of international organizations, in particular the UN; cooperation in the space sphere; improvement of underwater submarines capable of carrying nuclear warheads, etc. The Comprehensive Strategic Partnership Agreement between the DPRK and the Russian Federation that was formed in the summer of 2024 is a subject for analysis.

Key words: Comprehensive Strategic Partnership Agreement between the Democratic People's Republic of Korea and the Russian Federation, Democratic People's Republic of Korea, Russian Federation, V. Putin, Kim Jong Un, dictatorial regime, regional security, global security, military cooperation, international sanctions.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Відносини між росією та Північною Кореєю мають глибоке історичне підґрунтя, яке сформувалося ще в часи холодної війни. Радянський Союз активно підтримував Північну Корею, допомагаючи їй установити режим Кімів і надаючи військову та економічну допомогу. Після розпаду Радянського Союзу відносини між москвою та Пхеньяном пройшли через період зниження активності. У 1996 р. розірвано Союзний договір 1961 р., а співпраця переорієнтувалася на невійськову сферу, що включало економічні та культурні обміни.

Однак після вторгнення росії в Україну в 2022 р. ці відносини набули нового імпульсу. Північна Корея висловила підтримку росії, визнала незалежність самопроголошених республік ДНР і ЛНР та надала боєприпаси. У відповідь Росія посилила свою підтримку Північної Кореї в таких сферах, як енергетика, продовольство, технології та дипломатія. Зближення між росією й КНДР також проявляється в збільшенні обмінів на високому рівні. Це зміцнення партнерства не лише підвищує напруженість у регіоні Азійсько-Тихоокеанського регіону, але й має глобальні наслідки, оскільки може сприяти створенню нових альянсів і конфліктних ситуацій, які вплинуть на міжнародну безпеку.

Новий рівень відносини між рф та КНДР у контексті зростаючих геополітичних викликів, підкреслюють необхідність міжнародної спільноти звернути увагу на ці зміни і їх потенційний вплив на стабільність у регіоні та світі загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема співробітництва КНДР і РФ привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. К. Горбань та С. Кулик проаналізували відносини росії з Північною Кореєю в умовах російсько-української війни [1]. С. Кулик розглядає КНДР як серйозну загрозу регіональній безпеці в Східній Азії [12]. На аспектах військово-політичного співробітництва росії й Північної Кореї, зокрема на перспективах підтримки ядерної програми Пхеньяна з боку москви зупинився Д. Лі [13]. Як загрозу глобальній безпеці розглядає поглиблення співпраці між КНДР і рф С. Снайдер [17]. Проблему постачання росією Північній Кореї кіберзброї досліджували Д. Лібер, Б. Фукен, М. Амон [14]. Ядерну програму Північної Кореї як загрозу міжнародній безпеці в Азійсько-Тихоокеанському регіоні досліджували О. Вознюк й А. Моренчук [3]. У дисертаційному дослідженні А. Моренчука [3] відносини між москвою та Пхеньяном розглядаються в контексті загрози безпеки Японії й України. Співробітництво рф із КНДР та можливі його наслідки

досліджували також З. Гюльтен [9], В. Ча, Е. Кім [6]. Основні умови й можливі наслідки договору про всеосяжне стратегічне партнерство росії та Північної Кореї від 2024 р. досліджували А. Шарма, Р. Джаяпракаш [16], Х. Нан [15].

Мета дослідження. В умовах російсько-української війни важливим науковим завданням стає виявлення зв'язків російської федерації з країнами, що можуть посилити їх військовий, економічний і технологічний потенціал, а також з'ясувати рівень нових загроз як регіонального, так і глобального рівня.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах війни в Україні російська федерація активізувала співпрацю з країнами, які часто вважаються аутсайдерами світової політики. Відносини між Москвою та Пхеньяном, які суттєво ослабли після розпаду Радянського Союзу, отримали новий імпульс після початку військових дій в Україні.

Зближення між КНДР і РФ почалося в липні 2023 р., коли Кім Чен Ин запросив російську делегацію на чолі з міністром оборони С. Шойгу до Пхеньяна для участі у святкуванні 70-ї річниці закінчення Корейської війни. Цей візит став знаковим, оскільки під час нього обговорювалися не лише двосторонні відносини, але й військові питання. Кім Чен Ин супроводжував тодішнього міністра оборони РФ на виставці зброї, де були представлені новітні зразки військової техніки, включаючи ракети, здатні нести ядерну зброю, а також нові безпілотники. Цей захід підкреслив намір Пхеньяна та Москви зміцнити військове співробітництво, що може включати обмін технологіями й інформацією.

У вересні 2023 р. відбулася зустріч між Путіним і Кім Чен Ином на космодромі «Східний» на Далекому Сході росії. Однією з ключових тем обговорення стала можливість відправки північнокорейського космонавта в космос, що свідчить про зростання амбіцій Пхеньяна в космічній сфері. Окрім того, глави держав обговорили питання військового співробітництва, що вказує на наміри зміцнити стратегічний альянс між росією та Північною Кореєю [8].

Зазначимо, що Кім Чен Ин під час зустрічі акцентував увагу на важливості стратегічної співпраці між двома країнами, підкреслюючи військовий і політичний аспекти співробітництва. Натомість Путін наголосив на «товариських та сусідських відносинах» [19]. Підтримуючи цю динаміку, міністр закордонних справ росії С. Лавров під час жовтневого візиту до

Пхеньяна заявив, що двосторонні відносини між росією й Північною Кореєю досягли «якісно нового, стратегічного рівня». С. Лавров також засудив дії США і їхніх союзників, які він назвав «неконструктивними та небезпечними» [11]. Це підкреслює спільну позицію москви й Пхеньяна в протистоянні зовнішньому тиску та санкціям із боку Заходу.

Міністр закордонних справ КНДР Чхо Сон Хуей здійснив офіційний візит до москви з 14 по 18 січня 2024 р. У рамках візиту він провів телефонну розмову з путіним, а також зустрівся з С. Лавровим і віцепрем'єром росії О. Новаком. Путін висловив готовність відвідати Пхеньян у найближчий час, що може свідчити про подальше зближення між двома країнами на політичному рівні [8].

У контексті військової співпраці варто зазначити, що 30 грудня 2023 р. росія вперше використала ракети з КНДР під час атаки на Запорізьку область України. Станом на 16 лютого 2024 р. армія рф застосувала щонайменше 24 північнокорейські балістичні ракети [5]. Ці ракети, зокрема, уключали твердопаливні балістичні ракети малої дальності типу «KN-23» («Hwasong-11ga») і «KN-24» («Hwasongpho-11na») [6]. Такі дії демонструють не лише зростання військового співробітництва між росією та Північною Кореєю, але й потенційні ризики для безпеки в регіоні, оскільки використання північнокорейських ракет може призвести до ескалації конфлікту в Україні й посилення міжнародної напруги навколо обох країн.

Переговори тодішнього міністра оборони росії С. Шойгу в Пхеньяні, імовірно, стали передумовою для передачі значних обсягів північнокорейської зброї та боєприпасів росії. Згідно з даними південнокорейської розвідки, із початку серпня 2023 р. КНДР поставила в рф понад мільйон артилерійських снарядів й іншої зброї, розділених на десять окремих партій. Ці поставки вклучали боєприпаси радянського калібру, зокрема 122-мм снаряди для системи залпового вогню «Град» і 152-мм снаряди для гаубиць [8]. Ця інформація підкреслює, наскільки важливим є військове співробітництво між росією та Північною Кореєю в умовах, коли рф зазнає нестачі боєприпасів для ведення бойових дій в Україні. Підтримка КНДР, зокрема через постачання боєприпасів, також може свідчити про зміцнення стратегічного партнерства між двома країнами в контексті геополітичних викликів.

Наразі залишається невідомим, що саме Пхеньян отримає в обмін на свої військові поставки до росії. Існує ймовірність, що КНДР може отримати фінансову, економічну чи енергетичну вигоду. Деякі експерти припускають, що росія може передати свої передові військові технології,

зокрема розробки ядерних боеголовок, ракет-носіїв, або ж допомогти в розробці міжконтинентальних балістичних ракет.

Проте найбільш вірогідно, що росія надасть технології виготовлення зброї другого рівня. Це можуть бути військові розвідувальні супутники або передові зразки звичайної зброї [12]. Зазначимо, що Північна Корея також висловлює інтерес до розробки атомних підводних човнів, що підкреслює її прагнення зміцнити свої військові можливості в регіоні [8].

Ядерна програма Північної Кореї дійсно становить серйозну загрозу для всіх її сусідів, уключаючи росію й Китай. До грудня 2017 р. обидві країни активно голосували за резолюції Ради Безпеки ООН, які засуджували дії КНДР і вводили санкції проти неї. Однак в останні роки спостерігаємо зміну позицій, що може свідчити про перезавантаження їхніх відносин із Пхеньяном.

Продовження мандату Групи експертів із моніторингу санкцій проти КНДР у березні 2023 р. свідчило про певну готовність росії та Китаю контролювати ядерну загрозу з боку КНДР [19]. Проте 28 березня 2024 р. росія скористалася своїм правом вето під час голосування в Раді Безпеки ООН, що не дозволило продовжити мандат цієї Групи. Водночас Китай утримався від голосування.

Це рішення може бути розглянуто як частина нової дипломатичної гри, де росія прагне зміцнити свої відносини з КНДР, зокрема в ядерній сфері, в умовах посилення міжнародних санкцій. Також це може свідчити про зміну стратегічних інтересів москви, де співпраця з КНДР може розглядатися як елемент протистояння Заходу. Справжні мотиви цієї зміни позиції можуть стати зрозумілими лише згодом, у міру розвитку подій у міжнародній політиці.

Згідно з даними, отриманими від аналітичного центру RUSI, співпраця між Північною Кореєю та росією у сфері енергетики й боєприпасів видається дуже активною. Поставки нафти з росії в обмін на військову підтримку та боєприпаси свідчать про зростаючу економічну й військову інтеграцію між цими країнами. Супутникові знімки зафіксували, що протягом березня 2024 р. щонайменше п'ять північнокорейських танкерів відвідали російський порт «Восточний» для завантаження нафти [2]. За даними експертів, це свідчить про те, що росія активно виконує свої зобов'язання щодо постачання нафти в обмін на артилерійські снаряди й іншу військову продукцію. Відзначено, що лише в березні 2024 р. КНДР отримала щонайменше 125 тисяч барелів нафтопродуктів, що становить значну частину від річного дозволеного обсягу експорту у 500 тисяч барелів.

Характерно, що деякі із суден, які виконували ці перевезення, перебувають під санкціями ООН, що забороняє їм заходити в закордонні порти. Це вказує на те, що Північна Корея та росія, очевидно, ігнорують міжнародні санкції, намагаючись зміцнити свої зв'язки, попри міжнародну ізоляцію. Ця ситуація може мати серйозні наслідки для регіональної безпеки, оскільки активізація військової співпраці й обміну ресурсами між КНДР та рф може дестабілізувати ситуацію в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та вплинути на глобальну геополітичну ситуацію.

Отже, дії російської федерації в березні 2024 р. вказують на активне порушення міжнародного режиму санкцій проти Північної Кореї. З одного боку, росія заблокувала продовження мандату моніторингової групи санкцій у Раді Безпеки ООН, що фактично ослаблює контроль за дотриманням міжнародних вимог. З іншого боку, вона налагодила постачання нафти й нафтопродуктів до КНДР, що може істотно поліпшити енергетичну ситуацію в країні, яка вже стикається із серйозними економічними труднощами.

Підтримка у вигляді дешевого пального, газу та зерна, безумовно, може суттєво вплинути на стабільність економіки Північної Кореї. Водночас російський посол у Пхеньяні заявив, що Кім Чен Чен Ін відхилив пропозицію продовольчої допомоги з боку рф [19]. Це може свідчити про те, що Пхеньян, можливо, хоче зберегти певну незалежність і не бажає залежати від гуманітарної допомоги, навіть якщо країна переживає продовольчу кризу.

Такі дії росії також підкреслюють її бажання розширити вплив у регіоні, продовжуючи зміцнювати зв'язки з країнами, які вважаються «аутсайдерами» світової політики. Ця стратегія може призвести до подальшої ескалації напруженості в регіоні, особливо з урахуванням ядерного потенціалу Північної Кореї.

Імовірно, що ці держави налагодили співробітництво в питаннях освоєння космосу. Північна Корея зазнала невдачі в спробах запуснути свої військові розвідувальні супутники, і це може змусити країну звернутися до російського досвіду в ракетній технології та космічних програмах. Росія, маючи значний досвід у космічних дослідженнях і технологіях, може запропонувати Пхеньяну допомогу в розробці та запуску супутників. Це може включати як технічну підтримку, так і обмін технологіями. Співпраця в цій сфері може також забезпечити КНДР доступ до російських ракет-носіїв, що полегшить вихід північнокорейських супутників на орбіту.

Таке партнерство може мати стратегічне значення, оскільки КНДР прагне зміцнити свій військовий потенціал і здобути більше інформації

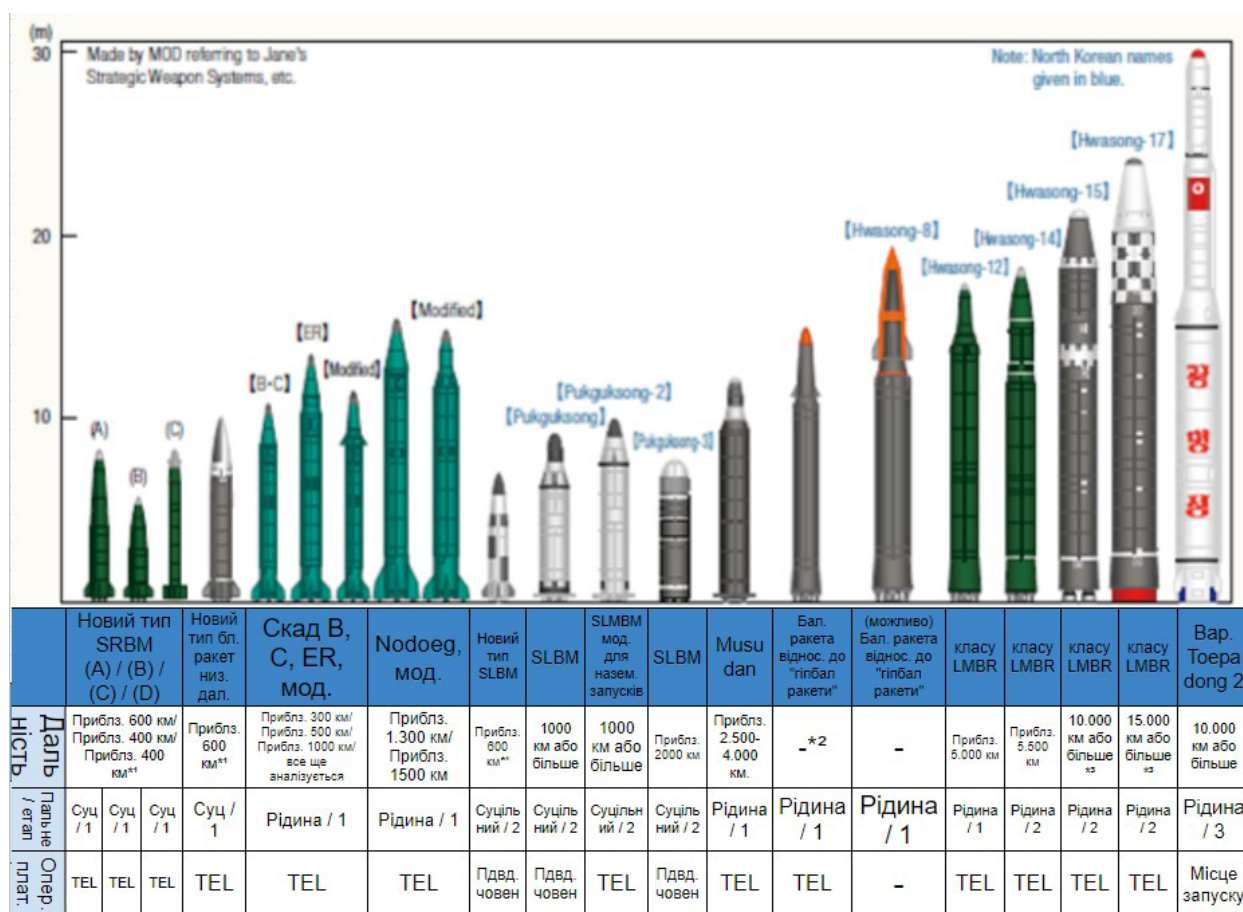
про своїх противників. Росія отримує можливість розширити свій вплив у регіоні та зміцнити зв'язки з країною, яка може стати важливим партнером в умовах глобальної політичної ізоляції.

Однак треба враховувати, що така співпраця також викликає занепокоєння в міжнародній спільноті, оскільки технології, які можуть бути використані в космічних програмах, також можуть мати військове застосування. Це може призвести до подальшої ескалації напруженості в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну КНДР активізувала свої ядерні демарші. Випробування й запуски ракет КНДР у 2022 р. свідчать, що країна продовжує стратегічно розвивати свій арсенал, незважаючи на міжнародний тиск і санкції. Запуск 90 ракет у 2022 р. демонструє зростання активності Пхеньяна. Це рекордна кількість запусків за рік, що свідчить про прагнення КНДР продемонструвати свою військову міць [20]. Відновлення випробувань міжконтинентальних балістичних ракет, зокрема «Hwasong-17», підкреслює наміри Пхеньяна щодо посилення своєї здатності завдавати ударів по США і їхні союзниках. Запуски ракет, які пролетіли над територією Японії та впали в Японське море, створюють серйозні загрози для безпеки не лише Японії, а й для всього регіону, підвищуючи напругу в Азійсько-Тихоокеанському регіоні [9].

КНДР продовжує вдосконалювати свій ракетний арсенал, що може включати нові технології, поліпшену точність та здатність нести ядерні боеголовки (рис. 1).

Водночас Північна Корея має проблеми із засобами доставки. Тому співпраця з росією розкриває для неї можливості просунутися в цьому напрямку. Сприяти цьому може підписаний 19 червня 2024 р. Договір про всеосяжне стратегічне партнерство між КНДР і рф. Поряд із гарантіями безпеки, зазначеними в статті 8 договору, сторони домовилися про військово-технічне партнерство. Це є радикальним кроком, оскільки офіційно оформляє імпорт росією боєприпасів із Північної Кореї, який перша заперечувала. Якщо це станеться, це явно порушить режим санкцій РБ ООН щодо КНДР. Крім того, усеосяжний договір закликає до посилення співпраці між росією та Північною Кореєю в різних сферах – освіті, науці, технологіях, зв'язку, охороні здоров'я та праці. Показовим кроком є офіційне оформлення трудової мобільності з Північної Кореї до росії, про що йдеться в статтях 11 і 13 договору. Через високий попит на робочу силу в росії та незаповнені вакансії на 4,3 млн робочих місць у 2023 р. їй гостро потрібна робоча сила з Північної Кореї. В умовах війни в Україні

* 1 Дальності дії SRBM (БРПЛ) (A) / (B) / (C) і БРПЛ нового типу є найбільшими досягнутими. Дальність стрільби SLBM (СРБМ) (D) досягає 750 км

* 2 На момент запуску 5 січня 2022 року балістична ракета під назвою «Гіперзвукова ракета» пролетіла близько 500 км, якщо її було запущено за нормальною балістичною траєкторією. Інший час

Запуск 11 січня того ж року, вважалося, що дальність польоту могла бути менше 700 км, якщо б він був запущений з нормальної балістичної траєкторії. Також вважається, що відстань польоту могла бути більшою за цю, але наразі проводиться аналіз.

Рис. 1. Ракетний арсенал КНДР, станом на 2023 р.*

* Побудовано за: [8, р. 107].

кількість північнокорейських робітників у росії зростає. До цієї угоди і Пхеньян, і Росія заперечували що північнокорейські робітники працюють у росії. Тепер стаття 14 договору містить основу для мобільності робочої сили [17].

Договір про всеосяжне стратегічне партнерство росії та Північної Кореї від 2024 р. є унікальним за формою й змістом. На відміну від типового стратегічного партнерства постбіполярного періоду, яке часто є широким і гнучким, воно включає конкретні положення про взаємну оборону. Хоча ці положення нагадують радянсько-північнокорейський договір 1961 р., вони вводять обмеження на основі статті 51 Статуту ООН і внутрішнього законодавства обох країн. Це додає стратегічній невизначеності, дозволяючи обом країнам мати оперативну гнучкість у

реагуванні на потенційні загрози. Уключення статті 51, яка визнає право на самооборону, забезпечує правову основу для договору й узгоджує його з міжнародним правом. Але реальний вплив цього пункту обмежений, ураховуючи право вето, яке мають росія, Китай і Сполучені Штати в Раді Безпеки ООН. Договір також дозволяє внутрішнім законам впливати на реалізацію зобов'язань щодо взаємної оборони, надаючи як росії, так і Північній Кореї простір для маневру, виходячи з їхніх національних інтересів [16].

Зміна конфігурації безпеки Північно-Східної Азії також відображається в зміні характеру російського Далекого Сходу, де вирішальним фактором є сполучення між Північною Кореєю та Приморським краєм російської федерації. Це замінить вплив Японії й Південної Кореї на російський Далекий Схід, який слабшав після введення санкцій проти росії, на вплив Північної Кореї та Китаю. Партнерство росії й Північної Кореї створює загрозу очолюваній США архітектурі безпеки в Східній Азії, яка включає тристоронній оборонний пакт, утворений Австралією, Великобританією та США – AUKUS, а також тристоронні угруповання США–Японія–Південна Корея й США–Японія–Філіппіни. Зі свого боку, зміна балансу сил у регіоні зумовлює зростання напруженості й на глобальному рівні.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, війна в Україні, санкційний режим та численні виклики, із якими росія зіштовхнулася у військовій, економічній та дипломатичній сферах, змусили Москву радикально переглянути формат відносин із Пхеньяном. У результаті КНДР постачає зброю до росії, а та, своєю чергою, може передати Північній Кореї власні військові технології. Зближення агресивних, авторитарних режимів путіна та Кім Чен Ина призвело до посилення напруженості в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, що викликає занепокоєння серед глобальних гравців, таких як США і Японія. Однак роль Китаю в цьому партнерстві між росією і КНДР залишається поки що невизначеною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбань, К. С., Кулик, С. М. (2024). Зустріч Президента РФ В. Путіна і лідера КНДР Кім Чен Ина у контексті російсько-української війни. *Актуальні проблеми*

міжнародних відносин і регіональних досліджень: матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Луцьк, 15 лист. 2023 р.). Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, с. 133–137.

2. Крижний, А. Росія постачає нафту напряму до Північної Кореї в обмін на зброю. *Економічна правда*: сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/26/711628/> (дата звернення: 02.10.2024).

3. Моренчук, А. А. (2024). Безпекові аспекти міжнародних відносин України та Японської Держави в контексті російсько-української війни: дис. на здобуття ступеня д-ра філософії. Луцьк, 2024. сайт. URL: <https://www.uacademic.info/ua/document/0824U002890>.

4. Моренчук, А. А., Вознюк, О. Р. (2023). Ядерна програма Північної Кореї як загроза міжнародній безпеці. *Матеріали II Всеукраїнського науково-практичного форуму РеПіТ* (м. Луцьк, 18 травня 2023 р.). Луцьк: Лабораторія «РеПіТ» ВНУ ім. Лесі Українки, с. 87–90.

5. Сировой, М. «Зброя терору». Росія атакує Україну балістичними ракетами Північної Кореї. Що це за ракети та ще які армія РФ може отримати від КНДР? Розбір Forbes. *Forbes*: сайт. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/zbroya-teroru-yaki-raketi-vid-pivnichnoi-korei-vzhe-mozhut-buti-na-ozbroenni-armii-rf-ta-yaki-shche-mozhe-otrimati-rozbir-forbes-09012024-18404> (дата звернення: 02.10.2024)

6. Шварц, Катерина. Північнокорейські ракети на озброєнні РФ: у Business Insider зробили аналіз. *УНІАН*: сайт. URL: <https://www.unian.ua/war/kn-23-kn-24-pivnichnokoreyski-raketi-na-ozbroyenni-rf-analiz-business-insider-12528633.html> (дата звернення: 02.10.2024).

7. Cha, V., Kim, E. A Renewed Axis: Growing Military Cooperation Between North Korea and Russia. *Beyond Parallel*. URL: <https://beyondparallel.csis.org/a-renewed-axis-growing-military-cooperation-between-north-korea-and-russia/> (дата звернення: 02.10.2024).

8. Cilarapu, S. Statecraft Explains. The Emerging Strategic Cooperation Between Russia and North Korea. Statecraft. *Global Affairs Daily*. URL: <https://www.statecraft.co.in/article/statecraft-explains-the-emerging-strategic-cooperation-between-russia-and-north-korea> (дата звернення: 02.10.2024).

9. Defense of Japan, 2023. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2023/DOJ2023_EN_Full.pdf (дата звернення: 02.10.2024).

10. Gülten, Z. North Korea-Russia Cooperation and Possible Consequences. ANKASAM. *Ankara Center for Crisis and Policy Studies*. URL <https://www.ankasam.org/anka-analizler/north-korea-russia-cooperation-and-possible-consequences/?lang=en> (дата звернення: 02.10.2024).

11. Hill, I. Russia-North Korea: Closer, but not too close. *The Interpreter*. URL: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/russia-north-korea-closer-not-too-close> (дата звернення: 02.10.2024).

12. Klingner, B. The China-Russia-North Korea Partnership: A triple Threat That Can't Be Ignored. *The National Interest*. URL: <https://nationalinterest.org/feature/china-russia-north-korea-partnership-triple-threat-cant-be-ignored-210036> (дата звернення: 02.10.2024).

13. Kulyk, S. (2021). Militarization of Physical Culture and Sport in the Democratic People's Republic of Korea. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate*, 11(2), p. 24–39

14. Lee Do Young. The Prospects for North Korea-Russia Nuclear Cooperation. *The Diplomat*. URL: <https://thediplomat.com/2023/11/the-prospects-for-north-korea-russia-nuclear-cooperation/> (дата звернення: 02.10.2024).

15. Lieber, D., Faucon, B., Amon, M. Russia Supplies Iran With Cyber Weapons as Military Cooperation Grows. *The Wall Street Journal*. URL: <https://www.wsj.com/articles/russia-supplies-iran-with-cyber-weapons-as-military-cooperation-grows-b14b94cd> (дата звернення: 02.10.2024).

16. Nan, H. Russia's treaty with North Korea creates new fault lines in East Asia. *East Asia Forum*. URL: <https://eastasiaforum.org/2024/08/26/russias-treaty-with-north-korea-creates-new-fault-lines-in-east-asia> (дата звернення: 02.10.2024).

17. Sharma, A., Jayaprakash, R. Russia, North Korea and the East Asian Security Order. ORF. *Observer Research Foundation*. URL: <https://www.orfonline.org/expert-speak/russia-north-korea-sign-a-new-treaty> (дата звернення: 02.10.2024).

18. Snyder, S. A. The Perils of a Renewed North Korea-Russia Relationship. *Council on Foreign Relations*. URL: <https://www.cfr.org/in-brief/perils-renewed-north-korea-russia-relationship> (дата звернення: 02.10.2024).

19. The surge of activity in relations between North Korea and Russia, November 2023. IISS. *Facts, Analysis. Influence*. URL: <https://www.iiss.org/publications/strategic-comments/2023/the-surge-of-activity-in-relations-between-north-korea-and-russia/> (дата звернення: 02.10.2024).

20. Ward, R., Koshino, Y. (2023). Japan Steps UP: Security and Defence Policy Under Kishida. *Asia-Pacific Regional Security Assessment. Key developments and trends. 2023. The International Institute For Strategic Studies (IISS). Taylor&Francis*, p. 116–137. IISS. *Facts. Analysis. Influence*. URL: <https://www.iiss.org/publications/strategic-dossiers/asia-pacific-regional-security-assessment-2023/aprsa-chapter-5/> (дата звернення: 02.10.2024).

REFERENCES

1. Horban, K. S., Kulyk, S. M. (2024). Zustrich Prezydenta RF V. Putina i lidera KNDR Kim Chen Yna u konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn i rehionalnykh doslidzhen: materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konferentsii* (m. Lutsk, 15 lystopada 2023 r.). Lutsk: Volynskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, p. 133–137.

2. Kryzhnyi, A. Rosiia postachaie naftu napriamu do Pivnichnoi Korei v obmin na zbroiu. *Ekonomichna pravda*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/26/711628/>.

3. Morenchuk, A. A. (2024). Bezpekovi aspekty mizhnarodnykh vidnosyn Ukrainy ta Yaponskoi Derzhavy v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny. *Dysertatsiia na zdobuttia stupenia doktora filosofii*. Lutsk. URL: <https://www.uacademic.info/ua/document/0824U002890>.

4. Morenchuk, A. A., Vozniuk, O. R. (2023). Yaderna prohrama Pivnichnoi Korei yak zahroza mizhnarodnii bezpetsi. *Materialy II Vseukrainskoho naukovopraktychnoho forumu RePiT* (m. Lutsk, 18 travnia 2023 r.). Lutsk: Laboratoriia «RePiT» VNU imeni Lesi Ukrainky, p. 87–90.

5. Syrovoi, M. «Zbroia teroru». Rosiia atakuie Ukrainu balistychnymi raketamy Pivnichnoi Korei. Shcho tse za rakety ta shche yaki armiia RF mozhe otrymaty vid KNDR? Rozbir Forbes. *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/zbroya-teroru-yaki-raketi-vid-pivnichnoi-korei-vzhe-mozhut-but-na-ozbroenni-armii-rf-ta-yaki-shche-mozhe-otrimati-rozbir-forbes-09012024-18404>.
6. Shvarts, Kateryna. Pivnichnokoreiski rakety na ozbroienni RF: u Business Insider zrobyly analiz. *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/war/kn-23-kn-24-pivnichnokoreyski-rakety-na-ozbroienni-rf-analiz-business-insider-12528633.html>.
7. Cha, V., Kim, E. A Renewed Axis: Growing Military Cooperation Between North Korea and Russia. *Beyond Parallel*. URL: <https://beyondparallel.csis.org/a-renewed-axis-growing-military-cooperation-between-north-korea-and-russia/>.
8. Cilarapu, S. Statecraft Explains. The Emerging Strategic Cooperation Between Russia and North Korea. Statecraft. *Global Affairs Daily*. URL: <https://www.statecraft.co.in/article/statecraft-explains-the-emerging-strategic-cooperation-between-russia-and-north-korea>.
9. Defense of Japan, 2023. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2023/DOJ2023_EN_Full.pdf.
10. Gülten, Z. North Korea-Russia Cooperation and Possible Consequences. AN-KASAM. *Ankara Center for Crisis and Policy Studies*. URL <https://www.ankasam.org/an-ka-analizler/north-korea-russia-cooperation-and-possible-consequences/?lang=en>.
11. Hill, I. Russia-North Korea: Closer, but not too close. *The Interpreter*. URL: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/russia-north-korea-closer-not-too-close>.
12. Klingner, B. The China-Russia-North Korea Partnership: A triple Threat That Can't Be Ignored. *The National Interest*. URL: <https://nationalinterest.org/feature/china-russia-north-korea-partnership-triple-threat-cant-be-ignored-210036>.
13. Kulyk, S. (2021). Militarization of Physical Culture and Sport in the Democratic People's Republic of Korea. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate*, 11(2), p. 24–39.
14. Lee Do Young. The Prospects for North Korea-Russia Nuclear Cooperation. *The Diplomat*. URL: <https://thediplomat.com/2023/11/the-prospects-for-north-korea-russia-nuclear-cooperation/>.
15. Lieber, D., Faucon, B., Amon, M. Russia Supplies Iran With Cyber Weapons as Military Cooperation Grows. *The Wall Street Journal*. URL: <https://www.wsj.com/articles/russia-supplies-iran-with-cyber-weapons-as-military-cooperation-grows-b14b94cd>.
16. Nan, H. Russia's treaty with North Korea creates new fault lines in East Asia. *East-AsiaForum*. URL: <https://eastasiaforum.org/2024/08/26/russias-treaty-with-north-korea-creates-new-fault-lines-in-east-asia>.
17. Sharma, A., Jayaprakash, R. Russia, North Korea and the East Asian Security Order. ORF. *Observer Research Foundation*. URL: <https://www.orfonline.org/expert-speak/russia-north-korea-sign-a-new-treaty>.
18. Snyder, S. A. The Perils of a Renewed North Korea-Russia Relationship. *Council on Foreign Relations*. URL: <https://www.cfr.org/in-brief/perils-renewed-north-korea-russia-relationship>.
19. The surge of activity in relations between North Korea and Russia. November 2023. IISS. *Facts, Analysis, Influence*. URL: <https://www.iiss.org/publications/strategic-comments/2023/the-surge-of-activity-in-relations-between-north-korea-and-russia/>.

20. Ward, R., Koshino, Y. (2023). Japan Steps UP: Security and Defence Policy Under Kishida. Asia-Pacific Regional Security Assessment. Key developments and trends, The International Institute For Strategic Studies (IISS). Taylor&Francis, p. 116–137. IISS. *Facts. Analysis. Influence*. URL: <https://www.iiss.org/publications/strategic-dossiers/asia-pacific-regional-security-assessment-2023/aprsa-chapter-5/>

Матеріал надійшов до редакції 02.09.2024 р.

УДК 327:[321(477):94(=161.2)

Анастасія Токарська,

аспірантка спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

tokarska.anastasiia@vnu.edu.ua,

ORCID ID: 0009-0009-2822-7227,

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-186-205

АНАЛІЗ ПРОГРАМ ТА ІНІЦІАТИВ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРОЮ

У статті досліджено державну політику України щодо закордонних українців, яка заснована на визнанні їх як невід'ємної частини світової української спільноти. Ця політика здійснюється відповідно до Конституції України, Закону України «Про правовий статус закордонних українців» та інших нормативно-правових актів, ураховуючи міжнародне законодавство й двосторонні угоди. Основними напрямками політики є підтримка етнічної ідентичності, розвиток зв'язків з українцями за кордоном, захист їхніх прав і залучення їхнього інтелектуального потенціалу для зміцнення міжнародного іміджу України. Центральну роль у реалізації цієї політики відіграють Міністерство закордонних справ України та інші державні органи, які координують зусилля з українською діаспорою на різних рівнях. Ключовими документами є Національна програма «Закордонне українство» (до 2005 р.), Державна програма співпраці з закордонними українцями (до 2010 р.), Національна концепція співпраці із закордонними українцями (2006). Підкреслено, що значну увагу в програмах приділено розвитку

культурної й освітньої співпраці, а також підтримці українських громад і навчальних закладів за кордоном. Зазначено, що програми та ініціативи співпраці між українською діаспорою й урядом України відіграють важливу роль у зміцненні зв'язків між Україною та її громадянами за кордоном. Ці ініціативи охоплюють широкий спектр напрямів, уключаючи культурну підтримку, освітні проєкти, економічну співпрацю й політичні заходи. Зокрема, важливою складовою частиною є патріотичне виховання молоді діаспори, збереження національної ідентичності та підтримка українських навчальних закладів за кордоном. Крім того, упроваджено економічні форуми та бізнес-проєкти, які сприяють залученню інвестицій і розвитку економіки України. Значну увагу приділяють міжнародному визнанню Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду українського народу. Уряд України продовжує вважати співпрацю з діаспорою важливою складовою частиною своєї внутрішньої та зовнішньої політики, що відповідає національним інтересам і сприяє зміцненню міжнародного іміджу країни.

Ключові слова: державна політика України, закордонні українці, світова українська спільнота, «Закордонне українство», культурна та освітня співпраця, імідж України, програми, структури.

Anastasiia Tokarska,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0009-0009-2822-7227

ANALYSIS OF UKRAINE'S PROGRAMS AND INITIATIVES FOR COOPERATION WITH THE UKRAINIAN DIASPORA

The article examines Ukraine's state policy towards Ukrainians abroad, which is based on recognizing them as an integral part of the global Ukrainian community. This policy is implemented in accordance with the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On the Legal Status of Foreign Ukrainians,» and other legal acts, considering international legislation and bilateral agreements. The main directions of the policy include supporting ethnic identity, developing connections with Ukrainians abroad, protecting their rights, and leveraging their intellectual potential to strengthen Ukraine's international image. The Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and other state bodies play a central role in the implementation of this policy, coordinating efforts with the Ukrainian diaspora at various levels. Key documents include the National Program «Ukrainians Abroad» (until 2005), the State Program of Cooperation with Foreign Ukrainians (until 2010), and the National Concept of Cooperation with Foreign Ukrainians

(2006). The article highlights that significant attention in these programs is given to the development of cultural and educational cooperation, as well as support for Ukrainian communities and educational institutions abroad. It is noted that the cooperation programs and initiatives between the Ukrainian diaspora and the government of Ukraine play a crucial role in strengthening ties between Ukraine and its citizens abroad. These initiatives cover a wide range of areas, including cultural support, educational projects, economic cooperation, and political measures. An important component is the patriotic education of diaspora youth, the preservation of national identity, and the support of Ukrainian educational institutions abroad. Additionally, economic forums and business projects have been introduced to attract investments and support the development of Ukraine's economy. Considerable attention is also given to the international recognition of the Holodomor of 1932–1933 as a genocide of the Ukrainian people. The government of Ukraine continues to view cooperation with the diaspora as an essential component of its domestic and foreign policy, which aligns with national interests and contributes to strengthening the country's international image.

Key words: Ukraine's state policy, foreign Ukrainians, global Ukrainian community, «Ukrainians Abroad», cultural and educational cooperation, Ukraine's image, programs, structures.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Співпраця української діаспори з урядом України є важливою складовою частиною зовнішньої політики та національної безпеки держави. Важливість цієї співпраці зростає з огляду на глобалізацію, економічні та політичні виклики, а також культурну ідентичність українців за межами країни. У цьому контексті, програми й ініціативи, спрямовані на підтримку та інтеграцію діаспори, відіграють ключову роль у зміцненні зв'язків між Україною та її громадянами за кордоном.

Важливим аспектом зовнішньої політики України стало активне розширення зв'язків із закордонними українцями, що спрямоване на захист їхніх прав та інтересів, а також задоволення їхніх національно-культурних, мовних й інформаційних потреб. Формування умов для залучення закордонних українців до суспільного життя в Україні та використання їхнього інтелектуального, духовного й культурного потенціалу на користь України та українського суспільства стало невід'ємною частиною

внутрішньої політики держави. У сучасній державній політиці щодо закордонних українців передбачається реалізація органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськими організаціями різноманітних економічних, соціальних, інформаційних, освітніх та культурних заходів. Це включає надання підтримки й допомоги закордонним українцям, ураховуючи їхні реальні потреби та запити [5].

Програми підтримки української діаспори покликані реалізувати завдання, пов'язані з підтримкою й інтеграцією діаспори, сприяти збереженню культурної спадщини, зміцнювати зв'язки з Україною, а також надавати гуманітарну, фінансову та правову допомогу українцям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Основними напрямками програм є культурна, мовна, освітня й інформаційна підтримка закордонних українців. Важливою частиною програм є розширення можливостей для навчання та працевлаштування українців за кордоном, а також розвиток українського шкільництва через суботні й недільні школи. Однією з новацій сучасних програм стало зосередження на формуванні спільної української ідентичності серед молодого покоління діаспори та підтримка міжнародних культурних заходів. Програми орієнтуються на подальший розвиток співпраці з діаспорою в контексті нових глобальних викликів. Основними цілями є підтримка інвестиційних ініціатив діаспори, покращення інформаційної взаємодії й посилення ролі діаспори в просуванні позитивного іміджу України за кордоном; створення нових інституційних структур для більш ефективного управління діаспорними справами.

Головна мета статті полягає в тому, щоб на основі вивчення й узагальнення теоретичних джерел і практичних матеріалів аналізувати програми та ініціативи співпраці української діаспори з урядом України.

Методика дослідження. У рамках наукового дослідження використовували такі загальнонаукові методи, як контент-аналіз для аналізу документів, законів, урядових постанов, програм й ініціатив, пов'язаних зі співпрацею з українською діаспорою; вивчення офіційних звітів, публікацій і вебсайтів українських державних органів, які займаються питаннями діаспори; огляд медіаресурсів й публікацій, що висвітлюють питання співпраці; кейс-стаді для вивчення конкретних прикладів успішної співпраці між українською діаспорою та урядом України; аналіз окремих проєктів або ініціатив, які реалізуються в рамках співпраці; SWOT-аналіз для аналізу сильних і слабких сторін, можливостей та загроз, пов'язаних зі співпрацею української діаспори з урядом; порівняльний аналіз для характеристики програм співпраці української діаспори з

урядами різних країн для виявлення найкращих практик. Застосування цих методів дало змогу отримати картину співпраці української діаспори з урядом України, а також виявити ефективність і результати таких програм та ініціатив.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державна політика щодо закордонних українців ґрунтується на визнанні їх як невід'ємної частини світової української спільноти та здійснюється відповідно до Конституції України, Закону України «Про правовий статус закордонних українців» й інших нормативно-правових актів України. Вона враховує законодавство держав, де проживають закордонні українці, і спирається на принципи та норми Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, Загальної декларації ЮНЕСКО про культурне різноманіття, Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин та інших міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України. За необхідності Україна укладає двосторонні й багатосторонні угоди з іншими державами для забезпечення захисту національних меншин і підтримує транскордонне співробітництво [5].

Основним документом, розробленим із метою реалізації ст. 12 Конституції України щодо задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців була Національна програма «Закордонне українство» на період до 2005 р. та Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 р. «Закордонне українство» (2001) спрямовано на підтримку й розвиток зв'язків з українцями, які проживають за кордоном, задля збереження їх етнічної ідентичності та залучення до участі в процесах, що відбуваються в Україні, шляхом об'єднання зусиль органів виконавчої влади України й громадських організацій українців як у державі, так і за її межами. Метою цієї Програми було:

– забезпечення комплексного підходу до розвитку зв'язків з українцями за кордоном, конкретизація напрямів, у яких здійснюються ці зв'язки, відповідно до сучасних пріоритетів і завдань;

– розробка ефективних механізмів підтримки українців за кордоном, особливо в країнах, що утворилися на території колишнього СРСР, де триває процес самоорганізації українських громад і створюється

інфраструктура для задоволення культурних, інформаційних, мовних та освітніх потреб українців;

– збереження й використання інтелектуального потенціалу українців, які проживають за кордоном, для зміцнення економічного, політичного та культурного співробітництва України з іншими державами;

– підвищення престижу України на міжнародній арені.

Із метою врегулювання статусу українців за кордоном й полегшення їхніх контактів з Україною розроблено та прийнято Закон України «Про правовий статус закордонного українця» [12]. У Ст.1 визначено, що *закордонний українець* – це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України; українське етнічне походження – це належність особи або її предків до української нації та визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження. До основних нормативних документів також належать Закон України Про закордонних українців (2004) [11], Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Національної комісії з питань закордонних українців» (2004) [14] та «Порядок оформлення і видачі посвідчення закордонного українця» (2004) [10], Національна концепція співпраці із закордонними українцями (2006) й ін. [8].

Серед центральних органів виконавчої влади, відповідальних за вирішення питань української діаспори, у різні часи були Державний комітет України у справах національностей та міграції, якому Указом Президента № 486 від 27 квітня 2004 р. «Про забезпечення організації співпраці з українцями, які проживають за межами України», доручено організувати співпрацю з українцями за кордоном та координувати діяльність у цій сфері. Міністерство закордонних справ України також відіграє ключову роль, спрямовуючи свої зусилля на налагодження зв'язків з українцями за кордоном. Крім того, Міністерство культури України активно реалізовує державну політику щодо підтримки культури українців, які проживають за межами держави, що є одним із важливих напрямів його роботи.

Національна концепція співпраці із закордонними українцями, затверджена Указом Президента України В. Ющенко від 13 жовтня 2006 р., визначає національні інтереси України у взаємодії із закордонними українцями, а також основні напрями роботи державних органів, місцевого самоврядування та громадських організацій у цій сфері. Співпраця з українцями за кордоном в Україні організовується на трьох рівнях:

– центральні органи виконавчої влади;

– місцеві виконавчі органи, зокрема в прикордонних регіонах;

– неурядові та громадські організації (СКУ, УВКР, ЄКУ, Товариство

зв'язків з українцями за межами України «Україна-Світ», «Четверта хвиля» й інші).

За ініціативою Президента України В. Ющенка, координацію роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади для подальшого посилення та розширення взаємодії із закордонними українцями і їхніми громадськими організаціями було доручено Міністерству закордонних справ, що затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 960 від 12.07.2006 р. У цьому контексті МЗС визначило одним із ключових пріоритетів своєї діяльності реалізацію державної політики співпраці із закордонними українцями. Це включає захист їхніх прав у державах постійного або тимчасового проживання, створення умов для збереження, розвитку й вираження етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності українських національних меншин, задоволення їхніх національно-культурних та інших потреб, використання потенціалу закордонних українців в інтересах України, а також зміцнення позитивного міжнародного іміджу нашої держави [5].

Основними механізмами реалізації цієї політики на урядовому рівні була Міжвідомча координаційна рада з питань забезпечення розвитку зв'язків із закордонними українцями та Національна комісія з питань закордонних українців. Діяльність Національної комісії регламентує Закон України «Про правовий статус закордонних українців» від 2004 р. Національна комісія вирішує питання надання статусу «закордонного українця» особам українського походження з інших держав, що дає їм право отримувати безкоштовно багаторазову п'ятирічну візу на в'їзд до України та дозвіл на постійне проживання поза межами квот на імміграцію. Зростання кількості поданих заяв свідчить про постійне збільшення інтересу громадян українського походження з усього світу до набуття статусу «закордонного українця».

Згодом Урядовий комітет з гуманітарної та соціальної політики під головуванням віцепрем'єр-міністра України В. Кириленка схвалив проєкт розпорядження про затвердження Концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями до 2010 р. [6]. Цю програму прийнято в липні 2006 р. на п'ятирічний термін. Вона спрямована на зміцнення зв'язків з українцями за кордоном і їхніми організаціями, що сприятиме підвищенню міжнародного авторитету України. Програма передбачає активізацію співпраці в галузях науки, освіти, культури, туризму, а також торговельно-економічних і науково-технічних відносин. Метою програми є збереження етнічної ідентичності закордонних українців, підтримка українських громад і національно-культурних автономій, а також ефективне

використання їхнього потенціалу для просування інтересів України на міжнародній арені.

Культурна співпраця з українською діаспорою здійснювалася за такими напрямками:

- проведення культурних і мистецьких заходів в Україні з участю офіційних делегацій, митців та творчих колективів;
- участь офіційних делегацій, творчих працівників і мистецьких колективів з України в заходах, які організують українські громади за кордоном;
- підтримка заходів, організованих закордонними українськими організаціями (фестивалі, конференції, семінари, Дні української культури тощо);
- проведення культурно-мистецьких заходів під егідою Культурно-інформаційних центрів України за кордоном.

Цей період українська дипломатія разом із громадами закордонних українців активно поширювала серед міжнародної спільноти правду про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні. Одним із найважливіших проєктів у межах співпраці з діаспорою та забезпечення міжнародного визнання Голодомору як геноциду українського народу стала міжнародна акція «Незгасима свічка», проведена в 33 країнах світу. Її ініціював Міжнародний координаційний комітет Світового конгресу українців (МКК СКУ) з нагоди 75-х роковин Голодомору. Акцію підтримали Секретаріат Президента України, МЗС України та Українська всесвітня координаційна рада, завдяки чому Голодомор визнано геноцидом багатьма державами світу [13].

У 2008 р. при Міністерстві освіти та науки України створено Міжнародну українську школу (МУШ), яка координує діяльність закордонних українських навчальних закладів, надаючи їм методичну та інформаційну підтримку. Однак останнім часом батьки-мігранти зауважили, що МУШ не завжди забезпечує належне патріотичне виховання й іноді підтримує російські школи, нехтуючи українською історією.

Також існує проблема фінансування МУШ з Державного бюджету, зокрема для відряджень і проведення атестацій. 1 червня 2012 р. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України прийняло наказ № 654, що затверджує план підтримки українського шкільництва за кордоном на 2012–2015 рр. УВКР неодноразово пропонувала розробити Державну програму розвитку освіти за кордоном, на зразок програм, що діють у росії, Казахстані, Польщі та інших країнах [7].

Важливим доповненням до роботи державних структур із підтримки закордонних українців є Культурно-інформаційні центри (КІЦ) при дипломатичних установах України, створені за Указом Президента від 20 лютого 2006 р. № 142. Завдання КІЦ – підтримка зв'язків з українцями за кордоном і сприяння задоволенню їхніх культурних, мовних та інформаційних потреб. Станом на вересень 2009 р. КІЦ відкрито в 15 країнах, а в Німеччині та Туреччині діють спрощені центри. КІЦ також підтримують українські суботні й недільні школи, а також закордонні українські навчальні заклади, зареєстровані при Міжнародній українській школі. Підтримка закордонних українців здійснюється й на регіональному рівні. Більшість областей України, особливо прикордонні з росією, Білоруссю, Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Румунією та Молдовою, брали участь у реалізації Державної програми співпраці із закордонними українцями до 2010 р. [5].

Програма «Діаспора-2010» (2008) була важливою ініціативою України, спрямованою на розвиток і підтримку української діаспори. Основні цілі програми «Діаспора-2010»:

- зміцнення зв'язків із діаспорою: сприяння розвитку культурних, освітніх та економічних зв'язків між Україною та українцями за кордоном; підтримка діяльності українських громадських організацій за кордоном; упровадження програм, спрямованих на підтримку українських шкіл і культурних осередків за межами України;
- підтримка національної ідентичності: збереження й підтримка національної ідентичності українців, які проживають за кордоном; розвиток українських навчальних закладів, культурних та освітніх програм у діаспорі.
- інформаційна й правова підтримка: надання методичної та інформаційної допомоги українським навчальним закладам за кордоном; упровадження заходів для забезпечення прав українців у країнах їх проживання, зокрема у сфері освіти, соціального захисту та культурного розвитку.
- співпраця з міжнародними організаціями: активізація співпраці з міжнародними українськими організаціями, такими як Світовий конгрес українців, Європейський конгрес українців, Світова федерація українських жіночих організацій тощо; підтримка й координація діяльності таких організацій для досягнення спільних цілей у підтримці української діаспори.

Програма «Діаспора-2010» була важливим кроком у підтримці українців за кордоном і зміцненні зв'язків між Україною та діаспорою. Вона сприяла розвитку українських громадських і культурних ініціатив, підтримці освіти та культурної ідентичності українців у світі.

Важливою є роль громадського сектору в підтримці зв'язків із діаспорою. Так, Міжнародний інститут освіти, культури й зв'язків із діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» організував і провів III Міжнародний конгрес «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проекція в майбутнє» у Львові з 22 по 25 червня 2010 р. [18]. У заході взяли участь понад 400 представників із 28 країн і всіх областей України, уключаючи видатних діячів світового українства. На основі пропозицій СКУ та рекомендацій секційних засідань, конгрес ухвалив звернення до Кабінету Міністрів і Верховної Ради України із відповідними клопотаннями: 1) створити законодавчу базу для реалізації програм підтримки світового українства; 2) продовжити практику проведення щорічних парламентських слухань із питань світового українства; 3) на основі пропозицій від світового українства розробити, затвердити та реалізувати Державну програму співпраці із закордонними українцями на період 2011–2015 рр. (близько сотні рекомендацій, відпрацьованих на засіданнях секцій, додано до ухвали в якості пропозицій до майбутньої програми; як відомо, програма «Діаспора-2010» виконується незадовільно); 4) під час підготовки законів про Держбюджет України на наступні роки передбачити належне фінансування програм для здійснення співпраці із закордонними українцями та їх громадськими організаціями [17].

21 червня 2010 р. президентові В. Януковичу передано чотири меморандуми щодо співпраці СКУ з міністерствами України й висловлено занепокоєння з приводу таких проблем: загроза втрати контролю над стратегічно важливими галузями промисловості; угода про продовження терміну перебування російських військових баз в Україні; ситуація із вступом до Євросоюзу й НАТО; упровадження *de facto* другої державної мови; порушення людських прав та основних свобод; переписування історії, зокрема стосовно Голодомору; відновлення пам'ятників Сталіну; порушення людських і національних прав українців росії; резолюція Європарламенту щодо посмертного нагородження С. Бандери званням «Герой України» і її ігнорування [17].

Із-поміж основних документів, які стосуються державної підтримки світового українства – *Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2015 р.*, затверджена Постановою Кабінету

Міністрів України від 18.07.12 р. № 682. До пріоритетних напрямів, намічених новою Державною програмою, належать:

- удосконалення законодавства з питань співпраці із закордонними українцями;
- посилення захисту їхніх інтересів у країнах постійного й тимчасового проживання;
- активізація інформаційно-роз'яснювальної роботи в місцях компактного проживання української діаспори;
- збільшення кількості науково-освітніх і культурно-мистецьких заходів за участю закордонних українців;
- удосконалення мережі недільних та інших шкіл, кафедр українознавства в державах компактного проживання закордонного українства;
- виготовлення інформаційної продукції на рівні сучасних міжнародних стандартів [9, с. 4].

2011 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Концепцію Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 р. Серед останніх документів, які стосуються державної підтримки світового українства, – Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2015 р., затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 682 від 18 липня 2012 р.

Серед пріоритетних напрямів нової Державної програми – удосконалення законодавства з питань співпраці із закордонними українцями та посилення захисту їхніх інтересів у країнах постійного й тимчасового проживання; активізація інформаційно роз'яснювальної роботи в місцях компактного проживання української діаспори, збільшення кількості науково-освітніх та культурно-мистецьких заходів за участю закордонних українців, удосконалення мережі недільних й інших шкіл, кафедр українознавства в державах компактного проживання закордонного українства; виготовлення інформаційної продукції на рівні сучасних міжнародних стандартів.

Одними з недоліків цієї Програми, як, власне, і попередньої, є те, що за рамками державної підтримки й уваги залишаються кілька мільйонів громадян України, які виїхали за її межі останніми десятиліттями, адже в документі оперує термін «закордонні українці» (згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий статус закордонних українців», «закордонний українець – це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України»). Основними механізмами реалізації державної політики співпраці

зі світовим українством на урядовому рівні є *Міжвідомча координаційна рада з питань забезпечення розвитку зв'язків із закордонними українцями* та *Національна комісія з питань закордонного українства*, робота якої регламентується нормами Закону «Про правовий статус закордонних українців» від 3 квітня 2004 р. Комісія вирішує питання про надання статусу «закордонний українець» особам українського походження з інших держав. Згідно з прийнятими Комісією рішеннями статус закордонного українця надано 6115 особам із 53 країн світу [7].

Робота із закордонними українцями розпорощена між кількома міністерствами. Департамент зв'язків із закордонним українством і культурно-гуманітарного співробітництва Міністерства закордонних справ України займається переважно консульськими питаннями закордонних українців, відділ національних меншин України та української діаспори Міністерства культури України – лише питаннями культури, Міністерство освіти, науки, молоді та спорту України має департамент, який займається освітніми питаннями закордонних українців, Державна міграційна служба опікується питаннями трудової міграції. Останнім часом усе більш активно порушується питання про створення єдиного спеціального державного органу, який би опікувався всім комплексом проблем світового українства на зразок таких, які існують в інших країнах (Азербайджан, Грузія). Про це неодноразово заявлялося й на Форумах українців, і в окремих виступах керівників міжнародних організацій української діаспори. Державна політика співпраці із закордонними українцями та їх громадськими організаціями вимагає забезпечення сталого фінансування відповідних програм. Про це йшлося в Рекомендаціях парламентських слухань «Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці», проведених 2009 р., де рекомендувалося під час підготовки проєктів законів про Державний бюджет України передбачати належне фінансування видатків на здійснення співпраці із закордонними українцями та їх громадськими організаціями. Неодноразово й українські урядовці заявляли про необхідність фінансової підтримки українців за кордоном [7].

Мобілізація діаспори має дві основні цілі: а) формування транснаціональної ідентичності, тісно пов'язаної з країною походження; б) розвиток інституцій, які налагоджують зв'язки з мігрантами, підтримують їх активність і координують її. Ця система заходів спрямована на формування національної ідентичності та стимулювання бажання мігрантів підтримувати зв'язки з країною походження, разом зі створенням необхідної інфраструктури [2, с. 21].

Надання прав й обов'язків представникам діаспори є завершальним етапом створення транснаціонального громадянства. Проте багато країн не практикують надання прав діаспорі (наприклад політичних прав і соціальних гарантій) через побоювання втручання у внутрішні справи та витрат на соціальні гарантії для осіб, які не сплачують податки [1. с. 10].

Держави намагаються отримати економічний і політичний зиск від мігрантів, покладаючи на діаспору такі обов'язки, як інвестиційні заходи (фінансові та людські інвестиції) й зовнішнє лобіювання інтересів країни походження [3].

Програми підтримки діаспори Україною в період 2015–2021 рр. мали на меті зміцнення зв'язків з українцями за кордоном, підтримку їхніх прав і потреб, а також підвищення міжнародного авторитету України. Основні аспекти цих програм можна виокремити таким чином. У 2016 р. затверджено *Державну програму співпраці із закордонними українцями на 2016–2020 рр.*, яка спрямовувалася на розвиток культурних, освітніх та інформаційних зв'язків між Україною й діаспорою. Ця програма передбачала активізацію співпраці у сфері науки, освіти, українців з-за кордону. Окрім того, підтримка національних шкіл і навчальних закладів за кордоном, зокрема через фінансування та методичну допомогу, стала важливим аспектом. Важливими ініціативами були створення й розвиток українських суботніх і недільних шкіл у різних країнах.

У 2018 р. ухвалено Закон України «Про забезпечення прав і свобод українців, які перебувають за межами України», що визначив правовий статус закордонних українців та їхні права на освіту, працевлаштування й участь у культурному житті. Із державного бюджету виділялися кошти на діяльність українських громадських організацій за кордоном, на реалізацію проєктів, що стосуються освіти, культурної спадщини та просування української культури.

Українська держава активно підтримувала участь у міжнародних форумах і конференціях щодо питань української діаспори, таких як Всесвітній форум українців. Ці форуми сприяли налагодженню діалогу між Україною й діаспорою. Проводились акції та кампанії для підвищення обізнаності міжнародної спільноти про Україну і її культуру. Особливу увагу приділяли просуванню української позиції у світовій політиці, зокрема в контексті конфлікту з росією. Існували проблеми з недостатнім фінансуванням програм підтримки діаспори, що негативно впливало на реалізацію проєктів, зокрема у сфері освіти й культурної діяльності. Були критичні зауваження щодо ефективності управління деякими аспектами програми, зокрема в частині патріотичного виховання та координації діяльності українських шкіл за кордоном.

Отже, програми підтримки діаспори в період 2015–2021 рр. були спрямовані на зміцнення культурних, освітніх і політичних зв'язків між Україною й українцями за кордоном. Незважаючи на позитивні зрушення, такі як створення нових законодавчих ініціатив та проведення міжнародних форумів, існували певні проблеми з фінансуванням й управлінням, які вимагали подальшого розв'язання для підвищення ефективності цих програм

Однією з цілей зовнішньополітичної діяльності України, що зазначена в Стратегії зовнішньополітичної діяльності України 2021 р., є підтримка українців за кордоном, їх залучення до державотворчих, соціальних, економічних проєктів. У документі зазначено: «Українці за кордоном є частиною Українського народу. Українська держава і надалі активно розвиватиме зв'язки з етнічними українцями, які проживають за її межами, та українцями, які працюють в інших державах, дбатиме про задоволення їх національнокультурних і мовних потреб» [15].

Україна використовуватиме потенціал закордонних українців для реалізації зовнішньополітичних цілей, таких як відновлення миру й територіальної цілісності, протидія антиукраїнській пропаганді, посилення тиску на агресора, просування позитивного іміджу, розвиток економічної співпраці та залучення інвестицій. Національне законодавство має забезпечувати збереження національної ідентичності українців за кордоном і підтримувати їхні права в контексті працевлаштування та трудової міграції.

Зовнішньополітичні заходи повинні ґрунтуватися на збалансованих і людиноцентричних підходах, уключаючи вдосконалення міжнародних договорів із працевлаштування, створення умов для повернення й реінтеграції трудових мігрантів.

Співпраця із закордонними українцями повинна бути системною та інституалізованою. Для цього потрібно внести зміни до законодавства, закріпити за Міністерством закордонних справ повноваження з питань співпраці із закордонними українцями, покращити правові умови для отримання освіти й участі в державних процесах, а також удосконалити організаційно-фінансове забезпечення діяльності МЗС у цій сфері.

Затвердження нової державної програми співпраці із закордонними українцями допоможе вирішити питання забезпечення їхніх прав за кордоном, задоволення потреб у культурній, мовній та освітній сферах, розвитку українського шкільництва за межами України (зокрема суботніх і недільних шкіл), а також розширенню можливостей навчання й працевлаштування в Україні. Продовжиться конструктивний діалог

із громадськими організаціями закордонних українців, спрямований на їх згуртування та гідне представлення в інших країнах. Важливою також залишиться співпраця з громадськими організаціями для визнання Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду українського народу та увічнення пам'яті жертв. Пріоритетом буде збереження об'єктів культурної спадщини України за кордоном.

Згідно зі Стратегією публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 рр. [16] в підрозділі «Закордонне українство» важливим напрямом роботи визначено використання потенціалу закордонного українства, зокрема:

- 1) для формування позитивного сприйняття України;
- 2) для системного та проактивного поширення проукраїнських наративів на протидію дезінформації та пропаганді;
- 3) для формування цілісного іміджу України у світі у вимірах «людина–людина», «держава–людина» й «людина–держава»;
- 4) залучення до презентації сучасної України, її науково-інноваційної бази, реформ;
- 5) залучення до підготовки та організації культурних і мистецьких проєктів тощо.

Представники українських громад за кордоном, незалежно від покоління та професії, глибоко інтегровані в суспільства країн перебування й виступають як «амбасадори» України. Громадські організації закордонних українців активно беруть участь у громадсько-політичному житті країн проживання, представляючи інтереси українців та України перед місцевими суспільствами й політичними структурами. Залучення молодих українців, які професійно інтегровані в суспільство країн перебування, є важливим для популяризації України. Підтримка їхнього інтересу до України та включення в зусилля з її розвитку сприяє формуванню позитивного іміджу країни. Українські професіонали, що є частиною мереж молодих лідерів, підприємців, науковців і IT-фахівців, добре інтегровані в іноземні суспільства й ефективно просувають позитивний імідж України. Співпраця з цими громадами є важливим інструментом популяризації України у світі та досягнення цілей публічної дипломатії.

Погоджуємося з думкою авторок статті Т. Грачевською й Д. Ахмаджановою [4], що однією з перших форм підтримки України з боку закордонних українців, була політична підтримка її незалежності. Активна позиція українців у Канаді допомогла цій країні стати однією з перших, яка визнала незалежність України. Діаспора в Канаді організовувала акції протесту проти представників УСРР, готувала інформаційні передачі та

подавала петиції, які спонукали канадський уряд активніше підтримувати визнання України як самостійного суб'єкта на міжнародній арені. Події Революції гідності стали важливою віхою в розвитку відносин між Україною й діаспорою. Вони посилили патріотичні настрої серед представників української діаспори та стали знаковими в їхній політичній підтримці демократичних перетворень в Україні. Тоді ж відбулося перше справжнє єднання старої й нової діаспори

Закордонні українці розселені майже в ста країнах світу. Більш ніж у 60 державах нині діють їхні громадські об'єднання. Найвпливовішою неурядовою організацією українців є Світовий конгрес українців (СКУ), створений у Нью-Йорку в 1967 р., – це конфедерація, створена з представників культурних, неполітичних, наукових та інших організацій українців.

До листопада 1993 р. цей координаційний орган мав назву Світовий конгрес вільних українців. Нині Світовий конгрес українців (СКУ) об'єднує близько 300 громадських організацій у близько 30 країнах, зокрема й у пострадянських державах. Міжнародними об'єднаннями також є Європейський конгрес українців, який представляє українські громади у 23 країнах Центральної та Східної Європи, Світова федерація українських жіночих організацій та Світова федерація українських лемківських об'єднань.

Серед найбільших українських громадських організацій у різних країнах – Український конгресовий комітет Америки, Українсько-американська координаційна рада, Конгрес українців Канади, Об'єднання українців Росії, асоціація «Українці Казахстану», Союз українок Америки, Ліга українок Канади й інші.

Основним координаційним органом світового українства є Українська всесвітня координаційна рада (УВКР), створена в 1992 р. УВКР є міжнародною спілкою об'єднань громадян, яка працює в Україні та за кордоном. Її мета – сприяти розвитку незалежної України, збереженню національної ідентичності українців за кордоном і підтримці співпраці між Україною та закордонними українцями. Найвищим органом управління УВКР є Всесвітній форум українців, який проводить свої засідання раз на чотири-п'ять років [7]. Найвищим органом управління УВКР є Всесвітній форум українців, що проводиться раз на чотири-п'ять років. Між форумами управлінську функцію виконує Загальні збори представників організацій-членів УВКР, що збираються щонайменше раз на рік. Представництво УВКР розміщене в Києві.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Програми та ініціативи співпраці української діаспори з урядом України демонструють значний потенціал у зміцненні зв'язків між Україною та її громадянами за кордоном. Вони охоплюють широкий спектр напрямів – від культурної й освітньої підтримки до економічних та політичних ініціатив. Важливою складовою частиною успіху є постійна адаптація стратегій відповідно до змінюваних умов і потреб діаспори. Подальший розвиток співпраці та підтримки української діаспори залишатиметься пріоритетом для українського уряду в умовах глобалізації й міжнародних викликів.

Здійснюючи співпрацю із закордонними українцями, Україна виходить, передусім, із того, що така діяльність є важливою складовою частиною внутрішньої й зовнішньої політики України та має відповідати її національним інтересам. Розвиток співпраці із закордонними українцями є одним із чинників зміцнення політичних, правових, економічних, гуманітарних й інших зв'язків України з державами громадянства, проживання закордонних українців. Стан і рівень забезпечення національно-культурних, інформаційних, фахових, гуманітарних та інших прав і потреб закордонних українців повинні розглядатися як чинник міжнародної політики, дво- і багатосторонніх відносин України з державами громадянства, проживання закордонних українців. Співпраця із закордонними українцями є також вагомим фактором утвердження позитивного міжнародного іміджу України, розвитку економічних, культурних й інших зв'язків з іноземними державами, забезпечення економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих для України регіонах.

Патріотичне виховання серед молоді української діаспори стало однією з ключових ініціатив у рамках зазначених програм. Зокрема, організація культурно-освітніх заходів, підтримка українських шкіл і навчальних закладів за кордоном стали важливими елементами політики, спрямованої на збереження національної ідентичності. Із метою залучення інвестицій та підтримки економічного розвитку України були запроваджені різноманітні ініціативи, що включають інвестиційні форуми, бізнес-проекти й економічні конференції, що проводяться в Україні за участю діаспори. Це допомогло не лише в залученні фінансових ресурсів, а й у встановленні ділових контактів. Однією з важливих ініціатив була робота над міжнародним визнанням Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду українського народу. За підтримки діаспори організовано такі акції,

як «Незгасима свічка», які допомогли привернути увагу міжнародної спільноти до цього трагічного періоду в історії України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gamlen, A. (2006). Diaspora Engagement Policies: What are they, and what kinds of states use them? *Working Paper*, Paper № 32. Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford, 31 p.
2. Vezzoli, S. Lacroix, T. (2010). Building Bonds for Migration and Development. Diaspora Engagement Policies of Ghana, India and Serbia. Discussion Paper. Eschborn: Deutsche Gesellschaft fuer Technische Zusammenarbeit, 58 p.
3. Гнатюк, Т. (2014). Політика України щодо закордонного українства: потенціал розвитку. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, № 3 (71), с. 272–284
4. Грачевська, Т., Ахмаджанова, Д. (2023). Роль української діаспори у підтримці України в умовах російської агресії. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, №15 (1), с. 108–119. URL: <https://doi.org/10.15421/352313>
5. «Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці: інформаційно-аналітичні матеріали Київ, 2009. URL: <https://kompravlud.rada.gov.ua/uploads/documents/32362.pdf>
6. Концепція Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/39922055>
7. Мазука, Л. І. (2013). Українська держава та світове українство: актуальні питання, потенціал і перспективи взаємодії. Київ: НІСД, 32 с. URL: [Mazuka.indd \(niss.gov.ua\)](http://niss.gov.ua)
8. Національна концепція співпраці із закордонними українцями: схвалена Указом Президента України від 13 жовтня 2006 року № 875/2006. *Офіційний вісник України*, 2006, № 42, ст. 2793.
9. Нечитайло, А. (2014). Нормативно-правове забезпечення стосунків з закордонним українством як питання національної безпеки. *Інформація і право*, № 3(12). URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/272576>
10. Порядок оформлення і видачі посвідчення закордонного українця: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2004 р. № 1531. *Офіційний вісник України*, 2004, № 46, ст. 3020.
11. Про закордонних українців: Закон України від 4 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*, 2004, № 25, ст. 343.
12. Про правовий статус закордонних українців: Закон України від 4 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*, 2004, № 25, ст. 343.
13. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці»: Постанова Верховної Ради України від 19 січня 2010 року № 1807-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2010, № 9, ст. 100.
14. Про утворення Національної комісії з питань закордонних українців: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 р. № 1024. *Офіційний вісник України*, 2004, № 32, ст. 2151.

15. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/PD/strategy-for-pol.pdf> Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021

16. Стратегія публічної дипломатії МЗС України розроблена за підтримки експертів Групи кризового управління Програми розвитку ООН в Україні при МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>

17. Українська діаспора: сучасний вимір і проєкція в майбутнє. Суб'єктивні нотатки з Третього Міжнародного Конгресу «Діаспора як чинник утвердження Держави. Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проєкція в майбутнє», *Універсум*, 2010, № 7–8 (201–202). URL: <https://universum.lviv.ua/journal/2010/4/diasp.htm>

18. Участь представників СКУ в III Міжнародному конгресі на тему діаспори. *Світовий Конгрес Українців*. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/uchast-predstavnykiv-sku-v-iii-mizhnarodnomu-kongresi-na-temu-diaspory/>

REFERENCES

1. Gamlen, A. (2006). Diaspora Engagement Policies: What are they, and what kinds of states use them? Working Paper № 32. *Centre on Migration, Policy and Society*, University of Oxford, 31 p.

2. Vezzoli, S. Lacroix, T. (2010). Building Bonds for Migration and Development. Diaspora Engagement Policies of Ghana, India and Serbia. Discussion Paper. Eschborn: Deutsche Gesellschaft fuer Technische Zusammenarbeit, 58 p.

3. Hnatiuk, T. (2014). Polityka ukrainy shchodo zakordonnoho ukrainstva: potentsial. rozvytku. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhenim. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, № 3 (71), p. 272–284/

4. Hrachevska, T., Akhmadzhanova, D. (2023). Rol ukrainскоi diaspory u pidtrymtsi ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii. *Filosofia ta politohiia v konteksti suchasnoi kultury*, №15(1), p. 108–119. URL: <https://doi.org/10.15421/352313>

5. «Zakordonne ukrainstvo: suchasnyi stan ta perspektyvy spivpratsi: Informatsiino-analitychni materialy Kyiv, 2009. URL: <https://kompravlud.rada.gov.ua/uploads/documents/32362.pdf>

6. Kontsepsiia Derzhavnoi prohramy spivpratsi iz zakordonnymy ukrainsiamy na period do 2010 roku. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/39922055>

7. Mazuka, L. I. (2013). Ukrainська derzhava ta svitove ukrainstvo: aktualni pytannia, potentsial i perspektyvy vzaiemodii. Kyiv: NISD, 32 p. URL: [Mazuka.indd \(niss.gov.ua\)](http://www.niss.gov.ua)

8. Natsionalna kontsepsiia spivpratsi iz zakordonnymy ukrainsiamy: skhvalena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 13 zhovtnia 2006 roku № 875/2006. *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy*, 2006, № 42, st. 2793.

9. Nechytailo, A. (2014). Normatyvno-pravove zabezpechennia stosunkiv z zakordonnym ukrainstvom yak pytannia natsionalnoi bezpeky. *Informatsiia i pravo*, № 3 (12). URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/272576>

10. Poriadok oformlennia i vydachi posvidchennia zakordonnoho ukrainsia: zatverdzhenyi Postanovoioiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 lystopada 2004 r. № 1531. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 2004, № 46, st. 3020.

11. Pro zakordonnykh ukrainsiv: Zakon Ukrainy vid 4 bereznia 2004 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2004, № 25, st. 343.

12. Pro pravovyi status zakordonnykh ukrainsiv: Zakon Ukrainy vid 4 bereznia 2004 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2004, № 25, st. 343.

13. Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: «Zakordonne ukrainstvo: suchasnyi stan ta perspektyvy spivpratsi»: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 19 sichnia 2010 roku № 1807-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2010, № 9, st. 100.

14. Pro utvorennia Natsionalnoi komisii z pytan zakordonnykh ukrainsiv: Postanovi Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 serpnia 2004 r. № 1024. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 2004, № 32, st. 2151.

15. Stratehiiia zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 serpnia 2021 roku № 448/2021. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/PD/strategy-for-pol.pdf>

16. Stratehiiia publichnoi dyplomatii MZS Ukrainy rozroblena za pidtrymky ekspertiv Hrupy kryzovoho upravlinnia Prohramy rozvytku OON v Ukraini pry MZS Ukrainy URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>

17. Ukrainska diaspora: suchasnyi vymir i proektsiia v maibutnie. Subiektyvni notatky z Tretoho Mizhnarodnoho Kongresu «Diaspora yak chynnyk utverdzhennia Derzhavy Ukraina u mizhnarodnii spilnoti: suchasnyi vymir, proektsiia v maibutnie», *Universum*, 2010, № 7–8 (201–202). URL: <https://universum.lviv.ua/journal/2010/4/diasp.htm>

18. Uchast predstavnykiv SKU v III Mizhnarodnomu kongresi na temu diaspory. *Svitovyi Kongres Ukrainsiv*. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/uchast-predstavnykiv-sku-v-iii-mizhnarodnomu-kongresi-na-temu-diaspory/>

Матеріал надійшов до редакції 11.09.2024 р.

РОЗДІЛ IV. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 321.7

Микола Богаченко,

аспірант кафедри парламентаризму

Навчально-наукового інституту публічного управління

та державної служби,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

ORCID ID: 0000-0002-1902-6126,

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-206-217

**ПОЛІТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ РИНКОВИХ ВІДНОСИН
В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

У статті розглянуто основні аспекти політичного менеджменту ринкових відносин в Україні в умовах війни. Досліджено шляхи до ефективного управління державними ресурсами в контексті військових дій. Аналізуються сучасні виклики, які постають перед політичною системою України, та пропонуються стратегії для підвищення ефективності управління ринковими відносинами. Особливу увагу приділено питанням прозорості, підзвітності й участі громадян у процесах прийняття рішень. Досліджено приклади успішних реформ та інноваційних підходів, які можуть бути застосовані для покращення управління державними ресурсами в умовах війни. Показано, що на розв'язання ключових проблем політичного менеджменту спрямована Стратегія реформування публічного управління в Україні на 2022–2025 рр. Основні її напрями – це підвищення ефективності державного управління, зниження адміністративного навантаження, прозорість і підзвітність влади, розвиток цифрових послуг і професійна, політично нейтральна публічна служба. Водночас звіт МВФ 2019 р. вказує на значну прогалину в ефективності публічних інвестицій, що потребує покращення координації, планування й моніторингу.

Політичний менеджмент ринкових відносин в Україні розглядається як поведінковий процес, спрямований на вироблення та реалізацію стратегії політичного суб'єкта (держави, партії, лідера) з урахуванням усіх змін, які відбуваються в політичній сфері. Сутність політичного менеджменту полягає в безпосередньому розгляді, прийнятті та втіленні в практику

політичних рішень. Важливим аспектом є також управління людськими ресурсами, що включає в себе ефективне використання потенціалу громадян для досягнення політичних цілей.

Надано комплексний аналіз проблематики політичного менеджменту ринкових відносин в умовах війни в Україні, визначаючи ключові чинники, які впливають на його формування та розвиток. Висновки статті підкреслюють важливість інтеграції міжнародного досвіду й адаптації його до українських реалій для досягнення сталого розвитку та зміцнення демократичних інститутів.

Ключові слова: політичний менеджмент, ринкові відносини, війна, Україна, прозорість, підзвітність, громадянська участь, реформи, інновації.

Mykola Bohachenko,

Ph.D student Department of Parliamentarism, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv, ORCID ID: 0000-0002-1902-6126

POLITICAL MANAGEMENT OF MARKET RELATIONS IN WARTIME UKRAINE

This article examines the main aspects of political management of market relations in Ukraine during wartime. It explores ways to effectively manage state resources in the context of military actions. The study analyzes the current challenges facing Ukraine's political system and proposes strategies to enhance the efficiency of managing market relations. Special attention is given to issues of transparency, accountability, and citizen participation in decision-making processes. The article investigates examples of successful reforms and innovative approaches that can be applied to improve the management of state resources during wartime. It demonstrates that the key problems of political management are addressed by the Public Administration Reform Strategy of Ukraine for 2022–2025. Its main directions include improving the efficiency of public administration, reducing administrative burdens, ensuring transparency and accountability of authorities, developing digital services, and fostering a professional, politically neutral public service. Additionally, the 2019 IMF report highlights a significant gap in the efficiency of public investments, necessitating improved coordination, planning, and monitoring.

Political management of market relations in Ukraine is considered a behavioral process aimed at developing and implementing the strategy of a political entity (state, party, leader) taking into account all changes occurring in the political sphere. The essence of political management lies in the direct consideration, adoption, and implementation of political decisions. An important aspect is also the management of human resources, which includes the effective utilization of citizens' potential to achieve political goals.

The article provides a comprehensive analysis of the issues of political management of market relations in wartime Ukraine, identifying key factors influencing its formation and development. The conclusions emphasize the importance of integrating international experience and adapting it to Ukrainian realities to achieve sustainable development and strengthen democratic institutions.

Key words: political management, market relations, war, Ukraine, transparency, accountability, citizen participation, reforms, innovations.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. В умовах війни, що триває в Україні, політичний менеджмент ринкових відносин набуває особливої актуальності. Військові дії суттєво впливають на економічну стабільність країни, викликаючи численні виклики для уряду та бізнесу. Зокрема, виникають проблеми з підтримкою функціонування ринкових механізмів, забезпеченням стабільності фінансової системи, а також збереженням довіри інвесторів і громадян. Однією з ключових проблем є необхідність адаптації політичних стратегій до умов війни, що включає розробку нових підходів до регулювання ринкових відносин, підтримку малого та середнього бізнесу, а також забезпечення соціальної захищеності населення. Важливим аспектом є також міжнародна співпраця й залучення зовнішніх ресурсів для відновлення економіки. Дослідження політичного менеджменту ринкових відносин в Україні в умовах війни є надзвичайно важливим для розуміння сучасних викликів та розробки ефективних стратегій для їх подолання.

Аналіз досліджень і публікацій. Огляд останніх досліджень свідчить про те, що ефективне політичне управління є вирішальним для розвитку країни. Учені, такі як В. С. Ревенко, М. А. Шульга, О. А. Зубчик, Ф. М. Кирилюк, А. Ю. Брегеда, М. І. Хилько, Г. Вілсон, Дж. Шелдрок, П. Ньюман, А. Гідденс та Р. Дарендорф, досліджували різні аспекти політичного менеджменту, включаючи управління людськими ресурсами, фінансовий менеджмент і соціальні зміни. Їхні роботи підкреслюють важливість

інтеграції представницьких та демократичних процесів з ефективним управлінням для досягнення позитивних соціальних змін і прийняття обґрунтованих політичних рішень.

Серед сучасних досліджень, що розглядають політичний менеджмент в умовах війни в Україні, варто виділити ті, що аналізують процес трансформації менеджменту в умовах війни, визначаючи ключові навички, методи та стратегії, необхідні для успішного управління в цих умовах. Також зазначимо щодо матеріалів науково-практичної конференції, які охоплюють різні аспекти менеджменту й публічного управління в умовах війни та післявоєнної відбудови [1].

Мета роботи – визначити ефективні підходи до політичного менеджменту в Україні, спрямовані на оптимізацію управління державними ресурсами.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Політичний менеджмент ринкових відносин в Україні розглядається як поведінковий процес, спрямований на вироблення та реалізацію стратегії політичного суб'єкта (держави, партії, лідера) з урахуванням усіх змін, які відбуваються в політичній сфері. Сутність політичного менеджменту полягає в безпосередньому розгляді, прийнятті й утіленні в практику політичних рішень. Важливим аспектом є також управління людськими ресурсами, що включає ефективне використання потенціалу громадян для досягнення політичних цілей.

Основні управлінські проблеми, характерні для політичного менеджменту ринкових відносин в Україні в умовах війни, включають реформування системи державного управління, ефективність відповіді на глобалізаційні виклики, а також взаємодію та функціонування органів державного управління. Війна створює додаткові виклики для реформування системи державного управління, щоб вона відповідала сучасним стандартам та потребам. Це включає питання бюджетної консолідації, адміністрування податків і зборів, та бюджетної децентралізації.

Зокрема, Постанова уряду України від 8 лютого 2017 р. № 142-р схвалювала Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 рр. Основні напрями цієї стратегії включають дотримання бюджетно-податкової дисципліни в середньостроковій перспективі; підвищення ефективності розподілу ресурсів на рівні формування державної політики; міжбюджетні відносини та фіскальна

децентралізація; забезпечення ефективного виконання бюджету; підвищення рівня прозорості й підзвітності в управлінні державними фінансами. Імплементация цієї стратегії мала створити умови для стійкого економічного зростання, макроекономічної стабільності, підвищення якості надання державних послуг та ефективності державних інвестицій [5].

Глобалізація вимагає від державного управління України адаптації до нових економічних, політичних і гуманітарних викликів. Це включає розробку стратегій інноваційного розвитку та цифровізації. Проблеми взаємодії між різними органами державного управління і їх ефективне функціонування є ключовими для реалізації стратегій управління державними ресурсами, а саме, питання координації політик та розподілу повноважень [1; 2; 7; 12]. Саме так сьогодні розглядають ефективність державного управління у відповідь на соціально-економічні, політичні й гуманітарні виклики. Вони підкреслюють важливість адаптації системи підготовки фахівців, політики зайнятості та стратегії інноваційного розвитку для мінімізації транзакційних витрат і підвищення конкурентоспроможності.

Основні проблеми, зазначені у звіті Європейської комісії щодо України за 2023 р., включають недостатню координацію між органами влади, низький рівень прозорості та підзвітності, а також необхідність розвитку цифрових технологій для покращення державного управління. Звіт про впровадження стратегії реформування публічного управління в Україні висвітлює кілька важливих аспектів політичного менеджменту. По-перше, ідеться про посилення ролі «центру уряду» через покращення координації й стратегічного планування. По-друге, реформування державної служби ще не завершено, зокрема впровадження нових стандартів управління людськими ресурсами. По-третє, прозорість і підзвітність влади залишаються низькими, що потребує підвищення рівня прозорості в управлінні державними фінансами. Цифровізація є важливим чинником для підвищення ефективності державного управління. Незважаючи на повномасштабне вторгнення росії, Україна продовжує прогресувати в реформах демократії та верховенства права. Звіт Європейської комісії вказує на певний рівень підготовки України в галузі реформи публічного управління, хоча прогрес у деяких секторах сповільнився через війну. Україна продовжує реформу децентралізації й досягла значного прогресу у впровадженні реформи органів суддівського врядування. Загалом звіт підкреслює важливість продовження реформ для досягнення європейських стандартів та інтеграції України до ЄС.

Для розв'язання кількох ключових проблем політичного менеджменту у сфері управління державними ресурсами була прийнята Стратегія

реформування публічного управління в Україні на 2022–2025 рр. [12]. По-перше, підвищення ефективності державного управління. Це передбачає створення професійної, результативної й підзвітної системи центральних органів виконавчої влади, яка забезпечує ефективне формування та реалізацію державної політики. По-друге, зниження адміністративного навантаження. Стратегія передбачає покращення якості надання адміністративних послуг та зменшення адміністративного тиску на суб'єктів господарювання. По-третє, прозорість і підзвітність політичної та публічної влади. Підвищення рівня прозорості та підзвітності в управлінні державними фінансами й забезпечення законності адміністративних дій є важливим завданням у контексті розв'язання проблеми ефективного політичного менеджменту. По-четверте, розвиток цифрових послуг та інфраструктури для підвищення ефективності державного управління й забезпечення зручності для громадян і бізнесу. І, по-п'яте, професійна та політично нейтральна публічна служба. Формування системи, орієнтованої на захист інтересів громадян, уключає впровадження нових стандартів управління людськими ресурсами. Ці заходи спрямовані на створення в Україні спроможної сервісної й цифрової держави, яка відповідає європейським стандартам та забезпечує захист інтересів громадян.

Особливості в умовах війни в Україні додають додаткові виклики до реалізації цієї стратегії. Військові дії створюють значні перешкоди для нормального функціонування державних інституцій, що вимагає адаптації управлінських процесів до умов кризи. Це включає забезпечення безперервності надання адміністративних послуг, підтримку економічної стабільності та соціального захисту населення, а також координацію з міжнародними партнерами для отримання гуманітарної й фінансової допомоги. Важливим аспектом є також управління людськими ресурсами в умовах мобілізації та забезпечення безпеки державних службовців. Розвиток цифрових технологій стає критично важливим для забезпечення дистанційної роботи та надання послуг в умовах обмеженого доступу до фізичних офісів.

У цьому контексті важливим є аналіз й оцінка виконання показників стратегії реформи публічного управління за 2022–2025 рр., що може надати інформацію про прогрес у впровадженні реформ, зокрема щодо якості адміністративних послуг і розвитку професійної державної служби. Незважаючи на виклики, пов'язані з війною, Україна продовжує впроваджувати демократичні реформи та реформи у сфері верховенства права, що є важливим кроком на шляху до інтеграції з ЄС.

Звіт МВФ про управління публічними інвестиціями в Україні за 2019 р. указує на значну прогалину в ефективності, яка становить близько 32 % [13]. Це означає, що Україна використовує свої публічні інвестиції менш ефективно в порівнянні з іншими країнами, що розвиваються. Основні проблеми включають недостатню координацію та планування, низьку якість проєктів, низьку прозорість і підзвітність політичної та державної влади, відсутність об'єктивної оцінки та моніторингу. Відсутність чіткої координації між різними органами влади й недостатнє стратегічне планування призводять до неефективного використання ресурсів. Багато інвестиційних проєктів не відповідають високим стандартам якості, що знижує їх ефективність і вплив на економіку. Недостатній рівень прозорості та підзвітності в процесі управління публічними інвестиціями сприяє корупції та неефективному використанню коштів. Відсутність систематичного підходу до оцінки та моніторингу інвестиційних проєктів ускладнює виявлення й виправлення проблем на ранніх стадіях.

Рекомендації МВФ для покращення ситуації включають упровадження більш ефективних механізмів планування та координації, підвищення стандартів якості проєктів, забезпечення прозорості й підзвітності, а також розробку систем для регулярної оцінки та моніторингу інвестиційних проєктів. Це дасть змогу зменшити прогалину в ефективності й підвищити економічний потенціал країни. Крім того, важливі довіра до уряду та якість управління. У документі зазначається, що важливо покращити рівень довіри між громадянами й урядом, обмежити приватні інтереси в процесі прийняття політичних рішень та посилити громадянські інституції.

Застосування методу кейсів показує, що в межах реформи публічного управління в Україні (2019) проблема недостатньої ефективності управління державними ресурсами може бути розв'язана з допомогою будівництва сильних і відповідальних державних інституцій, запровадження реформ, спрямованих на зміну підходу до структур, процесів та людей в органах виконавчої влади, забезпечення якісних рішень, які відповідають потребам громадян та підтримують сталий соціальний розвиток. Кейс Стратегії реформування публічного управління в Україні (2022–2025) свідчить, що проблема низької якості адміністративних послуг і неефективного управління ресурсами може бути розв'язана з допомогою забезпечення високоякісних послуг і зручних адміністративних процедур для громадян та бізнесу. Розвиток системи ефективних адміністративних послуг, формування професійної й політично нейтральної державної служби, ефективного розроблення та впровадження політики демонструють практичні заходи, спрямовані на покращення управлінських процесів і розвиток державних інституцій в Україні.

Для підвищення ефективності політичного менеджменту ринкових відносин в умовах війни в Україні потрібно впровадити кілька ключових заходів. Передусім, важливо посилити стратегічне планування. Це означає розробку та впровадження чітких довгострокових стратегій управління ресурсами, які враховують економічні, соціальні й екологічні аспекти. Використання даних для аналізу та прогнозування потреб у ресурсах дасть змогу більш ефективно розподіляти ресурси в умовах війни.

Підвищення ефективності та прозорості управлінських процесів є наступним важливим кроком. Проведення реформ, спрямованих на підвищення ефективності управлінських процесів, і впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для автоматизації процесів управління людськими ресурсами допоможуть досягти цієї мети.

Забезпечення відповідальності та підзвітності органів виконавчої влади перед громадянами є ще одним важливим аспектом. Створення механізмів для забезпечення підзвітності та впровадження системи оцінки ефективності управління ресурсами дасть змогу контролювати та покращувати управлінські процеси.

Розвиток професійної державної служби також є критично важливим. Формування системи професійного розвитку, яка відповідає потребам державної служби, забезпечення належних умов праці та конкурентної системи оплати праці для державних службовців сприятимуть підвищенню ефективності державного управління.

Удосконалення процедур надання адміністративних послуг є ще одним важливим кроком. Забезпечення доступності та якості адміністративних послуг для громадян і бізнесу, а також розвиток електронного урядування для спрощення взаємодії громадян із державними органами допоможуть досягти цієї мети.

Особливості в умовах війни додають додаткові виклики до реалізації цих заходів. Військові дії створюють значні перешкоди для нормального функціонування державних інституцій, що вимагає адаптації управлінських процесів до умов кризи. Це включає забезпечення безперервності надання адміністративних послуг, підтримку економічної стабільності та соціального захисту населення, а також координацію з міжнародними партнерами для отримання гуманітарної й фінансової допомоги. Важливим аспектом є також управління людськими ресурсами в умовах мобілізації та забезпечення безпеки державних службовців. Розвиток цифрових технологій стає критично важливим для забезпечення дистанційної роботи й надання послуг в умовах обмеженого доступу до фізичних офісів.

У цьому контексті важливі аналіз та оцінка виконання показників стратегії реформи публічного управління за 2022–2025 рр., що може

надати інформацію про прогрес у впровадженні реформ, зокрема щодо якості адміністративних послуг і розвитку професійної державної служби. Незважаючи на виклики, пов'язані з війною, Україна продовжує впроваджувати демократичні реформи та реформи у сфері верховенства права, що є важливим кроком на шляху до інтеграції з ЄС.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Політичний менеджмент є ключовим елементом у формуванні ефективних стратегій управління державними ресурсами, особливо в умовах війни. Інтегрований підхід до управління, що включає стратегічне планування, координацію політики, управління людськими ресурсами, підзвітність, надання адміністративних послуг та електронне урядування є необхідними для підвищення ефективності державного управління. Прозорість і відкритість у процесах прийняття рішень, а також активне залучення громадськості та зацікавлених сторін, сприяють підвищенню довіри до державних інституцій. Регулярний моніторинг та оцінка впроваджених стратегій і політик дають змогу вчасно корегувати дії та адаптуватися до змінюваних умов.

Подальші дослідження можуть зосередитися на аналізі впливу війни на ефективність політичного менеджменту та управління державними ресурсами й розробці нових моделей інтегрованого управління, що враховують специфіку воєнних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах війни та післявоєнної відбудови України: матеріали доп. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 571 с.

2. Копчак, Ю., Матвеев, М., & Пугачов, В. (2023). Трансформація сучасного менеджменту в умовах війни. *Економіка та суспільство*, (51). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-24>

3. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації. Постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2022 р. № 187. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zabezpechennya-zahistu-nacionalnih-interesiv-za-majbutnimi-pozovami-derzhavi-ukrayina-u-zvyazku-z-vijskovoyu-agresiyeyu-rosijskoyi-federaciyi-187>

4. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня

2022 р. № 1178. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zat-verdzhennia-osoblyvostei-zdiiso-skasuvann-a1178>

5. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 142-р. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249797370>

6. Програма України, підтримана в рамках Механізму розширеного фінансування (Extended Fund Facility – EFF). Міжнародний валютний фонд. URL: <https://www.imf.org/uk/News/Articles/2023/03/31/pr23101-ukraine-imf-executive-board-approves-usd-billion-new-eff-part-of-overall-support-package>

7. Ревенко, В. С. (2018). Політичний менеджмент в сучасній Україні. *Вісник Вінницького національного технічного університету*, № 3, с. 45–52. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10414/226.pdf>.

8. Стратегічна інвестиційна рада схвалила Єдиний проектний портфель здійснення публічних інвестицій. Новини та Анонси. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/strategichna_investitsiina_rada_skhvalila_iedinii_proiektinii_portfel_zdiisnennia_publichnikh_investitsii-4790

9. Україна передала Європейській Комісії перший Звіт в межах Пакета розширення ЄС 2024 року. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/ukrayina-peredala-yevropejskij-komisiyi-pershyj-zvit-v-mezhah-paketa-rozshyrennya-yes-2024-roku>

10. Уряд схвалив Дорожню карту реформування управління публічними інвестиціями. Новини. Урядовий портал Кабінету Міністрів України. Міністерство фінансів України, опубліковано 25 грудня 2023 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-skhvalyv-dorozhniu-kartu-reformuvannia-upravlinnia-publichnyumu-investytsiiamy>

11. Уряд схвалив Стратегію реформування державного управління України до 2025 року. Служба Міністра Кабінету Міністрів України, опубліковано 21 липня 2021 року. Урядовий портал Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-strategiyu-reformuvannya-derzhavnogo-upravlinnya-ukrayini-do-2025-roku>

12. Sheldrake, J. (2019). *Modern Political Management: Concepts and Practices. Political Studies Review*, vol. 18, pp. 56–63.

13. Ukraine report. Європейська Комісія. SWD (2023) 699. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/22506-SWD_2023_699-Ukraine-report_ENG-UKR.pdf

14. Wilson, G. (2017). *Political Management in Democratic Societies. Journal of Political Science*, vol. 15, pp. 34–42.

REFERENCES

1. Aktualni problemy menedzhmentu ta publichnogo upravlinnia v umovakh viiny ta pisliavoiennoi vidbudovy Ukrainy: materialy dop. Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu [Current Issues in Management and Public Administration in the Conditions of War and Post-War Reconstruction of Ukraine: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation] (2022). Ternopil: ZUNU.

2. Kopchak, Yu., Matveyev, M., & Pugachov, V. (2023). *Transformatsiia suchasnoho menedzhmentu v umovakh viiny [Transformation of Modern Management in Wartime]. Ekonomika ta suspilstvo*, (51).

3. Pro zabezpechennia zakhystu natsionalnykh interesiv za maibutnimy pozovamy derzhavy Ukraina u zviazku z viiskovoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii [On ensuring the protection of national interests in future claims of the state of Ukraine in connection with the

military aggression of the Russian Federation] (2023). *Kabinet Ministriv Ukrainy – Cabinet of Ministers of Ukraine*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zabezpechennya-zahistu-nacionalnih-interesiv-za-majbutnimi-pozovami-derzhavi-ukrayina-u-zvyazku-z-vijskovoyu-agresiyeyu-rosijskoyi-federaciyi-187> (in Ukrainian).

4. Pro zatverdzhennia osoblyvostei zdiisnennia publichnykh zakupivel tovariv, robit i posluh dlia zamovnykiv, peredbachenykh Zakonom Ukrainy «Pro publichni zakupivli», na period dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu v Ukraini ta protyahom 90 dnev z dnia yoho pryypynennia abo skasuvannia [On approval of the peculiarities of public procurement of goods, works and services for customers provided by the Law of Ukraine «On Public Procurement» during the period of martial law in Ukraine and within 90 days from the date of its termination or cancellation] (2023). *Kabinet Ministriv Ukrainy – Cabinet of Ministers of Ukraine*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-osoblyvostei-zdiiso-skasuvann-a1178> (in Ukrainian).

5. Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na 2017–2020 roky. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 liutoho 2017 r. № 142-r [On approval of the Strategy for reforming the public finance management system for 2017–2020. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 8, 2017, No. 142-r]. *Kabinet Ministriv Ukrainy – Cabinet of Ministers of Ukraine* (2017). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249797370> (in Ukrainian).

6. Prohrama Ukrainy, pidtrymana v ramkakh Mekhanizmu rozshyrenoho finansuvannia (Extended Fund Facility – EFF) [Ukraine’s program supported under the Extended Fund Facility (EFF)] (2023). *Mizhnarodnyi valiutnyi fond*. Retrieved from: <https://www.imf.org/uk/News/Articles/2023/03/31/pr23101-ukraine-imf-executive-board-approves-usd-billion-new-eff-part-of-overall-support-package> (in Ukrainian).

7. Revenko, V. S. (2018). Politychnyi menedzhment v suchasni Ukraini [Political management in modern Ukraine]. *Visnyk Vinnytskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu – Bulletin of Vinnytsia National Technical University*, (3), 45–52. Retrieved from: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10414/226.pdf> (in Ukrainian).

8. S tratehichna investytsiina rada skhvalyla Yedynyi proiektnyi portfel zdiisnennia publichnykh investytsii [The Strategic Investment Council approved the Unified Project Portfolio for Public Investment Implementation] (2024). *Ministerstvo finansiv Ukrainy*. Retrieved from: https://mof.gov.ua/uk/news/stratehichna_investytsiina_rada_skhvalila_iedynii_proiektnyi_portfel_zdiisnennia_publichnykh_investytsii-4790 (in Ukrainian).

9. Ukraina peredala Yevropeiskii Komisii pershyi Zvit v mezhakh Paketa rozshyrennia YeS 2024 roku [Ukraine submitted the first Report to the European Commission within the framework of the EU Enlargement Package 2024] (2024). *Kabinet Ministriv Ukrainy – Cabinet of Ministers of Ukraine*. Retrieved from: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/ukrayina-peredala-yevropejskij-komisiyi-pershyj-zvit-v-mezhah-paketa-rozshyrennya-yes-2024-roku> (in Ukrainian).

10. Uriad skhvalyv Dorozhniu kartu reformuvannia upravlinnia publichnyimi investytsiiami [The government approved the Roadmap for reforming public investment management] (2024). *Kabinet Ministriv Ukrainy – Cabinet of Ministers of Ukraine*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-skhvalyv-dorozhniu-kartu-reformuvannia-upravlinnia-publichnyimi-investytsiiami> (in Ukrainian).

11. Uriad skhvalyv Stratehiiu reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy do 2025 roku [The government approved the Strategy for reforming public administration of Ukraine until 2025] (2023). *Kabinet Ministriv Ukrainy*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/>

news/uryad-zatverdiv-strategiyu-reformuvannya-derzhavnogo-upravlinnya-ukrayini-do-2025-roku (in Ukrainian).

12. Sheldrake, J. (2019). Modern political management: Concepts and practices. *Political Studies Review*, 18, 56–63 (in English).

13. Yevropeiska Komisiia. (2023). SWD (2023) 699: Ukraine report. Retrieved from: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/22506-SWD_2023_699-Ukraine-report_ENG-UKR.pdf (in Ukrainian).

14. Wilson, G. (2017). Political management in democratic societies. *Journal of Political Science*, 15, 34–42 (in English).

Матеріал надійшов до редакції 18.09.2024 р.

УДК 327:796.093]:338.48-52

Сергій Кулик,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин та регіональних студій,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Kulyk.Serhij@vnu.edu.ua,

ORCID ID: 0000-0001-7520-7426;

Роман Тарадюк,

аспірант спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

taradiuk.roman@vnu.edu.ua,

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-217-245

СПОРТИВНО-ПОЛІТИЧНИЙ ТУРИЗМ ВИДАТНИХ СПОРТСМЕНІВ ПО КРАЇНАХ СВІТУ (НА ПРИКЛАДІ ПОЇЗДОК ФУТБОЛІСТА Д. МАРАДОНИ Й БОКСЕРА М. ТАЙСОНА)¹

Відомі особи (митці, спортсмени, співаки) часто відвідують із приватними візитами держави світу на запрошення глав цих держав. Для означення таких поїздок із метою публічної підтримки державних лідерів, їхнього

¹Дослідження виконано в межах Модуля Жана Моне «EU Counteraction to FIMI» (№101172342 ERASMUS-JMO-2024-MODULE). This study was conducted in the framework of the Jean Monnet Module «EU Counteraction to FIMI» (№101172342 ERASMUS-JMO-2024-MODULE).

політичного курсу, участі в політичних акціях і заходах автори статті пропонують використовувати новий термін «спортивно-політичний туризм». На основі контактів і зустрічей відомого футболіста Д. Марадони з головою Державної Ради Куби, президентами Венесуели, Нікарагуа, росії, Чечні, а також боксера М. Тайсона з президентами Чечні та іншими відомими російськими політиками проаналізовано особливості спортивно-політичного туризму. Спираючись на різні методи дослідження (біхевіористський, компаративістський, структурно-функціональний) і класифікації туризму, ми стверджуємо, що спортивно-політичний туризм – це елітний непостійний індивідуальний міжнародний туризм осіб середнього віку. Також це самодіяльний короткостроковий туризм із комбінованою метою (спортивною й політичною). Водночас спортивно-політичний туризм обумовлений політичними інтересами приймаючої сторони. Поїздки цих спортсменів відбувались із нагоди проведення певних спортивних подій і заходів, або (і) публічної підтримки глав держав під час проведення ними передвиборчих кампаній, напередодні дня голосування. Глави держав також залучали спортсменів до участі в проведенні політичних акцій під час роботи міжнародних конференцій. Отже, спортивно-політичний туризм впливає на внутрішню й зовнішню політику країн світу. На підставі поведінки, висловлювань спортивно-політичних туристів у статті також проведено SWOT-аналіз спортивно-політичного туризму.

Ключові слова: виборчі кампанії, референдум, політичні акції, виступи, відомі спортсмени, футбольні матчі, подієвий і політичний туризм, недемократичні політичні режими.

Serhii Kulyk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0001-7520-7426;

Roman Taradiuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University

**SPORTS AND POLITICAL TOURISM OF PROMINENT
ATHLETES AROUND THE COUNTRIES OF THE WORLD
(FOR THE EXAMPLE OF TRIPS OF FOOTBALLER
D. MARADONA AND BOXER M. TYSON)**

Famous people (artists, singers, athletes) often pay private visits to countries around the world at the invitation of their heads of state. The authors of the article

propose to use the new term “sports and political tourism” to describe such trips with the aim of public support of state leaders, their political course, participation in political actions and events. On the basis of contacts and meetings of the famous footballer D. Maradona with the head of the State Council of Cuba, the presidents of Venezuela, Nicaragua, Russia, Chechnya, and boxer M. Tyson with the presidents of Chechnya and other well-known Russian politicians, the features of sports and political tourism are analyzed. Based on various research methods (behaviorist, comparative, structural-functional) and tourism classifications, we argue that sports and political tourism is an elite non-permanent individual international tourism of middle-aged people. It is also amateur short-term tourism with a combined purpose (sports and political). At the same time, sports and political tourism is driven by the political interests of the host country. These are trips by athletes on the occasion of certain sporting events and activities, and/or public support for heads of state during their election campaigns, on the eve of election day. Heads of state have also engaged athletes to participate in political actions during international conferences. Thus, sports and political tourism influences the domestic and foreign policies of countries around the world. Based on the behavior and statements of sports and political tourists, the authors of the article also conducted a SWOT analysis of sports and political tourism.

Key words: election campaigns, referendum, political actions, speeches, famous athletes, football matches, event and political tourism, non-democratic political regimes.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. У суспільно-політичних умовах сучасного світу постійно виникають нові види й форми туристичної активності, тому класифікацію видів туризму постійно доповнюють і вдосконалюють. Відомі особи (митці, спортсмени, співаки) часто здійснюють приватні поїздки до інших країн на запрошення глав держав. Мета цих поїздок різна. Ми виокремили лише ті з них, що здійснені з метою публічної підтримки державних лідерів, їхнього політичного курсу, участі в політичних акціях і заходах. Тобто тут простежуємо поєднання туризму, спорту й політики. Традиційні види туризму – подієвий і спортивний – не точно відображають зміст та особливості такого виду туризму. Тому пропонується використовувати нове поняття – «спортивно-політичний туризм».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд й аналіз наукових робіт на тему спортивно-політичного туризму дає підстави стверджувати, що в Україні відсутні фундаментальні дослідження з цієї проблематики. Це робить актуальним подальший розвиток теоретичних основ та розширення

емпіричних досліджень спортивно-політичного туризму. Наявність російських джерел зумовлена тим, що обрані нами для дослідження спортсмени неодноразово здійснювали свої поїздки до РФ, а також у країни, дружні до неї, як-от: Боліварінська Республіка Венесуела, Республіка Куба, Республіка Нікарагуа. Відповідно, ці поїздки широко висвітлювали російські офіційні й спортивні джерела.

Мета дослідження – довести гіпотезу, що приватні поїздки колишніх професійних спортсменів, «зірок» спорту до різних країн світу, їх зустрічі та спілкування з представниками влади, участь у різноманітних політичних акціях на їх підтримку – це різновид туризму, а саме спортивно-політичний туризм. Завдання дослідження – 1) дати визначення поняття «спортивно-політичний туризм» та охарактеризувати його особливості; 2) довести, що спортивно-політичний туризм обумовлений політичними інтересами приймаючої сторони; 3) простежити вплив спортивно-політичних туристів на внутрішню й зовнішню політику країн світу.

Методика дослідження. Ми проаналізували спортивно-політичний туризм із погляду поєднання «звичайного» туризму, спорту та політики. Для доведення гіпотези дослідження ми обрали закордонні поїздки до різних країн світу двох видатних спортсменів сучасності – Д. Марадони і М. Тайсона. Під час них вони публічно демонстрували свою підтримку лідерам цих країн, їхнього політичного курсу, брали участь у політичних акціях – мітингах, маршах протесту, пресконференціях і виступали на них. Важливо зазначити, що ці спортсмени ніколи раніше не були громадянами цих країн, не були знайомі з главами держав, а країни відвідали на їхнє особисте запрошення. Вибір саме цих спортсменів зумовлений тим, що Дієго Армандо Марадона (1960–2020 рр.) і Майк Тайсон (нар. 1966 р.) – це видатні спортсмени сучасності, люди-легенди своєї епохи, публічні особи, харизматичні й неординарні особистості, наділені артистизмом. Вони мали свій погляд на спорт і політику, певні політичні переконання. Вони обоє:

- вихідці із соціальних низів, криміналізованого середовища;
- досягли успіхів та світового визнання у своїх видах спорту. М. Тайсон – американський боксер, абсолютний чемпіон світу у надважкій вазі серед професіоналів за різними версіями (із 1986 р. до 1990 р.), двічі внесений до Книги Рекордів Гіннеса (за найбільшу кількість найшвидших нокаутів і за те, що став наймолодшим чемпіоном світу у важкій вазі), Д. Марадона – аргентинський футболіст, чемпіон світу 1986 р., володар численних титулів у національних чемпіонатах, один із найкращих футболістів ХХ ст.;
- улюбленці глядацької аудиторії, мають фан-клуби по всьому світі;
- за свою спортивну професійну кар'єру стали мільйонерами, однак утратили все й оголосили себе банкрутами;

– вели яскраве світське життя, їх запам'ятали за епатажними вчинками та висловлюваннями, скандалами й сумнівною славою. Найбільшою перевагою Д. Марадони та М. Тайсона був їхній імідж. Це підтверджують слова М. Тайсона: «Рука Бога, Марадона. У 1986 р. ми обидва стали чемпіонами, і нас часто порівнювали. Він був одним із моїх героїв і моїм другом. Я дуже його поважав» [1].

Автори використали психологічний метод дослідження для вивчення особливостей дружніх контактів, спілкування між главами держав і представниками спортивно-політичного туризму, їхньої поведінки під час приватних та публічних виступів, опису зовнішнього вигляду. Порівняльний метод дав змогу порівняти поведінку, висловлювання представників спортивно-політичного туризму в різні роки й у різних суспільно-політичних ситуаціях. На підставі поведінки, висловлювань спортивно-політичних туристів ми провели SWOT-аналіз спортивно-політичного туризму, тобто в комплексі оцінили сильні та слабкі його сторони компанії, можливості й загрози, що впливають на них. Для конкретизації поняття «спортивно-політичний туризм» ми застосували структурно-функціональний підхід, тобто вивчення функціональних зв'язків, взаємодію й функціональне призначення його елементів.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття «спортивно-політичний туризм» значно ширше за просте поєднання (комбінацію) політичного й спортивного туризму, має іншу форму та зміст. У публікаціях науковців автори натрапляли на таке трактування політичного туризму. Політичний туризм – різновид туризму, основною метою якого є відвідування місцевостей і подій, пов'язаних із політичною діяльністю. М. Кляп та Ф. Шандор політичний туризм поділяють на дипломатичний туризм і туризм, що пов'язаний із політичними подіями й заходами. Дипломатичний туризм – це коли члени парламенту однієї країни їдуть в іншу державу для того, щоб брати участь у парламентських засіданнях; а також туризм, пов'язаний із політичними заходами – особи, що симпатизують політичним напрямам певної партії, їдуть волонтерами або співчуваючими на з'їзд улюбленої партії, мітинги, демонстрації, акції підтримки [2]. Феноменом «політичного туризму» фахівці називають відвідування європейцями Європейського парламенту в Брюсселі та Страсбурзі. На думку віцепрезидентки Європарламенту І. Дюран, інтерес громадян країн ЄС вищого законодавчого органу ЄС

пояснюють тим, що ця установа ухвалює рішення від їхнього імені й вони стосуються їхнього повсякдення. Саме тому «візити до цієї установи можна вважати інтелектуальним туризмом, бо саме так люди вчаться бути свідомими громадянами». Тому на рівні ЄС уже визнають необхідність створення такої окремої організації, як «Федерація політичного туризму» [3]. Популярними серед туристів є відвідування будівлі конгресу США та Білого дому у Вашингтоні, кремля в росії, рейхстагу в Берліні, парламенту в Будапешті.

Політичний туризм як вид туризму й туристичний бізнес. Закордонні туристичні оператори активно розвивають цей вид туризму. У програмі таких турів – мандрівки важливими політичними місцями, спілкування з депутатами, дипломатами, безпосередня участь у подіях, які активно висвітлюють ЗМІ. Це досить екстремальний вид туризму, бо дає змогу туристам брати участь у суспільному житті країни перебування, відчуті себе її громадянами. Так, деякі компанії пропонують охочим відвідати неспокійні регіони світу. Туристів відправляють лише в перевірені зони без відкритих воєнних конфліктів, наприклад, у КНДР, фавели Бразилії. Групи формують із 8–10 осіб, які пересуваються країною в супроводі місцевого гіда. Близький за змістом до наведеного вище є політичний туризм у тоталітарних (закритих) суспільствах. Його особливості – це відвідування туристами пам'ятних місць, монументів, музеїв, географічних і пам'ятних місць – місць перебування й революційної діяльності державних діячів. Так, у КНДР усі туристи зобов'язані відвідати місце Революції «трьох Кімів».

Окремі автори вважають подорож із метою участі в різноманітних громадських заходах (мітингах, демонстраціях, маршах) різновидом соціального туризму [4, с. 149]. Політичний туризм також розглядають як вид (процес) політичної діяльності представників органів законодавчої влади. Тобто перехід депутатів із партійних фракцій, за списками яких вони обрані до парламенту, до інших фракцій, партій. Цей «політичний туризм» пов'язаний із корупційними ризиками й широко розвинутий у парламентських партіях у країнах політичного транзиту – Центрально-Східної Європи. Також під політичним туризмом розуміють неуспішні візити, зустрічі глав держав, політиків із лідерами інших країн світу. Так, напередодні візиту до США у 2021 р. Президент України В. Зеленський заявив: «Ми активно готуємось до мого візиту у Вашингтон, який повинен бути змістовним. Це – не туризм! Повинен бути максимально наповнений і, що найголовніше, – максимально результативним». До цього виду туризму відносять поїздки депутатів зі складу депутатських груп із

зв'язків із зарубіжними країнами. Роботу в групах із міжпарламентських зв'язків використовують не з метою встановлення політичних контактів, а як привід для подорожі за кордон. За словами голови Комітету виборців України О. Кошеля, в Україні «в переліку найпопулярніших напрямків були не лише сталі парламентські демократії, але й досить екзотичні країни на кшталт Монако, ОАЕ, Японії, Куби чи Сінгапуру», а «практична цінність від здійснення таких візитів часто є досить сумнівною» [5].

Суспільно-політичні умови України зумовили ще один різновид політичного туризму – це коли виборців з одного округу погрозами й тиском змушують зареєструватися в іншому окрузі задля того, щоб вони приїхали та проголосували за потрібного кандидата [6]. В умовах триваючої російсько-української війни політичним туризмом називають приїзд народних депутатів, чиновників на фортифікаційні споруди, у зону бойових дій із метою особистого PR [7]. Політичним туризмом називають візити політиків, парламентарів до невизнаних країн, анексованих територій. Саме так речник МЗС України Є. Перебийніс назвав візит неофіційних осіб Японії до Криму (2015 р.) і зазначив, що українська сторона «залишає за собою право вжити більш жорсткі заходи у випадку порушення такими політичними туристами українського законодавства» [8].

У нашому випадку означення «спортивний» у понятті спортивно-політичний туризм указує на об'єкт(ів), учасника(ків) цього виду туризму й одну з можливих сфер діяльності – туристичну поїздку з метою перегляду спортивної події, проведення тренувань або участі в змаганнях, спортивних заходах, подіях [9]. Вважаємо, що спортивно-політичний туризм має дещо спільне з подієвим туризмом.

Подієвий туризм – це подорож до місця, де відбувається подія чи явище. Велике значення має постійність і періодичність проведення заходів. Серед подієвих ресурсів за тематикою виокремимо спортивні – спортивні змагання (Літні й Зимові Олімпійські ігри, чемпіонати світу і Європи з футболу й інших видів спорту, спартакіади); ралі, перегони та регати (перегони Формули-1, міжнародні автоперегони, напр. Париж – Дакар, регати: Vendee Globe, Volvo Ocean Race), спортивні фестивалі («Лижний фестиваль» (Норвегія), «Перегони човнів» (Велика Британія) [10]. Водночас спортивно-політичні туристи не є «особами, які тимчасово й добровільно змінили місце проживання на термін більше, ніж 24 години з будь-якою метою, крім діяльності, котру оплачують у місці тимчасового проживання» [11, с. 11]. Зазвичай, перебування таких спортсменів-туристів оплачує приймаюча сторона. При цьому спортивно-політичний туризм охоплює значно ширший перелік проблем, ніж спортивний,

подієвий туризм у їх традиційному трактуванні – спортивні походи різної категорії складності, відпочинок, катання на спортивних засобах, туризм серед фанатів і вболівальників. Проведення певної масової й видовищної спортивної події сприяє розвитку внутрішнього туризму, адже тисячі людей хочуть побачити відомого спортсмена, тому їдуть до місця його перебування. Специфікою спортивно-політичного туризму є те, що об'єктами туристичного інтересу є не лише видовищні, спортивні заходи, а й заходи суспільно-політичного характеру. Узагальнюючи це, автор пропонує таке визначення: спортивно-політичний туризм – це особливий спортивно-подієвий вид туризму, пов'язаний з індивідуальними поїздками (переважно за винагороду) видатних спортсменів до країн світу на запрошення глав держав із метою публічного висловлення та демонстрації спортсменами їм особистої підтримки або їх політичному курсу.

Простежимо особливості спортивно-політичного туризму Д. Марадони в країни світу. Відразу помітна чітка регіональність його поїздок, а саме до країн Латинської Америки. Спільний менталітет, історичне минуле, мова, релігія, походження – усе це вдало доповнювало спортивний авторитет ексфутболіста, робило його «своїм» в очах більшості населення регіону.

Так, у 1987 р. Ф. Кастро запросив Д. Марадону відвідати Республіку Кубу (Гавану) у статусі чемпіона світу 1986 р. з футболу після перемоги у фінальному матчі над збірною Англії, у якому він забив два голи. Після цього відбулося щонайменше десять приватних поїздок Д. Марадони на Кубу з метою спілкування з Фіделем; відпочинку; тривалого лікування (2000 р.), відвідування президента Боліваріанської Республіки Венесуели (БРВ) У. Чавеса, який лікувався на Кубі. У листопаді 2005 р. в Гавані Д. Марадона брав інтерв'ю у Ф. Кастро для своєї телепередачі «La Noche del 10» на аргентинському телебаченні. Інтерв'ю тривало майже п'ять годин. У грудні 2016 р. він брав участь у дев'ятиденній жалобі на Кубі з приводу смерті Ф. Кастро. 4 грудня Д. Марадона був одним із небагатьох присутніх разом із найближчими членами сім'ї Фіделя на кладовищі Святої Іфігенії у Сантьяго-де-Куба. Тоді Р. Кастро помістив капсулу з прахом брата у великий камінь-надгробок [12].

19–20 серпня 2007 р. у Каракасі (Венесуела) Д. Марадона брав участь у телевізійній програмі У. Чавеса «Алло, президент!». У прямому етері Д. Марадона запевнив, що вірить у Чавеса, бо «боротьба Фіделя й боротьба Чавеса – праведна справа», «ненавидить усе, що пов'язано зі США, ненавидить цю країну всіма силами», а «все, що робить Фідель,

все, що робить Чавес, для мене – краще, що можна зробити». Назвав себе чавістом [13].

У заходах, приурочених до святкування десятирічного ювілею Боліваріанської революції (січень 2009 р., Каракас) виступив на мітингу на підтримку У. Чавеса на конституційному референдумі. Д. Марadona був одягнений у червону майку активіста з написом: «Так! За Чавеса й спорт». Д. Марadona був переконаний, що «виграє Чавес, я не сумніваюсь. Думаю, справа вже зроблена, і Чавес не може програти. Чавес – це народ і союз усієї Латинської Америки». Наголосив, що якби міг проголосувати на референдумі (на референдум, який мав відбутися 15 лютого, виносили питання щодо скасування обмежень на переобрання термінів президента – автори), то обов'язково би поставив галочку в графі «так». На пресконференції ексфутболіст зізнався в тому, що «безумно радий» перемозі президента Болівії Е. Моралеса на референдумі з нагоди прийняття нової конституції. «Я надіслав Ево лист, бо він відмінно виступив, переміг усіх тих, хто не хотів, щоб він захищав свій народ». Чавес – це «жива історія», тому «у всьому, що відбувається в Південній Америці, я збираюсь стояти спина в спину з людьми, котрі захищають народ. Саме тому я дружу з Чавесом і Ево» [14].

Д. Марadona підтримав У. Чавеса у боротьбі з опозицією напередодні виборів до місцевих і федеральних органів влади – 26 вересня 2010 р. 22 липня, під час пресконференції в президентському палаці У. Чавес у присутності Д. Марадони заявив про розрив усіх відносин із Республікою Колумбією й приведення військових частин Венесуели, поблизу кордону з нею в максимальну готовність. Він звинуватив у цьому президента та владу Колумбії, які стверджували, що Венесуела, надає військову підтримку ультралівим повстанцям – FARC і ELN, та США, які використовують Колумбію, аби підірвати зусилля Венесуели направлені на регіональну інтеграцію [15]. Д. Марadona зазначив, що для нього «велика честь бути поруч із президентом, який бореться за людей, країну і свої ідеали. Я буду поруч із ним до кінця свого життя; завжди слідкую за тим, як він захищає свою позицію. Все це просто фантастика». На це У. Чавес відповів: «Хай живе соціалізм, батьківщина, спорт і хай живе Марadona!» [16].

Після смерті У. Чавеса Д. Марadona підтримував контакти з його наступником. 11 квітня 2013 р. він брав участь у мітингу, який завершував виборчу кампанію Н. Мадуро як кандидата в президенти. Д. Марadona був одягнений у бейсболку в кольорах прапора Венесуели, червону футболку з номером 10 на спині й написами «Крістіна К 2015». Підтекст напису – переобрання у 2015 р. чинної президентки Аргентини К. Кіршнер, яка

підтримувала політику У. Чавеса. На футболці також були написи: «Чавес Коменданте» й «Мадуро в президенти». За день до виборів він разом із Н. Мадуро відвідали могилу У. Чавеса. В інтерв'ю телеканалу «Venezolana de television» Д. Марadona сказав, що «Уго Чавес змінив форму мислення латиноамериканців: раніше ми жили в підпорядкуванні в США, а він довів, що ми можемо йти власним шляхом», і закликав венесуельців «продовжувати боротьбу» й обрати Н. Мадуро [17]. Підтримав Д. Марadona Н. Мадуро напередодні виборів до Конституційної асамблеї (липень 2017 р.). Про це він написав на своїй сторінці у Facebook: «Ми – чавісти до кінця життя. Коли Мадуро накаже, я одягну солдатську форму заради вільної Венесуели, заради боротьби з імперіалізмом і тими, хто хоче забрати наші прапори» [18].

Д. Марadona співпрацював з урядом Боліваріанської Республіки Венесуела з метою доправити продукти харчування для населення цієї країни (22 січня 2020 р.). Про це заявив Н. Мадуро: Д. Марadona цікавився які саме продукти та їх ціною, «допоміг з деякими секретними речами, щоб принести їжу для народу Венесуели». Також він виступив посередником у закупівлі продуктів харчування за кордоном, у той час, коли уряд США заблокував доступ Каракасу до регулярних каналів закупівлі [19].

08 листопада 2017 р. у Каракасі Д. Марadona брав участь у товариському футбольному матчі за участю урядовців і дітей. Н. Мадуро подарував Д. Марадоні фотографію У. Чавеса, сорочку з національним триколом і фланелеву форму збірної Венесуели з футболу з ім'ям футболіста й номером «10». У відповідь Д. Марadona заявив: «Я бачу сильного Ніколаса. Я зустрічався з багатьма людьми, які не хочуть розслабитися. У футболі не важливо, наскільки сильно ти програєш. Навіть, якщо рахунок 3:0, ніколи не розслабляйся й грай за свій народ» [20].

10–13 грудня 2014 р. Д. Марadona ознайомився з проектом «Великого Трансокеанського каналу Нікарагуа». В аеропорту столиці Республіки Нікарагуа його зустріли син президента, заступник мера Манагуа, віцеміністр закордонних справ Нікарагуа й посол Аргентини [21]. Після цього ексфутболіст зустрівся з політичними діячами, а президент Нікарагуа Д. Ортега представив йому «прогрес» у проекті «Великого Трансокеанського каналу». Д. Марadona провів ексклюзивну конференцію для урядових ЗМІ, під час якої назвав себе «другом» Д. Ортеги й «солдатом» сандінізму [22]. 16–21 квітня 2016 р. Д. Марadona на запрошення представників уряду президента Д. Ортеги відвідав Нікарагуа з метою підтримки ним будівництва міжokeанічного каналу.

Проти будівництва каналу виступали місцеві екологічні організації, самоврядні селянські громади, католицька церква, вчені, уряди сусідніх держав [23]. 20 квітня Д. Ортега під час закритої церемонії нагородив Д. Марадону найвищою нагородою Республіки Нікарагуа – орденом «Аугусто Сезара Сандіно» найвищого ступеню «Баталла-де-Сан-Хасінто», який символізує антиімперіалістичну боротьбу Нікарагуа, відзначивши футболіста як «борця, гладіатора за мир і справедливість» [22]. Президент Південної Осетії Е. Кокойти під час візитів у Нікарагуа й Венесуелу (липень 2010 р.) запросив президентів Д. Ортегу та У. Чавеса й Д. Марадону на святкування двадцятої річниці проголошення незалежності «республіки» (20 вересня 2010 р., м. Цхвінвалі) [24].

У травні 2011 р. у Грозному Д. Марадона брав участь у відкритті нової «Ахмат-арени», названого на честь батька Р. Кадірова – Ахмада Кадірова, першого президента Чеченської Республіки. Цей стадіон буде домашньою ареною місцевого ФК «Терек». Д. Марадона був капітаном збірної Світу в товариському футбольному матчі з нагоди відкриття стадіону. Перемогла «збірна Кавказу» (5:2) – команда під особистим керівництвом Р. Кадірова, який вийшов на поле [25].

Улітку 2017 р., приїхавши на Кубок конфедерацій у росію, аргентинець, хоча особисто не зустрівся з президентом рф путіним, назвав того своїм кумиром і сказав, що портрет путіна в його будинку вісить поруч із портретом Ф. Кастро. «Путін – феномен. Після У. Чавеса і Ф. Кастро, він разом із Д. Ортегою й Е. Моралесом представляє так звану вищу лігу. Путін – це людина, котра може принести мир багатьом на цій планеті» [26]. Д. Марадона привітав переобрання на четвертий президентський термін путіна. Президента США Д. Трампа, своєю чергою, Д. Марадона порівняв із героєм коміксів, «коли я бачу його по телевізору, то відразу ж перемикаю канал». Організував поїздку Д. Марадони в росію провладний громадський рух «росія любить футбол» спільно з газетою «Советский спорт». 01 грудня 2017 р. Д. Марадона брав участь у жеребкуванні ігор фінальної частини чемпіонату світу 2018 р. з футболу в москві [27]. Того дня В. Мутко, заступник голови уряду рф з питань спорту, туризму і молодіжної політики, презентував спортсмена путіну. Він сказав, що Д. Марадона завжди добре ставився до росії.

Ще один представник спортивно-політичного туризму – легенда світового боксу в надважкій вазі М. Тайсон. Під час турне країнами Східної Європи (вересень 2005 р.) він понад тиждень перебував у москві. Під час шоу Андрія Малахова «Пусть говорят» у студії М. Тайсон зустрівся з В. Жириновским. Голова Ліберально-демократичної партії

росії запропонував Майку громадянство рф і подарував йому тульського голуба, знаючи про захоплення М. Тайсона птахами [28]. Також він був присутній на презентації форми олімпійської збірної росії–2006, зустрічався з бізнесменами й представниками влади. Під час зустрічі «Залізного Майк» із чеченською делегацією її голова – сенатор від Чечні У. Джабраїл повідомив, що з ним хоче зустрітися перший віцепрем'єр-міністр уряду Чечні Р. Кадиров. Із москви М. Тайсона на приватному літаку доставили в Грозний. 15–16 вересня М. Тайсон перебував у Чеченській Республіці. У м. Гудермес у супроводі прем'єр-міністра уряду Чечні Р. Кадилова й членів уряду він зустрівся з молоддю на стадіоні під час виступу шоу байкерів, які їхали «Маршем миру» «Москва – Грозний – Москва», і проводили «антивоєнну» агітацію. Р. Кадиров називав «Залізного Майка» винятково повним ісламським ім'ям – Малік Абдула Азіз («Слуга Всевишнього і Король») та вручив йому автомат (М. Тайсон прийняв іслам у 1992 р., коли потрапив до в'язниці – автори). За словами боксера, його зустріли «по вищому розряду й навіть представили як мусульманського героя». В автобіографічній книзі він про це згадував так: «Який ще герой, я був просто обдолбаним кокаїністом!». Також відомий ексбоксер брав участь у відкритті «Другого Всеросійського турніру з боксу імені Ахмада Кадирова» – батька Р. Кадирова в спортклубі «Рамзан». Там він виступив із короткою промовою: «Ми по телебаченню тривалий час спостерігали, як йшла несправедлива війна в Чеченській Республіці. Ми в Америці молились, щоб вона закінчилась», – але не адресував свій докір у несправедливій війні нікому конкретно [29]. Він заявив журналістам, що приїхав у Гудермес на запрошення Р. Кадирова з місією миру, для того щоб надати символічну підтримку Чеченській Республіці, продемонструвати, що в цю республіку можна приїжджати. Відвідав мечеть, зустрівся з президентом Чечні Алу Алхановим і керівництвом республіки. Відвідав могилу експрезидента Чечні А. Кадирова. «Я багато чув про Кадиров за його життя. Я ставився до нього з повагою. Я вважав його справжнім борцем за ідеали миру, справедливості та свободи. Я віддаю йому данину як політику, який віддав життя за свій народ, за мир і процвітання у республіці», який «не лише на словах, а й насправді відкрито протистояв тероризму», – заявив М. Тайсон. Зустрівся з батьком покійного Кадирова – Абдулхамідом і його вдовою Аймані Кадировою. У м. Аргун М. Тайсон зустрівся з молоддю. Мета цих спортивних заходів, організованих Р. Кадировим, – показати світу, що в Чечні налагоджують мирне життя [30].

Спортивно-політичний туризм ґрунтується на приватних, дружніх відносинах між «зірками» спорту й політиками. Саме таким виявилось

продовження контактів Д. Марадони з Ф. Кастро, який вплинув на полівіння політичних поглядів експортсмена. Після цього Дієго часто відвідував Кубу, а у 2000 р. Фідель запросив його в клініку Ла Педрера для боротьби з наркозалежністю та проходження реабілітації. Саме Ф. Кастро познайомив зірку світового футболу, який називав його «другим батьком», зі своїм другом – президентом Венесуели У. Чавесом. Товаришував і багато спілкувався Д. Марадона з президентом багатонаціональної держави Болівія Е. Моралесом (2003–2016 рр.). Дружив Д. Марадона й із лідером Лівійської Джамахірії М. Каддафі. на Кубі Д. Марадона відвідував У. Чавеса, коли той лікувався там (липень 2011 р.). Ці політики відреагували на смерть Д. Марадони: Н. Мадуро, президент Венесуели, назвав його «сином Фіделя, братом Уго й Ево та моїм братом», «сином Америки», «другом, братом, гігантом на футбольному полі і поза ним» [31], Е. Моралес, президент Болівії, назвав спортсмена «своїм братом і людиною, яка розуміла простих людей і боролася за них» [32].

Автор виокремив такі характеристики спортивно-політичного туризму з погляду туризму: учасники (сторони); суб'єкти політичного туризму, зазвичай, представники професійного спорту, легенди спорту міжнародного рівня; приймаюча сторона – це глави держав, керівництво профільних міністерств, спортивних федерацій, на запрошення яких приїжджають спортсмени. Такі поїздки також організують відомі бізнесмени, бренди. Це їм потрібно для PR, розкручування свого імені та суспільної діяльності, реклами своєї продукції. Спортивно-політичний туризм – це елітарний туризм.

Географія спортивно-політичного туризму охоплює країни світу із сумнівними недемократичними політичними режимами – переважно країни Латинської Америки, російська федерація, а їхніх лідерів у цивілізованому світі вважають диктаторами. За масштабами охоплення території – це міжнародний туризм. У нашому випадку, спортивно-політичні туристи приїжджають у ті країни, до яких влада держави, громадянами якої вони є, не рекомендує відвідувати або просить утриматися від поїздок. Наприклад, М. Тайсон здійснив переліт із Москви до Грозного, хоча влада США не рекомендувала громадянам країни їхати до Чеченської Республіки.

Джерела фінансування або вартість поїздки в таких випадках – офіційно не розголошують. Це може бути винагорода, бонуси, подарунки (наприклад дорогі годинники). За інформацією ЗМІ, сума починається від сотень тисяч доларів і доходить до мільйонів доларів США. Організатори поїздки відразу оговорюють, що високі гонорари «зірок» – це не кошти

державного бюджету. Так, зі слів колишнього чемпіона світу в середній вазі, за версією IBF, росіянина Р. Кармазіна, під час поїздок у турне у 2005 р. М. Тайсону «недурно платили за те, що їздить містами. За візит в Грозний, за чутками, отримав 300 тис. дол. США. 150 тис. дали за те, щоб заїхав у Київ. Один бізнесмен вручив 50 тис., щоб Майк заглянув на день народження до дочки одного з московських бізнесменів» [33]. Відомий боксер М. Тайсон за візит у Гудермес у 2005 р. на запрошення Р. Кадірова, за інформацією агентства «Caucasustimes.com», отримав 2 млн дол. США [34]. Пізніше він про це він написав: «Я не міг відмовитися від тих грошей, що вони пропонували» [35]. Поїздки Д. Марадони до Чечні оплатив чеченський бізнесмен і віцепрезидент ФК «Терек» Б. Чагаєв. Додамо, що президент цього футбольного клубу – Р. Кадіров. Як стверджував французький «Canal+», Д. Марадона отримав мільйон євро. Такі приватні винагороди спортсменам доводять, що в цих країнах поширена корупція. Стверджуємо, що запрошення спортивно-політичних туристів економічно невиправданим (прозорим) для бюджету, населення країни перебування.

Мотиви учасників залежать від рівня особистості конкретного спортсмена. Найчастіше – це спілкування з главами держав, урядовцями, представниками влади, публічна демонстрація їхньої підтримки, їх політичного курсу, особливо під час виборчих кампаній, проведення референдумів. У більшості випадків спортивно-політичний туризм ґрунтується на приватних, дружних відносинах між спортсменом та главою держави. Для багатьох відомих спортсменів – громадян США та країн Заходу – перебування в цих недемократичних країнах, зустрічі з першими особами негативно впливають на їхній особистий імідж і суспільне сприйняття на батьківщині, тому кількість учасників спортивно-політичного туризму досить незначна. Серед таких варто згадати американського баскетболіста Д. Родмана із «зіркового» складу «Chicago Bulls», який товаришує з Кім Чен Іном і часто їздить до КНДР; С. Сігала, майстра айкідо (чорний пояс, 7-й дан), відомого своїми проросійськими поглядами, який підтримав анексію Криму рф; Жан-Клода Ван Дамма, майстера бойових мистецтв, який дружив із президентом рф путіним і зустрічався з президентом Чечні Р. Кадіровим; футболіста № 1 Пеле.

Мета поїздки – спортивний туризм, тобто, поїздки з метою участі в спортивних заходах або як глядача різноманітних спортивних змагань. Також метою можуть бути популяризація спорту, який представляє спортивно-політичний турист, у країні та регіоні; розвиток спортивної інфраструктури держави; створення нових туристичних об'єктів. У

більшості випадків справжню мету поїздки визначає глава держави, яку не завжди декларує приймаюча сторона. У випадку перебування М. Тайсона в Чечні ми чітко простежуємо використання його Р. Кадировим для підтримки й пропагування ісламу як релігії.

Декларована мета приїзду «зірок» спорту – це відвідування, відкриття, проведення та участь у спортивних заходах, жеребкуванні. Проте програма їх перебування спланована приймаючою стороною так, що вони обов'язково або «випадково» присутні на політичних акціях. Так, Д. Марадона приїхав у Венесуелу в січні 2009 р. на чемпіонат Юнацької ліги Пд. Америки і «не втримався», щоб не брати участі у мітингу на підтримку до У. Чавеса. А приїзд М. Тайсона у вересні 2005 р. не передбачав його дводенної поїздки до Чечні.

Цільова аудиторія – громадяни в ролі глядачів, уболівальників, які присутні під час виступів спортсменів на площах, мітингах, стадіонах. Вік аудиторії досить широкий – починаючи від підліткового до похилого віку. Політики апелюють до захоплення та інтересів фанатів, уболівальників різного покоління особою видатного спортсмена з політичною метою. Звернемо увагу, що в багатьох країнах вид спорту, який представляють «зірки», не завжди є популярним. Наприклад футбол у Венесуелі, Кубі, Нікарагуа.

Статус і рівень прийому запрошених. «Зірок» спорту зустрічають на VIP-рівні, відмінному від зустрічі глав держав. Приїзд персон такого масштабу – це безпрецедентна подія в суспільному житті країни. Їх приїзд легалізує невиїзного главу держави, її владу, сприяє спокійнішому й м'якшому її сприйняттю в очах світової громадськості. Глави держав у такому випадку перебирають на себе частинку спортивної слави спортсмена, його суспільного визнання. У такому випадку спроби громадян, опозиції виступити проти глави держави сприймають як виступити проти спортсмена і намагання поставити під сумнів його авторитет. Спортсменів за їхньої мовчазної, інколи – усвідомленої згоди перетворюють на своєрідну «візитівку» країни, що покращує іміджеву історію глави держави й країни, збільшує їх упізнаваність.

Частота поїздок, їх періодичність чітко не простежується. Найчастіше таких туристів запрошують під час передвиборчих кампаній: президентських, парламентських; напередодні проведення референдумів, підтримки в боротьбі з опозицією; урочистого відзначення національних і державних свят.

Кількість учасників поїздки: індивідуальний – переважно, це спортсмени (члени їхньої сім'ї, помічники) та або їхні одноклубники, відомі спортсмени (у такому випадку – груповий).

Тривалість поїздки, кількість ночівель. Короткостроковий туризм – поїздки тривають щонайменше дві доби, відповідно кількість ночівель – від одної й більше. Програма перебування обов'язково охоплює зустрічі з високопосадовцями країни, відомими політиками, бізнесменами, олігархами; рідше – зустрічі зі спортсменами, спортивними функціонерами або з дітьми, проведення майстер-класів, тренувань для дітей та спортсменів. Також це можуть бути відкриття спортивних змагань, проведення благодійних матчів (футбол), рейтингових боїв (бокс) із виду спорту, який представляє гість.

Програми спортивно-політичних турів ексклюзивні. Спортсмени – політичні туристи відвідують традиційні чи обов'язкові для туристів об'єкти й локації в цих країнах. Залежно від їх зайнятості та включення в політичний процес, програма перебування охоплює від двох діб (якщо йдеться лише про виступи, участь у мітингах) і до декількох діб (святкування державних дат, особистих ювілеїв президентів).

Маршрут поїздки охоплює столицю (дуже часто цим і обмежується), найбільші міста держави і регіону, а також найбільші об'єкти спортивної інфраструктури. Часто спортивно-політичні туристи здійснюють турне країнами континенту (М. Тайсон), або перельоти з однієї країни в іншу (Д. Марadona після Венесуели відвідав Кубу).

Для переміщення під час поїздки зазвичай використовують спеціальні або звичайні авіарейси, автомобілі представників влади.

Ресурсами спортивно-політичного туризму є проведення популярних спортивних міжнародних та внутрішніх змагань (національні, континентальні чи світові Чемпіонати, Кубки, матчі, поєдинки).

Інфраструктурою спортивно-політичного туризму є державні органи влади, що здійснюють підготовку й проведення спортивних івентів, та спортивні споруди (стадіони, спорткомплекси).

Досі відсутня чітка загальноприйнята класифікація туризму, бо складно виокремити чисті форми й види сучасного туризму. Але на основі різних класифікацій туризму [4, с. 147] ми стверджуємо, що спортивно-політичний туризм – це елітний непостійний індивідуальний міжнародний туризм осіб середнього віку. Також це самодіяльний короткостроковий туризм із комбінованою метою (спортивною й політичною).

Спортивно-політичний туризм обумовлений політичними інтересами приймаючої сторони. Представники спортивно-політичного туризму заявляли про свої політичні погляди в себе на батьківщині або висловлювалися про те, що хотіли б «зайнятися політикою». Зазначені нами легенди спорту офіційно не перебували в жодній політичній партії, однак

вони неодноразово декларували свої політичні погляди, висловлювали на підтримку певних політиків. Так, у 2016 і 2020 рр. М. Тайсон підтримав Д. Трампа під час його передвиборчої кампанії. Д. Марadona підтримував дружні відносини з президентами Аргентини К. Менем, схвалював роботу Н. Кіршнера, публічно підтримав кандидата в президенти К. Кіршнер. Тобто ці спортивно-політичні туристи, хай і неусвідомлено, підтримують саме тих політиків, які є об'єктом зацікавлень чи просування лідерів недемократичних політичних режимів. Наприклад, влада РФ була зацікавлена в перемозі на президентських виборах Д. Трампа й утручалась у виборчу кампанію Х. Клінтон, а президентка Аргентини К. Кіршнер підтримувала політику У. Чавеса.

Участь спортивно-політичних туристів у політичних акціях різного рівня. Їх запрошують приїхати в країну в розпал передвиборчих кампаній – президентських, парламентських, проведення референдумів, напередодні дня голосування. При цьому спортсмени перебувають поруч із лідерами держави, на їхньому одязі наявні елементи політичної агітації, вони виступають із промовами, публічно заявляють про свою політичну позицію на багатотисячних мітингах. Це потужні VIP-агітатори. Д. Марadona, наприклад, дотримувався політичної спадковості – підтримував президента БРВ У. Чавеса, згодом його наступника – Н. Мадуро. Участь відомих спортсменів у таких заходах привертає увагу значної частини населення, особливо молоді, тобто збільшує кількість прихильників та електорат політика. Також такі туристи разом із главами цих держав відвідують визначні й пам'ятні місця, пов'язані з життям і діяльністю (похованням) відомих державних діячів – представників недемократичних політичних режимів, спілкуються з представниками ЗМІ, проводять пресконференції.

Спортивно-політичні туристи також беруть участь у політичних акціях під час роботи міжнародних конференцій. Так, 04 листопада 2005 р. у м. Мар-дель-Плата (Аргентина) Д. Марadona разом з президентом Венесуели У. Чавесом і Е. Моралесом, як кандидатом у президенти Болівії, брав участь у 25-тисячній антиімперіалістичній демонстрації під час роботи ІV Саміту народів Америки. Саміт за участі 34 глав держав Західної півкулі, уключаючи президента США Дж. Буша, стосувався проблем безробіття й боротьби з бідністю в країнах Америки. Організатори «Антисаміту» під гаслами «Буш – фашист», «Буш – терорист» виступили проти підписання торговельної угоди між США та Латинською Америкою, мілітаризації континенту, присутності президента США в Аргентині. Д. Марadona брав участь у «народному саміті», замість очільника Куби Ф. Кастро, якого не

запросили на саміт. Під час акції ексфутболіст був одягнений у червону футболку з написом «STOP BUSH» (літеру «S» у слові Bush замінили свастикою) [36].

Візуалізація спортивно-політичними туристами своїх політичних переконань, підкреслено демонстративний вияв ними прихильності до політичних лідерів та їхніх ідей. Обрані нами спортсмени роблять це досить оригінально. Так, у Д. Марадони на тілі було портретне татуювання відомих політиків: Ф. Кастро – на нозі, Че Гевари – на руці, у М. Тайсона: з лівого боку тіла в ділянці ребер – Че Гевари (висловлювання М. Тайсона про нього: «неймовірна особистість, він так багато зробив, пожертвував всім заради користі інших людей») і Мао Цзедуна з підписом «МАО» – на правому плечі (під час відбуття М. Тайсоном ув'язнення та після прочитання праць Мао і усвідомлення ним масштабу його досягнень) [37].

Д. Марадона мав намір зробити ще тату «червоного Уго». Ці два спортсмени є представниками, точніше – декларантами, ідей соціалізму й комунізму, тобто традиційних лівих поглядів, а Д. Марадона – ще антиамериканізму. Татуювання підтверджують складний і суперечливий характер спортсменів. Крім того, спортсмени публічно підтримують певну релігію й уклад суспільного життя. Так, президент Чеченської Республіки Р. Кадіров неодноразово наголошував, що після того, як М. Тайсон прийняв іслам, його [М. Тайсона] постійно переслідували провокації, але зламати його дух і волю не вдалося нікому. Перебуваючи з поїздками в різних країнах світу, Д. Марадона неодноразово заявляв, що хоче залишитися тут жити (отримати громадянство) або очолити їхню національну збірну (наприклад, рф, Венесуели). До речі, представники влади багатьох країни пропонували йому надати громадянство.

Відстоювання й просування спортивно-політичними туристами геополітичних інтересів окремих держав світу. Д. Марадона публічно підтримав ідею «Великого Нікарагуанського міжokeанського каналу» президента Нікарагуа Д. Ортеги. Цей проєкт є приви́дом для геополітичного протистояння між США, КНР і РФ у Латинській Америці. Політично активним був Д. Марадона під час роботи «народного саміту» (IV Саміт народів Америки).

Отже, мета спортивно-політичного туризму насамперед політична – підтримка спортсменами лідерів цих країн, агітація на їхню користь. Це потрібно насамперед лідерам недемократичних держав для підтримки їхнього іміджу, підняття рейтингу, створення образу народного улюбленця. Адже важко уявити, щоб президенти США, канцлери ФРН запрошували чи потребували підтримки таких туристів. По-друге, авторитарні лі-

дери відверто маніпулюють їхньою присутністю й висловлюваннями. Спортивно-професійний авторитет спортсменів накладається на особистий авторитет політика в очах недосвідчених виборців. Звичайні або епізодичні контакти з ними політики, зазвичай, подають як дружбу, що, в принципі, не заперечують самі ж спортсмени. При цьому схвалення спортсменів отримують не лише «друзі», а й усі їхні ідеї та починання (напр. будівництво президентом Нікарагуа Д. Ортегою «Великого Трансокеанського каналу»; скасування обмежень на переобрання термінів президента у Венесуелі). Важливо й те, що глави цих держав (Ф. Кастро, У. Чавес, В. Путін, Р. Кадиров) самі мають високі спортивні досягнення, публічно демонструють свою хорошу фізичну форму, значну увагу приділяють розвитку спорту та спортивної інфраструктури. Вони чітко розуміють значення спорту в зовнішній політиці та міжнародних відносинах, тому, наприклад, їхні країни виступають організаторами чи є місцем проведення масштабних зональних, регіональних, континентальних і світових першостей із багатьох видів спорту. Ці країни та їхні лідери, зазвичай, перебувають під міжнародними санкціями, у дипломатичному вакуумі у зв'язку із своєю внутрішньою й зовнішньою політикою. Тому приїзд відомого туриста створює в населення цієї країни хибне враження про міжнародну легітимність чинного глави держави й чинного політичного режиму. Для створення додаткового політичного ефекту цих туристів глави держав особисто нагороджують найвищими державними нагородами (президент Нікарагуа нагородив Д. Марадону), дарують символічні подарунки (президент Чечні подарував М. Тайсону автомат). У своїх виступах на політичних акціях, організованих спеціально до їхнього приїзду, спортивно-політичні туристи згадують глав держав, які симпатизують приймаючій стороні. Так, Д. Марадона, перебуваючи на Кубі, згадував лідера Венесуели й навпаки; перебуваючи у Венесуелі, підтримував президентку Аргентини. Лідери цих країн знайомлять спортивно-політичних туристів зі своїми «колегами» – главами інших недемократичних держав (Ф. Кастро познайомив Д. Марадону з президентом Венесуели У. Чавесом, а той – із президентами Болівії, Нікарагуа). Отже, спортивно-політичні туристи спілкуються переважно з главами держав із т. зв. «клубу диктаторів», підтримують неформальну коаліцію недемократичних держав. Наприклад, Д. Марадони разом із президентом Венесуели У. Чавесом й Е. Моралесом як кандидатом у президенти Болівії, що брав участь в антиімперіалістичній демонстрації під час роботи IV Саміту народів Америки. Отже, президенти держав, запросивши спортивно-політичних спортсменів до себе, піднімають рівень

їхньої діяльності із національного на регіональний (поїздки Д. Марадони до країн Латинської Америки й РФ) і міжнародний рівень (європейське турне М. Тайсона; на пресконференції У. Чавес у присутності Д. Марадони заявив про розрив усіх відносин із Колумбією). Інколи «зірки» спорту зізнавались у тому, що під час спілкування з державними лідерами вони перебували в стані алкогольного сп'яніння й не дуже все пам'ятають, як це було у випадку перебування М. Тайсона в Москві.

Важливою також є медійна складова частина спортивно-політичного туризму. Якщо на це є згода керівництва держави, то приїзд і перебування «зірок» спорту викликає потужний резонанс у місцевих і регіональних ЗМК, соціальних мережах. Про VIP-осіб інформують на перших сторінках масмедіа, офіційних сайтах президентів, при цьому особливо багато розміщують фотографій. При цьому провладні ЗМІ змагаються в оригінальності подання матеріалу про матчі з участю «зірок». Наприклад, про поразку збірної світу проти збірної Кавказу з футболу російські ЗМІ написали «Марadona пал при Грозном и Кадырове» [38]. Згодом ці поїздки спортсмени й політики стали описувати у своїх книгах, інтерв'ю, спогадах. Спортсмени також пропагують ідейну спадщину цих політиків. Це відбувається в різний спосіб: згадки про їхні зустрічі, бесіди, виступи, праці, спільне проведення часу; нанесення та показ татуювань на власному тілі, спільні фото, рекламно-сувенірна продукція (подарунки, футболки, бейсболки, плакати, пакети). Спортивно-політичним туризмом автор також вважає приїзд «зірок» спорту на поховання політиків, ушанування їхньої пам'яті. Спортивно-політичні туристи створюють інформаційний привід для згадок про лідерів держав, тексти їхніх праць і діяльність, у таких спосіб популяризуючи їх. Таким чином, спортивно-політичні туристи мають певний вплив на внутрішню й зовнішню політику країн світу, а їхня підтримка ситуативно особливо потрібна політикам у важливі й вирішальні моменти їхньої політичної діяльності.

Спортивно-політичний туризм впливає на формування політичної культури громадян у розумінні суспільних уявлень про цінності, переконання, норми поведінки, що зумовлюють політичну діяльність. Тобто в закритих суспільствах політичні лідери формують політичну культуру громадян, використовуючи популярність спортсмена, наділяючи його висловлювання, вчинки ідеологічно правильним, тобто, важливим для них, змістом.

Інші цільові установки спортивно-політичного туризму теж важливі: спортивна (пропаганда спорту та спортивних досягнень), пізнавальна (знайомство з новими країнами й культурами), виховна (спортсмени

SWOT-аналіз діяльності представників спортивно-політичного туризму (СПТ) у недемократичних суспільствах*

Переваги	Недоліки
Харизматичний та відомий спортсмен	Кримінальне минуле, проблеми з дотриманням законів
Стабільний попит на представників СПТ із боку недемократичних політичних режимів	Не приносить прибутків державі
Відсутні або нечисленні конкуренти	
Не потребує капіталовкладень	
Легітимізація політично-суспільного устрою держави перебування	Відсутність нормативно-правової бази
Забезпечує підтримку політичної влади та уряду в умовах політичних криз	
Численна цільова електоральна аудиторія	Обмежена цільова аудиторія
Широке висвітлення поїздки представника СПТ у ЗМК	Лояльність опозиції до представника СПТ
Популяризація спорту й розвиток спортивної інфраструктури держави	
Зростання рейтингу політика з боку приймаючої сторони	Зменшення іміджу представника СПТ
Вплив на формування політичної культури громадян	Збільшення політичної корупції
Можливості	Загрози
Багаторазові поїздки представників СПТ у ці країни	Зміна влади в країні або смерть політичного лідера
	Дії політичних конкурентів
Розширення впливу представників СПТ на інші країни	Зміна представником СПТ політичних поглядів, смерть

* Складено автором.

як приклад для молоді в тому, що можуть досягнути в спорті та житті представники нижчих прошарків суспільства, що особливо актуально у країнах Латинської Америки; виховання патріотизму). Однак вони є прикриттям, об'єктом маніпуляції для досягнення конкретних політичних цілей. Отже, функції спортивно-політичного туризму такі: політична, спортивна, медійна, пізнавальна, виховна.

У контексті вивчення спортивно-політичного туризму потрібно згадати Україну. Адже країни, що представлені в нашому дослідженні, входять до переліку одинадцяти держав, які проголосували за позицію РФ в Генеральній Асамблеї ООН щодо проведення референдуму в Криму – Куба, Болівія, Венесуела й Нікарагуа. Це заклало основу для тісної співпраці між цими країнами. Звернемо увагу на політичну непослідовність М. Тайсона як представника спортивно-політичного туризму. Так, у квітні 2014 р. у Нью-Йорку на кінофестивалі «Tribeca» він спілкувався з пресою. Невідомо, що саме запитали його журналісти з Росії, але після того, як сказали, звідки вони, Майк вигукнув: «Забирайтесь геть з України!» [39] – і пішов із червоної доріжки. Такий проукраїнський вчинок не завадив йому надалі відвідувати РФ, контактувати з президентом Чеченської Республіки Р. Кадировим. Натомість у 2022 р. легендарний американський боксер спочатку суперечливо прокоментував повномасштабне вторгнення РФ до України. Американець порівняв напад Путіна на Україну з полюванням яструба на вільшанку. Американець порівняв напад Путіна на Україну з полюванням яструба на вільшанку [40]. Це відразу перекрутили російська і білоруська пропаганда. У ЗМІ з'явилися матеріали на кшталт: «Боксер Майк Тайсон висказався о спецоперації на Украине и сравнил ее с дикой природой», «Майк Тайсон о необходимости спасать Украину от Путина: не стоит нарушать пищевую цепочку». Незважаючи на своє неоднозначне висловлювання, М. Тайсон запевнив, що солідарний з українським народом. Знаменитий боксер записав відеозвернення зі словами, у якому підтримав Україну: «Це Майк Тайсон. Український народе, я з тобою» [40]. Пізніше він однозначно підтримав Україну та братів Віталія та Володимир Кличків у війні з російськими окупантами. На запитання, чи не хотів би американець влаштувати з кимось із братів Кличків благодійний поєдинок на підтримку України, він відповів, що українські ексчемпіони світу зараз роблять набагато важливіші речі: «Я знаю братів Кличків, ми знайомі один з одним, але останнім часом я з ними не розмовляв. Благодійний бій із Володимиром Кличком? На мою думку, нам потрібно більше, ніж благодійний поєдинок. Зараз вони роблять важливішу роботу. Вони перебувають на передовій. Не можна зробити щось більше, ніж це», –

сказав М. Тайсон [41]. Ще пізніше він назвав війну росії проти України «війною людства» [42]. Аналіз цієї ситуації переконує, що спортивно-політичні туристи є авторитетами й «недоторканими» в тоталітарних державах, допоки поводять себе «правильно», підтримують режим. Тобто спортивно-політичний туризм – це кон'юнктурний туризм, політичне замовлення певних осіб і їхньої політичної, ідеологічної позиції.

По-друге, із погляду виховання молоді в тоталітарних закритих суспільствах, ці культові спортсмени – Д. Марадона й М. Тайсон – не є взірцем суспільної моралі в спортивному й приватному житті, адже неодноразово мали проблеми з дотриманням законів. В ексбоксера три судимості. Не випадково, перебуваючи в Києві, М. Тайсон зауважив: «в Україні до мене ставляться як до легенди боксу, а не як до людини з кримінальним минулим. У США мені постійно дають зрозуміти, що я не без гріха» [43]. Суперечність у тому, що диктаторам «подобаяються» ці спортсмени, їхні політичні погляди й переконання (Д. Марадона), політична нерозбірливість (візит М. Тайсона в Чечню). Однак треба віддати належне морально-вольовим рисам характеру цих спортсменів, які визнали свої помилки та шкідливі звички й успішно їх позбулися.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Спортивно-політичний туризм – це особливий спортивно-подієвий вид туризму, пов'язаний з індивідуальними поїздками (переважно за винагороду) видатних спортсменів до країн світу на запрошення глав держав із метою публічного висловлення та демонстрації спортсменами їм особистої підтримки або їх політичному курсу. Спортивно-політичний туризм характерний для країн із недемократичними політичними режимами та високим рівнем корупції, а їхні керівники, зазвичай, є прихильниками лівої ідеології. Це переважно країни Латинської Америки й російська федерація. Президенти цих країн – одні з найбільш непримиренних опонентів США у світі, для них характерні «непрозорість» і нерозбірливість у засобах та методах прийняття рішень, економічні провали у внутрішній політиці, непослідовна й агресивна зовнішня політика, схильність до масштабних проєктів, «пропаганда» національного та локального патріотизму, протистояння «західному імперіалізму». Саме такі ідеї підтримував Д. Марадона й частково М. Тайсон. Спортивно-політичні турне відомих спортсменів до країн світу тривають, а наведені в статті положення досить дискусійні та потребують подальшого уточнення. Це й визначає **перспективи подальших досліджень.**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Спасибо, что ты был у нас, Диего»: что говорят о смерти Марадоны. URL: <https://rtvi.com/stories/maradona/>.
2. Кляп, М. П., Шандор, Ф. Ф. (2011). Політичний туризм. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. Київ: Знання, 334 с. (Вища освіта XXI ст.). URL: <https://westudents.com.ua/knigi/615-suchasn-rznovidi-turizmu-klyap-mp.html>.
3. Єреміца, В. «Політичний туризм»: інтерес європейців до установ ЄС зростає. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2004335.html>.
4. Колосінська, М. І. (2016). Підходи до класифікації видів та форм туризму. *Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського*, вип. 9, с. 146–150.
5. Політичний туризм: які країни обирають нардепи від Донеччини для «налагодження зв'язків». URL: <https://vchasnoua.com/special/democracy/actual/63568-politychnyi-turyzm-iaki-krainy-obuyaiut-nardepy-vid-donechchyny-dlia-nalahodzhennia-zviazkiv>.
6. Політичний туризм – злочинне ноу-хау виборчої кампанії. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=hxCToxjhNOo>.
7. Військовий про «політичний туризм на передову» #shorts. Lviv Media 1 квітня 2024 р. URL: https://www.google.com/search?q=політичний+туризм&oq=політичний+туризм&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIKCAEQABiABBiiBDIKCAIQABiABBiiBDIKCAMQABiABBiiBDIKCAQQABiABBiiBDIKCAUQABiABBiiBNIBcJlWmZy3ajBqMTWoAgiwAgE&sourceid=chrome&ie=UTF-8#fpstate=ive&vld=cid:ac3d5af6,vld:ye8cwohuAS0,st:0.
8. Україна жорстко реагуватиме на «політичний туризм» в анексованій Крим, – МЗС. URL: https://24tv.ua/ukrayina_zhorstko_reaguvatime_na_politichniy_turizm_v_aneksovaniy_krim_mzs_n555276.
9. Потенціал європейського ринку спортивного туризму. URL: <https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/creativesportshots/2984521.html>.
10. Смаль, І. В. (2010). Туристичні ресурси світу: навч. посіб. Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 336 с. URL: https://tourlib.net/books_ukr/small14.htm.
11. Тимошенко, Л. О., Лабарткава, К. В. (2012). Спортивний туризм: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту: у 2 ч. Л. ЛДУФК, ч. 1, 150 с.
12. В Сантьяго-де-Куба сьогодні поховують урну з прахом Кастро. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2132949-v-santagodekuba-sogodni-pohovaut-urnu-z-prahom-kastro.html>.
13. Марадона зненавидів США. URL: <https://ua.korrespondent.net/sport/299860-maradona-znenavidiv-ssha>.
14. Голова, М. Марадона митингує за Чавеса. URL: <https://www.infox.ru/news/26/7860-maradona-mitinguet-za-chavesa>.
15. Венесуела розриває відносини з Колумбією. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/97205-venesuela-rozrivae-vidnosini-z-kolumbieyu.htm>.
16. Марадона и Чавес обменялись реверансами. URL: <https://www.championat.com/football/news-552135-maradona-i-chaves-obmenjalis-reveransami.html>.
17. Легендарный футболист Диего Марадона возложил цветы к саркофагу Уго Чавеса. URL: <https://tass.ru/obschestvo/607085>.

18. Марадона підтримав Мадуро і «вільну» Венесуелу. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/-maradona-pidtrimav-maduro-i-vilnu-venesuelu-201729.html>.
19. Марадона и южноамериканские левые. URL: <https://colonelcassad.livejournal.com/6356977.html>.
20. Марадона зіграв з президентом Венесуели в футбол. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/460227.html>.
21. Murillo, H. R. Maradona en Nicaragua. URL: <https://www.elnuevodiario.com.ni/deportes/336943-maradona-nicaragua/>.
22. Orozco, D. El polémico Maradona y su relación con Nicaragua y la familia Ortega-Murillo. URL: <https://nicaraguainvestiga.com/memoria/41470-visita-maradona-nicaragua-soldado-ortega/>
23. Maradona visita Nicaragua. URL: <https://www.marca.com/futbol/argentina/2016/04/19/57155f16e5fdea8a698b45d4.html>.
24. Maradona visitará Osetia del Sur. URL: <https://www.espn.com.gt/futbol/copa-mundial/nota?id=1073651>.
25. Драч, М. У Чечні Кадиров реалізує свою футбольну мрію. <https://www.radiosvoboda.org/a/24098509.html>; Сэндфорд Д., Сааков Р. Марадона и Кадыров открыли футбольную арену в Грозном. URL: https://www.bbc.com/russian/sport/2011/05/110512_grozny_stadium_opening.
26. Морозов, М. Путін – феномен: як Марадона захоплювався президентом Росії. URL : <https://news.obozrevatel.com/ukr/sport/football/putin-fenomen-yak-maradona-zahoplyuvavsya-prezidentom-rosii.htm>.
27. Марценишин, Д. Жеребкування ЧС-2018. Як Пеле, Марадона та інші зірки футболу опинилися у клубі шанувальників Путіна. URL: https://espresso.tv/article/2017/12/01/zherebkuvannya_chs_2018_yak_pele_maradona_ta_inshi_zirky_futbolu_орупулыся_u_klub_i_shanuvalnykiv_putina.
28. Потапов, М. Кадыров, Жириновский, эскортницы. Незабываемая поездка Тайсона в Россию. URL: <https://www.sport-express.ru/boxing/professional/reviews/mayk-tayson-i-ramzan-kadyrov-kak-mayk-tayson-ezdil-v-chechnyu-1707929/>.
29. Майк Тайсон в гостях у Рамзана Кадырова. URL: <https://www.ntv.ru/novosti/73193/>.
30. Майк Тайсон, приглашенный Рамзаном Кадыровом, покорил сердца чеченцев. URL : <https://www.newsru.com/sport/15sep2005/tyson.html>.
31. ИА Красная Весна. В Венесуэле Марадону чтят как сына Фиделя и брата Чавеса – президент. URL : <https://rossaprimavera.ru/news/9e9bbe1d>.
32. Evo sobre Maradona: «Era una persona que luchaba por los humildes. URL: <https://www.laarena.com.ar/el-pais/2020-11-25-14-32-54-evo-sobre-maradona-era-una-persona-que-luchaba-por-los-humildes>.
33. Быков, В. Как в России Майку Тайсону угрожали прострелить ноги и упрятать за решётку. URL: <https://karate.ru/articles/kak-v-rossii-majku-tajsonu-ugrozhali-prostre-lit/>; Андреев И. «Как ребенок плакал, просил прощения». Тайсона запугали русской тюрьмой и заставили извиняться? URL: <https://www.sport-express.ru/boxing/tajson-dzhons/reviews/mayk-tayson-roy-dzhons-kak-mayka-taysona-napugali-v-rossii-i-zastavili-izvinyatsya-1732055/>.
34. Добролюбов, Ф. (2011). Кавказский затейник. *Коммерсантъ Деньги*, 12 верес., № 36, с. 38.

35. Филипенко, А. Кадыров рассказал о новой и радостной встрече с Тайсоном. URL: <https://www.rbc.ru/society/01/12/2017/5a21bc9a9a79472f39af9d59>.

36. Borger, J., Goni, U. Bush feels hand of God as poll ratings slump. URL: <https://www.theguardian.com/world/2005/nov/05/usa.argentina>.

37. Тату Майка Тайсона: значення, фото татуювання. URL: https://tattoo.m.p.p.ua/eskizi/%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83-%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D0%B0-%D1%82%D0%B0%D0%B9%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83/#google_vignette.

38. Марадона пал при Грозном и Кадырове. Фотогалерея. URL: <https://www.mk.ru/photo/gallery/2293-36261.html>.

39. Майк Тайсон російським журналістам: Забирайтесь з України. URL: <https://ua.korrespondent.net/sport/boks/3389047-maik-taison-rosiiskym-zhurnalistam-zabyraites-z-ukrainu>.

40. Хмельницька, В. Майк Тайсон записав відеозвернення до українців після неоднозначного висловлювання щодо війни з РФ. URL: <https://tsn.ua/prosport/maik-tayson-zapisav-videozvernennya-do-ukrayinciv-pislya-neodnoznachnogo-vislovlyuvannya-schodo-viyni-z-rf-2090560.html>.

41. Історія доводить, що українці – сильні люди: легендарний боксер Тайсон підтримав братів Кличків та Україну. URL: <https://espresso.tv/istoriya-dovodit-shcho-ukraintsi-silni-lyudi-legendarniy-bokser-tayson-pidtrimav-brativ-klichkiv-ta-ukrainu>.

42. Липська, Д. Легендарний американський боксер звернувся до українців (відео). URL: <https://glavcom.ua/sport/news/legendarniy-amerikanskiy-bokser-zvernuvsya-do-ukrajinciv-video-854332.html>.

43. Драга, Е. В Киеве Майк Тайсон впервые в жизни смотрел в микроскоп. URL: <https://sport.fakty.ua/ru/53739-v-kieve-majk-tajson-vpervye-v-zhizni-smotrel-v-mikroskop>.

REFERENCES

1. «Spasibo, chto ty byl u nas, Diego»: chto govoryat o smerti Maradony. URL: <https://rtvi.com/stories/maradona/>.

2. Kliap, M. P., Shandor, F. F. (2011). Politychnyi turyzm. Suchasni riznovydy turyzmu : navch. posib. Kyiv: Znannia, 334 p. (Vyshcha osvita KhKhI st.). URL: <https://westudents.com.ua/knigi/615-suchasn-rznovid-turizmu-klyap-mp.html>.

3. Yemitsa, V. «Politychnyi turyzm»: interes yevropeitsiv do ustanov YeS zrostaie. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2004335.html>.

4. Kolosinska, M. I. (2016). Pidkhody do klasyfikatsii vydiv ta form turyzmu. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. Mykolaivskiy natsionalnyi universytet imeni V. O. Sukhomlynskoho*, vyp. 9, p. 146–150.

5. Politychnyi turyzm: yaki krainy obyraiut nardepy vid Donechchyny dlia «nalahodzhennia zviazkiv». URL: <https://vchasnoua.com/special/democracy/actual/63568-politychnyi-turyzm-iaki-krainy-obyraiut-nardepy-vid-donechchyny-dlia-nalahodzhennia-zviazkiv>.

6. Politychnyi turyzm – zlochyne nou-khau vyborchoi kampanii. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=hxCToxjhNOo>.

7. Viiskovyi pro «politychnyi turyzm na peredovu» #shorts. Lviv Media 1 kvitnia 2024 r. URL: https://www.google.com/search?q=politychnyi+turyzm&oq=politychnyi+turyzm&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIKCAEQABiABBiiBDIKCAIQABiABBiiBDIKCAMQABiABBiiBDIKCAQQABiABBiiBDIKCAUQABiABBiiBNIBCjIwMzY3ajBqMTWoAgiwAgE&sourceid=chrome&ie=UTF-8#fpstate=ive&vld=cid:ac3d5af6,vid:ye8cwohuAS0,st:0.

8. Ukraina zhorstko reahuvatyme na «politychnyi turyzm» v aneksovanyi Krym, – MZS. URL: https://24tv.ua/ukrayina_zhorstko_reahuvatime_na_politichniy_turizm_v_aneksovaniy_krim_mzs_n555276.

9. Potentsial yevropeiskoho rynku sportyvnoho turyzmu. URL: <https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/creativesportshots/2984521.html>.

10. Smal, I. V. (2010). Turystychni resursy svitu : navch. posib. Nizhyn: Vydavnytstvo Nizhynskoho derzhavnogo universytetu imeni Mykoly Hoholia, 336 p. URL: https://tourlib.net/books_ukr/small14.htm.

11. Tymoshenko, L. O., Labartkava, K. V. (2012). Sportyvnyi turyzm: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. fiz. vykhovannia i sportu: u 2 ch. L. LDUFK, ch. 1, 150 p.

12. V Santiaho-de-Kuba sohodni pokhovaiut urnu z prakhom Kastro. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2132949-v-santagodekuba-sogodni-pohovaut-urnu-z-prahom-kastro.html>.

13. Maradona znenavydiv SShA. URL: <https://ua.korrespondent.net/sport/299860-maradona-znenavidiv-ssha>.

14. Golova, M. Maradona mitinguet za Chavesa. URL: <https://www.infox.ru/news/26/7860-maradona-mitinguet-za-cavesa>.

15. Venesuela rozryvaie vidnosyny z Kolumbiieiu. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/97205-venesuela-rozrivae-vidnosini-z-kolumbieyu.htm>.

16. Maradona i Chaves obmenjalis' reveransami. URL: <https://www.championat.com/football/news-552135-maradona-i-chaves-obmenjalis-reveransami.html>.

17. Legendarnyj futbolist Diego Maradona vozlozhil cvety k sarkofagu Ugo Chavesa. URL: <https://tass.ru/obschestvo/607085>.

18. Maradona pidtrymav Maduro i «vilnu» Venesuelu. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/-maradona-pidtrimav-maduro-i-vilnu-venesuelu-201729.html>.

19. Maradona i juzhnoamerikanske levye. URL: <https://colonelcassad.livejournal.com/6356977.html>.

20. Maradona zihrav z prezidentom Venesuely v futbol. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/460227.html>.

21. Murillo, H. R. Maradona en Nicaragua. URL: <https://www.elnuevodiario.com.ni/deportes/336943-maradona-nicaragua/>.

22. Orozco, D. El polémico Maradona y su relación con Nicaragua y la familia Ortega-Murillo. URL: <https://nicaraguainvestiga.com/memoria/41470-visita-maradona-nicaragua-soldado-ortega/>.

23. Maradona visita Nicaragua. URL: <https://www.marca.com/futbol/argentina/2016/04/19/57155f16e5fdea8a698b45d4.html>.

24. Maradona visitarà Osetia del Sur. URL: <https://www.espn.com.gt/futbol/copa-mundial/nota?id=1073651>.

25. Drach, M. U Chechni Kadyrov realizuie svoju futbolnu mriiu. <https://www.radiosvoboda.org/a/24098509.html>; Sjendford D., Saakov R. Maradona i Kadyrov odkryli futbol'nuju arenu v Groznom. URL: https://www.bbc.com/russian/sport/2011/05/110512_grozny_stadium_opening.

26. Morozov, M. Putin – fenomen: yak Maradona zakhopliuvavsia prezidentom Rosii. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/sport/football/putin-fenomen-yak-maradona-zahoplyuvavsya-prezidentom-rosii.htm>.

27. Martsenyshyn, D. Zherebkuvannia ChS-2018. Yak Pele, Maradona ta inshi zirky futbolu opynylysia u klubi shanuvalnykiv Putina. URL: https://espresso.tv/article/2017/12/01/zherebkuvannya_chs_2018_yak_pele_maradona_ta_inshi_zirky_futbolu_opynylysya_u_klubi_shanuvalnykiv_putina.

28. Potapov, M. Kadyrov, Zhirinovskij, jeskortnicy. Nezabyvaemaja poezdka Tajsona v Rossiju. URL: <https://www.sport-express.ru/boxing/professional/reviews/mayk-tayson-i-ramzan-kadyrov-kak-mayk-tayson-ezdil-v-chechnyu-1707929/>.

29. Majk Tajson v gostjah u Ramzana Kadyrova. URL: <https://www.ntv.ru/novosti/73193/>.

30. Majk Tajson, priglashennyj Ramzanom Kadyrovom, pokoril serdca chechencev. URL : <https://www.newsru.com/sport/15sep2005/tyson.html>.

31. IA Krasnaja Vesna. V Venesujele Maradonu chtjat kak syna Fidelja i brata Chavesa – prezident. URL: <https://rossaprimavera.ru/news/9e9bbe1d>.

32. Evo sobre Maradona: «Era una persona que luchaba por los humildes. URL: <https://www.laarena.com.ar/el-pais/2020-11-25-14-32-54-evo-sobre-maradona-era-una-persona-que-luchaba-por-los-humildes>.

33. Bykov, V. Kak v Rossii Majku Tajsonu ugrozhali prostrelit' nogi i uprjatat' za reshjotku. URL: <https://karate.ru/articles/kak-v-rossii-majku-tajsonu-ugrozhali-prostrelit/>; Andreev, I. «Kak rebenok plakal, prosil proshhenija». Tajsona zapugali ruskoj tjur'moj i zastavili izvinjat'sja? URL: <https://www.sport-express.ru/boxing/tajson-dzhons/reviews/mayk-tayson-roy-dzhons-kak-mayka-taysona-napugali-v-rossii-i-zastavili-izvinyatsya-1732055/>.

34. Dobroljubov, F. (2011). Kavkazskij zatejnik. *Kommersant' Den'gi*. 12 veres., #36, p. 38.

35. Filipenok, A. Kadyrov rasskazal o novej i radostnoj vstreche s Tajsonom. URL: <https://www.rbc.ru/society/01/12/2017/5a21bc9a9a79472f39af9d59>.

36. Borger, J., Goni, U. Bush feels hand of God as poll ratings slump. URL: <https://www.theguardian.com/world/2005/nov/05/usa.argentina>.

37. Tatu Maika Taisona: znachennia, foto tatuivannia. https://tattoo.pp.ua/eskizi/%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83-%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D0%B0-%D1%82%D0%B0%D0%B9%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83/#google_vignette.

38. Maradona pal pri Groznom i Kadyrove. Fotogalereja. URL: <https://www.mk.ru/photo/gallery/2293-36261.html>.

39. Maik Taison rosiiskym zhurnalistam: Zabyraites z Ukrainy. URL: <https://ua.korrespondent.net/sport/boks/3389047-maik-taison-rosiiskym-zhurnalistam-zabyraites-z-ukrainy>.

40. Khmelnytska, V. Maik Taison zapysav videozvernennia do ukraintsiv pislia neodnoznachnogo vyslovliuvannia shchodo viiny z RF. URL: <https://tsn.ua/prosport/mayk-tay->

son-zapisav-videozvernennya-do-ukrayinciv-pislya-neodnoznachnogo-vislovlyuvannya-schodo-viyini-z-rf-2090560.html.

41. Istoriia dovodyt, shcho ukraintsi – sylni liudy: Lehendarnyi bokser Taison pidtrimav brativ Klychkiv ta Ukrainu. URL: <https://espreso.tv/istoriya-dovodit-shcho-ukraintsi-silni-lyudi-legendarniy-bokser-tayson-pidtrimav-brativ-klichkiv-ta-ukrainu>.

42. Lypaska, D. Lehendarnyi amerykanskiy bokser zvernuvsia do ukraintsi (video). URL: <https://glavcom.ua/sport/news/legendarniy-amerikanskiy-bokser-zvernuvsya-do-ukrajinciv-video-854332.html>.

43. Draga, E. V Kieve Majk Tajson vpervye v zhizni smotrel v mikroskop. URL: <https://sport.fakty.ua/ru/53739-v-kieve-majk-tajson-vpervye-v-zhizni-smotrel-v-mikroskop>.

Матеріал надійшов до редакції 30.09.2024 р.

УДК 324:316.7

Галина Куц,

доктор політичних наук, професор,

професор кафедри політології, соціології та культурології,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
kuts.niss@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0002-7263-1958,

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-245-257

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОНЯТЬ «СТЕРЕОТИП», «ІМІДЖ» І «БРЕНД»: ПОЛІТОЛОГІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ

У статті проаналізовано концептуалізацію понять «стереотип», «імідж» і «бренд» у політологічному вимірі. Здійснено концептуальну демаркацію та виявлено взаємозв'язок між означеними поняттями.

Констатовано, що стереотипи тісно пов'язані в єдиній структурі з архетипами, спільно формуючи бренди. Архетипи формують ядро ідентичності бренду, їх доволі важко змінювати (утім, їх небажано змінювати). Стереотип більш поверховий, він сприймається на емоційному рівні, його можна певним чином формувати та змінювати. Саме тому стереотипи є основою іміджу. Власне, успішний імідж – це вдалий набір стереотипів.

Бренд уключає не лише архетипну складову частину (ядро), але й стереотипну (іміджеву оболонку).

На рівні стереотипної оболонки бренду панує емоційність. Зруйнувати стереотип важко, оскільки на рівні стереотипу раціонально-логічна аргументація не завжди спрацьовує. Невдалі стереотипи не варто розвінчувати, їх потрібно витіснити іншими – більш продуктивними стереотипами. Ефективність упровадження стереотипів залежить від задіяності всіх п'яти органів чуття людини: зір, слух, нюх, смак, тактильність. Це гарантує швидкісні зміни шаблонів поведінки індивіда. У політичному дискурсі доволі часто вживають як синонімічні поняття політичного іміджу та політичного бренду. Утім, між ними є суттєві відмінності. Бренд співвідноситься з певним ідеальним змістом. А під іміджем маємо на увазі сприйняття й оцінку бренду реципієнтами.

Аргументовано, що іміджеві характеристики відіграють роль периферійних ознак бренду, надаючи йому цілісності в сприйнятті. Причому формування іміджу найчастіше зводиться до створення певного стереотипу. Іміджеві характеристики можуть змінюватися, сприяючи більш вигідному позиціонуванню бренду в тих чи інших умовах. Натомість, радикальна зміна самого бренду (його ідентичності) може спричинити його руйнування та зникнення.

Ключові слова: стереотип, імідж, бренд, політичний брендинг, бренд України, політичний дискурс.

Halyna Kuts,

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
ORCID ID: 0000-0002-7263-1958

CORRELATION OF CONCEPTS «STEREOTYPE», «IMAGE» AND «BRAND»: POLITICAL INSIGHT

The article is devoted to the conceptualisation of the concepts «stereotype», «image» and «brand» in the political science dimension. A conceptual differentiation has been carried out and the relationship between these concepts has been identified.

It is stated that stereotypes are closely connected in a single structure with archetypes, forming brands jointly. Archetypes form the core of brand identity, they are quite difficult to change (however, they are reluctant to be changed). The stereotype is more superficial, it is perceived on an emotional level, and it can be shaped and changed in a certain way. That is why stereotypes are

the basis of the image. Actually, a successful image is a successful set of stereotypes.

The brand includes the archetypal component (core) and the stereotypical component (image shell).

At the level of the stereotypical shell of the brand, emotionality reigns. It is difficult to destroy the stereotype because, at the level of the stereotype, rational-logical argumentation does not always work. Unsuccessful stereotypes should not be debunked, they must be supplanted by other – more productive stereotypes. The effectiveness of introducing stereotypes depends on the involvement of all five human senses: vision, hearing, smell, taste, and tactility. This guarantees rapid changes in the patterns of behaviour of the individual.

In political discourse, concepts of political image and political brand quite often are used as synonymous. However, there are significant differences between these concepts. The brand correlates with a certain ideal content. And the concept of image means the perception and evaluation of the brand by recipients.

It is argued that image characteristics act as peripheral features of the brand, giving it integrity in perception. Moreover, the formation of the image often comes down to the creation of a certain stereotype. Image characteristics can change, contributing to a more favourable positioning of the brand in certain conditions. Instead, a radical change in the brand itself (its identity) can lead to its destruction and disappearance.

Key words: stereotype, image, brand, political branding, brand of Ukraine, political discourse.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. В умовах інформаційного суспільства процеси створення політичних брендів, процеси формування політичного іміджу набиратимуть усе більших обертів. Адже досить важко в інформаційну епоху формувати уявлення про певних політичних лідерів, не маючи безпосереднього контакту з ними. Саме тому зростатиме роль інформаційних технологій у формуванні політичного іміджу, завдяки якому уявлення про певних політичних діячів формується на підставі символічних уявлень про них.

Одним із перспективних напрямів сучасних наукових досліджень у політичному дискурсі є проблематика політичного брендингу. Виявлення специфіки формування політичного бренду передбачає здійснення концептуальної демаркації між термінами «стереотип», «імідж» і «бренд»,

що є вельми евристичним для політичної науки та актуалізує осмислення взаємозв'язку означених понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику формування бренду та іміджу висвітлювали протягом історії в багатьох теоретиків із різних сфер соціально-гуманітарного знання (Д. Аакер, Т. Амблер, С. Анхолт, П. Дойль, Я. Еллвуд, Е. Йохімштайлер, Ж.-Н. Капферер, Ф. Котлер, А. Уїллер, Б. Шміт та ін.).

Окремі аспекти означеної проблематики піддавались аналізу в українському політичному дискурсі (А. В. Баровська, В. М. Бебик, О. В. Зернецька, Л. Д. Климанська, Л. О. Кочубей, Т. Л. Нагорняк, І. О. Поліщук, Г. Г. Почепцов, Є. Б. Тихомирова, Г. В. Шевченко й ін.). Водночас у вітчизняному політичному дискурсі недостатньо висвітлено питання взаємозв'язку між термінами «стереотип», «імідж» і «бренд», що й визначило напрям дослідження.

Мета статті полягає у виявленні взаємозв'язку між поняттями «стереотип», «імідж» і «бренд» у політологічному контексті.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Концепт стереотипу з'явився в соціальних науках завдяки американському журналісту В. Ліппманну [11], який першим увів його в науковий обіг у праці «Громадська думка» (1922), запозичивши це поняття з термінології поліграфічного виробництва. Термін «стереотип» використовувався в типографії для означення монолітної печатної форми (кліше), у яку заливалася фарба. За аналогією такі самі кліше існують у свідомості людей. Причому «заливається» в них не фарба, а інформація, за допомогою якої формується громадська думка.

Стереотип політичний (із грецької «*στερεός*» – твердий, об'ємний, просторовий і «*τύπος*» – відбиток) – емоційно насичена й відносно стійка модель певних явищ, процесів чи об'єктів політичного простору, що покликана впорядковувати політичну дійсність шляхом її спрощення та приведення у відповідність до попереднього досвіду.

На шляху пізнання індивідом політичної дійсності розміщені своєрідні фільтри – політичні стереотипи, через які нова політична інформація просіюється, спрощується й набирає форми певного – раніше сформованого – шаблону. Стереотипи – це картинки в голові, які індивід або створює самостійно, або отримує від інших. Стереотипи політичні – це своєрідні рамки, у які вкладається різноманітна політична інформація. Означені рамки можуть суттєво деформувати ту інформацію, яка не відповідає

вже сформованим шаблонам (певним закріпленим у свідомості образам політичної реальності).

Характерною рисою стереотипу є емоційна насиченість, коли індивід наповнює його тими відчуттями, які з ним асоціюються. Стереотипи спрощують та «скорочують» процеси сприйняття й розуміння, завдяки чому впорядковується дійсність. У результаті спрощення відбувається припасування незрозумілого та складного до наявного й простого (уже стандартизованого) уявлення. Стереотип характеризується підвищеною стійкістю. Уже сформовані стереотипи доволі важко зруйнувати.

Найбільш характерна ознака стереотипу полягає в тому, що його дія «включається» набагато швидше, ніж дія розуму. Тобто стереотип відіграє роль певних упереджень, бар'єрів, що стоять насторожі свідомості під час сприйняття нової інформації. Ці упередження пов'язані з емоційною природою людини, зі світом пристрастей і відчуттів. Відповідно, стереотип співвідноситься більше з ірраціональною компонентою свідомості, ніж із раціонально-логічним осягненням політичної реальності [4].

Стереотипи тісно пов'язані в єдиній структурі з архетипами, спільно формуючи бренди. Архетипи більш глибокі, вони співвідносяться з колективним несвідомим [7]. Архетипи формують ядро ідентичності бренду, їх доволі важко змінювати (утім, їх небажано змінювати). Стереотип більш поверховий, він сприймається на емоційному рівні, його можна певним чином формувати та змінювати. Саме тому стереотип є основою іміджу.

Концепт іміджу (походить з латини від слова «*imago*» – образ) увійшов в активний науковий обіг у 1960–1980 рр. Під політичним іміджем переважно мають на увазі сформований із метою популяризації образ певного політичного діяча, політичної інституції, політичного руху тощо, який спроможний чинити емоційно-психологічний вплив на реципієнтів іміджу.

У формуванні політичного іміджу переважно задіяні не архетипи, а політичні стереотипи. Причому у формуванні самого стереотипу важливу роль відіграють метафоричні засоби.

Власне, успішний імідж – це вдалий набір стереотипів.

Сутність архетипів розкривається через міфи, їх роль полягає у формуванні ядра бренду. Бренд уключає не лише архетипну складову частину (ядро), але й стереотипну (іміджеву оболонку). Тобто поняттям бренду охоплюється як поняття стереотипу, так і поняття архетипу (ідентичність бренду). Крім того, для бренду набуває важливості постійне його «підживлення» на раціонально-логічному рівні з боку того інформаційного простору, у якому він зародився.

Удале створення стереотипу залежить від правильно підібраної ключової метафори. Метафора (рівень стереотипу), корелюючи з ціннісними судженнями (рівень архетипного ядра бренду), слугує своєрідним каркасом для створення ефективних міфологем. Саме міфологеми виступають кодами, що підміняють об'єкт позиціонування уявленням про нього. Удалими можна вважати ті міфологеми, які реципієнт сприймає на віру, а не ті, які легко піддаються раціонально-критичному аналізу. Адже міфологеми покликані впливати на сферу несвідомого, аж ніяк не апелюючи до сфери розуму.

На рівні стереотипної оболонки бренду панує емоційність. Зруйнувати стереотип важко, оскільки на рівні стереотипу раціонально-логічна аргументація не завжди спрацьовує. Невдалі стереотипи не варто розвінчувати, їх потрібно витіснити іншими – більш продуктивними стереотипами.

Ефективність упровадження стереотипів залежить від задіяності всіх п'яти органів чуття людини, як-от: зір, слух, нюх, смак, тактильність. Це гарантує швидкісні зміни шаблонів поведінки індивіда. Наприклад, участь індивіда в певній військово-історичній реконструкції (коли може бути задіяно всі п'ять органів чуття) швидше вплине на зміну його стереотипів щодо певної історичної події, ніж просто перегляд фільму про цю подію.

Бренд політичний (з англійської «*brand*» – клеймо) – стійкий політичний образ чи символ, який, характеризуючись тривалою унікальною конкурентною перевагою в політичному просторі, спроможний формувати емоційні й довірливі зв'язки між об'єктом брендингу та його реципієнтами [3].

Поняття бренду набуло активного поширення в різних наукових дискурсах – економічному, філософському, політичному, соціологічному та ін. Бренд – це певне враження чи уявлення про товар, організацію, подію, послугу тощо. Бренди відіграють роль глобальних комунікаторів між тими, хто їх формує й поширює, та їхніми реципієнтами. Бренд – це «емоційний індивідуальний образ продукту або компанії, що відображає його унікальні риси та характеристики» [2, с. 8]. Бренди поєднують у собі як матеріальні, так і нематеріальні активи (логотип, символ, мелодія та ін.), «виліплюючи» цілісний образ продукту, організації чи події [9, р. 50]. Процеси формування брендів та управління ними означають поняттям «брендинг».

Вплив брендів на поведінку реципієнта є найвагомішою метою управління брендами. Саме тому брендинг сьогодні активно використовується в політичному просторі, зокрема в електоральних

процесах, під час позиціонування політичних партій, формування іміджу політичних лідерів, створення міжнародного іміджу держави тощо. Це зумовлено тим, що в сучасних умовах бренд – це тривала унікальна конкурентна перевага. За допомогою політичних брендів установлюються довірливі зв'язки між електоратом і політичним класом. Адже політичні бренди надають певні гарантії не лише щодо очікувань реципієнтів, але й щодо передбачуваності поведінки тієї чи іншої політичної сили або політичного лідера.

В еволюції розуміння брендингової комунікації можна виокремити три етапи [2, с. 9]. У 1980-ті роки вважалося, що *«бренд говорить»*. Тобто увага фокусувалася на односторонній спрямованості брендингової комунікації: від бренду – до реципієнта. Згодом, у 1990-х роках, у розумінні брендингової комунікації акценти зміщуються на двосторонню взаємодію – *«бренд веде діалог»*. Починаючи з 2000-х, стало вважатися, що *«бренд допомагає людям спілкуватися між собою»*. У сучасних політичних реаліях усі означені стратегії розуміння комунікацій, будучи взаємопов'язаними між собою, доповнюють одна одну.

Зміст бренду фактично можна охопити концептом ідентичності (brand identity), оскільки однією з важливих функцій бренду є ідентифікація певного товару, послуги, події, явища тощо. Концепція ідентичності бренду, будучи вперше запропонованою Ж.-Н. Капферером у 1986 р. в теорії менеджменту, набула подальшого наукового висвітлення в різних наукових контекстах [10].

Під ідентичністю бренду Д. Аакер розуміє певну ідею, те сприйняття бренду, якого прагнуть досягнути його розробники. На його думку, ідентичність бренду – це унікальний набір асоціацій, які одночасно співвідносяться зі значеннями бренду та обіцянками, що надаються його споживачам [8, р. 68]. Саме ідентичність бренду спрямовує стратегію його розвитку, рельєфно виокремлюючи його цілі й призначення. Ідентичність бренду тісно корелює з його неповторністю, установлюючи грані його унікальності та цінності [10].

Основною небезпекою для власника політичного бренду є зміна його ідентичності на угоду тенденціям політичного ринку. Адже система основних характеристик бренду вимагає певної сталості у своєму розвитку.

Д. Аакер пропонує аналізувати ідентичність бренду на двох взаємопов'язаних рівнях: 1) стержнева ідентичність бренду; 2) розширена ідентичність бренду [8, р. 78]. Стержнева ідентичність бренду – це його сутність, певна ключова ідея. Ця ідентичність є доволі стійкою й не залежить від миттєвих змін ринку. Розширена ідентичність бренду включає окремі

елементи ідентичності бренду, надаючи йому завершеності. Розширена ідентичність бренду позиціонується в чотирьох контекстах:

– *бренд як товар* (межі товару; властивості товару; якість/ціна; сфери використання; споживачі; країна, де виготовлений товар);

– *бренд як організація* (атрибути організації: інноваційність, забезпеченість довіри тощо; локалізація/глобалізація);

– *бренд як особистість* (індивідуальність; відносини між брендом і споживачем);

– *бренд як символ* (візуальні образи та метафори; спадщина бренду).

Цінність бренду полягає не лише в його упізнаванні, але й у позитивних асоціаціях, що пов'язані з ним. Так, наприклад, щодо України можна сміливо виокремити низку іміджевих ідей, які варті стати основою брендингу. Приміром, «Україна – незламна країна»; «Україна – країна героїв»; «Україна – країна сильних духом людей»; «Україна – країна чорноземів»; «Україна – житниця світу» тощо. Тобто потрібно позбавлятися від стереотипів минулого (наприклад «Україна – країна Чорнобильської аварії»), витісняючи їх іншими, більш продуктивними стереотипами.

Під час формування брендингу України треба зважати на певні особливості соціокультурного характеру. Здійснення брендингу передбачає активізацію просвітницьких стратегій, спрямованих на позитивне позиціонування власної культурної самобутності задля самоствердження в глобальному просторі. Тобто в Україні формування культурної переваги має супроводжуватися формуванням культурної самоповаги. Задля позиціонування власної культурної самобутності потрібно також вести активну роботу зі створення позитивного іміджу окремих регіонів України, що в подальшому сприятиме формуванню їхніх брендів.

У політичному дискурсі доволі часто вживають як синонімічні поняття політичного іміджу та політичного бренду. Утім, між ними є суттєві відмінності. Бренд співвідноситься з певним ідеальним змістом. А під поняттям іміджу мається на увазі сприйняття й оцінка бренду реципієнтами.

Аналізуючи взаємозв'язок між поняттями бренду та іміджу, А. В. Баровська зазначає, що бренд формується на основі іміджу. Із брендом (території чи країни) асоціюється сукупність цінностей, які відображають своєрідність і неповторні оригінальні характеристики певного регіону або спільноти, що вже отримали суспільне визнання [1, с. 6]. Результатом та метою конструювання іміджу є створення й підтримання брендів.

Проводячи концептуальну демаркацію між термінами «бренд держави» та «імідж держави», Г. В. Шевченко вказує, що «бренд держави» – це

«комплексне поняття, що включає матеріальні й нематеріальні атрибути, відрізняється за своїми функціональними та емоційними перевагами, ґрунтується на чітко визначених цінностях і політичних пріоритетах та позиціонується в політичному середовищі як знаковий політичний символ» [6, с. 9]. Для іміджу держави, на відміну від державного бренду, характерні такі властивості, як специфічність образу, обмеженість набору символів, динамічність та мінливість, адаптованість до реальної ситуації тощо.

Отже, іміджеві характеристики відіграють роль периферійних ознак бренду, надаючи йому певної цілісності в сприйнятті. Причому формування іміджу найчастіше зводиться до створення певного стереотипу. Так, імідж території найчастіше формують: а) візуальні символи; б) події; в) персонажі [5, с. 184]. Приміром, формуючи бренд території Києва, можемо виокремити такі іміджеві характеристики бренду: візуальний символ – Софіївський собор у Києві; визначна подія – Хрещення Київської Русі; визначний персонаж – князь Володимир.

Іміджеві характеристики можуть змінюватися, сприяючи більш вигідному позиціонуванню бренду в тих чи інших умовах. Натомість радикальна зміна самого бренду (його ідентичності) здатна спричинити його руйнування й зникнення.

Задля більш наочного опису характеру взаємозв'язку між стереотипом, іміджем та брендом використаємо метафоричний образ соняшника (див. рис. 1).

Під брендом маємо на увазі схематичне цілісне зображення соняшника із суцвіттям із жовтогарячими пелюстками та великим диском із насінням, до якого вони прикріплені. Стереотипи – це видимі ознаки бренду (пелюстки соняшника). Сукупність стереотипів (видимих ознак бренду) означають поняттям іміджу. Завдяки іміджу (набору стереотипів) бренд стає впізнаваним. Диск соняшника – ядро бренду, його ціннісна основа (архетипи або ідентичність бренду).

Як видно з верхньої ілюстрації рис. 1, метафоричне зображення бренду (у вигляді соняшника) є цілісним, воно включає ядро (диск із насінням) й імідж (пелюстки соняшника). Також видно, що бренд «укорінений» (зелене стебло з листочком). Тобто ціннісні компоненти ядра (ідентичність бренду, архетипи) мають постійне підживлення завдяки вкоріненості. Пелюстки соняшника – це схематичне зображення стереотипів. Увесь віночок суцвіття – імідж. Стереотипи можуть бути різними. Негативні стереотипи іміджу (схематично це, наприклад, можуть бути сухі чи гnilі пелюстки) потрібно видаляти, замінюючи їх новими продуктивними.

На середній ілюстрації рис. 1 із підзаголовком «імідж без бренду» зображено лише суцвіття соняшника. Тобто імідж без бренду нетривкий, він складається з різних стереотипів (пелюстки соняшника), які можуть розлетітися від найменшого вітру. Такий імідж неукорінений. У політичному полі одноразові іміджеві проекти такого типу переважно виникають під час електоральних кампаній. У такі періоди часто створюються нові політичні партії з яскравим іміджем. Найчастіше ці проекти зникають після виборів. Звісно, такі нові проекти з часом можуть із суто іміджевих трансформуватися в успішні політичні бренди. Але це тривалий процес політичного брендингу, що вимагає ціннісного вкорінення.

<p>Оболонка ІМІДЖ (набір стереотипів)</p> <p>Ядро ІДЕНТИЧНІСТЬ БРЕНДУ (цінності, архетипи)</p>	<p>БРЕНД</p>
<p>Оболонка ІМІДЖ (набір стереотипів)</p>	<p>ІМІДЖ без БРЕНДУ</p>
<p>Відсутність ІМІДЖУ (не сформовані стереотипи)</p> <p>Ядро ІДЕНТИЧНІСТЬ БРЕНДУ (цінності, архетипи)</p>	<p>ПОТЕНЦІЙНИЙ ОБ'ЄКТ БРЕНДИНГУ</p>

Рис. 1. Графічне зображення структури бренду та іміджу

Зазначимо, що імідж без сформованого бренду може існувати. Але неможлива ситуація існування бренду без іміджу.

На нижній ілюстрації рис. 1 наведено схематичне зображення потенційного об'єкта брендингу, який має ціннісну вкоріненість, але взагалі невідомий широкому загалу. Ідеться про певні події, історичні пам'ятки, про певних осіб, які забуті історією. Адже щодо них не формується стереотипне суцвіття іміджу, щоб зробити їх видимими для сучасного соціуму. Наприклад, тривалий час в Україні замовчувалася тема Голодомору. Лише за часів президентства В. Ющенко ця ідея набула брендкових ознак. Наразі в Україні з'явилося багато потенційних об'єктів брендингу, що зумовлено російською агресією проти України. Такі об'єкти здатні за успішного брендингу в майбутньому позиціонувати Україну, як країну героїв, бо майже кожне місто чи село, що потерпає від російського вторгнення, має своїх героїв та свою історію спротиву.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, проблематика виявлення взаємозв'язку між поняттями стереотипу, іміджу та бренду – один із перспективних напрямів сучасних політичних досліджень.

Констатовано, що стереотипи тісно пов'язані в єдиній структурі з архетипами, спільно формуючи бренди. Архетипи більш глибинні, вони співвідносяться з колективним несвідомим. Архетипи формують ядро ідентичності бренду, їх доволі важко змінювати (утім, їх небажано змінювати). Стереотип більш поверховий, він сприймається на емоційно-му рівні, його можна певним чином формувати та змінювати. Саме тому стереотип є основою іміджу.

У формуванні політичного іміджу переважно задіяні не архетипи, а політичні стереотипи. Власне, успішний імідж – це вдалий набір стереотипів.

Бренд уключає не лише архетипну складову частину (ядро), але й стереотипну (іміджеву оболонку). Тобто поняттям бренду охоплюється як поняття стереотипу, так і архетипу (ідентичність бренду, ціннісний складник).

На рівні стереотипної оболонки бренду панує емоційність. Зруйнувати стереотип важко, оскільки на рівні стереотипу раціонально-логічна аргументація не завжди спрацьовує. Невдалі стереотипи не варто розвінчувати, їх потрібно витіснити іншими, більш продуктивними стереотипами. Ефективність упровадження стереотипів залежить від

задіяності всіх п'яти органів чуття людини, як-от: зір, слух, нюх, смак, тактильність. Це гарантує швидкісні зміни шаблонів поведінки індивіда.

У політичному дискурсі доволі часто вживають як синонімічні поняття політичного іміджу та політичного бренду. Утім, між ними є суттєві відмінності. Бренд співвідноситься з певним ідеальним змістом. А під поняттям іміджу маємо на увазі сприйняття та оцінку бренду реципієнтами.

Аргументовано, що іміджеві характеристики відіграють роль периферійних ознак бренду, надаючи йому цілісності в сприйнятті. Причому формування іміджу найчастіше зводиться до створення певного стереотипу. Іміджеві характеристики можуть змінюватися, сприяючи більш вигідному позиціонуванню бренду в тих чи інших умовах. Натомість радикальна зміна самого бренду (його ідентичності) може спричинити його руйнування й зникнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баровська, А. (2011). Брендінг держави в контексті Євро-2012: виклики та перспективи: [аналіт. доп.]. Київ: НІСД, 13 с.
2. Брендінг міст: досвід країн Вишеградської групи для України (2011) / [за заг. ред. О. І. Соскіна]. Київ: Вид-во «Інститут трансформації суспільства», 80 с.
3. Куц, Г. М. (2013). Ідентичність бренду: політико-регіональний вимір. *Гілея: наук. вісник. зб. наук. праць*. Київ, вип. 73 (6), с. 306–308.
4. Куц, Г. М. (2013). Стереотипізація та міфологізація у виборчому процесі. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки: зб. наук. праць*. Харків, вип. 2 (4), с. 54–67.
5. Трач, О. Ю., Карий, О. І. (2011). Імідж, бренд та репутація: їх взаємозв'язок і вплив на розвиток територій, організацій та окремих осіб. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, № 706, с. 182–187.
6. Шевченко, Г. В. (2009). Політико-інформаційний вимір державного брендінгу України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія». Київ: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 21 с.
7. Юнг, К. Г. (2013). Архетипи і колективне несвідоме / [пер. з нім.]. Львів: Астролябія, 587 с.
8. Aaker, D. (1996). *Building Strong Brands*, 381 p. URL: https://irp.cdn-website.com/e38aeb7a/files/uploaded/%5BM%5DDavid_A._Aaker_Building_Strong_Brands.pdf
9. Dinnie, K. (2008). *Nation Branding: Concepts, Issues, Practice*, 264 p. URL: https://www.culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/nation_branding/Nation_Branding_-_Concepts_Issues_Practice_-_Keith_Dinnie.pdf
10. Kapferer, J.-N. (2012). *The New Strategic Brand Management: Advanced Insights and Strategic Thinking*, 493 p. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=JnK8pRjSGZUC&oi=fnd&pg=PR5&dq=Kapferer+Jean-No%C3%AB1&ots=BZ69B5faIU&sig=-EwO7xb2haaQjss7id3Gtj-KVsQ&redir_esc=y#v=onepage&q=Kapferer%20Jean-No%C3%AB1&f=false

11. Lippmann, W. (1998). Public Opinion, 427 p. URL: https://monoskop.org/images/b/bf/Lippman_Walter_Public_Opinion.pdf

REFERENCES

1. Barovska, A. (2011). Brendinh derzhavy v konteksti Yevro-2012: vyklyky ta perspektyvy: [analychna dopovid]. Kyiv: NISD, 13 p.
2. Brendynh mist: dosvid krayin Vyshehradskoyi hrupy dlya Ukrayiny (2011) / [za zah. red. O. I. Soskina]. Kyiv: Vyd-vo «Instytut transformatsiyi suspilstva», 80 p.
3. Kuts, H. M. (2013). Identychnist brendu: polityko-rehionalnyy vymir. *Hileya: naukovyy visnyk. Zbirnyk naukovykh prats.* Kyiv, 73 (6), p. 306–308.
4. Kuts, H. M. (2013). Stereotypizatsiya ta mifolohizatsiya u vyborchomu protsesi. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiolohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats.* Kharkiv, 2 (4), p. 54–67.
5. Trach, O. Y., Karyy, O. I. (2011). Imidzh, brend ta reputatsiya: yikh vzayemozvyazok i vplyv na rozvytok terytoriy, orhanizatsiy ta okremykh osib. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha».* Lviv, № 706, p. 182–187.
6. Shevchenko, H. V. (2009). Polityko-informatsiynyy vymir derzhavnoho brendinhu Ukrayiny: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. polit. nauk: spets. 23.00.03 «Politychna kultura ta ideolohiya». Kyiv: Kyivskyy natsionalnyy universytet imeni Tarasa Shevchenka, 21 p.
7. Jung, K. G. (2013). Arkhetypy i kolektyvne nesvidome / [per. z nim.]. Lviv: Astrolyabiya, 587 p.
8. Aaker, D. (1996). Building Strong Brands, 381 p. URL: https://irp.cdn-website.com/e38aeb7a/files/uploaded/%5BM%5DDavid_A._Aaker_Building_Strong_Brands.pdf
9. Dinnie, K. (2008). Nation Branding: Concepts, Issues, Practice. 264 p. URL: https://www.culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/nation_branding/Nation_Branding_-_Concepts,_Issues,_Practice_-_Keith_Dinnie.pdf
10. Kapferer, J.-N. (2012). The New Strategic Brand Management: Advanced Insights and Strategic Thinking, 493 p. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=JnK8pRjSGZUC&oi=fnd&pg=PR5&dq=Kapferer+Jean-No%C3%AB1&ots=BZ69B5faIU&sig=-EwO7xb2haaQjss7id3Gtj-KVsQ&redir_esc=y#v=onepage&q=Kapferer%20Jean-No%C3%AB1&f=false
11. Lippmann, W. (1998). Public Opinion, 427 p. URL: https://monoskop.org/images/b/bf/Lippman_Walter_Public_Opinion.pdf

Матеріал надійшов до редакції 15.09.2024 р.

UDC: 327(470):(1-651.1):321.011:[327.5:355."1993/2023"]

Olga Makliuk,

PhD in History, Associate Professor, Dean of the Faculty of History and International Relations,

Zaporizhzhia National University,

onmacluk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8740-2402;

Stanislav Cherkasov,

PhD in History, Associate Professor, Head of the Department of World History and International Relations,

Zaporizhzhia National University,

stancherkasov@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0759-6594;

Yaroslava Fatiukha,

Master's student in International Relations,

Zaporizhzhia National University,

fatyuha.yaroslava2002@gmail.com

ORCID ID: 0009-0002-0979-3812

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-258-274

CAPTURING HISTORICAL DIMENSION OF RUSSIA'S FOREIGN POLICY STRATEGIES (1993–2023)

The article focuses on the analysis of Russia's official foreign policy Strategies and its correlation with the declared historical narratives. It is a well-known fact that historical narratives have an essential influence on the historical consciousness formation. It is noted that Russian historical politics and the politics of memory, with its ideological dimension, went far beyond the domestic political course and turned into an important foreign policy imperative. It is emphasized that Russia's full-scale war against Ukraine has a historical, ideologically marked dimension and is a natural continuation of the memorial discourse that the Russian Federation has been forming for many years. It is emphasized that the cult of victory in the World War II and the subsequent ideas of a special mission of Russia in the international arena which were declared in the 2023 foreign policy Strategy resulted in major foreign policy priorities positioning Russia as the

global power providing multipolar international system building. It is noted that the policy of positioning the USA as an adversary, which was a common practice during the Cold War, was introduced nowadays to modern Russian society, and the Euro-Atlantic choice of Ukraine's foreign policy became a powerful trigger for the emergence of anti-Ukrainian sentiments not only within the Russian society, but also in normative foreign policy documents.

In the process of analyzing the stated topic, it was established that historical narratives became the ideological basis for strengthening neo-imperial ideas, which the Russian Federation promotes in all the post-Soviet countries, considering them as its own zone of influence. Ukraine's rejection of the policy of maneuvering between the two major centers of gravity – the European Union and Russia, – and the clear declaration of a course for European and Euro-Atlantic integration disrupted the Russian geopolitical strategy and determined the beginning of open expansion. The historical, ideologically marked dimension of the foreign policy strategy actually justified the attack on Ukraine.

Key words: war, Ukraine, Russia, politics of memory, historical politics, historical trauma, domestic and foreign national strategies, political discourse, use of history, historical narrative.

Ольга Маклюк,

Запорізький національний університет,
ORCID ID: 0000-0002-8740-2402;

Станіслав Черкасов,

Запорізький національний університет,
ORCID ID: 0000-0002-0759-6594;

Ярослава Фатюха,

Запорізький національний університет,
ORCID ID: 0009-0002-0979-3812

ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ РОСІЇ (1993–2023 рр.)

У статті зосереджено увагу на аналізі офіційних зовнішньополітичних стратегій росії та їх кореляції з історичними наративами. Загальновідомим є факт, що історичні наративи впливають на формування історичної свідомості. Зазначається, що історична політика й політика пам'яті з їх ідеологічним виміром вийшли за межі внутрішньополітичного курсу та перетворилась у важливий зовнішньополітичний імператив. Наголошено,

що повномасштабна війна росії проти України має історичний, ідеологічно маркований вимір і є закономірним продовженням того меморіального дискурсу, який багато років формує російська федерація. Акцентовано увагу на тому, що культ перемоги в Другій світовій війні та ідея про особливу місію росії на міжнародній арені, задекларовані в Стратегії зовнішньої політики 2023 р., зумовили в ролі зовнішньополітичних пріоритетів позиціонування росії як центру світового розвитку, що виконує унікальну місію з підтримки глобального балансу сил і вибудовування багатоплярної міжнародної системи. Зазначено, що традиційне ще для часів Холодної війни формування «образу ворога» в обличчі США було екстрапольоване в сучасне російське суспільство, а євроатлантичний вибір зовнішньої політики України став тригером для появи антиукраїнських настроїв не тільки в російському публічному просторі, а й у нормативних зовнішньополітичних документах.

У процесі аналізу досліджуваної проблеми встановлено, що історичні наративи стали ідеологічною базою підкріплення неоімперських ідей, які російська федерація просуває на всіх територіях пострадянського простору, вважаючи його зоною свого геополітичного впливу. Відмова України від політики лавірування між двома великими центрами тяжіння – Європейським Союзом і росією, – чітке оголошення курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію порушили російську геополітичну стратегію й визначили початок відкритої експансії. Історичний ідеологічно маркований вимір зовнішньополітичної стратегії фактично обґрунтовує напад на Україну.

Ключові слова: російсько-українська війна, політика пам'яті, історична політика, історична травма, внутрішньополітичні та зовнішньополітичні національні стратегії, політичний дискурс, історичний наратив.

1. INTRODUCTION

The «historical/mnemonic» component of foreign policy in various countries is constructed around issues of historical memory and represents a specific form of historical discourse. The well-known tactic of selecting historical narratives and mnemonic practices is common for many states in the terms of development of national strategies and the implementation of domestic policies. However, the inclusion of historical discourse in justifying foreign policy strategies inevitably leads to catastrophic consequences, such as raising questions about the revision of borders and the legitimacy of state existence.

For the vast majority of experts from different fields, it is evident that the full-scale war waged by Russia against Ukraine, perceived by the international community as beginning in 2022 but understood by the citizens of Ukraine –

accurately so – to have started with the events of 2014, carries a historically and ideologically marked dimension. It represents a natural continuation of the memorial discourse that the Russian Federation has cultivated over many years.

The ongoing Russian-Ukrainian war has underscored the relevance of this issue, demonstrating the need for an in-depth study of historical narratives, collective visions of the past, and their correlation with the state foreign policy. Notably, this issue is now pertinent to many European countries, as historical policies and memory politics, with their ideological dimensions, have transcended domestic agendas and evolved into significant imperatives of foreign policy.

The issue of the ideological dimension of historical narratives is not relatively new: Western European countries have already accumulated extensive experience in topic research. Today, the issues of the formation and content of historical narratives in society attract the attention of representatives from various disciplines and occupy an interdisciplinary intersection. Scholars in the humanities have noted their ideological context and the potential for explaining political processes and phenomena in social life.

It is a well-known fact that historical narratives influence the formation of historical consciousness. When analyzing contemporary definitions of these concepts, researchers point out their incorrect interpretations and connotations. Political scientist V. Bushansky emphasizes – and it is difficult to argue with – that historical memory, in the literal sense, has never existed as a specific memory. Memories are not historical memory; rather, they are narratives of human social experience, and only if this narrative transforms under the influence of normative discourse, it becomes an expression of historical consciousness [1, p. 93].

Researchers rightly note that contemporary individuals, on one hand, rarely reflect on how the past is constructed and represented, as they are more interested in the «final product» of history. On the other hand, nearly everyone considers themselves an indispensable connoisseur of history [2]. This final «historical product» is delivered to the average adult in a «ready-made» form, largely due to the powerful influence of the information flow, ranging from traditional media (television, radio, print publications) to various news and advertising products on social media platforms (Viber, Telegram, YouTube, TikTok, Facebook, Twitter, Instagram) and computer games, among others [3, p. 88–92].

Among the **recent publications** concerning the study of the phenomenon of various dimensions of narratives, including historical ones and their influence on the state strategies formation, the works of Yu. Kurnyshova, J. Szostek, E. Hets, and J. Staun stand out. For instance, Yu. Kurnyshova (University of Bremen, Germany), in examining the narratives that emerged in Estonia regarding the Russian-Ukrainian war, takes into account the historical component [4,

p. 5–13]. J. Szostek (Royal Holloway University of London, UK) investigates the «Defence and Promotion of Desired State Identity in Russia’s Strategic Narrative» [5, p. 571]. The scholar notes that Russian leaders do relatively little to address the issue of international rejection of their strategic narrative, which reflects their prioritization. This state projection of identity is aimed at both domestic and foreign audiences.

The researcher emphasizes that within Russia itself, the state’s strategic narrative appears effective: it is widely accepted and reproduced, allowing Russian citizens to continue perceiving their country as «great», while the tension in relations with Europe is attributed to negative American influence [5, p. 571–593]. E. Goetz and J. Staun (Royal Danish Defense College, Denmark), in their scholarly article «Why Russia Attacked Ukraine: Strategic Culture and Radicalized Narratives», analyze Russian narratives within the cultural sphere through the lenses of history, geography, and tradition. The researchers conclude that the political elite in Moscow view Ukraine’s drift toward the West as a threat to national security [6, p. 255]. Ukrainian researcher M. Bessonova presented work on «Anti-American Rhetoric in Russian Narratives of the Russo-Ukrainian War» which is a significant contribution to the understanding of contemporary geopolitical discourse. The research is characterized by a rigorous methodological approach, incorporating both qualitative and quantitative analysis that substantiate the claims and set a high standard for future studies in this area [7].

Thus, we can affirm that the issue of the influence of historical narrative on Russia’s foreign policy has entered the sphere of scholarly interest among researchers. However, it is also important to note that the analysis of these narratives within foreign policy strategies from the 1990s to the present, as well as the correlation of their content with the state’s foreign policy course, still requires further exploration.

The purpose of the research is to examine the ideological context of historical discourse in Russia’s foreign policy strategies and to identify its impact on foreign policy formation.

The methods employed in this research combine qualitative content analysis instruments with a historical interpretative approach. The primary focus is made on examining the texts of key Russian foreign policy documents from 1993 to 2023, such as the official Foreign Policy Concepts and national security Strategies. The analysis aims to identify and interpret historical references and markers – specific mentions of historical events, figures, and ideologemes used as justifications for Russia’s foreign policy decisions. Content analysis is a valuable methodology for uncovering the strategic and ideological underpinnings of foreign policy. By rigorously applying this method, we can gain insights into

how Russian authorities articulated and implemented their foreign policy strategies over time. By systematically categorizing these references, the study reveals patterns and the strategic use of history to shape and legitimize Russian policy goals.

2. RESULTS

After the collapse of the Soviet Union, the newly independent states embarked on the path of forming a new historical narrative. As historian Ivan Kurilla points out, Russia, in this context, became an exception, which indicated a crisis of Russian identity. The researcher emphasizes that V. Putin came to power with a clear understanding of the importance of national history and began to construct Russian identity by affirming the «imperial» flag and coat of arms on one hand, and by reinstating the «Soviet» national anthem on the other. He also actively employed «patriotic» rhetoric about a return to the «glorious past» [6, p. 255]. Ivan Kurilla is rather an exception to the rule; he belongs to a small group of Russian historians who find themselves in a certain opposition to the historical rhetoric of the authorities.

It should be noted that the majority of contemporary Russian historians have embarked on the path of forming an alternative-free «patriotic historical canon», continuing the Soviet tradition of state-controlled historiography. As a result, thousands of articles, monographs, and other works have been produced. As researcher L. Chekalenko rightly points out, for modern Russian historical science, studies on the problems of historical memory represent a political and ideological mandate and task, serving as one of the tools for justifying and supporting the vertical of power, regardless of the forms and manifestations it takes [8, p. 16].

An interesting aspect in this context is the six-volume collective monograph titled «The National Idea of Russia», published in Moscow in 2012. The introduction to this project states that the question of the national idea of Russia has a long history and is as important as the meaning of life for an individual. Contemporary Russia faces this question in two dimensions. First, in the external world: what is Russia's place in world history, and what states its contribution to the world development? The researchers argue that this issue is akin to the search for the «Russian idea», which has bothered many Russian thinkers since Dostoevsky, Solovyov, and Berdyaev.

Second, to discuss the meaning of life, life must exist! «To speak about Russia, its mission and destiny, Russia must exist!» The authors declare that in the 20th century, Russia's statehood was destroyed twice and note that many contemporary indicators suggest a new threat at that level [9].

Particularly noteworthy is Volume Three of this publication, in which Chapter 5 is titled «Non-violent Methods of Destroying Russian Statehood». This chapter analyzes the new type of war, framing the issue as «Russia in the Focus of the Western (American) Project», and raises the question: «Whether Russia is a «rogue state» or is it a problem of global isolation»? The aforementioned publication asserts that the West is creating a «global empire», with Russian statehood standing as an obstacle on this path [9, p. 1534].

Thus, Russian historiography actively articulates the ideologemes of «Great Russia» and its «special path», which is positioned in opposition to the West. A particularly prominent theme is the presentation of the state as a «besieged fortress». All these ideologemes serve as the foundation for strategic planning, primarily in the realm of foreign policy.

Over the years of the modern history of the Russian Federation, six foreign policy strategies, which represent concepts of foreign policy, have been adopted: in 1993, 2000, 2008, 2013, 2016, and 2023. Each of these reflects shifts in domestic priorities and the overall international context.

The first Foreign Policy Concept of 1993 reflected the realities of the USSR's collapse and envisioned integration into the Western world, emphasizing cooperation with Europe and the United States. It declared a new approach to the implementation of foreign policy, distinct from the «elements of imperial arrogance and egocentrism of the Soviet Union». The document states that the concept lays the foundation for equitable partnerships with neighboring states and leading democratic and economically developed countries through genuine cooperation. It emphasizes that, in principle, Russia excludes the use of military force from the arsenal of global politics and does not consider any state as inherently hostile or friendly. Instead, Russia aspires to build the best possible, mutually beneficial relations with all nations, seeking to resolve disputes and conflicts through political means [10, p. 16].

One of the key priorities of Russian foreign policy is proclaimed to be the protection of the rights, freedoms, and well-being of Russian citizens. Nevertheless, the concept also reflects ideas of unity among East Slavic peoples and emphasizes maintaining ties with former Soviet republics, particularly in terms of protecting Russian-speaking populations abroad. The document highlights Russia's role as the successor to the historical legacy of the Soviet Union and the need to counter Western influence. Russia is presented as a great power, intent on maintaining its «role in the global balance of power, in accordance with its status as a major power» [10, p. 35].

The concept underscores that cooperation and partnership-building with the United States and Western Europe are among Russia's main priorities. How-

ever, it also contains anti-Western narratives, reinforced by an emphasis on Russia's cultural and historical mission. The rhetoric opposing Western influence and promoting unity among post-Soviet states is particularly evident. In Section 1, titled «CIS», under the article on the main directions of foreign policy, the document specifies that the Commonwealth of Independent States (CIS) is one of Russia's priority areas for foreign policy activities. It states that Russia's relations with this group of countries should be elevated to the level of «comprehensive intergovernmental relations, ensuring robust cooperation with them» [10, p. 28].

The importance of such close cooperation is explained by the shared responsibility, particularly of Russia and other former Soviet Union countries, for ensuring stability, human rights, and freedoms, as well as the fulfillment of international obligations across the former USSR. In Section 5, «Europe» under the article on the main directions of foreign policy, it is emphasized that a strategic task at that time was to prevent Eastern Europe from becoming «a sort of buffer zone isolating Russia from the West» and to ensure that Russia was not marginalized by Western states in the Eastern European region. According to the Russian political leadership, the states of Eastern Europe are being artificially distanced from Russia by Western forces but should remain oriented toward Russia and other CIS countries [10, p. 16].

Russia's vision for further dialogue with the Baltic states includes a provision for ensuring the civil and social rights of the Russian-speaking population in the Baltics, with these rights enshrined in relevant intergovernmental agreements. From the perspective of the Russian leadership, the group of Central and Eastern European states (including the Baltic countries), which had moved away from totalitarianism, were facing the most complex political, economic, and social challenges, which served as a «fertile ground for the resurgence of nationalism». It is in Russia's interest to prevent the spread of nationalist ideas that could potentially be encouraged by the West to distance post-Soviet countries from Russia. This perspective also reveals a narrative centered on the so-called fight against neo-Nazism [10, p. 16].

After Putin came to power, the 2000 Strategy shifted focus towards a multipolar world and the restoration of Russia's influence in the post-Soviet space. The 2000 Foreign Policy Concept of the Russian Federation represents a rethinking of Russia's foreign policy course in light of the changes that occurred during the 1990s and marks the declaration of a new foreign policy direction for the country in the 21st century. A critically important aspect of the new concept is the assertion that the «expectations associated with the formation of new equitable, mutually beneficial, and partnership-based relations between Russia

and the surrounding world» had not been realized. It was stated that the international situation at the beginning of the 21st century necessitated a reassessment of Russia's foreign policy priorities [11, p. 18].

Among the primary objectives outlined in the concept for Russia's foreign policy agenda are: the establishment of a multipolar system of international relations; maintaining Russia's authoritative role in the global community, «in line with the interests of the Russian Federation as a great power and as one of the influential centers of the modern world»; protecting the interests of Russian citizens and compatriots abroad; promoting a positive perception of Russia globally, including the promotion of the Russian language and culture; creating a «belt of good-neighborliness along the Russian borders»; and supporting the elimination and prevention of potential sources of tension and conflict in regions adjacent to the Russian Federation. The concept identifies the «trend toward the creation of a unipolar world structure dominated economically and militarily by the United States» and the increasing influence of Western institutions and forums in resolving key issues of international security as threats to Russia's national interests [11, p. 18–30].

Thus, this concept more clearly reflects an anti-Western rhetoric and a narrative emphasizing Russia's unique role and mission in the world and in the post-Soviet space. The document underscores the necessity of resisting the «dominance of a unipolar world», indirectly referencing the United States and NATO as threats to international stability. Russia stresses the importance of multipolarity and sets the goal of defending national interests from external interference, particularly regarding the security and sovereignty of CIS countries.

The 2008 Strategy, directly linked to the Russo-Georgian War of 2008, highlighted the importance of countering Western influence in post-Soviet countries. Approved by then-President Dmitry Medvedev, the document develops and expands upon the provisions of the 2000 Concept. According to the concept, the main goals of Russia's foreign policy remain the same: maintaining Russia's «strong and authoritative positions in the global community, which best correspond to the interests of the Russian Federation as one of the influential centers of the modern world»; promoting and supporting the Russian language and culture abroad (introducing for the first time the term «Russian World» («Russkiy Mir»)), which describes the Russian diaspora; fostering good neighborly relations with neighboring states; and facilitating the resolution and prevention of tensions and conflicts in regions adjacent to the Russian Federation. The «Russian World» concept is an ideological construct that emphasizes the cultural, linguistic, and historical unity of Russian-speaking peoples worldwide. It seeks to unite individuals and communities who share a common heritage rooted in the

Russian language, culture, and Orthodox Christianity. The introduction of this concept in 2008 was not merely a cultural initiative but a strategic articulation of Russia's vision of its global role [12, p. 9–14].

The anti-Western rhetoric persists, with accusations against the West of monopolizing global processes, which in turn leads to a policy of «containing» Russia through «selective approaches to history, particularly the history of World War II and the postwar period». Additionally, the concept criticizes NATO's expansion, particularly plans to admit Ukraine and Georgia, warning that such moves would bring NATO's military infrastructure closer to Russian borders, «violating the principle of equal security and creating new dividing lines in Europe» [12, p. 16].

Thus, the narrative of Russia's achievements in World War II – the so-called victory cult – emerges not only as a unifying element of domestic politics but also as a foreign policy argument, reinforcing Russia's claim to authoritative status and genuine influence on the international stage. Russia perceives the West as an adversary seeking to diminish its wartime accomplishments and tarnish the historical memory, a memory that is a sacred element of Russian self-awareness and unity, as well as a unifying factor for the shared fate of post-Soviet countries.

The 2013 Strategy reflects the increasing confrontation with the West, emphasizing the strengthening of partnerships with BRICS countries and Asia. The Foreign Policy Strategy of the Russian Federation of 2013 largely reiterates the objectives set forth in the 2008 document. For the first time, it introduces the idea of using soft power in international relations, defined as «a comprehensive toolkit for achieving foreign policy goals by relying on the potential of civil society, information and communication, humanitarian, and other methods and technologies that serve as alternatives to classical diplomacy». Accordingly, Section 39 on international humanitarian cooperation emphasizes Russia's commitment to countering extremism, neo-Nazism, nationalism, and attempts «to rewrite history and use it to fuel confrontation and revanchism in world politics, or to revise the outcomes of World War II». This emphasis reflects a broader historical narrative that frames Russia as the defender of the legacy of World War II and as a stabilizing force in a world threatened by revisionism and extremism. The concern over «attempts to revise the outcomes of World War II» highlights a central theme in Russian foreign policy: the sacrosanct nature of the historical narrative surrounding the Soviet Union's victory and sacrifice during the war [13, p. 18].

The assertion of Russia's central and coordinating role in international affairs is rooted in a historical narrative that positions the country as a leader

among Slavic nations and a key player on the global stage. Following the collapse of the Soviet Union, Russia has sought to redefine its influence in a rapidly changing geopolitical landscape. The historical dimension of this aspiration is reflected in various initiatives aimed at asserting Russia's leadership and fostering unity among Slavic countries. In addition to its religious engagement, Russia has actively pursued the development of intergovernmental cultural and humanitarian ties among Slavic peoples. This initiative reflects a historical commitment to cultural diplomacy that has deep roots in the region's past. Cultural ties are leveraged as a means of strengthening Russia's influence in the post-Soviet space. By promoting shared cultural heritage, language, and history, Russia seeks to reinforce connections with countries like Ukraine, Belarus, and the Balkans. This approach not only emphasizes the historical continuity of Slavic identity but also aims to cultivate goodwill and foster cooperative relationships [13, p. 24].

Historically, Russia has viewed itself as the protector of Slavic heritage and values, a sentiment that dates back to the era of the Russian Empire. The notion of a «Slavic brotherhood» is not merely cultural; it serves as a geopolitical strategy to cultivate alliances and increase Russia's influence in Eastern Europe and beyond. By positioning itself as a leader among Slavic peoples, Russia seeks to counterbalance the influence of Western powers and assert its historical significance [13, p. 16].

This historical positioning is not merely a commemorative act but a strategic policy tool. By invoking the Soviet Union's role in defeating Nazi Germany, Russia seeks to establish a moral high ground in global discourse. This moral legitimacy is then used to counter criticisms of its actions, particularly in the post-Soviet space, and to justify interventions under the guise of protecting the historical truth and fighting extremism.

It highlights Russia's continued negative stance on NATO expansion and on «the overall proximity of NATO's military infrastructure to Russian borders, which violates the principle of equal security and creates new dividing lines in Europe». The concept underscores Russia's unique role in maintaining stability within the post-Soviet space. Thus, the 2013 Concept continues to circulate anti-Western rhetoric and the narrative of Russia's accomplishments in World War II as key elements [13].

The annexation of Crimea in 2014 led to the formation of new foreign policy objectives, resulting in the adoption of the 2016 Foreign Policy Strategy, which underscores a commitment to multipolarity and opposition to the United States. The 2016 Foreign Policy Strategy of the Russian Federation presents a vivid example of how history is used as a tool to shape and justify modern fo-

reign policy. The statement that «Russia's role in international affairs has been shaped over centuries» invokes a narrative of historical continuity and legitimacy. By emphasizing its long-standing influence, Russia seeks to reaffirm its status as a global power with inherent rights and responsibilities on the international stage. This historical self-perception shapes foreign policy orientations, including Russia's engagement with emerging global multipolarity and resistance to perceived Western hegemony. The strategy also prioritizes «protecting the rights of compatriots living abroad» and acknowledges their contribution to the development of the Russian language and culture. This aspect of the policy highlights a significant historical narrative: the protection of ethnic Russians and Russian-speaking communities beyond Russia's borders. This concern has historical roots in the Russian Empire and Soviet Union's efforts to project influence through cultural and linguistic ties. By framing this protection as a moral and historical duty, Russia legitimizes its involvement in the affairs of neighboring states, particularly in regions with significant Russian-speaking populations. Another key element of the 2016 strategy is the emphasis on «developing humanitarian ties between peoples» and «strengthening integration structures in the post-Soviet space with Russian participation». This reflects a historical ambition to maintain and strengthen Russia's influence in the former Soviet republics. By promoting integration through humanitarian and cultural initiatives, Russia seeks to counteract Western influence and ensure its strategic presence in the region [16; 17]. The historical dimension of this approach can be traced back to the Soviet Union's legacy of fostering solidarity and cooperation among its republics. In the post-Soviet context, this legacy is repurposed to sustain a sense of shared history and interconnectedness, which supports Moscow's vision of a multipolar world order [14].

In 2023, Russia approved a new foreign policy concept, marking the sixth iteration [15]. This strategy was adopted in response to shifting geopolitical conditions, particularly following the start of the full-scale war against Ukraine and the intensifying confrontation with the West.

We will attempt to outline the main historical narratives embedded within Russia's 2023 foreign policy strategy. The general provisions of the 2023 «Foreign Policy Concept of the Russian Federation» emphasize Russia's millennium-long history of independent statehood and its deep historical ties with traditional European culture and other cultures across Eurasia. Russia is portrayed as a unique civilizational state, uniting the Russian people and other ethnic groups within the cultural and civilizational community of the «Russian World» [15].

The cult of Victory and Russia's special mission on the international stage are highlighted within the foreign policy strategy. The document underscores

Russia's decisive contribution to the victory in World War II and its role in dismantling the global colonial system. Consequently, Russia is depicted as a center of global development, carrying out a unique mission to maintain the global balance of power and to construct a multipolar international system [15].

Anti-Americanism as a Marker. Ukraine's Euro-Atlantic foreign policy choice has triggered the emergence of anti-Ukrainian sentiments within the Russian public sphere, establishing a correlation between «anti-Ukrainian» and «anti-American» attitudes. Anti-Americanism, as a vector of solidarity with Western/European values, is noted in the foreign policy strategy. The strategy states: «Considering the strengthening of Russia as one of the leading centers of development in the modern world and perceiving its independent foreign policy as a threat to Western hegemony, the United States of America (USA) and its satellites have utilized the measures taken by the Russian Federation to protect its vital interests concerning Ukraine as a pretext to escalate a long-standing anti-Russian policy and have unleashed a new type of hybrid war» [15]. The document asserts that Russia does not view itself as an enemy of the West, does not isolate itself from it, and hopes that Western states will recognize the futility of a confrontational policy.

In Section 44, «International Humanitarian Cooperation», of the «Foreign Policy Concept of the Russian Federation», the necessity of countering the falsification of history, incitement of hatred against Russia, and the spread of ideologies such as neo-Nazism, racial and national exceptionalism, and aggressive nationalism is emphasized [15].

Thus, we will identify the ideologemes/mythologemes of the Soviet/imperial interpretation of history that are present in Russia's foreign policy strategies and shape its foreign policy orientations.

Historical Imperial Legacy Concept. The foreign policy concept of «gathering the lands of Rus» traces back to the times of the Tsardom of Moscow and the Russian Empire, when territorial expansion was one of the state's key objectives. The utilization of this historical continuity in political rhetoric serves as a foundation for justifying territorial claims. In contemporary Russian foreign policy, particularly following the annexation of Crimea in 2014, the rhetoric of restoring historical territories is frequently invoked.

Unity of the East Slavic Peoples Concept. To strengthen its influence in the Balkans and other Slavic regions, Russia has been cultivating the image of a leader/protector of the Slavic peoples since the 19th century. A distinct aspect of this rhetoric pertains to the shared past of the three «brotherly» nations and the indivisibility of their historical fate.

The struggle for the legacy of Kievan Rus', specifically asserting that medieval Russia is the successor to Kievan Rus'.

Historical Legacy of the Soviet Union Concept. The Soviet myth of the Great Patriotic War and the «cult of the Great Victory» is actively employed by Russia in its foreign policy to bolster its moral authority, presenting its contemporary foreign policy as a counter to «neo-fascism», particularly in the context of the conflict with Ukraine. Consequently, the Russian-Ukrainian war is framed as a struggle for liberation from neo-Nazism. The «image of the enemy» cultivated within Russian society fueled anti-Ukrainian rhetoric in 2014, intensified during the full-scale invasion, and continues to shape prevailing sentiments in the Russian public discourse.

Anti-Western rhetoric and the «Great Historical Mission» concept. In Russian political rhetoric, there is often an assertion that the confrontation with the West has historical roots, referencing figures such as Peter the Great, the Napoleonic Wars, and the Crimean War, as well as Soviet times (the Cold War), which shaped the «image of the enemy». These traditions have solidified ideas of anti-Americanism that have been extrapolated into contemporary Russian society. Russia is positioned as the bearer of traditional (religious, moral) values. Historically, it has been framed as a state defending these traditions against a «degrading» West. This argument is also employed on the international stage.

3. CONCLUSIONS

The historical dimension of Russia's foreign policy strategies from 1993 to 2023 reveals a consistent reliance on ideologemes and mythologemes rooted in the Soviet and imperial past. These narratives are instrumentalized to shape contemporary foreign policy orientations and justify actions on the international stage.

The Historical Imperial Legacy Concept continues to play a pivotal role. The concept of «gathering the lands of Rus» connects modern territorial ambitions to the era of the Tsardom of Moscow and the Russian Empire, legitimizing claims through the rhetoric of historical restoration, as observed after the annexation of Crimea in 2014. The narrative of the «unity of the East Slavic peoples» reinforces Russia's leadership image among Slavic nations, drawing on the idea of a shared historical destiny among Russians, Ukrainians, and Belarusians. Additionally, the struggle over the legacy of Kievan Rus' emphasizes Russia's self-proclaimed historical continuity with this medieval state, forming another foundational myth that influences regional policies.

The Historical Legacy of the Soviet Union Concept is equally prominent, with the Soviet myth of the Great Patriotic War and the «cult of the Great Vic-

tory» framing Russia's foreign policy as a moral crusade against neo-fascism. This myth has become particularly salient in the Russian-Ukrainian conflict, where contemporary warfare is portrayed as a fight for liberation from neo-Nazism. The construction of the «image of the enemy» has fueled anti-Ukrainian rhetoric since 2014 and continues to shape public opinion, legitimizing aggression in the eyes of Russian society.

Finally, Anti-Western rhetoric and the «Great Historical Mission» Concept remain central to Russia's strategic narrative. The portrayal of a historic confrontation with the West, drawing on figures like Peter the Great and referencing conflicts from the Napoleonic Wars to the Cold War, reinforces anti-American and anti-Western sentiments. This rhetoric positions Russia as a defender of traditional values in opposition to a morally decaying West, a narrative that extends to international platforms, emphasizing Russia's self-appointed role as a guardian of religious and moral traditions.

Overall, these enduring historical narratives provide a framework that influences and legitimizes Russia's foreign policy decisions. By invoking a selectively interpreted past, Russia seeks to shape both domestic and international perceptions, reinforcing its ideological and geopolitical objectives. Understanding these deep-seated historical influences is essential for comprehending the motivations behind Russia's strategic actions and its long-term vision in global affairs. Extending the analysis, Russia's strategic deployment of historical narratives highlights a sophisticated use of the past to achieve modern political goals, both within its borders and internationally. The consistent references to imperial and Soviet ideologies not only bolster domestic legitimacy but also serve as tools of influence and soft power in regions with historical and cultural ties to Russia. These narratives help to construct a national identity that is deeply interwoven with the glory and trauma of the past, fostering a sense of mission that justifies expansionist or protective policies.

In sum, the historical dimension of Russia's foreign policy is not merely a relic of the past but an active component that shapes present and future strategies. It offers a lens through which to understand Russia's geopolitical behavior, revealing that these narratives are likely to remain significant as long as they continue to resonate with the Russian public and support the state's strategic objectives. Understanding these historical continuities is crucial for anticipating Russia's actions and developing informed and effective diplomatic responses.

The role of modern media, including social media and state-controlled platforms, in disseminating and reinforcing historical narratives warrants further exploration. Future research could examine how digital communication strategies amplify these narratives and assess the effectiveness of disinformation and propaganda campaigns in shaping perceptions globally.

REFERENCE

1. Bushansky, V. (2012). Historical memory: understanding that femenology. *Person in the context of the hour*, p. 93–113 (in Ukrainian).
2. Smolii, V. (2024). How to teach a citizen to think. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yak-navchiti-gromadyanina-misliti/> (in Ukrainian).
3. Makliuk, O. (2022). The discourse of the past as a tool of propaganda in the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Materials of the IV International Scientific and Practical Conference «International Relations: Ukraine and the World in the Context of War Challenges»* (June 30, 2022), Sumy, p. 88–92 (in Ukrainian).
4. Kurnyshova, Y. (2023). Analogical Reasoning: Historical Parallels and Metaphors in the 2022 War Narratives in Ukraine and Russia *Journal of Regional Security*. *Online Belgrade Centre for Security Policy*, p. 5–13 (in English).
5. Szostek, J. (2022). Defence and promotion of desired state identity in Russia's strategic narrative. *Geopolitics*, 22(3), p. 571–593. URL: <http://eprints.gla.ac.uk/167877/> (in English).
6. Kurilla, I. (2009). The Symbolic Politics of the Putin Administration. Identities and Politics During the Putin Presidency: The Discursive Foundations of Russia's Stability. *Stuttgart*, p. 255–269 (in English).
7. Bessonova, M. Anti-American Rhetoric in Russian Narratives of the Russian-Ukrainian War (2024). *Russia's War with Ukraine and the West* / Ed. by Sergiusz Wasiuta, Tomasz Wójtowicz, p. 299–320 (in Ukrainian).
8. Chekalenko, L. (2019). To the question of the methodology of the study of the combination of history and memory. Kyiv: State Institution «Institute of World History of the NAS of Ukraine», p. 16 (in Ukrainian).
9. National idea of Russia. In 6 volumes. Moscow: Scientific Expert, p. 1534 (in Russian).
10. Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation (approved by the President of the Russian Federation 1993). URL: <https://mgimo.ru/upload/iblock/64c/64c1af3dde997df9ff3afd0a0c8bdb01.doc> (in Russian).
11. Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation (approved by the President of the Russian Federation V. V. Putin on January 10, 2000). URL: https://www.ng.ru/world/2000-07-11/1_concept.html (in Russian).
12. Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation (approved by the President of the Russian Federation V. V. Putin on July 15, 2008). URL: <http://kremlin.ru/acts/news/785> (in Russian).
13. Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation (approved by the President of the Russian Federation V. V. Putin on February 12, 2013). URL: <https://rg.ru/2013/02/15/politika-site.html> (in Russian).
14. Decree of the President of the Russian Federation of 30.11.2016 No. 640 «On approval of the Concept of Foreign Policy of the Russian Federation» URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201612010045?index=1&rangeSize=1> (in Russian)
15. Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation (approved by the President of the Russian Federation V. V. Putin on March 31, 2023). URL: <https://www.mid.ru/ru/detail-material-page/1860586/> (in Russian).

16. Elias, G. & Jørgen, S. (2022). Why Russia attacked Ukraine: Strategic culture and radicalized narratives. *Contemporary Security Policy*. URL: <https://doi.org/10.1080/13523260.2022.2082633> (in English).

17. Bilichak, O., Huz, A. (2024). Hybrid War as a Tool of Foreign Policy of the Russian Federation: the Ukrainian Dimension (1991–2023). *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]*, 30, pp. 162–178 (in English).

Матеріал надійшов до редакції 04.09.2024 р.

РОЗДІЛ V. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.92

Андрій Бояр,

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

ORCID ID: 0000-0002-9379-8140,

andrij.boyar@vnu.edu.ua;

Віталій Клець,

здобувач магістерського рівня вищої освіти за освітньою програмою «Міжнародні економічні відносини»,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

klets.vitalii2023@vnu.edu.ua

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-275-284

**ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ
МІЖНАРОДНОГО РИНКУ**

У статті розглянуто передумови виходу компанії на міжнародний ринок, описано позитивний вплив реклами та сучасних технологій на рівень продажів продукту. Зауважено, що цифровий простір уможливорює процес комунікації зі споживачами по всьому світу задля підтримки актуальності продукту або ж його видозміни. Охарактеризовано значення терміна «глобалізація», визначено характеристики та передумови глобалізаційних процесів, їх розвиток (в історичному вимірі) й наслідки – позитивний і суперечливий вплив на формування міжнародного ринку. З'ясовано, що технологічно-технічна реальність сприяє розвитку глобальних ринків стандартизованих товарів за низькою ціною через масштабність виробництва та розміщення виробничих потужностей у вигідному середовищі, завдяки чому локальні компанії стають неконкурентоспроможними. Зауважено, що міжнародній торгівлі сприяють глобально освічені працівники, які пропонують свої послуги, незважаючи на кордони держав. Доведено, що глобалізація спонукає кожну країну спеціалізуватися на тому, що

вона виробляє найкраще, використовуючи найменшу кількість ресурсів. Розглянуто явище глобальної корпорації, яка зосереджена на виробництві одного товару за агресивно низькою ціною. Описано транскордонний політичний вплив як фактор, що рухає глобалізацією. Виявлено, що на міжнародній арені, зокрема в Африці, зростає вплив Китаю. Країни за економічним впливом поділено за принципом прихильників Китаю-росії та США-Ізраїлю й Великобританії. Описано окремі результати глобалізації товарів як у високорозвинених країнах, так і в тих, які лише розвиваються. Проаналізовано стан глобалізаційних процесів. Зокрема, виявлено, що міжнаціональна торговельна інтеграція злетіла в XIX ст. через розвиток технологій та будівництва транспортних шляхів, але глобальний маркетинг нині сповільнився через фінансову нестабільність і підвищення політичного контролю.

Статтю підготовлено в межах проєкту «Центр досконалості Жана Моне “Волинський центр європейських студій: зелене і безпечне сусідство”» програми Європейського Союзу ERASMUS+ (№ 101085647–VCES–ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH).

Ключові слова: міжнародна торгівля, глобалізація, транскордонний вплив, стандартизація товару, глобальні корпорації.

Andrii Boiar,

Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0002-9379-8140;

Vitaliy Klets,

Master’s degree student

in the educational program «International Economic Relations»,
Lesya Ukrainka Volyn National University

GLOBALIZATION IMPERATIVES OF INTERNATIONAL MARKET DEVELOPMENT

The study examines the prerequisites for the company’s entry into the international market, describes the positive impact of advertising and modern technologies on the level of product sales. It is noted that the digital space enables the process of communication with consumers around the world in order to maintain the relevance of the product or its modification. The meaning of the term «globalization» was characterized, the characteristics and prerequisites of globalization processes, their development (in historical terms) and consequences: positive and contradictory

influence on the formation of the international market were determined. It was found that the technological and technical reality promotes the development of global markets of standardized goods at a low price due to the scale of production and the placement of production capacities in a favorable environment, due to which local companies become uncompetitive. It is noted that international trade is facilitated by globally educated workers who offer their services regardless of national borders. Globalization has been proven to encourage each country to specialize in what it produces best, using the fewest resources. The phenomenon of a global corporation focused on the production of one product at an aggressively low price is considered. Cross-border political influence is described as a factor driving globalization. It was found that China's influence on the international arena is growing, particularly in Africa. Countries by economic influence are divided according to the principle of supporters of China-Russia and the USA-Israel and Great Britain. Some results of the globalization of goods are described, both in highly developed countries and in those that are just developing. The state of globalization processes is analyzed. In particular, it is found that international trade liberalization soared in the nineteenth century due to the development of technology and the construction of transport routes, but global marketing has now slowed due to financial instability and increased political control.

The article prepared within the «Jean Monnet Centre of Excellence “Volyn Centre for European Studies: Green and Secure Neighbourhood”» of the Erasmus+ Programme of the European Union (№ 101085647 – VCES – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH).

Key words: international trade, globalization, cross-border influence, product standardization, global corporations.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси відображають динаміку міжнародного ринку, розвиток якого залежить передусім від політично-економічної ситуації в найбільших країнах світу, зокрема в державах-учасниках G20. Через циклічність економічного розвитку та військово-політичні конфлікти, що час від часу виникають між найбільшими світовими гравцями, процеси глобалізації відбуваються нерівномірно, прискорюючись чи сповільнюючись. Саме тому вважаємо актуальним у цій статті розглянути нинішню ситуацію на міжнародному ринку крізь

призму глобалізації та з'ясувати, на якій стадії глобалізаційного процесу перебуває світове співтовариство сьогодні.

Мета дослідження – установлення динаміки розвитку глобалізаційного процесу, виявлення позитивного й суперечливого впливу цього явища на формування міжнародного ринку, аналіз взаємозв'язку глобалізаційних процесів із регіоналізацією світового господарства.

У своїй роботі ми використовували результати дослідження глобалізаційних процесів українських (Ю. Козак [7], Р. Мадяр [1], С. Плотницька [2] й ін.) та світових учених (Т. Левітт, Л. Яаков [8], Дж. Стігліц [11], J. Bartelson [4], С. Хантінгтон [3] й ін.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Безумовно, багато компаній хочуть вийти на нові, більш широкі ринки, щоб збільшити клієнтську базу, підвищити впізнаваність бренду та покращити продажі. Людям завжди цікаво, який товар чи послуга актуальні в сусідніх країнах, у найрозвиненіших державах, тому інтерес до всього нового цілком природна річ, яка рухає ринок, і він цим користується. Доречно відзначити, що на світовий ринок можуть вийти товари, які знайшли покупця у своїй країні, скажімо так – які вже пройшли апробацію й мають базового споживача у своїй країні.

Отож, коли компанія планує вийти на ринок в іншій країні, наростити продаж, вона може використати міжнародний маркетинг для поширення та просування своїх продуктів чи послуг серед нових клієнтів. Часто це реалізується через доставку товарів або надання послуг через посередників або дистриб'юторів [7].

Відомим є той факт, що споживачі більш схильні купувати товари чи послуги, із якими вони вже знайомі. І про це прекрасно знають виробники та постачальники. Тому поява нових технологій донесення інформації (реклами) про свій товар споживачам відкрила нові можливості для підприємств, які прагнуть вийти на ринки інших країн світу. Цифрові платформи, електронна комерція й передові комунікаційні технології зруйнували географічні бар'єри, дозволяючи компаніям виходити на нові ринки та спілкуватися зі споживачами по всьому світу. Простота доступу до інформації й можливість віртуального ведення бізнес-операцій змінили традиційну бізнес-модель, сприяючи більш взаємопов'язаній глобальній економіці [9].

Звернімося до етимології поняття «глобалізація». Її запозичено з англійської мови, у яку слово прийшло з латинської: *globus* – куля, земна

куля, глобус. Від цього слова утворено прикметник «глобальний» (англ. *global* – тобто такий, що стосується земної кулі, світовий, планетарний). Від слова *global* утворено дієслово *globalize* – перетворювати певне явище на глобальне, «глобалізувати», – а також іменник *globalization* – перетворення певного явища на світове, на таке, яке стосується всієї земної кулі [2].

Отже, термін «глобалізація» з економічного погляду акумулює такі характеристики: зростаючу взаємозалежність світових економік, культур і населення, спричинену транскордонною торгівлею товарами та послугами, технологіями й потоками інвестицій, людей та інформації. Протягом багатьох століть країни створювали економічні партнерства, щоб сприяти цим переміщенням.

Технологічно-медійна реальність якнайкраще сприяє розвитку глобальної комерційної реальності – появи глобальних ринків стандартизованих споживчих товарів у значному масштабі. Корпорації, орієнтовані на цю нову реальність, отримують зиск від масштабу виробництва, розповсюдження, маркетингу та управління. Завдяки величезним обсягам, вони можуть знизити світові ціни й знищити конкурентів.

У сфері світової торгівлі зникли звичні відмінності в популярності продукту серед певних націй, причина цього – соціально-культурна конвергенція. Через доступ до інформації через онлайн-видання та соціальні мережі люди втрачають «культурну ідентичність». Наприклад, те, що раніше видавалося «диким» для локального культурного середовища, тепер може виглядати (і часто так і є) нормально, наприклад хіджаб у Франції чи мініспідниця в Африці, китайська їжа в Європі тощо. Це сталося через контакт із культурами, для яких звичним є те чи інше.

Глобалізація стандартизує потреби споживача, таким чином уже і африканець, і американець п'є Соса-Сола, їсть гамбургер та лаваш.

Міжнародній торгівлі сприяють глобально освічені працівники. Постачальники освітніх послуг дають змогу студентам отримати доступ до визнаної у всьому світі академічної кваліфікації у своїх країнах. Як результат, студенти виходять на ринок праці з різноманітними навичками та обізнаними з різними культурами. Це дає їм змогу працювати в компаніях, розміщених у всьому світі. Тому зростає кількість людей, які можуть пропонувати послуги за межами кордонів, застосовуючи онлайн-платформи після здобуття «глобальної освіти» [6].

Глобалізація спонукає кожну країну спеціалізуватися на тому, що вона виробляє найкраще, використовуючи найменшу кількість ресурсів, що відоме як порівняльна конкурентна перевага. Ця концепція робить

виробництво більш ефективним, сприяє економічному зростанню та знижує ціни на товари й послуги, роблячи їх доступнішими, особливо для домогосподарств із низьким рівнем доходу.

Глобальна корпорація знає все про один продукт чи послугу та усвідомлює абсолютну потребу бути конкурентоспроможними як на національному рівні, так і в усьому світі, тому прагне постійно знижувати ціни, стандартизуючи те, що продає і як працює. У такому ключі світ розглядається як сукупність кількох стандартизованих ринків, а не безліч індивідуальних ринків. Глобальна корпорація активно прагне та енергійно працює над глобальною конвергенцією. Основна місія – сучасність, а режим – цінова конкуренція, навіть коли вона продає першокласну, високоякісну продукцію. Адже компанії відомо про одну велику річ, яка є у всіх націй і людей: кожен бажає більше [8].

Цікавий для нас приклад глобальної корпорації – японські компанії, які працюють майже повністю без відділів маркетингу чи маркетингових досліджень, що настільки поширені в країнах. Утім, японці зламали код західних ринків. Вони зробили це не з механістичною ретельністю, дивлячись на те, як відрізняються ринки, а скоріше шляхом пошуку сенсу з глибшою мудрістю. Отже, ними виявлено, що поєднує всі ринки: прагнення надійної, стандартної сучасності в усьому, за агресивно низькими цінами.

Сучасна глобальна корпорація сильно контрастує зі старіючою транснаціональною корпорацією. Замість того, щоб адаптуватися до поверхових і навіть укорінених відмінностей усередині країн і між ними, компанія розумно прагнучиме нав'язування належним чином стандартизованих продуктів по всьому світу. Це саме те, що візьме світ, особливо за відносно низькими цінами, високою якістю та достойною надійністю. Глобальна компанія працюватиме саме так, як Генрі Кісінджер написав у книзі «Роки потрясінь» про економічний успіх Японії: «Ненажерливий у зборі інформації, непроникний для тиску і невблаганний у виконанні» [8].

Транскордонний політичний вплив – це ще один фактор, що рухає глобалізацію. Уряди сформулювали політику, що сприяє транскордонній торгівлі та впливу. Наприклад, зростає вплив Китаю, особливо в Африці, де Китай пропонує довгострокові кредити країнам. Республіка Замбія є прикладом цього, адже Китай фактично управляє операціями в міжнародному аеропорту в цій країні. Це показує, що розвинені держави впливають на політичні та економічні події в країнах, що розвиваються. До прикладу, прихильники Brexit популяризували його, зазначаючи, що «глобальна Британія» набагато краща, ніж членство країни в ЄС. Це

показує, що між розвиненими державами існує конкуренція за вплив на те, що відбувається в країнах, які розвиваються. Це групує держави в «клуби симпатиків» більш розвинених країн. Наприклад, деякі держави розглядаються як союзники Китаю та Росії, тоді як інші – як союзники США/Ізраїлю й Великобританії. Таке об'єднання робить національні кордони «пористими», оскільки країни торгують як члени вільного угруповання.

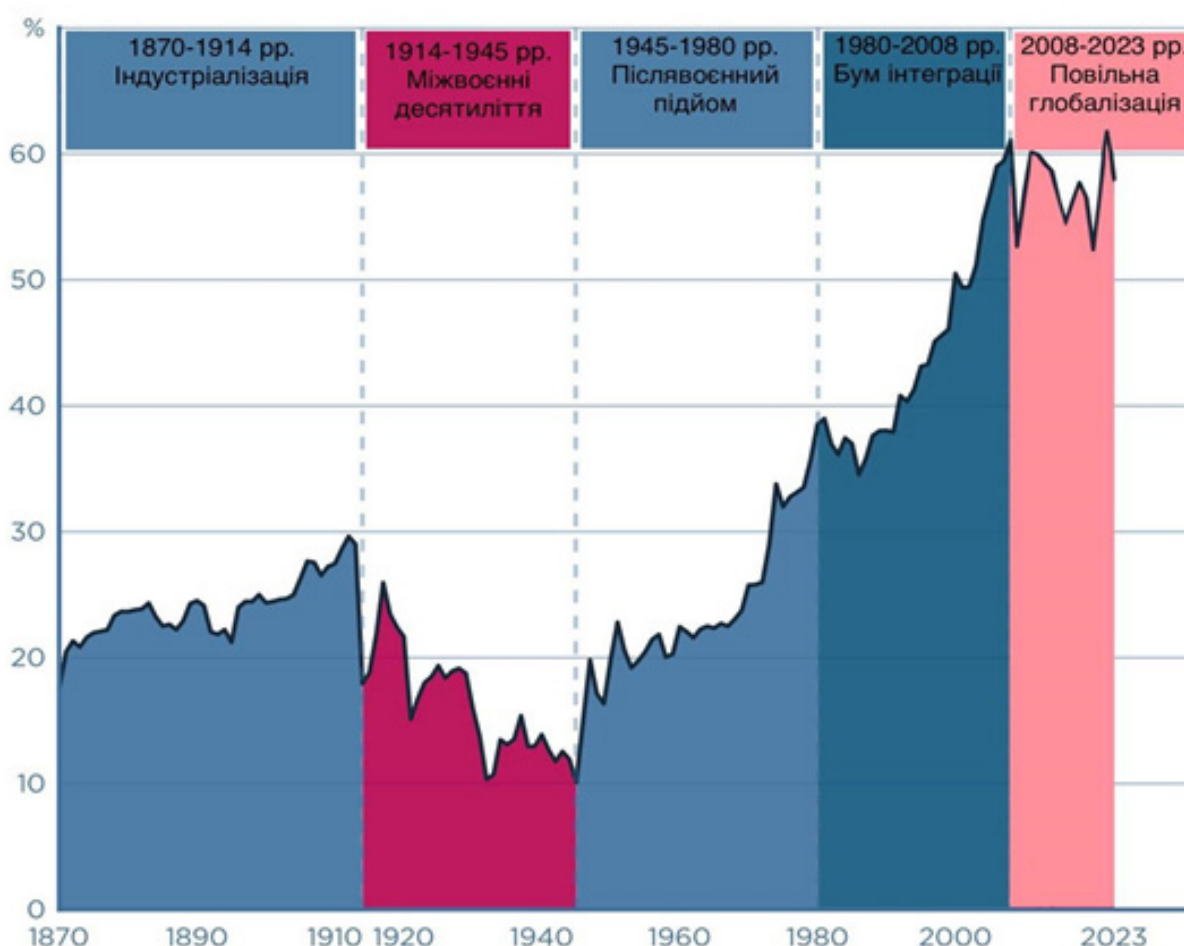

Рис. 1. Частка міжнародної торгівлі у світовому ВВП у 1870–2023 рр., %*

* Складено за: [5].

Підприємства, які можуть адаптуватися до технологічних досягнень, орієнтуватись у геополітичних труднощах, приділяти пріоритетну увагу стійкості та створювати стійкі ланцюжки поставок, добре позиціонуватимуться для успіху на світовому ринку [9]. Оскільки ми продовжуємо бути свідками еволюції цих тенденцій, ключ до процвітання на міжнародній арені полягає в адаптації до змін, збереженні гнучкості й прийнятті обґрунтованих стратегічних рішень, які відповідають труднощам нашого взаємопов'язаного світу.

Якщо проаналізувати історію, то можна зробити висновок, що рівень глобалізації не змінювався різко. Міжнаціональна торговельна інтеграція «злетіла» в XIX ст. завдяки розвитку технологій, у тому числі й широкому будівництву залізниці, пароплавів та ін.

Тенденція до глобалізації знизилася в часи Другої світової війни та в період Великої депресії. Після Другої світової війни в середині 1940-х років США очолили зусилля з відродження міжнародної торгівлі та інвестицій за узгодженими правилами, розпочавши другу хвилю глобалізації, яка продовжується й нині, хоча й під впливом періодичних пригальмувань, фінансової нестабільності та посилення політичного контролю [10].

Сьогодні рівень глобалізації сповільнився. Про це можна судити за показником зовнішньоторговельної квоти (частка зовнішньої торгівлі (експорт плюс імпорт) у світовому ВВП) (рис. 1).

Отже, із 1870 р. глобалізація пройшла через п'ять різних епох, піднявшись у другій половині XX ст. до свого піку безпосередньо перед глобальною фінансовою кризою 2008–2009 рр., і з тих пір сповільнюється на тлі великих торгових конфліктів між США й Китаєм, пандемії COVID-19, а зараз і через війну між росією та Україною.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сьогодні міжнародний ринок формують два основні імперативи – технології та глобалізація. Перший установлює відповідність ринку людським уподобанням, другий забезпечує відповідність соціо-економічним реаліям. Основними драйверами глобалізації сьогодні є цифрова революція, міжнародна економічна інтеграція, соціокультурна конвергенція, глобальні постачальники освітніх послуг, транскордонний політичний вплив, фінансова лібералізація, гостра конкуренція, зростання міжнародного бізнесу та торгівлі й потреба в економії на масштабі. Широкомасштабні наслідки глобалізації є складними та суперечливими. З одного боку, світ стає інтегрованішим, декілька країн можуть брати участь у виробництві товару й останній, своєю чергою, стандартизується. З іншого – погоня за низькими цінами з'їдає крафтові підприємства, стандартизує ринок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мадяр, Р. (2014). Глобалізація світового господарства: передумови та суперечливі наслідки. *Інвестиції: практика та досвід*, 2, 48–51. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2014/12.pdf

2. Плотницька, С. І. (2020). Стратегія виходу організації на міжнародні ринки: конспект лекцій. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. URL: <http://surl.li/tslklld>
3. Данильян, О., Калиновський, Ю. (2022). Війна як форма світоглядного протистояння. *Збірник матеріалів VI Міжнародної наукової конференції Харківського національного університету Повітряних сил імені Івана Кожедуба*, 8 лип. 2022 р., с. 37–41. URL: <https://hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/suchasna-viina-2022-VI.pdf>
4. Bartelson, J. (2000). Three Concepts of Globalization. *International sociology*, 2(15), 180–196.
5. Our World in Data (2022). Globalization over 5 centuries. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/globalization-over-5-centuries>
6. iQualify UK staff writer (2023, September 14). What are the Factors that Drive Globalisation? *iQualify UK*. URL: <http://surl.li/yfcsik>
7. Kozak, Y., Smyczek, S. (2015). *International marketing*. Kyiv; Katowice: CUL.
8. Levitt, T. (1983, May 1). The Globalization of Markets. *Harvard Business Review*. URL: <https://hbr.org/1983/05/the-globalization-of-markets>
9. Navigating the Changing Tides: Globalization and International Business Expansion in the 21st Century (2024, March 25). *Westford Online*. URL: <https://www.westfordonline.com/blogs/globalization-and-international-business-expansion/>
10. Ramishvili, L., Yaakov, L. (2024). *What Is Globalization? And How Has the Global Economy Shaped the United States?* Peterson Institute for International Economics. URL: <http://surl.li/sreegc>
11. Stiglitz, Joseph E. (2003). *Globalization and Its Discontents*. New York: W. W. Norton.

REFERENCES

1. Madyar, R. (2014). Globalization of the world economy: prerequisites and controversial consequences. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 2, 48–51. Retrieved from: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2014/12.pdf (in Ukrainian).
2. Plotnytska, S. I. (2020). The strategy of the organization's entry into international markets: a summary of the lectures. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova. Retrieved from: <http://surl.li/tslklld> (in Ukrainian).
3. Danylyan, O., & Kalinovsky, Y. (2022). War as a Form of Ideological Confrontation / *Proceedings of the VI International Scientific Conference of Ivan Kozhedub Kharkiv National University of the Air Force*, July 8, 2022, 37–41. Retrieved from: <https://hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/suchasna-viina-2022-VI.pdf> (in Ukrainian).
4. Bartelson, J. (2000). Three Concepts of Globalization. *Internet sociology*, 2(15), 180–196 (in English).
5. Our World in Data (2022). Globalization over 5 centuries, Retrieved from: <https://ourworldindata.org/grapher/globalization-over-5-centuries> (in English).
6. iQualify UK staff writer (2023, September 14). What are the Factors that Drive Globalization? *iQualify UK*. Retrieved from: <http://surl.li/yfcsik> (in English).
7. Kozak, Y., Smyczek, S. (2015). *International marketing*. Kyiv; Katowice: CUL (in English).
8. Levitt, T. (1983, May 1). The Globalization of Markets. *Harvard Business Review*. Retrieved from: <https://hbr.org/1983/05/the-globalization-of-markets> (in English).

9. Navigating the Changing Tides: Globalization and International Business Expansion in the 21st Century (2024, March 25). *Westford Online*. Retrieved from: <https://www.westfordonline.com/blogs/globalization-and-international-business-expansion/> (in English).

10. Ramishvili, L., Yaakov, L. (2024). What Is Globalization? And How Has the Global Economy Shaped the United States? *Peterson Institute for International Economics*. Retrieved from: <http://surl.li/sreegc> (in English).

11. Stiglitz, Joseph E. (2003). *Globalization and Its Discontents*. New York: W. W. Norton (in English).

Матеріал надійшов до редакції 11.09.2024 р.

РОЗДІЛ VI. РЕЦЕНЗІЇ

УДК 342.98(075.8)

Тетяна Василевська,

доктор наук з державного управління, професор,

професор кафедри публічної політики,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-285-287

ПРО ПУБЛІЧНУ СЛУЖБУ В УКРАЇНІ

(Рецензія: Малиновський В. Я. Публічна служба в Україні: підручник. Друге вид., доповн. і переробл. Київ: Вид. дім «Кондор», 2024. 476 с.)

Vasylevska T. E. About Public Service in Ukraine. Review of the Monograph: Malynovskyi, V. Ya. Public service in Ukraine: a Textbook. The Second Edition is Supplemented and Revised. Kyiv: Publishing House "Condor", 2024. 476 p.

Сучасні процеси становлення демократичної, правової, соціальної держави, розвиток громадянського суспільства, інтеграція України в Європейське Співтовариство неможливі без функціонування ефективного інституту публічної служби – ключового механізму держави. З огляду на це, дослідження теоретичних засад публічної служби набуває важливого значення з позицій сучасного розуміння цього комплексного інституту та особливостей його функціонування в умовах воєнного стану й децентралізації влади. Зважаючи на це, дослідження публічної служби та підготовка відповідної навчальної літератури для підготовки фахівців у сфері публічного управління є актуальним і важливим завданням. Саме на його виконання спрямована рецензована праця професора В. Я. Малиновського.

У процесі підготовки другого видання підручника «Публічна служба в Україні» автором внесено суттєві зміни й оновлено фактологічний матеріал. Адже за шість років із часу виходу першого видання (2018 р.)¹ відбулося чимало змін у сфері публічної служби, зокрема 2 травня 2023 р. Верховна Рада України прийняла нову редакцію Закону України

¹Малиновський В. Я. Публічна служба в Україні: підручник. Київ: Вид. дім «Кондор», 2018. 312 с.

«Про службу в органах місцевого самоврядування», також відбулися численні зміни в нормативно-правовому забезпеченні публічної служби.

Як і попередній варіант підручника, його друге видання вирізняється оригінальністю, професійним і творчим підходом до його структурної побудови, аргументованістю матеріалу, термінологічною логічністю, що, безумовно, робить його цінним не лише для навчального процесу, а й для розвитку управлінської науки загалом. У процесі підготовки підручника автором використано численні літературні джерела, зокрема проаналізовано наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, документальну базу у сфері публічного управління й публічної служби (закони, нормативно-правові акти, управлінські документи), узагальнено практичну діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування в контексті переходу до нового розуміння завдань і функцій публічної влади в принципово нових суспільно-політичних умовах.

До розділів другого видання підручника внесено суттєві зміни теоретико-методологічного характеру, однак збережено базовий авторський підхід щодо комплексного розгляду публічної служби, що складається із шести видів. Запропонована професором В. Малиновським у першому виданні підручника класифікація видів публічної служби пройшла перевірку часом і стала теоретичною основою для подальших наукових розробок із цієї тематики. У другому виданні ця класифікація зазнала певної корекції, зокрема «безпекова служба» змінила назву на «мілітаризована», а «правнична служба» – на «службу правосуддя», що, на нашу думку, збігається з авторським підходом, більшою мірою відповідає сутності цих видів публічної служби. Значний теоретико-методологічний розвиток отримала патронатна служба, котра, на відміну від першого видання, розглядається окремо в державних органах (законодавчому органі, системі виконавчої влади, системі правосуддя) та в органах місцевого самоврядування. Унесення певних змін також пов'язане з утворенням нових державних органів, наприклад Служби економічної безпеки.

Автор суттєво оновив перелік рекомендованої літератури до кожного розділу, що включає останні розробки з відповідної тематики, а також предметний покажчик, у якому, окрім законодавчої термінології, розміщені поняття, розроблені автором. Усе це позитивно позначилося на якості рецензованої праці, її структурі, викладі навчального матеріалу в лаконічній, доступній для засвоєння здобувачами вищої освіти формі.

Очевидно, що окремі наукові підходи автора можуть та повинні викликати професійну дискусію, що є цілком очевидним для управлінської науки. Адже окремі положення, запропоновані автором, ще не здобули

остаточного трактування в науці. Але це застереження не варто вважати недоліком, а доцільно віднести до переваг, адже це стимулюватиме дослідників до нових наукових розробок і напрямів у сфері публічної служби.

Усе сказане вище свідчить про високий науково-методичний рівень другого видання підручника «Публічна служба в Україні», який, без сумніву, є вагомим внеском у розвиток інституту публічної служби як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Відповідно, можна передбачити його практичну цінність для фахової підготовки студентів спеціальності «Публічне управління та адміністрування», підвищення кваліфікації публічних службовців й усіх, хто цікавиться проблемами публічного управління.

Наукове видання

**МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ**

№ 3 (20)
2024

Редактор і коректор: Г. О. Дробот
Технічний редактор: О. А. Фесик

Формат 60×84^{1/16}. Обсяг 21,32 ум. друк. арк., 21,14 обл.-вид. арк. Наклад 100 пр.

Зам _____. Підписано до друку 03.06.2024 року.

Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. 29-90-65).

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.